M:3
10.753
I.5

ALFRED DE MUSSET

VALLOMAS

LA CONFESSION D'UN ENFANT DU SIÈCLE

NAGY IRÓK-NAGY IRÁSOK

SZERKESZTI BÁLINT LAJOS

ELSŐ SOROZAT

V

MUSSET: VALLOMÁS

(La Confession d'un enfant du siècle)

ALFRED DE MUSSET
VALLOMÁS

LA CONFESSION D'UN ENFANT DU SIÈCLE

FORDITOTTA
KÁLLAY MIKLÓS

*

GENIUS KIADÁS

2R

M 10.753/E[illegible]13
Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám:
V981-7350/1962.

R
1965

A Nagy Irók—Nagy irások sorozatának e kötetét a Genius Könyvkiadó R. T. megbizásából, Kállay Miklós forditásában és Végh Gusztáv iparmüvész cimlapjával és könyvdiszeivel, Weiss L. és F. nyomdája Sorbonne-tipusu betüivel összesen 1500 számozott példányban nyomtatta 1921 februárjában. Ebből az első 300 példány meritett papiron készült, I—L-ig amatőr könyvgyüjtők részére Végh Gusztáv tervei szerint egész pergament kötésben, az 51-től 300-ig számu példányokat fénylemez kötésben hozta forgalomba a kiadó. A kötéseket Gottermayer Nándor készitette.

Ez a példány

a

XVIII

számu

*

A század gyermekének vallomása.

Alfréd de Musset-et ma már alig ismerik s még ennél is kevesebbet olvassák nálunk. Mig a romantikus Cénacle fejének, Viktor Hugónak óriási olvasó tábora van nálunk, versei még ma is felkapott szavalati darabok, regényei uj meg uj forditásban kerülnek ujabb meg ujabb kiadásra, sőt még egészen elavult, szertelen romantikában tobzódó szindarabjai is megérnek elvétve egy-egy reprizt, addig a társaság dédelgetett ifju arszlánjának, a daliás és előkelő dandy-költőnek, a szerelem egyik legőszintébb lirikusának neve puszta irodalomtörténeti adattá zsugorodott össze.

Pedig Musset egyik legünnepeltebb költője volt korának. Sikere volt, mint ragyogó gavallérnak és mint merész, az érzelmek romantikus huru hárfáján virtuoz kézzel játszó költőnek egyaránt. Szépsége, előkelő megjelenése eseménye volt a boulevardnak, a nők dédelgették, mikor Tortoni előtt kocsijából kiszállt, valósággal összecsődült a nép, hogy megbámulja ruhái exotikus szabását, mellényei szeszélyes kivágását, és lobogó, müvészi kézzel bogozott nyakkendőit. Mikor Rolla cimü müve 1833-ban megjelent, pár hét alatt az összes példányokat elkapkodták. Az Éjszakák költőjének

tapsolt egész Páris. Es ha finom drámai költeményeit saját korában nem is tartották szinpadi müveknek, azóta orosz példára ezek is megérték renaissance-ukat a francia szinpadon.

Nálunk Musset nevét inkább egy másik irodalmi névhez való kapcsolata teszi még ma is emlékezetessé és ez a név George Sand. A romantikus, nagy szerelmeknek, a drámai végü, szinekben, forró rajongásban, káprázatos kéjekben és gyötrő csalódásokban gazdag szivregényeknek örök eszményképe marad ez a viszony, amelynek még nagyobb fontosságot ad az, hogy szoros kapcsolatban van a költő egyik standard művével, a Confession d'un enfant de siècle-vel.

Musset 1833 elején, tehát huszonkét éves korában ismerkedett meg George Sanddal a Revue des deux Mondes vacsoráján. Musset ekkor aratja első, nagy sikerét a Rollával s George Sand is körülbelül ebben az időben kezdi meg hosszu regényirói pályáját az Indiánával. Sand huszonkilenc éves ekkor, tehát hét évvel idősebb Mussetnél, akárcsak a Confession Brigittája Oktávnál. Mussetnek első nagy szerelme Sand. A költő szenvedélyes és őszinte szive egész odaadásával csüngött szerelmén, amely nem volt muló szeszély nála, hanem egész életre szóló, hatalmas szenvedély, amelynek hatása alól holta pillanatáig nem tudott szabadulni. Sand, aki akkor már sulyos szerelmi viharokon esett át, szintén szerelmes volt a költőbe. Szerelmük romantikus levélváltásokkal kezdődött, amelynek vége az első találkozások forró, szerelmi mámora után az lett, hogy a költő Sandhoz költözött és igy viszonyuk, amelyről akkor Párisban már mindenfelé suttogtak, az egész világ előtt nyilvánossá vált. A szerelmi viszony, amely talán egyik leggazdagabb forrása a francia költészetnek, tetőpontját a szerelmek szentelt városában, Velen-

cében érte el és itt is hunyt álomra mint valami tündöklő kristály koporsóban.

A költő szerelmi kirándulását jelentékeny akadály előzte meg. Musset anyja, mintha csak előre sejtette volna, milyen szomoru végük lesz a velencei aranynapoknak, ellenezte, hogy fia elutazzék Párisból. És az engedelmes Alfréd meg is hajolt anyja akarata előtt és ugy határozott, hogy otthon marad. Erre a szerelmes Sand maga ment el a költő anyjához és könyörgött neki, hogy engedje fiát elutazni, második anyja lesz és ő helyette is szeretni fogja. És annyira a szivére beszélt a költő anyjának, hogy az végre, ha könyek között is, beleegyezését adta az utazáshoz.

Velence azonban az első benyomások édes extázisán kivül, nem felelt meg azoknak a nagy várakozásoknak, amelyeket Musset ehez a kőkölteményhez füzött, amelyet márványból, aranyból, szines mozaikból leheltek az Adria kék habjai fölé. Az első napok tündériek voltak. De Sand csakhamar ágynak esett és mikor fölépült, azonnal munkához látott. A legszorgalmasabb francia regényirónő nem hagyhatta kiaknázatlanul a velencei benyomásokat. Ez nagyon keseritette Musset-et. Bánatában régi szokása szerint éjjeli tivornyákon keresett vigasztalást. Ez szóváltásokra, civódásra, féltékenységi jelenetekre vezetett. Mussetnek talán ez is volt a titkos célja, de csakhamar fordult a kocka és a szerelmes költő keserün tapasztalta, hogy rajta a sor, neki van oka féltékenységre, még pedig elég alapos. Sand megcsalta őt orvosával, Pietro Pagellóval. Pagellot Musset betegsége ismertette meg George Sanddal, aki gyakran virrasztott a beteg költő ágyánál az orvossal együtt. A kezdeményező, amint Pagellónak halála után nyilvánosságra került naplójából kiderül, Sand volt. A szerelem, amely Sand részéről az

őrülésig izzó szenvedélyben nyilvánult meg az ifju olasz orvos iránt, nem tartott sokáig. Közben azonban Musset, akit a féltékenység halálosan gyötört, de aki bizonyosságot soha sem tudott szerezni, elutazott Velencéből. Biztatta erre maga Sand is, aki szabadulni szeretett volna már a költőtől s elutazása után Pagellóhoz költözött és uj szerelme első mámorában nem sokat törődött sem a párisi pletykákkal, sem Musettel, aki halálra sebzett szivvel hagyta el Velencét. Utja hazafelé folytonos visszaemlékezés Sandra és szerelmére. Párisban is egyre csak rá gondol. Élvezetekben keres szórakozást, de vigasztalásra nem lel. Sanddal azért állandó barátság füzi össze s régi kedvesének is, midőn öt hónap mulva még ugyan Pagello kiséretében Párisba visszatér, első dolga, hogy fölkeresse őt s a kihült szerelem, talán még hevesebben, ujra föllobban. De csak rövid időre. A költő már elvesztette hitét és bizalmát. Ujabb féltékenységi rohamok, ujabb lelki torturák következnek és a költő érzi, hogy nem maradhat Sand közelében. Badenbe utazik, de innen is egyre küldözi az epekedő, szerelmi bánattól könnyes leveleket Sandnak, aki most szintén visszasirja drága Alfrédját, miután Pagelló közben visszatért Olaszországba. A dolog vége az, hogy a szerelmesek ujra összekerülnek. Saint-Beuve a békitő, George Sand bizalmának régi letéteményese. A békitő szerepe különben nem volt nehéz akkor, mikor kölcsönösen mind a két fél részéről fölhatalmazást kapott a közbenjárásra. Ez a harmadik fázis azonban nagyon rövid életü volt, csak aféle agóniája szerelmüknek, amely 1835-ben végleg megszakadt.

Ez a szerelem azonban nem maradhatott soha, egy pillanatra sem kettőjük közös kincse. A legélénkebb érdeklődéssel figyelte annak minden

fázisát nemcsak saját koruk, hanem az utókor is, amely előszeretettel fürkészte az irodalom e két nagy és érdekes egyéniségének viszonyát s meghitt barátságuk titkait. A francia közönség valósággal pártokra szakadt. Voltak Sand-pártiak és Musset-isták, akik érveiket részint Musset és Sand levelezéséből, részint azokból a művekből meritették, amelyeknek tárgya ez a szerelmi viszony. Maga Sand két regényben is földolgozta szerelmét; először a Lettres d'un voyageur-ben, majd később Musset halála után az Elle et Lui-ben. Erre a regényre válaszregény felelt, még pedig a költő bátyjának Paul de Musset-nek Lui et Elle című regénye. Ez a szerelem a tárgya Louise Colet Lui című regényének is. Musset-nek az Éjszakákhoz adott inspirációt ez a haláláig szivében sajgó szerelem, de magát a viszonyt a „Confession d'un enfant du siècle" című művében dolgozta föl.

A Confessiont is alig ismeri a mai magyar generáció s az egyetlen körülmény, amely az átlagolvasó érdeklődését valamennyire fölkölti az, hogy a regénnyé költött valóság kulcsa Musset és George Sand szerelme. De épen ezen a ponton éri aztán csalódás az átlagolvasót. A Confession nem „Cronique scandaleuse", nem szolgál budoir titkokkal, nem leplez le intim részleteket, nem elégiti ki a mások hálószobája felé sanditó, szenyes kíváncsiságot. Musset nem kompromittál, mint d'Annunzio, s a legőszintébb költő, akinek talán minden sorához egyéni élemény adta az impulzust, ebben a művében nem egészen őszinte. A költő megesküdött Sand-nak, hogy sirján csak mocsoktalan liliomok fognak nőni és ezt az igéretét lovagiasan be is váltotta. Musset a Vallomás második részében Oktáv és Brigitta szerelmében Sand iránt érzett nagy szerelmét rajzolta meg.

És ez a rajz mesteri. Az első napok idilli boldogsága után, amelynek leirása csupa béke és tiszta nyugalom Musset-nél, csakhamar elkövetkeznek a lelki krizisek. Jön a gyötrő féltékenysége, amely még a szeretett nő multját is fölturkálja, amely ezer gyanura és balsejtelemre, ezer vádra és önvádra, ezer gyötrő és szégyenteljes jelenetre, ezer marcangoló tépelődésre és lelki torturára vezet. Musset, aki végig élte George Sand-dal a szerelem minden kálváriáját a legapróbb részletig hiven, a való élet minden legcsekélyebb mozzanatának biztoskezü ábrázolásával rajzolja meg ezt a lelki kórtant. És mindvégig kiméletes Sand iránt. Minden hibát magára ken, folytonosan önmagát vádolja, önmagát teszi felelőssé minden szerencsétlenségért. Sand már nem ilyen kiméletes Mussetvel szemben. Elle et Lui cimü regényében teljesen Musset a bünbak. Sand őt okolja mindenért, saját tetteit pedig egyre szépiteni és mentegetni törekszik, pedig a tények és az azóta napvilágra került bizonyitékok Musset javára billentik a mérleget.

A regény azonban nem csak mint egy nagy szerelem dokumentuma érdekes, de rendkivül figyelemreméltó mint korrajz is. A Confession-ban Musset kora eseményeinek, százada társadalmának s különösen a XIX. század nagy lelki problémájának kritikusává lesz. A század fia elsősorban a század betegségéről tesz vallomást és ez a betegség szerinte a szkepszis. Az a nemzedék, amely 1793 és 1814 között, tehát a forradalom és a császárság nagy háborui közt jött világra, amikor a bölcső a koporsó szomszédságában ringott, amely apáit csak karddal kezükben látta, de amelynek kezéből kiütötték a kardot, még mielőtt diadalmasan fölragadhatta volna, amely mögött rombadöntötte a multat a rettenetes összeomlás, előtte pedig elhomályositotta a jövőt a leg-

kétségbeejtőbb bizonytalanság, amelynek eszményeit, hitét, bizalmát összetörték, amely előtt sárral mocskoltak be mindent, ami szent volt, de uj hitet, uj eszményeket nem adtak neki, ez a nemzedék a maga sivár lélektelenségében szivesen nyul Voltaire örökéhez, a mindent tagadó, mindenben kételkedő szkepsziszhez és mérgezett lelkével, halálos lehelletével maga körül is megront, megmételyez, szerencsétlenné tesz mindent.

Musset amellett kitünő lélekrajzát adja a kicsapongónak. Kierkegaard megirta a csábító naplóját. Musset Confession-ját a kicsapongó naplójának lehetne nevezni. Az ideáljaitól megfosztott Oktáv a dőzsölés, a tivornyák karjába veti magát, kicsapongó, élvezetvadász életet kezd. De mindig az eszményekért rajongó idealista ethikai fensőbbségével jár ebben a világban. Az a meggyőződése, hogy minden nagyvonaluságból kivetkőzött, minden tradiciójától megrabolt és minden jövő kilátástól hermetikusan elzárt korának még az sem adatott meg, hogy nagystilün élje a kicsapongó életét. Amit a nagyvilági Páris kinál, olcsó élvezet, silány öröm, keserü paródiája a kéjnek s a karnevál tivornyái messzi elmaradnak Trimalchio lakomái mögött. A szerelem válságba jut, lealacsonyodik a prostitucióval s a kicsapongó a prostituáltat akarja oltárára emelni, mert nem érzelmet keres, csak szerelmi gépet. A kicsapongó tagadja a szerelemben a dualizmust. A lélekkel nem törődik, csak testének keres kielégülést. Nem eszmények hevitik, csak külső formák. És ez a sivár fölfogás rásüti bélyegét az egész társadalomra, megrontja a családi életet, lealacsonyitja, vásárra viszi a nőt, végül megmérgezi és örökre kiirtja a kicsapongó szivéből a tiszta szerelmet és végzetes lesz arra a nőre, aki szerelmével ajándékozza meg a kicsapongót.

Ez a Confession Oktávjának tragédiája, Oktáv, akiben magát rajzolja a költő, ideálista, csupa sziv, csupa nemes lendület, csupa eszményekért való hevülés. Egy estélyen észreveszi, hogy kedvese az asztal alatt megcsalja legjobb barátjával. Ez a csalódás olyan sebet üt lelkén, hogy a résen át beférkőzik a század betegsége. Van ugyanennek a kornak, amelyre különben Baudelaire születése esik, egy másik ideálistája is. Romantikus lélek ez is, mint a Confession Oktávja vagy Lamartinenak valamelyik hőse és mégis maga az eleven tiltakozás velük szemben. Ez Julien Sorel, a Rouge et noir hőse. Az Oktáv és Julien Sorel közt levő ellentét a Musset és Stendhal ég és föld különbsége ugyanazon a romantikus alapon. Oktáv tagadja a realitások életlenditő erejét, örökösen szemben áll a meddőnek, üresnek, sivárnak bélyegzett pozitiv raisonnal, de azért folytonosan a raison hatása alatt cselekszik, álmokért sóvárog, ideálokért lelkendezik, de béklyóban tartja a reálitások világa, a hová az ideálokban való csalódásai kergették. Oktáv semmiben sem hisz, Oktáv mindenki iránt bizalmatlan, mert az ideáljai megcsalták. Ideálista és romantikus Julien Sorel is, de egészen más értelemben. Julien Sorel csak a reálitásokban hisz, minden cselekedetét a raison hajszálfinom mérlegére teszi előbb, minden tettét az eleven életet élő pozitivumokhoz igazitja, de csak azért, hogy nagy ideáit elérje, amelyek alapjában épen olyan romantikus légvárak, mint Oktáv epedő szomjusága az emberi tökéletességért. Julien Sorel egyetlen vágya, hogy a hidegen latolgató ész utasitásai nyomán cselekedjék, a szivet, amely Oktávban lépten nyomon tulárad, egészen elnyomja magában, de csaknem rögeszmévé sürüsödő ideák tartják béklyóban. Julien Sorel sem hisz semmiben, minden lépése óvatos és bizalmatlan,

de nem, mert megcsalta már valaki, hanem azért, hogy senki meg ne csalja. Julien Sorel az akaraterő és állandó lelkiéberség ércszobra, Oktáv az akarattalanság, a gyöngeség, a tétovázás Slemilje.

A mi korunkhoz, amelynek a Rouge et noir félig meddig evangéliuma lett, ugy látszik Julien Sorel állt közelébb, mint Oktáv, aki helyett a legszentimentálisabb hajlandóságuak is más eszményképet kerestek maguknak, de ez nem von le semmit Musset müvének értékéből, amely költészetet tud bevinni az életnek csaknem minden megnyilvánulásába s költői erejéből semmit sem veszit akkor sem, mikor csaknem a megszólalásig hü képét adja a való életnek, sőt az, amit ad, maga az élet.

Musset 1834-ben fogott hozzá a Confession megirásához, tehát nem sokkal a Sanddal való szakitás után és 1836-ban fejezte be müvét kétszeri megszakitással. Ez az egyetlen müve, amelyet nem egyfolytában irt, ami itt-ott észre is vehető a Confession egyes zökkenőin, amelynek egyenetlenségeit egy utolsó simitás nem tüntette el.

A regénynek nagy sikere volt. Első fejezetei, amelyekben az 1820 éveket s a század nagy baját rajzolja meg, csakhamar hiressé váltak, de mohón kapott rajta a mussetisták és sandpártiak tábora is. Természetesen elolvasta a regényt a legközvetlenebbül érdekelt Sand is, aki nagyon meg lehetett elégedve a költő nobilis eljárásával, amely minden hibát saját magára vállalt, sietett is mindjárt megállapitani, milyen hü és pontos rajza a regény „egy szerencsétlen barátság" történetének, még mielőtt az ellenkezője kiderült volna.

Mussetnek volt Sandon kivül más szerelme is. Kényeztetett kedvence volt az előkelő társaság hölgyeinek és egyikhez-másikhoz hosszabb-rövidebb

ideig tartó szerelem is füzte. Egy-egy novellájában vagy versében maradandó emléket is állitott ezeknek a szerelmeknek, de igazi nagy szenvedélye, állandó ihletője mindig csak Sand maradt. Ezért fog Musset a köztudatban mindig ugy szerepelni, mint az ő szerencsétlen szerelmese s ezért marad Oktáv a költőnek örök életü irodalmi megtestesülése.

Ez ad különös jelentőséget Musset müvei közt a Confession-nak, amely ha nem is mindig egészen őszinte s néha talán tulságosan önvádló gyónása a költőnek, de mindenesetre gyónás, amelyben a világirodalom egyik legduzzadóbb lirai egyénisége egész lelkét, korához, a társadalomhoz, a világmozgató nagy eszmékhez és az általános emberi eszményekhez való viszonyát őszintén föltárja s a korát és őt magát is érdeklő nagy kérdésekben őszintén állást foglal.

Az emberben a Confession szerint két erő tusakodik, a szenvedély és a megfontolás. A Confession Oktávja a „passion" lovagja, a Rouge et noir Julien Sorelje a raison, a megfontolás utjain jár. Ez a két végpont az irodalmi polusoknak is szimboluma. Oktáv jelenti a költőt, Julien Sorel a müvészt. Stendhal, a müvészetet választotta. Baudelaireben, aki akkor született, mikor Oktáv és Julien Sorel éltek s aki azt mondja magáról: Mint ember átkozottnak születtem, de áldott vagyok mint költő, szövetséget kötött a költő és a müvész. Musset, aki nem ismeri a müvész fogalmát, csak kézmüvest ismer, a Confession-ban a költőt mintázta zengő, hófehér márványba.

Kállay Miklós.

ELSŐ RÉSZ.

I. FEJEZET.

Hogy valaki megirhassa az élete történetét, először magának kellett élnie; azért nem is a magam élettörténetét irom.

De mint a sebesült, akinek sebe elüszkösödött, egy kórterembe megy el, hogy levágassa a romlásnak indult tagot, és az amputáló tanár a testtől elválasztott tagot fehér gyolcsba takarva kézről-kézre adja körbe a teremben, hogy a növendékek megszemléljék, ugyanigy mikor az ember létének bizonyos darabja, hogy ugy mondjuk, az élet egy tagja megsebesül és üszkösödésnek indul valamely erkölcsi betegség következtében, kivághatja magából ezt az adagot, lemetszheti életének megmaradt részéről, közszemlére bocsáthatja a nyilvánosság előtt, hogy kortársai kitapogathassák és megitélhessék a betegséget.

S mivel engem is igy megtámadott valami undok erkölcsi kór ifjuságom első virágában, elbeszélem, mi történt velem három éven át. Ha csak magam volnék beteg, nem szólnék egy szót sem, de mivel nagyon sokan szenvednek velem együtt hasonló bajban, az irásom nekik is szól, bár azt sem tudom, figyelmükre méltatják-e majd; mert abban az esetben, ha senki ügyet sem vetne rá, akkor is látom legalább annyi hasznát szavaimnak, hogy magam meggyógyulok, és igy akár a csapdába került róka, lerágom rabul esett lábam.

II. FEJEZET.

A Császárság hadjáratai alatt, mig a férjek és fitestvérek Németországban jártak, a nyugtalan lelkü anyák lobbanékony, vérszegény, ideges nemzedéket hoztak világra. A két csata között fogant és a kollegiumokban dobpergés szava mellett nevelt gyermekek ezrei szomoru szemmel nézték egymást és félve próbálgatták vézna izmaikat. Időről-időre meg-megjelentek apáik vérrel-porral boritva, fölemelték őket aranypaszomántos mellükre, azután megint szépen letették a földre, maguk pedig ujból lóra ültek.

Egy ember élt akkor csak egész Európában; a többi maradék emberi lény örült, ha megtölthette a tüdejét azzal a levegővel, amelyet ő kilehelt. Franciaország minden évben háromszázezer fiatalembert adott neki ajándékba; ő pedig fogta mosolyogva ezt az emberiség szivéből tépett uj meg uj rostot, s a kezével uj hurt sodort belőle ijjára, azután azoknak a nyilaknak egyikét tette erre az ijra, amelyek átröpültek a világon, azután egy puszta sziget félreeső völgyecskéjében hullottak le egy szomorufüz alá.

Soha nem volt annyi álmatlan éjszaka, mint ennek az embernek az idejében; soha nem látták a kétségbeesett anyáknak olyan seregét kihajolni a városok bástyáin; soha nem környezte olyan csönd azokat, akik a halálról beszéltek. És hiába, még sem volt soha annyi öröm, annyi élet, annyi

harcos harsona minden szivben; soha nem ragyogtak oly tiszta napok, mint azok, amelyek a vért fölszáritották. Azt mondták, hogy az Isten ez ember számára teremtette ezeket a napokat és az ő auszterlitzi napjainak nevezték őket. Pedig ő maga kovácsolta őket szüntelen dörgő ágyuival, amelyek csak a csaták után következő napon hagytak felhőket.

Nem volt akkor egy folt sem az égbolton s a légben annyi dicsőség ragyogott és annyi acél tündöklött, és ezt a levegőt szivták be a gyermekek akkor. Tudták jól, hogy hekatombákra szánta őket a sors; de Mürát sebezhetetlennek hitték és látták a császárt végigmenni olyan hidon, amelyen csak ugy fütyültek a golyók, s nem gondoltak rá sem, hogy meg is halhat. És ha végre meg kellett halni, mi volt az? A halál maga is oly szép volt akkor, oly nagyszerü, oly fönséges párolgó biborában. Annyira hasonlitott a reménységhez, oly zöld kalászt aratott, hogy olyan volt, mintha maga is megfiatalodott volna, és az emberek már nem is hittek az öregségben. Franciaországban minden bölcső egy-egy paizs volt, de az volt minden koporsó is; valóban nem voltak aggastyánok; csak holttestek voltak, vagy félistenek.

Közben a halhatatlan császár ott állt egy napon fönn a dombtetőn és onnan szemlélte, hogy gyilkolja egymást két nép; és amint ott állt és nem tudta még, hogy az egész világnak ura lesz-e vagy csak a felének, arra vette utját Azraël és megsuhintotta őt szárnya hegyével és betaszitotta az Oceánba. Bukásának zajára a sok haldokló, régi hit mind föltápászkodott betegágyán és horgas lábukat nyujtogatva, az összes királyi pókok összevisszaszabdalták Európát és Caesar biborából harlekin-palástot csináltak maguknak.

És mint az utas, addig mig uton van s töri magát éjjel-nappal, esőben, napsütésben és észre sem veszi a fáradalmakat és bajokat; de mikor megérkezett családja körébe és letelepedett a tüz mellé, egyszerre véghetetlen fáradtságot érez és alig tudja magát ágyába vonszolni; igy sajgott föl egyszerre Franciaországnak, Caesar özvegyének sebe is. Halálos aléltság vett erőt rajta, és olyan mély álomba merült, hogy régi királyai halottnak hitték és fehér szemfedővel takarták le. A régi hadsereg őszült fővel, fáradtságtól kimerülten tért vissza, és az elhagyott kastélyokban szomoruan gyulladtak föl ujra a tüzhelyek.

Ekkor a Császárság emberei, akik ugy sütkéreztek a fényben és annyit gyilkoltak, megcsókolták lesoványodott feleségüket és első szerelmükről beszéltek; szülőföldjük rétjeinek szelid forrásaiban nézegették magukat és látták, hogy oly öregek, oly roskadtak, hogy fiaik jutottak eszükbe, bárcsak jönnének, hogy lefogják a szemüket. Kérdezősködtek, merre vannak; és a fiaik akkor jöttek ki az iskolákból, és mivel nem láttak sem kardot, sem vértet, sem gyalogságot, sem lovasságot, szintén azt kérdezték, hol az apjuk. De azt a választ kapták, hogy vége a háborunak, hogy Caesar halott és hogy Wellington és Blücher arcképei vannak fölakasztva a konzulátusok és követségek előszobáiban s alattuk ez a két szó: *Salvatoribus mundi.**

Gondterhelt fiatalság borult le ekkor a rombadőlt világra. Ezek a gyermekek mind egy lángoló vértenger csöppjei voltak, amely elárasztotta a világot; a harc keblén születtek a harc számára. Tizenöt éven át Moszkva haváról és a Pyramisok napjáról álmodtak; mint ifju kardokat az élet meg-

* A világ Megváltóinak.

vetésében mártották meg őket. Ki sem mozdultak szülővárosukból, de azt mondták nekik, hogy e városok minden sorompójától egyenesen Európa valamelyik fővárosába visz az ut. Az egész világ ott zsongott a fejükben, és ha az égre, földre, az utakra és ösvényekre pillantottak, üres volt minden és csak a templomok harangjai visszhangzottak a messzeségben.

Fekete ruhás sápadt árnyak imbolyogtak át lassan a mezőkön; mások a házak kapuin kopogtattak és ha ajtót nyitottak nekik, elrongyolódott nagy pergamenteket huztak elő zsebükből és kiüzték velük az ott lakókat. Mindenfelől emberek érkeztek, akik még egész testükben remegtek attól a félelemtől, amely husz évvel azelőtt távozásuk alkalmával lepte meg őket. Mind visszakövetelt, vitázott, kiabált; s ámult az ember, hogy egy halott ennyi varjat tudott összecsődíteni.

Franciaország királya trónján ült és nézett jobbrabalra, nem lát-e valahol egy méhet* a süppedő szőnyegeken. Egyesek a kalapjukat tartották eléje és ő pénzt dobott belé; mások keresztet mutattak neki, megcsókolta; voltak, akik beérték azzal, hogy kongó, nagy neveket kiáltsanak a fülébe, ő pedig azt felelte nekik, menjenek a nagy terembe, ahol hangosan szól a visszhang, mások megint viseltes köpenyüket mutatták neki, hogy milyen jól kiirtották belőle a méheket, ezeknek uj ruhát adatott.

A gyermekek látták mindezt és mindig arra gondoltak, hogy Caesar árnya egyszer csak kiköt Cannesban és elfujja ezeket a lárvákat; de a csönd egyre tartott és az égen nem lebegett más, csak a liliomok** sápadtsága. Ha a gyermekek dicső-

* A méh napoleoni cimer volt.

** A liliom a Bourbonok cimere.

ségről álmodoztak, azt mondták nekik: „Legyetek papok"; ha becsvágy sarkalta őket: „Legyetek papok"; ha reménység, szerelem, életerő járt az eszükben, egyre csak azt hallották: „Legyetek papok".

Közben egy ember lépett föl a szószék emelvényére, aki a király és a nép között kötött szerződést lobogtatta kezében és azzal kezdte mondókáját, hogy szép dolog volt a dicsőség, a becsvágy és a háboru is, de van, ami ezeknél is szebb; ugy hivják, hogy szabadság.

A gyermekek fölütötték a fejüket és visszaemlékeztek nagyapáikra, akik szintén igy beszéltek. Visszaemlékeztek arra is, hogy láttak valahol a szülői ház egyik homályos zugában egy titokzatos mellszobrot, hosszu márványhajjal és latin fölirással. S eszükbe jutott az is, hogy látták esténkint, amint összejövetelek alkalmával a vének bólogattak a fejükkel és még a császárságénál is rettenetesebb véráradatról beszéltek. Volt számukra a szabadság szóban valami, ami egyszerre mint távoli, rémséges emlék és édes, de még távolibb reménység dobogtatta meg szivüket.

Összerezzentek, ha hallották; de mikor hazatértek, három koporsót láttak, amelyeket Clamartba* szállitottak; három fiatal ember feküdt bennük, akik tulhangosan találták kimondani ezt a szót: szabadság.

Különös mosoly suhant át ajkukon e szomoru látványra; de más szónokok léptek föl az emelvényre és azt kezdték a nagy nyilvánosság előtt számitgatni, milyen sokba került a becsvágy és hogy milyen drágán kellett a dicsőséget megfizetni; rámutattak a háboru rémségeire és közönséges mészárszéknek nevezték a hekatombákat.

* Clamart kis falu Páris mellett, ahol a temető van.

És annyit beszéltek és olyan sokáig, hogy minden emberi illuzió egyenkint lehullott körültük, mint ősszel a fákról a levél, azok pedig, akik hallgatták őket, homlokukhoz kaptak kezükkel, mint a lázbeteg, mikor fölébred.

Egyesek azt mondták: Az okozta a császár bukását, hogy a népnek nem kellett többé. És ahány ember, annyifélét mondott: „A népnek király kellett; nem, szabadság; nem, igazság; nem, vallás; nem, angol alkotmány; nem, önkényuralom" — és az utolsó azt állitotta: „nem, egyik sem, hanem nyugalom". És igy folytatták tovább, hol tréfásan, hol komolyan vitatva számos éven át; és épitès örve alatt kőről-kőre romboltak le mindent, még pedig oly tökéletesen, hogy nemsokára élő lény nem kerülhetett többé beszédjük légkörébe, és hogy azok, akik tegnap még férfiak voltak, máról holnapra aggastyánokká vénültek.

Három elemre oszlott igy az élet, amely akkor az ifju nemzedéknek kinálkozott; mögöttük egy örökre elpusztitott mult, amely azonban még egyre küzködött romjain az abszolutizmus századainak minden maradványaival, előttük egy roppant szemhatár hajnala, a jövendő első világossága; és e között a két világ közt — valami, ami ahoz a nagy oceánhoz hasonlitott, amely a megvénült szárazföldet az ifju Amerikától elválasztja, Isten tudná, miféle szétfolyó, hullámzó valami, egy háborgó tenger tele hajóroncsokkal, amelyen időről-időre egy-egy távoli fehér vitorla suhant át, vagy egy-egy sulyos füstöt fuvó hajó; egy szóval a jelen század, amely elválasztja a multat a jövőtől, amely sem az egyik, sem a másik és amely mindakettőhöz hasonlit egyszerre, és amelyben soha nem tudja az ember egyetlen lépésnél sem, hogy csirázó magon tapos-e, vagy hullott cserépen.

Ime, ebben a kaoszban kellett eligazodni akkor; ez várta akkor az erőteljes és bátor fiatalságot, a Császárság fiait és a Forradalom unokáit.

Bizony a multból nem kértek többé, mert a semmiben való hit nem adatott meg nekik; a jövőt szerették; de hogyan? Mint Pygmalion Galatheát, olyan volt nekik a jövő, mint márványszerető, arra vártak, hogy megelevenedjék, hogy vér fesse meg az ereit.

Megmaradt hát még számukra a jelen, a század lelke, az alkony angyala, mely sem éjjel, sem nappal; ugy találták egy meszeszsákon ülve, amely csontokkal volt tele, az önzők köpenyébe volt burkolva és reszketett a rémséges hidegtől. Halálfélelem szállt a lelkükbe, mikor ezt a félig mumiává aszott, félig sárrá rohadt kisértetet látták; ugy közeledtek hozzá, mint az utas, akinek Strassburgban bizonyos vén Saawerden gróf leányát megmutatják, akit mennyasszonyi diszében balzsamoztak be. Megborzad, aki ezt a félig gyermeki csontvázat látja, mert vézna, fakó ujján még ott csillog a jegygyürü, mig a feje már porrá málik a narancsvirágok között.

Mint mikor vihar közeledtére rettentő szél zug át az erdőn, amely megremegteti az összes fákat s aztán mélységes csönd támad köröskörül, ugy remegtetett meg Napoleon is mindent, mikor végigvonult a világon; a királyok ugy érezték, hogy meglódul fejükön a korona és mire a fejükhöz kaptak, márcsak égnek meredő hajukat érte a kezük. A pápa háromszáz mértföldet tett meg, hogy megáldja őt Isten nevében és fejére tegye a koronát; de Napoleon kivette azt a kezéből. Megreszketett igy minden a vén Európa hatalmainak rengetegében; s azután elkövetkezett a csönd.

Mondják, hogy mikor az ember veszett kutyával találkozik, ha van bátorsága, hogy nyugodtan

menjen tovább és meg ne forduljon, a kutya beéri azzal, hogy egy darabig az ember uton kullog és csak a foga között morog; mig ha csak egy mozdulatunk is elárulja a félelmet, ha csak egy lépést gyorsabban teszünk, ránk veti magát és szétmarcangol bennünket, mert az első harapás után már lehetetlen menekülni előle.

Pedig Európa történetében is előfordult, hogy egy-egy uralkodó elárulta igy egy mozdulattal a félelmét, és erre a népe szétmarcangolta; de ha meg is tette egy-egy, nem ugyanabban az időben történt, vagyis, hogy el-eltünt ugyan egy-egy király, de nem a királyi méltóság. Napoleon előtt a királyi méltóság tette meg ezt a mozdulatot, amely mindennek vesztét okozza, de nemcsak a királyi méltóság, hanem a vallás, hanem a nemesség, hanem minden isteni és emberi hatalom is.

Napoleon meghalt, ez a tény maga elég volt, hogy helyreállitsa az isteni és emberi hatalmakat; de a hit nem volt már meg bennük. Rettenetes érzés azt tudni, hogy mi történhet, mert a képzelet mindig tovább megy a valóságnál. Más dolog az, ha azt mondja az ember magában: ez lehetséges, vagy pedig azt mondani: ez már megtörtént egyszer; ez a kutya első harapása.

Napoleon, a zsarnok utolsó lobbanása volt a zsarnokság lámpájának; tönkretette és kipellengérezte a királyokat, mint Voltaire a szent könyveket. És utána hatalmas zaj csapott a fülekbe, a szent-helénai sirkő volt ez, amely éppen akkor zuhant rá a régi világra. És nyomban megjelent az égen a hideg, számító józanság fagyos csillaga; és sugarai, amelyek, mint az éj hideg istennője, melegtelen fényt árasztottak, sápadt szemfedőbe boritották a világot.

Addig is lehetett látni bizony elég embert, aki gyülölte a nemeseket, aki szónokolt a papok

ellen, aki összeesküvéseket szőtt a királyok vesztére; lármáztak eleget a visszaélések és kiváltságok ellen is; az volt azonban a nagy ujság, mikor látták, hogy a nép ajkán megjelenik a mosoly. Ha egy nemes, vagy egy pap, vagy egy-egy uralkodó haladt el előttük, a parasztok, akik végig küzdötték a háborut, bólogatni kezdtek a fejükkel és mondták: „Hej, volt idő, mikor ezt is más arccal láttuk.“ És ha trónról vagy oltárról beszéltek nekik, igy válaszoltak: „Négy deszka az egész, mi szögeztük össze és mi szedtük ki belőle a szögeket.“ S ha azt mondták nekik: Te nép, megtértél tévedéseidből, amelyek fojtogattak; visszahivtad királyaidat és papjaidat, igy feleltek: „Nem mi; ti a fecsegők ott.“ Ha pedig azt mondták nekik: „Te nép, felejtsd a multat, dolgozz és engedelmeskedjél“, fölpattantak ülőhelyükből és valami tompa zaj vert a fülekbe. A szabják voltak, amelyeket ott mart csorbán a rozsda a zsupos viskó valamelyik zugában. Erre tüstént hozzátették: „Legalább csak maradj nyugton és ne bánts senkit, ha téged sem bánt senki.“ Hát ez aztán elég volt nekik.

De az ifjuság nem elégedett meg vele. Bizonyos, hogy az emberben két titkos hatalom van, amely haláláig küzd benne egymással; az egyik éleslátásu és hideg, amely a valóságba kapaszkodik, számitgat, latolgat és birálja a multat; a másik szomjuhozza a jövőt és az ismeretlen felé szárnyal. Mikor a szenvedély elragadja az embert, a józan ész sirva követi és óva inti a veszedelemre, de mihelyt az ember megáll a józan ész szavára és igy szól: „Ugy van, őrült vagyok, hová rohanok?“ — a szenvedély odakiáltja neki: „Hát velem mi lesz, én meghalhatok?“

Valami kimondhatatlan kedvetlenség érzése kezdett erjedni mindezekben az ifju szivekben.

Nyugalomra kárhoztatva a világ fejedelmeitől, kiszolgáltatva mindenféle szőrszálhasogatónak s a tétlenségnek és az unalomnak, azt tapasztalták ezek a fiatal emberek, hogy visszahuzódnak előlük azok a tajtékzó hullámok, amelyek ellen karjukat edzették. Ezek a harcra készen olajjal bekent gladiatorok mind valami elviselhetetlen nyomoruságot éreztek lelkük mélyén. A leggazdagabbakból kicsapongók váltak, a közepes vagyonnal birók állást vállaltak s lemondón beérték a jogi, vagy a katonai pályával, a legszegényebbek a puszta rajongásra vetették magukat és elmerültek a nagy szavak és céltalan cselekedetek tengerében. Mivel az emberi gyöngeség keresi a társulást, s mert az emberek természetüknél fogva csoportokra szeretnek válni, politika is keveredett a dologba. Verekedni jártak a testőrökkel a törvényhozás házának lépcsőjére, szaladtak szindarabokat nézni, amelyekben Talma olyan parókát viselt, amely Caesarhoz tette őt hasonlóvá, valósággal törték magukat egy-egy liberális képviselő temetésére. De nem akadt a két egymással szemben álló pártban senki, aki hazatérve, keserüséggel ne érezte volna, milyen üres a léte és milyen nyomoruságos, szegény a két keze.

És ugyanakkor, midőn a nyilvános élet ilyen fakó, ilyen seszinü volt, a társadalom belső élete is szomoru, csöndes látványt nyujtott; az erkölcsök terén a legszigorubb hipokrizis uralkodott, az angol álszemérem a szenteskedéssel párosulva számüzte még a jókedvet is. Lehet, hogy a Gondviselés készitette már uj utjait, lehet, hogy az eljövendő társadalmak előreküldött angyala hintette már el a nők szivében az emberi függetlenség csiráit, hogy egy napon hangos szóval követeljék azt. De annyi bizonyos, egyszerre csak az a

hallatlan dolog történt, hogy Páris összes szalónjaiban különváltak a nők és a férfiak s az egyik oldalon a nők fehérbe öltözve, mint a menyasszonyok, a másik oldalon a férfiak, feketében, mint az árvák, igy kezdtek egymással ferkasszemet nézni.

Hogy ne tévedjünk, az a fekete öltözék, amelyet a férfiak napjainkban viselnek, rettenetes jelkép; hogy idáig jussunk, darabonkint kellett lehullniok a paszomántoknak s virágonkint minden himzésnek. Az emberi józanság fölforgatott minden szines álmot; de maga is gyászt öltött, hogy vigasztalják.

A diákok és müvészek erkölcsei, ezek a szabad, szép és fiatalsággal ugy tulfütött erkölcsök is megérezték az általános változást. A férfiak a nőktől különválva, olyan szót ejtettek ki sugva, amely halálra sebez: a megvetést; és a bor és a kurtizánok karjába vetették magukat. És igy cselekedtek a diákok és müvészek is; a szerelem valaha olyan tiszteletben részesült, mint a dicsőség vagy a vallás; de ez is régi ábránd volt. Most rossz helyekre tévedtek; *a grisette*, ez az álmodozó, regényes fajta, amely oly édesen és oly gyöngéden tudott szeretni, árván, elhagyatva hervadt a bolti asztalok mögött. Szegény volt és még csak nem is szerették többé; ruhákhoz, kalapokhoz szeretett volna jutni, eladta magát. Milyen nyomoruság, a fiatal ember, akinek szeretnie kellett volna őt s akit ő is szeretett volna, az, aki azelőtt kivitte a verrières vagy a romanvillei erdőbe, hogy együtt táncoljanak a gyepen és együtt vacsorázzanak a lombok alatt, az, aki esténkint eljárt hozzá beszélgetni lámpafénynél a bolt mélyén a hosszu téli esték csöndjében, az, aki valaha megosztotta vele homloka verejtékével áztatott kenyerét és fölséges, bár szegény szerelmét, ez az ember, miután elhagyta, valamelyik átdorbézolt éj hajnalán ott

akadt rá sápadtan, bukottan, örökre elveszetten a lupanár fenekén, ajkán az éhség lázával s szivében a prostitució halálos mérgével.

És ez időtájban két költő, a Napoleon után következő század két legfényesebb lángelméje, annak szentelte életét, hogy összegyüjtse a világegyetemben szétszórt szorongás és fájdalom minden atomját. Goethe, egy uj irodalom pátriarkája, miután megfestette Wertherben a szenvedélyt, mely öngyilkosságra visz, megrajzolta Fausztban a legsötétebb emberi alakot, amelynél soha nem volt a bajnak és balsorsnak végzetesebb képviselője. És Goethe müvei akkortájt kezdtek beszivárogni Németországból Franciaországba.

Dolgozószobája mélyén, képektől, szobroktól körülvéve, gazdagon, boldogan, atyai mosollyal szemlélte, hogy jön át hozzánk sötétségből gyurt müve. Byron fájdalmas kiáltással felelt neki, amely megremegtette Görögországot és a feneketlen mélység fölé taszitotta Manfrédot, mintha a puszta semmiség lett volna az iszonyatos talány szava, amelybe burkolódzott.

Bocsássatok meg nekem, ti nagy költők, akik porrá váltatok már kissé s a föld alatt pihentek, bocsássatok meg nekem! Ti félistenek vagytok és én csak szegény, szenvedő gyermek vagyok. De mikor ezeket irom, nem tudom megállni, hogy ne átkozzalak. Miért nem énekeltétek a virágok illatát, a természet szavát, a szerelem szép reményét, a szőlőt, a napot, az ég kékjét és mindazt, ami szép? Kétségkivül ismertétek az életet, és kétségkivül szenvedtetek is és a világ összeroskadt körültetek és ti könnyeztetek a romjai fölött és a kétség környékezett; és megcsaltak a kedveseitek és rágalmaztak a barátaitok, és honfitársaitok félreismertek, és üresség siketült szivetekben, és a halál rémlett föl szemetek előtt és oszlopai vol-

tatok a fájdalomnak. De mondd meg nekem, te fenkölt Goethe, nem akadt egyetlen vigasztaló hang a ti ősi német erdőitek áhitatos, szent zugásában. Édes testvére volt nálad a szépszavu költészet a tudománynak. Hát nem tudtak ők ketten valami gyógyitó füvet lelni a halhatatlan természetben kedvencük szivére. Te, aki pantheista voltál, Görögország antik költője, nem tudtál egy csöpp mézet csurgatni a kancsóba, melyet oly müvészettel tudott formálni kezed, mikor csak mosolyognod kellett volna és hagynod, hogy a méhek ajkadra szálljanak. És te, te, Byron, hát nem volt ott Ravenna mellett, itáliai narancsfáid alatt, kedves Adriád partján, nem volt ott az, akit forrón szerettél? O Istenem, én, aki most szólitalak és aki csak gyönge gyermek vagyok, talán átestem olyan bajokon is, amelyek téged nem gyötörtek, és én mégis hiszek a reményben és áldom közben az Istent.

Midőn az angol és német eszmék igy a fejünk fölé kerekedtek, olyan volt, mintha valami zord és néma csömör lepett volna meg, amelyet rémitő görcsök követtek. Mert általános eszméket kialakitani annyi, mint a salétromot puskaporrá változtatni és a nagy Goethe homéri agyában, mint valami lombikban, lepárolódott az összes tiltott gyümölcsök nedve. Azok pedig, akik nem olvasták, azt hitték, nem tudnak meg semmit. Szegény emberek, a rettenetes rázkódtatás ugy belesodorta őket az általános kétség örvényébe, mint a porszemeket.

Olyan volt ez, mint minden égi és földi dolognak megtagadása, nevezhetjük kiábrándulásnak, vagy ha akarjuk, kétségbeesésnek is; mintha a kábulatba hullott emberiséget halottnak hitték volna azok, akik az ütőerét tapintották. Akárcsak az a katona, akitől hajdan megkérdezték: „Miben

hiszesz te?“ és nyomban rá felelte: „Magamban“, ugy most a francia ifjuságnak, mikor ezt a kérdést hallotta, az volt az első válasza: „Semmiben“.

Igy azután csaknem két külön tábor keletkezett; egyfelől az exaltált lelkek, a szenvedők, minden rugalmas lélek, amelynek szüksége van a végtelenségre, mind-mind sirva horgasztották le fejüket, beteges álmokba burkolództak és nem lehetett mást látni, csak remegő nádszálakat a keserüség tengerén; másfelől azok az emberek, akiknél a test a fő, álltak keményen, törhetetlenül a kézzelfogható gyönyörök árjában, és más gondjuk nem volt, mint hogy meglevő pénzüket számlálják. Nem volt más, csak zokogás és harsogó kacaj; egyik a lélekből fakadt, másik a testből.

És ime, a lélek igy szólt:

Hej, hej! bizony a vallás is elhagyott; a felhők záporban szakadnak le az égről; nincs már sem reményünk, sem bizodalmunk; nincs két darabka fekete fánk, hogy keresztbe tehetnénk s összetett kézzel fohászkodhatnánk hozzá. Az élet vize nagy jégtáblákat hömpölyget, amelyeken sarki medvék usznak. A jövendő csillaga alig kel még; nem tud kibukkanni a szemhatáron, ott ragad felhőkbe burkoltan és mint a téli nap korongja, vérvörösen tünik föl, még a 93-as év vére rozsdál rajta. Nincs többé szerelem, nincs többé dicsőség. Milyen sürü, sötét éj borult a földre. És mire nappal lesz, mi már meghalunk.

És ime, mit beszélt a test:

Az ember azért van itt a földön, hogy az érzékeit szolgálja; több vagy kevesebb jut neki bizonyos sárga és fehér fémdarabokból, amelyekkel több-kevesebb megbecsüléshez szerez magának jogot. Enni, inni és aludni; ez az élet. Ami pedig az embereket összefüző kötelékeket illeti; a barátság például abban áll, hogy pénzt adunk kölcsön; de

ritkán akad olyan barátunk, akit eléggé szeretünk ehez. A rokonság az örök regékben merül ki; a szerelem testgyakorlat; az egyetlen szellemi gyönyörüség a hiuság.

De valamint a légszivattyu által létrehozott üres térben egyenlő sebességgel esik az ólomgolyó és a pehely, igy osztozott akkor a legszilárdabb lélek a leggyöngébb sorsában és mindakettő a sötétségbe zuhant le. Mit ér az erő akkor, ha nincs mire támaszkodnia. Az üresség ellen semmi sem segit. Nem akarok más bizonyságot, csak magát Goethét, aki, midőn annyi bajunknak vált okozójává, maga is végigszenvedte Faust gyötrelmeit, mielőtt nyilvánosságra hozta őket, és összeroskadt, mint annyi más, ő, Spinoza fia is, akinek csak érintenie kellett a földet, hogy uj erőre serkenjen, mint a regebeli Antheus.

De mint a Gangesz párázatában kigőzölgő ázsiai pestis, olyan hatalmas léptekkel haladt a földön az iszonyatos *kétségbeesés*. Már Chateaubriand, a költők fejedelme is nagygalléru köpönyegébe takarva, márványoltárra állitotta a rettenetes bálványt, szent illatu füstölők közé. A század gyermekei, akik csak ugy duzzadtak a jövőben már haszontalan erőktől, tétlenül hevertették tunya kezüket és mérgezett italt ittak a meddőség kelyhéből. Tátongó mélységek hasadtak már mindenfelé és sakálok bujtak elő a föld gyomrából. Hullaszagu és szennyes irodalom, amelynek csak a külső formája volt meg, de ez a forma is ocsmány volt, büzös vérrel kezdte öntözni a természet minden szörnyüségét.

Ki meri elmondani valaha, mi történt akkor az iskolákban? A fölnőttek mindenben kételkedtek, a fiatalok mindent megtagadtak. A költők a kétségbeesést énekelték: az ifju nemzedék szelid, tiszta homlokkal, üde, rózsás arccal és káromló

szájjal hagyta el az iskolát. Különben a fő francia jellemvonás, amely természeténél fogva vidám és nyilt, mindig uralkodó maradt, a lelkek könnyen szivták tele magukat angol és német eszmékkel; de a szivek, amelyek tul erőtlenek voltak a küzdelemre és a szenvedésre, elhervadtak, mint letört virágok. Igy a halál gondolata hidegen és simán csuszott le a fejekből a belső zsigerekbe. Ahelyett, hogy lelkesedés élt volna bennünk a rosszért, nem lakott más bennünk, csak idegenkedés a jótól; kétségbeesés helyett érzéketlenség. Tizenötéves gyermekek, hanyagul üldögélve a virágbaborult bokrok alatt, puszta időtöltésből olyan beszélgetést folytattak, hogy hallatára megremegtek volna borzalmukban Versailles mozdulatlan bozótjai is. Krisztus testének vétele, az áldozati ostya, az örök égi szerelem jelképe, levelek lepecsételésére szolgált; a gyermekek kiköpték az isteni kenyeret.

Boldogok, akik elkerülték ezt az időt, boldogok, akik égre emelt tekintettel jártak a mélységek fölött. Mert voltak ilyenek is kétségkivül, azok sajnálkozni fognak rajtunk.

Szerencsétlenségünkre nagyon is igaz, hogy az erők sokat veszitenek feszültségükből a káromlásban, amely könnyit a csordultig telt sziven. Midőn az istentagadó elővette óráját s egy negyedórát adott az Istennek, hogy lesujtson rá, bizonyos, hogy egy negyedórai kegyetlen élvezetet szerzett magának. A kétségbeesés parokszizmusa volt ez, névtelen kiáltás minden égi hatalmakhoz; szegény, nyomorult földi lény vergődött a szörnyü láb alatt, mely eltiporta; a fájdalom hatalmas sikoltása volt ez. És ki tudja, talán annak a szemében, aki mindent lát, imádság számba ment.

És igy az ifju nemzedék a meddő erők kihasználására lelt a kétségbeesés szenvelgésében. Gunyt üzni dicsőségből, vallásból, szerelemből és min-

denből a világon, nagy vigasztalás azoknak, akik tanácstalanul állanak; magukból is gunyt üznek ezáltal és teljesen igazat adnak maguknak, hogy rászolgáltak erre az önleckéztetésre. Meg aztán olyan édes dolog szerencsétleneknek hinni magunkat, mikor csak üresek és unottak vagyunk. Emellett a kicsapongás, az öngyilkos elvekből elsőnek levont következtetés, rettenetes malomkő, midőn erőink teljes fölörléséről van szó.

És mig a gazdagok azt mondták: „Nincs más kézzelfogható igazság, csak a vagyon, minden más hiu álom, élvezzünk, aztán meghalhatunk," addig a kevésbbé tehetősek igy szóltak magukban: „Csak a feledés az igaz, minden más csak álom; feledni és meghalni. „A szegények pedig azt mondták: „Csak balsors van igazán; minden más csak álom; káromkodjunk egyet és haljunk meg."

Vagy nagyon sötét szinek ezek, talán tulzottak? Embergyülölő volnék? Hadd gondolkozzam rajta kissé.

Ha az ember a római birodalom összeomlásának történetét olvassa, lehetetlen észre nem vennie, milyen bajt hoztak az Államra a keresztények, akik oly csudálatraméltók voltak elhagyatottságukban, attól a pillanattól fogva, hogy hatalomra tettek szert. „Ha arra a mélységes tudatlanságra gondolok, — mondja Montesquieu, — amelybe a görög papság a világiakat sülyesztette, nem birom megállani, hogy azokkal a szkytákkal ne hasonlitsam össze őket, akik, — mint Herodotos mondja, — kiszurták rabszolgáik szemét, hogy semmi el ne vonja a figyelmüket és meg ne zavarja a köpülésben." — Az állami életnek egyetlen megnyilvánulása; sem béke, sem háboru, sem fegyverszünet, sem kereskedelem, sem házasság nem történhetett, csak a szerzetesek közvetitésével.

El sem hihetné az ember, milyen bajokra vezetett ez.

Montesquieu még azt is hozzátehette volna: „A kereszténység elpusztitotta a császárokat, de megmentette a népet. Megnyitotta Konstantinápoly kapuit a barbároknak, de megnyitotta a szegény viskók ajtaját is Krisztus vigasztaló angyalainak.“ Valóban, a föld hatalmasságainak fejére ment a játék! És van-e érdekesebb, mint ennek a csontig velőig romlott birodalomnak végső hörgései, az a komor lélekidézés, amelynek segedelmével a zsarnokság csontváza Heliogabalus és Caracalla sirján tovább rángatódzott. Vagy talán érdemes lett volna örökéletüvé tenni Róma mumiáját, amelyen ott lebegtek Nero illatai és Tiberius szemfedője borult rá. Arról volt szó, politikus urak, hogy fölkeressék a szegényeket és megmondják nekik, hogy maradjanak békében, arról volt szó, hogy a férgek és a vakondok csak hadd rágják a szégyen emlékoszlopait, de a mumia karjaiból mégis ki kellett szabaditani egy olyan gyönyörüséges szüzet, mint a Megváltó anyja, aki maga volt a reménység és az elnyomottak barátnője.

Ime ez volt a kereszténység müve; és most annyi év multán, mit tettek azok, akik lerombolták? Látták, hogy a szegények elhagyják magukat nyomatni a gazdagoktól, a gyöngék az erősektől, mert magukban igy okoskodnak: „A gazdagok és erősek elnyomnak itt a földön, de ha majd be akarnak jutni a paradicsomba, ott leszek a kapunál én és bevádolom őket az Isten itélőszéke előtt.“ És igy türelem szállt a szivükbe.

Krisztus ellenlábasai azt mondták erre a szegényeknek: „Türelmesen akarsz várni az itélet napjáig, nem is lesz soha végitélet, az örökéletre vársz, mert ott akarsz elégtételt szerezni, hiszen nincs is örökélet; mind össze gyüjtöd a magad és

családod könnyeit, gyermekeid sirását és feleséged zokogását, hogy az Isten lábaihoz vidd föl halálod óráján; hisz nincs is Isten."

Erre bizony a szegény fölszáritotta könnyeit és azt mondta a feleségének, hogy hallgasson, és a gyermekeinek, hogy jöjjenek vele és bikaerővel egyenesedett föl a rögön. Azt mondta a gazdagnak: „Te, aki eddig elnyomtál, csak olyan ember vagy, mint én." — És a paphoz igy szólt: „Te meg hazudtál, mikor vigasztaltál engem." Éppen ezt akarták Krisztus ellenségei. Talán azt hitték, hogy boldoggá teszik az embert azzal, ha fölbiztatják a szegényt, hogy vivja ki szabadságát.

De mikor a szegény már teljesen tisztában volt vele, hogy a papok megcsalják, hogy a gazdagok lehuzzák a bőrét, hogy minden ember egyenlő jogu, hogy minden jó csak a földön terem, és hogy istentelenség a nyomorusága, mikor a szegény minden hitével hitt magában és a két karja erejében, egy szép napon igy szólt: „Harc a gazdagok ellen, nekem is jussom van a földi élvezetekhez, mert másutt ugy is hiába keresném, enyém a föld, mert az ég üres! Enyém és mindenkié, mert egyenlők vagyunk!" — De mit mondasz majd neki, te magasan járó elme, aki idevezetted, ha legyőzik a harcban.

Kétségtelen, hogy emberbarát vagy, kétségtelen, hogy igazad van a jövőt illetőleg, és eljön a nap, mikor áldani fognak, de még igazán nem kérhetünk rád áldást. Ha azelőtt az elnyomó igy szólt: „Enyém a föld!" — az elnyomott azt felelte rá: „Enyém az ég!" Mit fog majd most felelni?

A jelen század egész betegsége két okból fakad, a nép, amely 1793-at és 1814-et végigélte, két sebet hord szivében: ami volt, abból semmi sincs többé; ami lesz, abból semmi sincs még. Ne keresse senki másutt bajaink titkát.

Mint mikor egy embernek összedől a háza; azért rombolta le, hogy ujat épitsen. A romok ott hevernek a mezőn és ő uj kövekre vár uj épülete számára. És mikor már készen áll rá, hogy összerakja a köveket és bevakolja nekigyürközött karral, malteros kanállal a kezében, abban a percben jönnek neki megmondani, hogy nincs kő és azt tanácsolják neki, tisztogassa meg a régi köveket és hogy válogathasson belőlük. Mire akarjátok rábirni azt, aki hallani sem akar róla, hogy romokból rakjon fészket fiókái számára. De hiába, a kőbánya mély és a szerszámok tulgyöngék arra, hogy követ fejtsenek belőle: „Várjatok, — mondják nekik, — apródonkint majd csak ki lehet fejteni, reméljetek, dolgozzatok, törekdejetek és tudjatok lemondani.“ Mit nem mondanak neki? És közben az az ember, akinek nincs már meg a régi háza, de nincs meg még az uj sem, nem tudja, hogy védekezzék az eső ellen, azt sem tudja, hol készitse el estebédjét, nincs hol dolgoznia, nincs hol pihennie, sem élnie, sem halnia; és a gyermekei mind ujszülöttek.

Vagy én csalódom rendkivül, vagy mindannyian hasonlitunk ehhez az emberhez. Óh, jövő századok népe! Ha majd egyszer egy meleg nyári napon az eke szarva fölé hajolsz hazánk zöld mezőin, ha látod majd, hogy mosolyog tiszta, makulátlan égbolt alatt termékeny anyád, a föld reggeli ruhájában a szántóvetőre, hőn szeretett gyermekére, ha felszáritva békés homlokodon a veriték szent keresztségét, végigjártatod tekintetedet a roppant szemhatáron, ahol nincs magasabb kalász az emberi aratásnál, de buzavirágok és margaréták nyilnak a sárguló vetés közt, ó szabad ember, ha hálát adsz majd akkor Istennek, hogy erre a bő szüretre születtél, gondolj ránk, akik nem leszünk többé; mondd el magadban, hogy drágán vásá-

roltuk meg a nyugalmat, amelyet élvezel; és minden őseidnél nagyobb sajnálattal emlékezz reánk, mert nagyon sok bajt elszenvedtünk, amely sajnálatraméltókká tesz bennünket és elvesztettük azt, ami megvigasztalhatott volna bajunkban.

III. FEJEZET.

El kell beszélnem, mely alkalommal lepett meg először a század betegsége.

Asztalnál ültem egy nagy vacsorán, valami álarcos estély után. Körülöttem barátaim fényes jelmezekben, mindenfelé csupa fiatal ember és ifju hölgy, akikről csak ugy sugárzott a szépség és öröm; az asztalon jobbra-balra válogatott fogások, palackok, karosgyertyatartók, virágok, a fejem fölött zsivajgó zenekar, szemben velem a kedvesem, fölséges teremtés, akit a bálványozásig imádtam.

Tizenkilenc éves voltam akkor, nem tett próbára még semmiféle baj vagy betegség; büszke s amellett egyenes, nyilt jellemem volt, csupa reménység dagasztotta a keblem s a szivem csordultig volt rajongással. A bor gőze erjedt ereimben; egyike volt az a mámor ama pillanatainak, mikor minden, amit látunk, minden, amit hallunk, a kedvesünkről beszél. Az egész természet ugy tünik föl szemünkben, mint ezer élüre köszörült drágakő, amelyre rá van vésve a titkos hatalmu név. Szivesen megölelne az ember mindenkit, akit mosolyogni lát és testvérünknek érzünk mindent, ami a világon van. A kedvesem találkát adott éjszakára és én lassan emeltem ajkamhoz poharamat, miközben szemem rajta csüggött.

Egyszerre, amint megfordultam, hogy egy tányért elvegyek, villám a földre esett. Lehajoltam, hogy fölvegyem és mivel nem találtam meg

mindjárt, fölemeltem az abroszt, hogy lássam, merre gurult. És ekkor észrevettem az asztal alatt, hogy kedvesem lábát a mellette ülő fiatal emberére tette; keresztbe rakták és egymásba fonták a lábszárukat és időről-időre lágyan szoritottak egyet rajta.

Teljes nyugalommal emelkedtem föl, másik villát kértem és folytattam vacsorámat. A kedvesem és szomszédja szintén nyugodtan viselkedtek, alig szóltak egymáshoz, és még csak nem is néztek egymásra. A fiatal ember az asztalra könyökölt és egy másik hölgygyel szórakozott, aki nyakékét és karkötőit mutogatta neki. A kedvesem mozdulatlan volt, szeme elmeredt és bágyadtan révedezett. Kettőjüket figyeltem, mig csak az étkezés tartott, sem a mozdulataikon, sem az arcukon nem vettem észre semmit, ami elárulhatta volna őket. A végén, midőn a deszertre került a sor, földre csusztattam az asztalkendőmet és midőn ujra lehajoltam, ugyanabban a helyzetben találtam őket szorosan egymásba kulcsolódva.

Megigértem kedvesemnek, hogy ez este elkisérem haza. Özvegy volt és következéskép meglehetősen szabad egy idősebb rokona révén, aki mindenüvé elkisérte és köpönyegül szolgált neki. Amint az előcsarnokon áthaladtam, megszólitott: „Jöjjön, Oktáv, — mondta nekem, — induljunk, készen vagyok.“ Én nevetni kezdtem és felelet nélkül távoztam. Pár lépésnyire leültem egy sarokkőre. Nem tudom, mire gondoltam; mintha csak egész bambává és félkegyelmüvé tett volna ennek a nőnek a hütlensége, akire soha nem voltam féltékeny és aki iránt soha nem ébredt bennem gyanu egy percre sem. De az, amit az imént láttam, nem türt kétséget, ugy ültem ott, mint akit bunkóval főbeütöttek és nem emlékszem semmire, mi ment belsőmben végbe egész idő alatt,

mig ott ültem azon a sarokkövön, legfeljebb arra, hogy gépiesen bámultam az égre, és mikor láttam, hogy egy csillag lehull, köszöntöttem ezt a futó fényt, amelyben a költők egy rombadőlt világot látnak és mélyen megemeltem előtte kalapomat.

Nagyon nyugodtan tértem haza; nem tudtam semmiről, nem éreztem semmit, mintha csak az emlékezőtehetségemet is elvesztettem volna. Vetkőzni kezdtem és ágyamba dültem; de alig hajtottam fejem a párnára, hirtelen oly erővel ragadtak meg a bosszuállás szellemei, hogy egyszerre nekifeszitettem magam az ágy falának, mintha csak fává merevedett volna testemnek minden izma. Sikoltva ugrottam le ágyamról, kiterjesztett karral és nem tudtam csak a talpamon járni, annyira összezsugorodott a sarkamban minden ideg. Egy órát töltöttem igy teljes őrületben és mereven mint egy csontváz. Ez volt az első dühroham, amelyet éreztem.

Az az ember, akit kedvesemmel megleptem, egyike volt legmeghittebb barátaimnak. Másnap elmentem hozzá egy Desgenais nevü fiatal ügyvéd kiséretében; pisztolyokat szereztünk, egy másik tanut vettünk magunkhoz és kihajtattunk a vincennesi erdőbe. Egész uton kerültem, hogy beszéljek ellenfelemmel, vagy hogy a közelébe kerüljek, igy tudtam legyőzni csak a vágyat, mely arra sarkalt, hogy megüssem vagy megbántsam, mert az ilyen erőszakosságok undoritóak és fölöslegesek már, mikor mód van a lovagias párbajra. De azt nem tilthattam meg magamnak, hogy merőn rá ne szögezzem a szemem. Gyermekkori pajtásom volt, számos év óta állandóan kölcsönös szolgálatokat tettünk egymásnak. Nagyon jól tudta, milyen szerelem füz kedvesemhez, s számtalanszor hallottam a saját szájából, hogy az ilyen kötelékek szentek egy barát szemében és képtelen volna

arra, hogy megpróbáljon kiütni a nyeregből, még ha ugyanazt a nőt szeretné is, akit én. Végre is teljes bizalommal viseltettem iránta és soha talán emberi lénnyel szivesebben nem szoritottam kezet, mint vele.

Kiváncsian, sováran szemléltem ezt az embert, akit ugy hallottam beszélni, mint egy régi világbeli hőst és akit azon kaptam, hogy a kedvesemet simogatja. Ez volt az első eset életemben, hogy szörnyeteget láttam, zavart pillantással mértem végig, mert látni akartam, milyen is hát igazán. És ugy tetszett nekem, hogy soha nem láttam eddig őt, akit tiz éves korom óta ismertem, akivel a legtökéletesebb és legszorosabb barátságban éltem együtt napról-napra. Mindjárt szolgálok egy hasonlattal.

Van egy közismert spanyol darab, amelyben egy kőszobor megy el vacsorázni egy kicsapongóhoz, mint az égi igazságszolgáltatás küldötte. A kicsapongó keményen tartja magát és erővel közömbösnek akar látszani, de a szobor arra kéri, hogy nyujtson neki kezet; és abban a percben, hogy a kezét odaadta, ugy érzi, hogy halálos hidegség járja át és vonaglón zuhan el.

Hát valahányszor csak megtörtént velem életemben, hogy hosszu időn át vakon biztam valakiben, akár barátomban, akár kedvesemben és aztán egyszerre rájöttem, hogy megcsaltak, nem tudtam soha visszaadni máskép, milyen hatással volt rám ez a fölfedezés, csak ha a szobor kezének szoritásával hasonlitottam össze. Valóban olyan volt ez, mint a márvány hüvös tapintata, mintha a rideg valóság a maga halálos hidegségében egy csókjával megfagyasztott volna; igen, a kőszobor kezének érintése volt ez. Hej! pedig a félelmes vendég nem egyszer kopogtatott még az ajtómom; nem is egyszer vacsoráztunk mi együtt.

Közben, miután mindent elrendeztek, elfoglaltuk kijelölt állásunkat, én és ellenfelem, és lassan megindultunk egymás felé. Ő lőtt először és összeroncsolta jobb karomat. Én nyomban másik kezembe fogtam pisztolyomat; de nem tudtam fölemelni, nem volt erőm hozzá és térdre roskadtam.

Láttam ekkor, hogy ellenfelem előresiet, nagyon nyugtalannak látszott és igen sápadt volt az arca. Egyidejüleg odafutottak az én tanuim is, látva, hogy megsebesültem. De ellenfelem megelőzte őket és megragadta kezemet sebesült karomon. A foga össze volt szoritva és nem tudott szólni; láttam, mennyire aggódik. A legszörnyübb fájdalom kinozta, amit csak ember érezhet. — „Menj innen! — kiáltottam rá, — menj, törüld meg magad a *** szoknyájában!“ — Fuldoklott a zokogástól és én is.

Egy bérkocsiba vittek, ahol orvos várt rám. A seb nem volt veszélyes, mert a golyó nem ért csontot; de annyira föl voltam izgatva, hogy be sem tudtak azonnal kötözni.

Abban a pillanatban, midőn a kocsi elindult, egy remegő kezet pillantottam meg a függönynél; ellenfelem volt, aki még egyszer visszatért. Tagadólag intettem fejemmel, ez volt minden válaszom; olyan düh fogott el, hogy hasztalan erőlködtem, nem tudtam volna neki megbocsátani, bár jól láttam, hogy megbánása őszinte.

Mire hazaérkeztem, a karomból bőven omló vér igen nagy megkönnyebbülésemre szolgált; mert a gyöngeség megszabaditott haragomtól, amelytől inkább, mint sebemtől. Élvezettel feküdtem le és nem hiszem, hogy ittam valaha kellemesebbet az első pohár viznél, amelyet akkor adtak.

Alig feküdtem le, láz kezdett gyötörni. És ekkor történt, hogy szép és imádott kedvesem eljött

hozzám, fölébem hajolt, és erre omlani kezdett a könnyem. Nem az volt nekem megfoghatatlan, hogy megszünt szeretni, hanem az, hogy meg tudott csalni. Nem tudtam megérteni, hogy egy nő, akit nem kényszerit rá sem kötelesség, sem érdek, hogy hazudhat egy férfinak, ha már mást szeret. Huszszor is megkérdeztem egy nap Desgenaistól, hogy lehetséges az ilyen. — Ha férje volnék, — mondtam, — vagy pénzt kapna tőlem, érteném, hogy megcsal; de ha már nem szeret, miért nem mondja meg nekem, miért csal meg? Meg nem foghattam, hogy lehet szerelmet hazudni. Gyermek voltam akkor, de mondhatom, hogy még most sem értem. Valahányszor csak beleszerettem egy nőbe, megmondtam neki, és mindannyiszor, hogy egy-egy nőt szeretni megszüntem, hasonlóképpen megmondtam azt is a leglelkiismeretesebben, mert mindig ugy gondolkoztam, hogy ezen a téren semmi nem függ akaratunktól, és hogy itt csak egy lehet bün: a hazugság.

Desgenais mindarra, amit elmondtam, csak ennyit válaszolt: „Nyomorult nő, igérje meg nekem, hogy rá sem néz többé". Erre ünnepélyesen megesküdtem neki. Ő különben azt tanácsolta, egyáltalában ne is irjak neki, hogy szemrehányással illessem, sőt ha még ő irna, se válaszoljak. Mindent megigértem neki, sőt meg is voltam lepve, hogy külön kér rá és bántott, hogy az ellenkezőjét tételezte föl.

Emellett, alig hogy fölkelhettem és szobámat elhagyhattam, első dolgom volt, hogy kedvesemhez szaladjak. Egyedül találtam, egy széken üldögélt a sarokban, az arca levert volt és minden vonása dult. A legkegyetlenebb szemrehányásokkal illettem; mámoros voltam a kétségbeeséstől. Ugy kiabáltam, hogy visszhangzott tőle az egész ház, de közben oly heves zokogásba fult a

szavam, hogy az ágyra rogytam szabad folyást engedni könnyeimnek. — „Oh, hütelen, oh szerencsétlen, — mondtam neki zokogva, — tudod, hogy belehalok, ebben akarsz gyönyörködni? Hát mit vétettem én neked?“

A nyakamba borult és azt mondta, hogy elcsábitották, behálózták; hogy vetélytársam berugatta azon a végzetes vacsorán, de nem volt soha az övé, egy pillanatra megfeledkezett magáról, hibát követett el, de bünt nem; és hogy jól látja, milyen gonoszul bánt velem, de ha vissza nem fogadom, belehal ő is. Ami könnye csak van az őszinte megbánásnak, ami ékesszólásra csak a fájdalom képes, azt mind kimeritette, hogy megvigasztaljon; sápadtan, rendetlenül, nyitott ruhában, bomlott haja a vállán, ugy térdelt ott a szoba közepén és én soha nem láttam még ilyen szépnek és remegtem a borzalomtól, miközben minden érzékemet fölcsigázta ez a gyönyörü látvány.

Megtörten távoztam onnan, már nem is láttam és alig birtam magam egyenesen tartani. Nem akartam őt soha viszontlátni, de negyedóra mulva ismét visszamentem hozzá. Nem tudom, micsoda kétségbeesett erő hajtott; valami süket vágy támadt föl bennem, hogy még egyszer magamévá tegyem, hogy föligyam pompás testéről mindazt a keserü könnyet, aztán öljük meg magunkat mind a ketten. Egyszóval borzadtam tőle, de bálványoztam; éreztem, hogy szerelme volt a vesztem, de élni nélküle nem tudtam volna. Ugy rohantam föl hozzá mint a villám; nem szóltam egy szolgának sem, mentem be hozzá egyenesen, ismertem jól a házat és mindjárt benyitottam a szobájába.

Ott találtam a tükör előtt, mozdulatlanul ült, tele volt drágakövekkel és a szobalánya fésülte; kezében egy darabka piros papirt tartott, amelyet

lágyan az arcához dörzsölt. Azt hittem, álmodom, lehetetlennek tetszett nekem, hogy ez ugyanaz a nő, akit az előbb láttam, alig egy negyedórája s akkor még fájdalomban fuldokolva hevert a kerevetén. Megmeredtem mint egy szobor. Ő pedig, mikor hallotta, hogy nyilik az ajtó, mosolyogva pillantott hátra. — „Maga az?“ — mondta. Bálba készült és vetélytársamat várta, ugy volt, hogy ő fogja elkisérni. Rámismert, összeszoritotta az ajkát és szemöldöke ráncokba huzódott.

Egyet léptem, hogy kimenjek; és most pillantásom sima és illatos nyakszirtjére tévedt, amelyen csomóba volt fogva a haj és gyémántos fésü ragyogott rajta. Ez a fő, az életerők székhelye, feketébb volt, mint a pokol, két vastag fonatban csavarodott rá a haj és lenge ezüstös virágfüzérek ringatóztak rajta. Vállára és nyakára, amely tejnél fehérebb volt, sok vastagszálu pihe szabadult ki a hajfonat tövén. Nem tudom, de volt valami kihivó szépség ebben a makrancos sörényben, olyan volt nekem, mintha az a dult állapot nevetne rám gunyosan belőle, amelyben kedvesemet az imént találtam. Hirtelen előreléptem és összeszoritott öklöm fejével nagyot csaptam erre a nyakszirtre. Kedvesem még csak nem is sikoltott; feje a két kezébe roskadt. Ezután gyorsan távoztam.

Mikor hazaérkeztem, olyan heves lázroham vett elő, hogy kénytelen voltam ágyba feküdni. A sebem ujra fölpattant és ez igen megkinzott. Desgenais eljött meglátogatni; elmondtam neki mindent, ami történt. Nagy csöndben hallgatott végig engem, azután jó ideig föl s alá járt a szobában, mint aki nem tudja, mitévő legyen. Végül megállt előttem és hangosan fölkacagott. — „Ez volt az első kedvese?“ — kérdezte tőlem. — „Nem, — mondtam én neki, — az utolsó.“

Éjfél felé, amint nyugtalan álomban hánykolód-

tam, ugy tetszett nekem, mintha mély sóhajtást hallottam volna álmomban. Kinyitottam a szemem és kedvesemet pillantottam meg, amint ott állt az ágyamnál összefont karokkal, mint egy árny. Nem tudtam megállni, hogy rémülten föl ne sikoltsak, mert azt hittem, hogy jelenés áll előttem, amely beteg agyam lázából pattant ki. Kiugrottam ágyamból és a szoba tulsó sarkába futottam, de ő odajött hozzám. — „Én vagyok," — mondta s azzal átkarolta testemet és magával vonszolt. — „Mit akarsz tőlem! — kiáltottam rá, — menj tőlem! Képes volnék rá, hogy tüstént megöljelek!" — „Hát jó, ölj meg," — mondta ő. — „Megcsaltalak, hazudtam neked, becstelen vagyok és nyomorult; de szeretlek és nem tudlak elhagyni téged."

Ránéztem. Milyen szép volt. Egész teste remegett; a két szeméből, amely egész belefeledkezett a szerelembe, vad zuhatagban áradt a kéj; a keble meztelen volt és a két ajka perzselt. A karomba kaptam. — „Hát jó, — mondtam, — de Istenre esküszöm és apám emlékére, hogy nyomban megöllek téged is és megölöm magamat is." Azzal fölkaptam egy asztali kést, amely a kandalómon hevert és a vánkosra tettem.

„Ugyan, eredj Oktáv, — mondta ő mosolyogva és közben megcsókolt, — ne csinálj bolondságokat. Gyere fiacskám, rosszat tesz neked ez a sok rémség, lázad van. Add ide nekem azt a kést."

Láttam, hogy el akarja venni. Erre igy szóltam hozzá: „Hallgass ide, én nem tudom, ki vagy és milyen komédiát játszol itt, de, ami engem illet, én nem játszom. Ugy szerettelek, ahogy ember csak szeretni tud e földön és tudd meg, hogy szerencsétlenségemre és halálomra még mindig kétségbeesetten szeretlek. Most mondtad nekem, hogy te is szeretsz, nagyon szivesen ve-

szem; de mindenre, ami szent ezen a világon, ha ma este én vagyok a szeretőd, holnap nem lesz más. Isten a tanum, Isten a tanum, ujra csak azt mondom, nem fogadlak ujra kedvesemmé, mert éppen ugy gyülöllek, mint ahogy szeretlek. Isten a tanum, ha mégis szeretni akarsz, akkor holnap reggel megöllek." És miközben igy beszéltem, egész dühöngő őrület vett erőt rajtam.

Erre ő vállára vetette köpenyét és futva menekült tőlem.

Mikor Desgenais a történteket megtudta, azt mondta nekem: „Miért utasitotta vissza? Nagyon torkig lehet a nőkkel; mert igazán csinos asszony."

— Tréfál? — mondtam én neki. — Hát azt hiszi, hogy lehet eféle nő a kedvesem? Azt hiszi, bele tudnék nyugodni valaha, hogy mással osztozkodjam? Gondolja meg, ő maga is beismeri, hogy másé volt, vagy azt akarja tán, feledjem, hogy szeretem, azért, hogy megint az enyém is legyen. Ha az ön szerelmei ilyenek, akkor nagyon sajnálom.

Desgenais azt felelte nekem, hogy ő csak aféle lányokat szeret és nem veszi ilyen szigoruan a dolgot. — „Kedves Oktávom, — tette hozzá, — maga még nagyon fiatal, nagy dolgokra vágyik, sőt szép dolgokra, amelyek azonban nincsenek. Egész különös fajtájában hisz a szerelemnek, és talán ön képes is rá; hiszem, de nem kivánom önnek. Lesznek majd más kedvesei, barátom, de jön egy nap, amikor bánni fogja azt, ami ma éjjel történt. Mikor az a nő önt fölkereste, egész biztos, hogy szerette; ebben a pillanatban talán nem szereti önt, ebben a pillanatban talán más karjában pihen; de akkor, abban az órában, ott, abban a szobában magát szerette, és mit bánja ön a többit? Szép éjszakája lett volna akkor, és biztos

lehet benne, hogy sajnálni fogja még, mert soha nem tér többé vissza. Egy nő mindent megbocsát, csak azt nem, ha visszautasitják. Rettenetes nagy szerelemnek kellett benne lángolni ön iránt, hogy elment és fölkereste önt, bár tudta, hogy bünös és be is vallotta bünét, és talán arra is számithatott, hogy visszautasitásban lesz része. Higyje meg nekem, hogy sajnálni fogja még ezt az éjszakát, mert én mondom önnek, aligha lesz valaha hasonlóban része."

Olyan egyszerü és mély meggyőződés hangján mondta Desgenais mindezt, a tapasztalat olyan kétségbeesett nyugalmával, hogy remegve hallgattam. S miközben igy beszélt, heves kisértést éreztem, hogy még egyszer elmenjek kedvesemhez, vagy irjak neki, hogy jőjjön el ő. De képtelen voltam fölkelni; ez megmentett a szégyentől, hogy ujból ugy találjam, amint vetélytársamat várja, vagy be van zárkózva vele. De még mindig egész könnyen irhattam neki; és önkéntelenül is megkérdeztem magamtól, vajjon eljönne-e abban az esetben, ha irnék neki.

Midőn Desgenais elment, oly iszonyatos izgalom vett erőt rajtam, hogy elhatároztam, bármi áron is, de végét szakitom. Rettenetes küzdelem után, az irtózat végre győzedelmeskedett a szerelem fölött. Irtam a kedvesemnek, hogy nem akarom soha többé látni és kérem, hogy ő se keressen föl többé, ha nem akarja magát kitenni annak, hogy zárva találja az ajtóm. Hevesen csöngettem és megparancsoltam, hogy vigyék a levelem, amilyen gyorsan csak lehet. Alig csukta be szolgám maga mögött az ajtót, már hivtam is vissza. Nem hallotta meg és én nem mertem másodszor utána kiáltani; és két kezemet arcomra tapasztva, ugy maradtam ott a legmélyebb kétségbeesésbe temetkezve.

IV. FEJEZET.

Másnap, napkeltekor, az első gondolat, amely fejembe ötlött, az volt, hogy megkérdezzem magamtól: „Mihez kezdjek most?“

Nem volt semmi állásom, sem foglalkozásom. Tanultam orvostant, jogot, de nem tudtam magamat elhatározni, hogy válasszak a két pálya között; hat hónapig dolgoztam egy bankárnál, de olyan hanyagul, hogy kénytelen voltam idejében elbocsátásomat kérni, nehogy elküldjenek. Tanulmányaimat elég jól végeztem, de fölületesen, mert olyan emlékezőtehetségem volt, amelynek gyakorlatra lett volna szüksége s amely éppen oly könnyen felejt, mint amily könnyen tanul.

A szerelem után egyetlen kincsem a függetlenség volt. Alig hogy fölserdültem, rajongó tisztelettel csüggtem rajta, hogy ugy mondjam, oltárt emeltem neki szivemben. Megtörtént egy napon, hogy atyám, aki már jövőmre gondolt, számos pályát említett előttem, amelyek között szabad választást engedett nekem. Kihajoltam az ablakomon és egy sovány árva jegenyét néztem, amelyet egyedül ringatott kertünkben a szél. Sorba végigvonult elmémben valamennyi állás és próbáltam közülök választani. Jól meghánytam-vetettem magamban egyiket a másik után az utolsó szálig; azután pedig, hogy egyikhez sem éreztem valami nagy kedvet, szabadjára hagytam a gondolataimat, hadd csapongjanak. És egyszerre ugy tetszett

nekem, mintha rendülni érezném a földet és mintha a láthatatlan és néma erők, amelyek az ürben magukkal ragadják, egyszerre megfoghatókká váltak volna érzékeim számára; ugy láttam, mintha a föld röpült volna föl az egekbe és ugy éreztem, mintha hajón ülnék és a jegenye, amely ott meredt a szemem előtt, olyan volt, mintha a hajó árbóca lett volna; kitárt karral ugrottam föl és igy kiáltottam: „Bizony meglehetősen kevés köznapi utasnak lenni ezen az ürben uszó hajón; bizony édes kevés embernek lenni, fekete pontnak ezen a hajón; ember leszek, de nem aféle magának élő, hétköznapi ember.“ És szinte önkéntelen mozdulattal ledobtam magamról ruhámat és igy meztelenül leborulva, kiáltottam: „Ember leszek!“

Ez volt az első fogadalom, amelyet tizennégy éves koromban a természetnek tettem; és ettől az időtől kezdve semmihez sem kezdtem, csupán apám iránt való engedelmességből, de irtózásomat soha nem tudtam azért legyőzni.

Szabad voltam tehát, nem restségből, de szándékosan; különben szerettem mindazt, amit Isten teremtett és nagyon keveset abból, ami ember alkotása volt. Nem ismertem mást az életből csak a szerelmet, a világból pedig csak kedvesemet, és nem is akartam tudni másról. Mikor az iskolából kiléptem, mindjárt szerelmes lettem és komolyan hittem, hogy ez egész életemre szól és minden más gondolatom elpárolgott.

Otthonülő életet folytattam. Egész napomat kedvesemnél töltöttem; legnagyobb gyönyörüségem volt, ha szép nyári napokon kirándulhattam vele a zöldbe, mellette heverészhettem az erdőben a gyepen vagy a mohán, mert a természet szemlélete a maga ragyogó szépségében mindig a leghatalmasabb szerelmi inger volt számomra. Télen, mikor kedvesemet a nagyvilági élet vonzotta,

bálokba, álarcos estélyekre jártunk, mintha csak örökké tarthatott volna ez a henye élet; és éppen azért, mert soha nem gondoltam másra csak rá, mig hű volt hozzám, egyszerre ugy álltam ott minden gondolatból kifosztva, mikor megcsalt.

Hogy fogalmat adjak arról az állapotról, amelyben a lelkem akkor volt, legjobb, ha azokhoz a lakásokhoz hasonlitom, amilyeneket ma lát az ember s amelyekben ott látjuk felhalmozva és össze-visszakeverve mindenféle kornak és országnak butorait. A mi századunknak nincsenek egyéni formái. Mi nem nyomtuk rá korunk bélyegét sem házainkra, sem kertjeinkre, se semminkre a világon. Az utcán olyan emberekkel találkozunk, akiknek ugy van levágva a szakáluk, mint III. Henrik idejében, mások viszont borotváltak, és megint másoknak ugy van elrendezve a hajuk, mint Rafael arcképein, némelyeké pedig ugy, amint Krisztus idejében szokásos volt. A gazdagok lakásai is valóságos ritkaság gyüjtemények, a klasszikus kor, a gothika, a renaissancé izlése, XIII. Lajos korának divatja, minden össze-visszakeveredik itt. Végül is minden századból kerül valamink, csak a magunkéból nem, olyan tünet ez, amelyre nem láttunk példát más korban; az eklekticizmus a mi izlésünk; onnan veszünk mindent, ahol találjuk, ezt a szépségeért, amazt a kényelmességeért, más dolgot megint a régisége miatt, sőt van, amit egyenesen azért, mert rút; ilyenformán a maradékokból élünk, mintha közel volna a világ vége.

Ilyen volt az én szellemi életem is; sokat olvastam s a többi közt még festeni is tanultam, egész sereg dolgot tudtam kivülről, de mindent rendszertelenül, ilyen módon aztán egyidejüleg üres és felfujt volt a fejem, mint a szivacs. Szerelmes lettem az összes költőkbe, egyikbe a másik után, de mivel igen befolyásolható természetem

van, a legutóbb jött mindig képes volt elvenni a kedvem a többitől. Valóságos raktárt csináltam magamban mindenféle ringy-rongynak, mig végre, mikor már sem szomjam, sem erőm nem volt, hogy egyre az ujat és ismeretlent igyam, roncsnak találtam önmagamat is.

Volt azért ezek fölött a romok fölött valami ifjui is; szivem reménye volt ez, amely még egész gyermeki maradt.

Ez a reménység, amelyet semmi nem lankasztott vagy rontott el és amelyet a szerelem a végletekig fokozott, egyszerre halálos csapást kapott most. Kedvesem hütlensége akkor verte le, mikor legmagasabban szárnyalt és mikor erre gondoltam, mindig ugy éreztem, hogy valami görcsösen vergődik lelkemben, mint sebzett madár, mely végsőt vonaglik.

A társadalom, amely annyi rosszat tesz, ahoz az indiai kigyóhoz hasonlit, amelynek lakóhelye egy olyan növény levele, mely gyógyitó ir a marására. Mindig orvosságot is nyujt a szenvedés mellé, amelyet okozott. Az olyan ember például, akinek szabályosan be van osztva az életrendje, fölkeléskor az üzleti dolgok, azután pontosan ebben az órában a látogatások, másik órában a munka, azután a szerelem, baj nélkül elveszitheti a kedvesét. Az elfoglaltságai és a gondolatai olyanok, mint az érzéketlen katonák, akiket egy sorba állit a harci rend; a sortüz kivisz egyet közülök, mire szomszédai fölzárkóznak és meg sem látszik az egész.

Nekem nem volt meg ez az erőforrásom: a természet, dédelgetett anyám, attól kezdve, hogy magam maradtam, ellenkezőleg pusztábbnak és üresebbnek tünt föl nekem, mint valaha. Ha egészen el tudtam volna feledni kedvesemet, meg lettem volna mentve. Hány ember van, akinek nem

kell ennyi, hogy meggyógyuljon! Ezek képtelenek hütlen nőt szeretni és hasonló esetekben csudálatos szilárd a viselkedésük. De igy van az, ha tizenkilenc éves korában szeret az ember, akkor, midőn nem ismerve semmit a világból, de mindenre vágyakozva, egyszerre érzi lelkében minden szenvedély csiráját a fiatalember. Miben kételkedik ez a kor; jobbra, balra, lenn, a látóhatáron mindenfelé hangok szólitják. Minden csupa vágy, csupa álmodozás. Nincs olyan valóság, mely soká az maradna, mikor a sziv fiatal, nincs olyan görcsös, nincs olyan száraz tölgyfa, amelyből ki ne ugornék egy dryád; és még ha száz karunk volna, akkor sem félnénk, hogy a pusztaságba kell kitárnunk, csak a kedvesünket kell belé szoritanunk és minden ür mindjárt be van töltve.

Ami engem illet, én meg nem foghattam, hogy lehet más dolgot is csinálni, mint szeretni; és ha más foglalkozásról beszéltek nekem, nem is feleltem. A szenvedély, amelyet kedvesem iránt éreztem, szinte vad volt és az egész életemen valami szerzetesi szemérmesség érzett tőle. Csak egy példát akarok idézni: kedvesem megajándékozott egyszer miniatür arcképével egy medallionban; a szivem fölött viseltem, olyan dolog ez, amit megtesz nagyon sok ember; de egyszer, midőn egy ritkaságkereskedőnél régi vasfenyitéket találtam, amelynek végén hegyes tüskékkel kivert vaslemezke volt, erre a lemezre erősitettem a medalliont. Ezek a szögek, amelyek minden mozdulatnál behatoltak a mellembe, olyan különös gyönyört szereztek nekem, hogy gyakran rájuk nyomtam a kezemet is, hogy még mélyebben érezzem őket. Jól tudom, hogy ez őrültség, de a szerelem képes még nagyobbakra is.

Azóta, hogy ez a nő megcsalt, levettem nyakamból ezt a kegyetlen medaillont. El sem tudom

mondani, milyen szomorusággal csatoltam le a vasövet és milyen sóhajtásban tört ki a szivem, mikor ugy érezte, hogy megszabadult. — „Oh, szegény sebhelyek, — mondtam magamban, — most be fogtok hegedni. Ah sebem, drága sebem, milyen írt rakjak én rád?“

Hiába gyülöltem ezt a nőt, ott volt, hogy ugy mondjam, az ereim minden csöpp vérében; átkoztam, de róla álmodoztam. Mit tehettem ez ellen, mitévő legyen az ember egy álommal, hogy beszéljen okosan a husa és vére emlékeivel? Macbeth, mikor Duncant megölte, azt mondta, hogy az Oceán sem tudja kezét lemosni; nem tudta volna lemosni az én sebhelyeimet sem. Desgenaisnak megmondtam: „Mit akar, mihelyt elalszom, az ő feje is ott van a vánkoson.“

Egész életem csak ez a nő volt; kételkedni benne annyit jelentett, mint kételkedni mindenben, átkozni őt annyi, mint mindent megtagadni; elvesziteni őt annyi, mint mindent rombadönteni. Ki sem mozdultam többé hazulról, ugy tetszett nekem, hogy a világot szörnyek, dúvadak, krokodilok népesitik be. Akármit tanácsoltak nekem, hogy szórakozzam, én csak azt feleltem rá: „Igen, nagyon jó tanács, egész biztosak lehetnek benne, hogy egyáltalában nem követem!“

Az ablakhoz mentem és azt mondtam magamban: „El fog jönni, biztosan tudom; már jön; most fordul be az utcába, érzem a közeledtét. Nem tud élni nélkülem, mint ahogy én sem tudok nélküle. Mit mondok majd neki, milyen arccal fogadom majd?“ És közben eszembe jutottak csalfaságai. — „Oh ide ne jöjjön — kiáltottam föl — ne közelitsen hozzám! Képes vagyok megölni.“

Utolsó levelem óta nem hallottam róla beszélni. „Végre is, mit csinál most — mondtam magamban. — Mást szeret? Szeressünk mi is mást!

Kit szeressek?“ És mig igy keresgéltem, mintha valami távoli hangot hallottam volna, amely igy szólt hozzám: Te, mást mint engem? Két lény, akik szeretik egymást, akik csókolódznak és akik nem te meg én vagyunk? Hát lehetséges ez? Hát meg vagy te őrülve?

„Gyámoltalan, — mondta nekem Desgenais, — mikor felejti már el azt a nőt? Hát olyan szörnyü nagy veszteség az. Olyan nagy gyönyörüség, hogy éppen ő szeresse! Ölelje meg az elsőt, aki jön!“

— „Nem, — feleltem neki, — nem olyan nagy veszteség! Hát nem tettem meg, amit tennem kellett? Nem kergettem ki innen? Mit kivánhat még ezenkivül? A többi csak rám tartozik; a sebzett bikáknak az arénában szabad ledülniök egy sarokban, szügyükben a matador kardjával és békén kimulniok. Mondja, minek mennék ide vagy oda? Mit jelent az, hogy az első, aki jön? Mit fog ön nekem mutatni, felhőtlen eget, fákat, házakat, férfiakat, akik beszélnek, nőket, akik táncolnak, lovakat, amelyek vágtatnak. Ez még mind nem az élet; ez csak az élet zaja. Menjen, menjen, hagyjon nekem békét.

V. FEJEZET.

Mikor Desgenais látta, hogy kétségbeesésemre nincs ír, hogy nem akarok hallgatni senkire, még csak a szobámat sem akarom elhagyni, komolyra fogta a dolgot. Egy este szigoru arccal érkezett meg; a kedvesemről beszélt és a guny hangján folytatva, minden rosszat elmondott róla, amit csak gondolt. Mialatt beszélt, én könyökömre támaszkodtam és fölemelkedve ágyamban figyelmesen hallgattam rá.

Egyike volt ez azoknak a szomoru estéknek, mikor a szél fütyülése haldoklók nyögéséhez hasonlit; éles eső verdeste az ablaktáblákat és közbe-közbe halálos csönd támadt. Az egész természet gyötrődik, mikor ilyen idő van, a fák fájdalmasan remegnek vagy szomoruan bólogatnak fejükkel, a mezei madarak összebujnak a bokrokban, a városok utcái üresek. A sebem ujra sajogni kezdett. Tegnap még volt kedvesem és barátom; a kedvesem megcsalt s a barátom fájdalmas ágyba fektetett. Nem is tudtam még világosan megkülönböztetni, mi megy végbe agyamban; majd ugy rémlett nekem, hogy csak borzalmas álmot láttam és csak be kell hunynom a szemem, hogy másnap reggel boldogan ébredjek föl; majd az egész életem nevetséges és gyerekes álomnak tetszett előttem, amelynek hamissága csak az imént lepleződött le. Desgenais ott ült előttem a lámpa mellett, határozott volt és nyugodt s örökös

mosoly ült az ajkán. Csupa sziv volt ez az ember, de száraz, mint a köszörükő. Korai tapasztalatok idő előtt megkopaszitották; ismerte az életet és annak idején sirt ő is, de most vértet hordott a fájdalma; materialista volt és a halálra várt.

„Oktáv, — mondta nekem, — abból, ami önben végbemegy, látom, hogy ön olyan szerelemben hisz, amilyet a regényirók és költők festenek, ön egyszóval a szavaknak hisz és nem a tényeknek. Ez azért van, mert nem gondolkodik egészségesen, ami még nagy szerencsétlenségbe döntheti önt."

A költők ugy ábrázolják a szerelmet, mint ahogy a szobrászok a szépséget festik előttünk, vagy a zenészek a dallamokat teremtik; vagyis hogy ideges és rendkivüli szervezettel megáldva, válogatva és lángoló hévvel gyüjtik össze az élet legtisztább elemeit, az anyag legszebb formáit és a természet legharmonikusabb hangjait. Volt Athénben, mondják, egész sereg szép lány; Praxiteles lerajzolta egyiket a másik után, azután ebből a sok különböző szépségből, akik között mindegyiknek meg volt a maga hibája, egyetlen, hibanélkül való szépséget formált, megteremtette Vénust. Az első ember, aki hangszert készitett és aki szabályokat és törvényeket adott ennek a müvészetnek, előzőleg sokáig hallgatta a nádak morajját és a tücskök dalát. Igy a költők, akik ismerik az életet, miután láttak már sok többékevésbbé muló szerelmet, miután mély érzelemmel rájöttek, milyen eszményi magaslatokra tud szárnyalni a szenvedély bizonyos pillanatokban, kidobva az emberi természetből mindazokat az elemeket, amelyek azt kissebbitik, megalkották azokat a titokzatos neveket, amelyek minden korban ott lebegnek az emberi ajkakon, mint: Dafnis és Cloe, Hero és Leander, Pryamos és Thisbe.

Ha valaki ezekhez hasonló szerelmeket akarna

keresni a való életben, ilyen örök és kizárólagos szerelmeket, az annyi volna, mintha valaki a nyilvános tereken olyan szép nőket keresne, mint Vénus, vagy azt akarná, hogy a fülemilék Beethoven-szinfóniákat énekeljenek.

Tökéletesség nincs; ennek belátása az emberi értelem diadala, arra vágyni, hogy az ember birtokába jusson, a legveszedelmesebb őrültség. Nyissa ki az ablakát, Oktáv; nem lát a végtelenbe? Nem érzi, hogy az égnek nincs határa? Az értelme nem ezt sugja-e? És amellett föl tudja fogni, mi az a végtelenség? Tud egyáltalában fogalmat alkotni valami végtelen dologról, ön, aki tegnap született és holnap meghal. A határtalanságnak ez a látványa volt minden országban mindig a legnagyobb esztelenségek szülője. Erre a forrásra vezethetők vissza a vallások; a végtelent birni: ezért vágta el Cató a nyakát, ezért vetették magukat a keresztények az oroszlánok elé, ezért dobták oda magukat a hugenották a katholikusoknak; a föld minden népe kiterjesztette karját e roppant távolok felé s a keblére akarta őket szoritani. Az esztelen birni akarja az eget, az okos csudálja, térdre borul előtte, de nem vágyik rá.

A tökéletesség éppen ugy nem termett számunkra, mint a végtelenség. Nem kell keresnünk semmiben, nem kell kivánnunk semmitől, sem a szerelemtől, sem a szépségtől, sem a szerencsétől, sem az erénytől; de szeretnünk kell, hogy olyan erényesek, szépek és boldogok lehessünk, amilyen ember csak lehet.

Tegyük föl, hogy van a szobájában egy Rafael-kép, amelyet tökéletesnek tart; tegyük föl, hogy tegnap este, mikor közelebbről megnézte, a kép egyik alakján durva rajzhibát fedezett föl, egy ferde tagot vagy egy izmot, amely a természet-

ben nincs meg, mint amilyen állitólag a római gladiator egyik karján van. Az bizonyos, hogy nagyon elkedvetleniti ez a dolog, de azért még sem fogja tüzbe dobni a képét, csak azt fogja mondani, hogy nem tökéletes, de vannak bámulatra méltó részletei.

Vannak nők, akiket jó természetük és szivük komolysága visszatart attól, hogy egyszerre két kedvesük legyen. Ön azt hitte, hogy a kedvese szintén ilyen; ez valóban többet is ért volna igy. De rájött, hogy a kedvese megcsalta önt, hát azt hiszi, hogy most már kötelessége megvetni őt, rosszul bánni vele, s végül még talán azt is hiszi, hogy méltó a gyülöletére.

Még ha sohasem csalta volna is meg önt a kedvese s még ha e pillanatban nem is szeretne mást, csak önt, Oktáv, gondolja meg, még akkor is milyen messze volna a szerelme a tökéletességtől, milyen emberi, kicsinyes, a világ képmutatásának törvényeitől mennyire korlátozott volna ez a szerelem, gondolja meg, hogy maga előtt már másé is volt, sőt talán másoké és hány másé lesz még maga után.

Gondolja csak el igy a dolgokat; az, ami e pillanatban kétségbeejti önt, kizárólag csak a tökéletesség agyréme, amelyet ön kedvesében is föltételezett, most pedig látja, hogy kedvese elbukott. De mihelyt tisztában lesz azzal, hogy amit a kedveséről eredetileg föltett, maga is csak kicsinyes, korlátozott emberi gondolat, akkor belátja, hogy igazán keveset jelent már, egy fokkal följebb vagy lejebb van-e valami az emberi tökéletlenség korhadt létráján.

Azt nemde készséggel beismeri, hogy kedvesének volt dolga már más férfiakkal és hogy lesz még ezután is. Kétségkivül azt fogja erre mondani, hogy ez a tudat kevéssé érdekli önt, az a

fő, hogy szeresse önt és hogy addig, mig önt szereti, ne kezdjen másokkal. Én azonban azt mondom önnek: Miután volt már önön kivül másé is, egészen egyre megy, hogy tegnap volt-e vagy két évvel ezelőtt. És miután lesz még más férfié is, egészen mindegy, hogy holnap lesz-e, vagy két év mulva. Miután az a dolgok természetes rendje, hogy csak egy ideig szeresse önt, nem sok különbséget tesz már, hogy két évig tart-e az az idő vagy csak egy éjszakán át. Férfi ön, Oktáv? Látja ön, hogy hullnak a levelek a fákról, hogy kel és nyugszik a nap. Hallja, hogy zakatol az élet óramüve szive minden dobbanására. Hát olyan nagy különbség van egy évig vagy egy óráig tartó szerelem között az ön szemében, esztelen, aki ezen a kis ablakon át, mely alig jó tenyernyi, a végtelenbe láthat?

Ön azt a nőt nevezi tisztességesnek, aki legalább két évig hüségesen szereti önt, nyilván mindentudó naptára is van, melyből megtudhatja, mennyi idő alatt szárad ki a férficsók az asszonyajkon. Nagy különbséget tesz az olyan nő közt, aki pénzért adja oda magát, vagy aki magáért a gyönyörüségért teszi meg, vagy a közt, akit a büszkeség vesz le a lábáról és akit alázatossággal lehet meghóditani. Azok közt a nők között, akiket pénzért vásáról meg, az egyiket drágábban fizeti meg, mint a másikat; azok között, akikben érzéki gyönyörüséget keres, az egyiknek több bizalommal engedi át magát, mint a másiknak, azok közül, akiket a hiuságuknál fogott meg, az egyikkel szemben pompázóbb fénnyel lép föl, mint a másikkal szemben, és azok közül, akik előtt megalázkodott, az egyiknek szive harmadát, másiknak negyedrészét, harmadiknak a felét adja oda, az illető nevelése, erkölcsi szinvonala, szépsége, vérmérséklete szerint, vagy amint az alkalom magával hozza,

esetleg aszerint, hogy mit szólnak hozzá, vagy ahogy a pillanat parancsolja, vagy a szerint, mit ivott ebédre.

Kerül önnek asszony, Oktáv, azért, mert fiatal, mert csupa tüz, mert az arca hosszukás, szabályos, mert a haja gondosan van fésülve, de éppen ez az oka, barátom, hogy ön nem tudja, mi az az asszony.

A természet mindenekelőtt fajföntartásra törekszik; mindenütt, a hegyek csucsától le egész az Oceánok mélyéig, fél az élet a haláltól. Az Isten, hogy müvét föntartsa, beleoltotta az élő szervezetekbe azt a törvényt, hogy valamennyiök számára legnagyobb gyönyörüség a nemzés ténye. A pálmafa megremeg a szerelemtől az izzó szelekben, midőn a termő ágra küldi himporát; a gerjedt gim fölhasitja az ünő hasát, ha ellenáll neki; a galamb ugy piheg a gunár szárnya alatt, mint érzelmes szerető; és az ember, mikor karjában tartja társát a mindenható természet szabad ölén, ugy érzi, hogy csapong szivében az isteni szikra, mely életre keltette.

Ó barátom, ha szép és erőteljes nőt tart meztelen karjában, s a gyönyörüség könnyeket sajtol a szeméből, ha ugy érzi, hogy örök szerelem esküvései zokognak az ajkán, egy percig se féljen attól, hogy kiszolgáltatta magát, még ha kurtizán volt is a nő; ön mindig az Isten szine előtt van. Az ő nagy müvét tetőzi be; az Ur önben folytatja alkotását, ön a jobb keze. Ne tartsa vissza az imákat, amelyek áldozás közben ajkára jönnek; ezeken az oltárokon akarja ő, hogy megértsék és imádják.

De ne tévessze össze a bort a mámorral, ne higyje, hogy isteni a serleg is, amelyből az isteni nedüt itta; és ne lepődjék meg, ha este üresen és összetörve találja a serleget. Nő az csak, törékeny korsó, akit agyagból formált a fazekas.

Adjon hálát az Istennek, hogy megmutatta önnek az eget, és azért, mert verdesni tud a szárnyaival, ne higyje magáról még, hogy madár. Maguk a madarak sem tudnak keresztül törni a fellegeken, vannak égi szférák, ahol már nincs levegő, és a pacsirta, mely dalolva emelkedik föl a reggeli ködbe, néha holtan hull alá a barázdára.

Ugy élvezze a szerelmet, mint mértékletes ember a bort, ne váljék részegessé. Ma a kedvese komolyan megbecsüli önt és mértékletes, szeresse őt ezért; de ha nem az is, elég az, ha fiatal és szép, szeresse akkor azért, mert szép és fiatal, és ha kellemes, vagy szellemdus, szeresse akkor is; és ha mindebből semmi sincs meg benne, csak éppen hogy szereti önt, szeresse akkor is: nem szeretik az embert minden este.

Ne tépje a haját és ne hajtsa szüntelen, hogy megöli magát, mert vetélytársa van. Azt mondja, hogy a kedvese megcsalja mással; ez csak az ön hiuságának fáj; de forditson csak egyet a szavakon; mondja, hogy ő az, akit megcsal önnel, és mindjárt dicsőségben fürdik.

Ne kösse merev szabályokhoz a magatartását és ne mondja, hogy csak kizárólagos szerelmet akar; mert ha ezt mondja, mivel ön is csak ember és állhatatlan, hallgatagon kénytelen hozzá tenni: „Már amennyire ez lehetséges.“

Vegye az időt ugy, amint jön, a szelet ugy, ahogy fuj s a nőt olyannak, amilyen. A spanyol nők, akik az elsők a világon, hüségesen szeretnek, szivük szenvedélyes és erőszakos, de tört hordanak a szivük felett. Az olasz nők ledérek; de széles vállu embereket keresnek s a kedvesükről a szabó rőfjével vesznek mértéket. Az angol nők a fellegekben járnak és mélabusak; de hidegek amellett és feszesek. A németek gyöngédek és mézesek, de unottak és egyhanguak. A franciák szellemesek,

előkelőek és érzékiek, de ugy hazudnak, mint az ördögök.

Főkép ne vádolja a nőket azért, hogy olyanok, amilyenek; mi tettük őket ilyenekké, akik minduntalan belekontárkodunk a természet munkájába.

A természet, amely mindenre gondol, azért teremtette a szüzet, hogy szerető váljék belőle; de az első gyermeke után hullni kezd a haja, a keble formátlanná válik s a teste sebhelyet visel; az asszonyból anya lesz. A férfi talán elhuzódik ekkor tőle, mert utálatot kelt benne a vesztett szépség, de siró gyermeke mégis hozzáköti. Ez a család, az emberi törvény; mindenki szörnyeteg, aki ellenére tesz. A parasztember erénye épen abban van, hogy a felesége szülő és szoptató gép, mig ő maga valósággal a munka gépe. Nincs nekik sem hamis hajuk s kendőző szer nem fehériti arcukat, de a szerelmük mélyén nem leselkedik a métely, gyermeki egyszerüségü párosodásuk közben észre se veszik, hogy fölfedezték Amerikát.* Az érzékiség hiányát az egészség pótolja asszonyaiknál; a kezük kérges, de a szivük nem az.

A civilizáció a természettel éppen ellenkező irányban halad. A mi városainkban és a mi erkölcseink szerint a szüz leányt, aki arra van teremtve, hogy a napon sütkérezzen, hogy mezitlen birkózókat bámuljon, mint Spártában, hogy párt válasszon magának és szeressen, bezárják, lakat alá teszik; közben a lány természetesen regényt rejt a keresztje alá. Sápadtan, tunyán tesped tükre előtt, az éj csöndjében sápasztja üde és buja szépségét, amely fojtogatja s amelynek szabad levegőre

* Az első vérbajt állitólag Amerikából hurcolták be a spanyol zsoldosok Európába, ahol az Amerika fölfedezése előtt ismeretlen volt.

van szüksége. Egyszerre csak előrántják a sötétből, még nem tud semmit, nem szeret semmit, de vágyik mindenre; egy vén asszony kitanitja, ocsmány szót sugnak a fülébe s azzal belökik egy ismeretlen ágyába, aki erőszakot vesz rajta. Ez a házasság, vagyis a család a civilizált világban. És mi lesz most ezzel a szegény lánnyal, ha gyermeket szül, a haja, szép keble, a teste mind lehervad; ime elvesztette a szeretők szépségét és még csak nem is szeretett. Ime gyermeket fogant, gyermeket szült és megkérdi magától, miért; odaviszik neki a gyermeket és azt mondják: „Anya vagy.“ És ő igy felel: „Nem vagyok anya, adják oda ezt a gyermeket olyan asszonynak, akinek teje van, mert az én emlőimben nincs. Nem ez az az ut, amelyen tejhez jutnak a nők.“ A férje pedig azt feleli neki, hogy igaza van, a gyermek csak megutáltatná vele. És jönnek, fölcicomázzák, malinesi csipkét raknak összevérezett ágyára, ápolják és kigyógyitják az anyaság kórságából. Egy hónap mulva már ott van a Tuilleriákban, a bálban, az Operában, a gyermeke Chaillotban vagy Auxerreben, a férje pedig rosszhirü helyeken. Tiz fiatal ember sugdos a fülébe szerelemről, hódolatról, rokonszenvről, örök ölelkezésről, mindarról, ami a szivében lappang. Kiválaszt közülök egyet, a keblére vonja; az elrabolja a becsületét, aztán sarkon fordul és megy a Börzére. Most aztán látja, hogy eldobták; átsir egy éjszakát és ugy találja, hogy a könnyek kivörösitik a szemét. Vigasztalót keres magának, akinek elvesztéséért ismét más vigasztalja; igy megy ez harminc éves koráig, vagy még tovább. És ekkor elnyütten, megmételyezve, mikor már nincs benne semmi emberi, még utálat sem, összehozza egy este a sors egy szép fiatal emberrel, akinek fekete a haja, lángoló a szeme és reménységtől remeg a szive; és a nő

ráismer a saját ifjuságára, visszaemlékszik arra, mit szenvedett és a saját élete tanulságával szolgál az ifjunak s arra tanitja, hogy ne szeressen soha.

Ezek a nők olyanok, amilyenné mi tettük őket; ezek a szeretőink. De mit bánjuk, végre is nők, és vannak velük drága perceink.

Ha kemény, mint az acél, bizonyos önmaga felől és valóban férfi, akkor azt tanácsolom: vesse be magát bátran a világ forgatagába, válogasson magának szeretőket a félvilágból, a táncosnők közül, szeressen polgárasszonyokat, marquisenőket. Legyen állhatatos és csapodár, szomoru és jókedvü, fölszarvazott vagy megbecsült; de mindig tudja, mikor szeretik viszont; mert mihelyt ez a perc elérkezett, mit törődik akkor egyébbel.

Ha közepes hétköznapi ember ön, akkor azon a nézeten vagyok, jobb ha bizonyos ideig keres, mielőtt elhatározná magát, de akkor se számitson semmire, amiről azt hitte, hogy föl fogja lelni a kedvesében.

Ha pedig gyönge ember és hajlamos arra, hogy parancsolni hagyjon magának és mindjárt gyökeret verjen ott, ahol egy kis talajt érez, akkor olyan páncéllal vértezze magát körül, amely mindennek ellentáll, mert ha ingatag természetére hallgat, sohasem fog kisarjadni ott, ahol gyökeret eresztett, elszárad mint gyönge palánta és nem lesz sem virágja, sem gyümölcse. Az életnedvei idegen fa kérge alá szivárognak át; minden cselekedete sápatag lesz, mint a szomoru füz lombja; nem lesz, amivel öntözze magát, csak a tulajdon könnye, és egy tápláléka lesz csak: enszive.

De hogyha rajongó természetü ön, aki hisz az álmokban és meg akarja őket valósitani, akkor röviden csak ez a válaszom önnek: Szerelem nincs.

Mert egész elmélyedek az ön fölfogásában és azt

mondom: „Szeretni annyit tesz, mint egymásnak adni testünket lelkünket, vagy jobban mondva egy lényt csinálni kettőből. S ez annyi, mint egy négykaru, kétfejü és kétszivü testtel sétálni napsütésben, szélfuvásban, vetések közt virágos réten. A szerelem, ez a földi boldogság hite, vallása, ragyogó háromszög, annak a templomnak egyik boltivére helyezve, melynek világ a neve. Szeretni annyit tesz, mint szabadon járni-kelni ebben a templomban, ahol olyan lénynek kell lenni oldalunknál, aki képes megérteni, miért van egy gondolatnak, egy szónak, egy virágnak olyan ereje, hogy megállit bennünket s tekintetünket az égi háromszögre emelteti. Az ember nemes képességeit gyakorolni nagy áldás, ezért olyan szép dolog a lángelme; de megkétszerezni ezeket a tehetségeket, egy másik szivet és másik értelmet szoritani értelmünkre és szivünkre, ez a legnagyobb boldogság. Isten nem alkotott nagyobbat ember számára; ezért ér a szerelem még a lángésznél is többet. Hát mondja meg nekem, ez a mi asszonyaink szerelme? Nem, nem, ezt el kell ismerni. Az ő szemükben a szerelem egészen más; annyi mint lefátyolozva távozni hazulról, titokzatos leveleket irni, remegve járni, lábujjhegyen, összeesküvéseket szőni, mást kigunyolni, bágyatag szemeket vetni; kikeményitett, feszes ruhákban szüzi sóhajokat eregetni, azután bereteszelt ajtó mögött fejükre boritani a ruhát, megalázni egy vetélytársat, megcsalni egy férjet, földulni a szeretők életét; a mi asszonyainknak szeretni annyit tesz, mint hazudósdit játszani, mint ahogy a gyermekeink bujósdit játszanak; förtelmes züllöttsége a szivnek, ocsmányabb, mint az összes római kicsapongások Priapus szaturnáliáin; fattyu paródiája bünnek és erénynek egyszerre; süket és alantjáró szinjátszás, ahol mindenki suttogva beszél és ferde pillan-

tásokkal dolgozik, ahol minden apró, kecses és torz, mint a szörnyek a Kinából hozott porcellánokon, siralmas fonákja mindannak, ami szép és rut, isteni és pokoli csak van a világon; testetlen árnyék; siri váza mindannak, amit Isten teremtett."

Igy beszélt Desgenais, marcangoló hangon az éj csöndjének közepette.

VI. FEJEZET.

Másnap ebéd előtt s boulognei erdőben voltam; az idő borus volt. Mikor a Maillot kapuhoz értem, szabadjára engedtem lovamat s magam mély álmodozásba merültem és lassan-lassan ujra megforgattam fejemben mindazt, amit Desgenais mondott.

A szerelem, amelyet kedvesem iránt éreztem s amely csaknem az iskolából való kilépésem óta tökéletesen lefoglalt, megóvott engem a koraérett romlottságtól, amelyben a fiatalság a szabadság első mámorának hatása alatt gyakran elmerül, mert tekintve, hogy az iskola szüntelen azt tiltja, amit a természet törvénye parancsol, nagyon természetes, hogy a tanulók, kilépve az iskola falai közül a világba, azzal kezdik, hogy mértéktelenül és meggondolatlanul rávetik magukat mindarra, ami meg volt nekik tiltva.

Ha valaki arra biztatott volna, hogy kicsapongó életet éljek, addig, mig a kedvesem hű volt hozzám, a legerősebb kisértésekkel s a legromlottabb okoskodással sem tudott volna rám hatni. A kurtizánokat valósággal torzlényeknek tartottam. És egyszerre a kedvesem, akit szinte vallásos rajongással imádtam, szintén kurtizánná vált a szememben; és miközben azt hittem, megközelithetetlen szentélybe futok a cédaság elől, egyszer csak azon vettem magam észre, hogy magát a cédaságot öleli két karom.

Bátran felteszem a kérdést bárkihez, aki szeretett: találtak-e ki valaha csak egyetlen egyet is a pokol összes borzalmai között, amely kiállta volna az összehasonlitást azzal a kinnal, amely olyan ember lelkét járta át, akit hasonló sors ért. Mintha csak ártatlan gyermeket láttam volna, akit rablók akarnak megölni egy erdőben; a gyermek sikoltva menekül apja karjába, a nyakába kapaszkodik, a köpenyébe rejti magát, könyörög neki, hogy mentse meg, és ekkor az apa villogó kardot ránt rá, mert maga is haramia és megöli a gyermeket.

A festők, akik szent Antal kisértését ábrázolják, elfelejtették őt olyan próbának alávetni, amelynek nem tudott volna ellenállni. Ugy mutatják őt be nekünk, hogy démonok, mezitlen nők veszik körül, akik hiába erőszakolják minden elképzelhető eszközzel, nem sikerül megejteniök, a szent közben imádkozva borul rá keresztjére. Nem lát semmit, nem hall semmit, nincs is ott, imádkozik. De én azt szeretném, ha az egyik démonnak, aki ravaszabb a többinél, egy női ördögnek, az az ötlete támadna, hogy Krisztussá változzék át és a Megváltó képmását öltse magára. Akkor abban a pillanatban, midőn a szent, hogy a kisértéstől meneküljön, a kereszthez rohan és szivére szoritja az Isten képét, akkor kellene látnom, hogy széttárva két márványkarját, Krisztus maga tapadna ledér és lángoló csókkal a szent ajkára.

Annyi bizonyos, hogy egy nő soha nem tudja, mit cselekszik, mikor olyan fiatal embert csal meg, akit még nem csaltak meg soha, nem tudja, hová kergeti, mikor kiüzi az ágyból, amelyet beszennyezett s ahol az még előtte való este azt a birodalmaknál drágább, pici helyecskét csókolta a vánkoson, ahol kedvese feje pihent. Nem gondolja meg tettét; egy szeszélynek enged, elfutó csillaga után szalad; lehetetlen, hogy józan eszét venné elő,

mert ha gondolkoznék, ha látná a förtelmes sebet, melyet keze üt és a véráradatot, amely kibuggyan rajta, inkább befalazná ezt az ajtót, mintsem hogy kinyissa. Mit beszélek, ha tudná, hogy egy gyermek iránt érzett szerelme ilyen gyümölcsöket teremhet, nemcsak hogy nem merné megcsalni, de még szeretni sem merné; előre megszánná a sok szenvedésért, amelyet neki okozhat és azt mondaná neki, amit Rozalinda: „Kérem, ne lobbanjon irántam szerelemre, hamisabb vagyok én, mint a mámorban tett eskü."

Amint egy fasoron haladtam végig, igy egészen elmerülve gondolataimba, egyszerre csak hallottam, hogy valaki nevemen szólit. Megfordultam és egy nyitott kocsiban kedvesem egyik meghitt barátnőjét pillantottam meg. Rákiáltott a kocsisra, hogy álljon meg és barátságos arccal kezet nyujtva nekem, arra kért, hogy ha nincs egyéb dolgom, menjek vele ebédelni.

Ez a nő, akit Levasseurnénak hivtak, kis, kövérkés és igen szőke asszony volt; sohasem tetszett nekem, de nem tudom miért, mert az érintkezésünk mindig csak kellemes volt. Most azonban nem tudtam ellenállni a vágynak, hogy el ne fogadjam meghivását; hálásan szoritottam meg a kezét; éreztem, hogy a kedvesemről fogunk beszélni.

Rendelkezésemre bocsátott valakit, hogy lovamat hazavigye, én pedig beszálltam a kocsijába, egyedül ült benne és visszafordultunk a Párisba vezető utra. Esni kezdett az eső, mire fölhuzták a kocsi födelét és igy kettesben bezárkózva egyideig csöndben maradtunk. Kimondhatatlan szomoruságggal néztem szomszédnőmre; nemcsak barátnője volt ő a hűtlennek, hanem meghitt bizalmasa is. A boldog napokban gyakran volt estéinken ő a harmadik. Milyen türelmetlenül viseltem el akkor a jelenlétét, hányszor számoltam a pillanatokat, hogy meddig

marad még velünk. Kétségtelen, hogy innen ered az ellenszenvem iránta. Bár nagyon jól tudtam, hogy helyesli szerelmünket, sőt ő maga védelmezett engem kedvesemmel szemben, ha viszály támadt köztünk, mégsem tudtam neki megbocsátani, hogy olykor alkalmatlan volt. Akármilyen szolgálatokat tett is nekünk, én rutnak és unalmasnak találtam. Hej! milyen szépnek tünt föl a szememben most. Bámultam a kezét, a ruháját, minden mozdulata a szivemig hatott; be volt azokba irva az egész mult. Ő jól látta ezt, sejtette, mit érzek én mellette és hogy urrá lettek fölöttem az emlékeim. Igy telt el az ut, én ránéztem, ő pedig rám mosolygott. Végre, mikor bejutottunk Párisba, megfogta a kezem és csak ennyit mondott: „Nos?“ — Nos hát — feleltem én zokogva, — mondja meg neki ezt, asszonyom, ha akarja. És zápormódra omlott a könnyem.

Mikor azonban ebéd után a tüz mellé huzódtunk a sarokba, igy szólt hozzám: „De végre is hát nem lehetne ezt az ügyet valahogy rendbe hozni? nincs rá semmi mód?“

Sajnos, asszonyom — feleltem én, — nincs semmi, amit helyrehozni ne lehetne, csak a fájdalom az, mely sirba visz. Az én történetemet röviden el lehet mondani; nem tudom őt sem szeretni, nem tudok szeretni mást sem, s lemondani sem tudok a szerelemről.

Ő e szavakra hátradölt karosszékében és én láttam arcán a részvét jeleit. Ugy tetszett nekem, hogy hosszasan elgondolkozik és meghányja-veti magában a dolgot, olyan volt, mintha valami visszhangot érezne a szivében. A szeme fátyolos lett s ugy ült ott szinte elzárkózva emlékei közé; kezet nyujtott nekem; én közelebb huzódtam hozzá. „Én is, — suttogta, — igen, én is éreztem ezt valamikor valahol.“ — A hirtelen indulat elhallgattatta.

A szerelem összes testvérei között a legszebbek egyike a részvét. Kezemben tartottam Levasseurné kezét, csaknem a karomban hevert; kezdett nekem mondogatni mindent, amit csak kedvesem érdekében kitalálhatott, de inkább, hogy nekem tetsszék, mint azért, hogy őt védelmezze. Az én szomoruságom pedig nőttön-nőtt ettől; mit feleljek rá? Erre ő magáról kezdett beszélni.

Nem régen történt, mondotta nekem, hogy egy ember, akit szeretett, elhagyta. Nagy áldozatokat hozott érte, kockán forgott a vagyona, bele volt keverve nevének becsülete. A férje részéről, akit bosszuálló természetünek ismert, fenyegetéseket kapott. Hosszu, könnyekkel elegyes történet volt ez, amely annyiban érdekelt, hogy feledtem a magam fájdalmát, mig az övét hallgattam. Szive ellenére adták férjhez és ő sokáig küzdött is ellene; de nem bánt meg semmit, legfeljebb az bántotta, hogy már nem szeretik. Ugy hiszem, bizonyos mértékben önmagát is vádolta, hogy nem tudta megtartani magának kedvese szivét, akivel szemben talán kissé könnyelmüen járt el.

Mikor könnyitett már valamit a szivén, apródonkint elnémult és tétován tekintgetett: „Nem, asszonyom, — mondtam én neki, — nem a véletlen vezérelt engem ma a Boulognei erdőbe. Hagyjon meg abban a hitemben, hogy az emberi fájdalmak egymástól messzetévedt testvérek, de hogy akad valahol egy jó angyal, aki mégis tervszerüen egyesiti ezeket a remegő, Isten felé nyujtott, gyönge kezecskéket. Ha már viszontláttuk egymást és ön megszólitott engem, egyáltalában ne sajnálja, hogy kiöntötte előttem a szivét és ne bánja meg soha a könnyeket, akárki legyen is, aki hallgatja. A titok, melyet rámbizott, csak egy könnycsepp, amely az ön szeméből kihullt s megállt az én szivemen. Engedje meg, hogy

ujra fölkeressem és szenvedjünk olykor-olykor együtt."

Oly élénk rokonszenv támadt föl bennem, ahogy igy beszélgettem vele, hogy szinte öntudatlanul megcsókoltam; nem is jutott eszembe, hogy esetleg sértve érezheti magát, de ugy tetszett nekem, hogy ő maga is alig vette észre.

Mély csend honolt a palotában, amelyben Levasseurné lakott. Valamelyik lakó beteg volt s ezért szalmát hintettek le az utcán, hogy igy a kocsik ne verjenek semmi zajt. Ott voltam mellette, a karomban tartottam és egészen átengedtem magam a sziv egyik legédesebb izgalmának, amelyet a megosztott fájdalom érzése kelt.

Társalgásunk ugy folytatódott tovább a legteljesebb barátság hangján. Ő elmondta nekem szenvedéseit, én elbeszéltem neki a magaméit és éreztem, mint emelkedik e két érintkező fájdalom közé valami kimondhatatlanul édes érzés, Isten tudja, miféle vigasztaló szó, mint valami tiszta és égi összhang, amely két sirdogáló sziv összecsendüléséből fakadt. Eközben, mig omlott a könnyem, amint rá voltam ott hajolva Levasseurnéra, nem láttam mást, csak az arcát. Mikor egy percre elhallgattunk, fölkeltem és távolabb mentem kissé, és ekkor észrevettem, hogy beszélgetés közben elég magasan föltette lábát a kandalló párkányára, ugy, hogy a ruhája fölcsuszott és a lábszára egész ki volt takarva. Nagyon különösnek találtam, hogy, bár látta zavaromat, ő egy csöppet sem zavartatta magát, én pedig pár lépést tettem még és elforditottam fejemet, mert időt akartam adni neki, hogy rendbeszedje magát, de ő meg sem mozdult. Visszatérve a kandallóhoz, némán hozzádőltem és néztem ezt a rendetlenséget, amelynek jelenléte sokkal fölháboritóbb volt, mint hogy elviselhettem volna. Végre, mikor merőn

a szemébe néztem és világosan láttam, hogy ő maga is észrevette, milyen állapotban van, egyszerre ugy éreztem, mintha villám sujtott volna le; mert tisztán megértettem, hogy olyan szörnyü ledérségnek váltam játékszerévé, amelynek még a fájdalom sem volt más, mint az érzékek csábitó eszköze.

Szó nélkül fogtam a kalapomat; ő csöndesen visszahajtotta a ruháját, én pedig kimentem a teremből, nagyot köszönve neki.

VII. FEJEZET.

Hazatérve, egy nagy faládát találtam a szobám közepén. Egyik nagynéném meghalt és én is kaptam egy részt a hagyatékából, mely nem volt valami tekintélyes. Ebben a ládában sok más jelentéktelen tárgy közt egy csomó régi, poros könyv is volt. Mert nem tudtam, mihez kezdjek s az unalom emésztett, nekiültem, hogy elolvassak közülök néhányat. A legtöbb XV. Lajos korabeli regény volt; nagynéném, aki nagyon áhitatos lélek volt, alighanem maga is örökölte, s megőrizte anélkül, hogy olvasta volna őket, mert valamennyi csupa feslettség volt s valóságos kis kátéja a kicsapongásnak.

Az elmém nagyon hajlamos rá, hogy eltöprengjen mindenen, ami velem történik, még a legjelentéktelenebb eseményen is, hogy bizonyos következetes és erkölcsi értelmet adjak nekik; ugy teszek velük valahogy, mint a rózsafüzér szemeivel és önkéntelenül is ugyanarra a szálra szoktam fölfüzni valamennyit.

Ha gyerekesnek látszom is emiatt, de a könyvek megérkezése azok közt a körülmények közt, amelyben akkor voltam, kissé meghökkentett. Valami vad keserüséggel és határtalan bánattal faltam őket, tört szivvel és mégis mosolygó ajkkal. „Igen, igazatok van, — mondtam nekik, — csak ti tudjátok az élet titkát; ti meritek egyedül kimondani, hogy semmi sem igaz, csak a ki-

csapongás, a képmutatás és a romlottság. Legyetek barátaim, rakjátok írul sebemre maró mérgeteket, tanitsatok meg rá, hogy kell bennetek hinni".

És miközben igy sötétségben merültem el, kedvenc költőim, könyveim és tanulmányaim elhagyatva hevertek a porban. Dührohamaim alkalmával lábbal tiportam őket. „És ti esztelen álmodozók, — mondtam nekik, — akik csak szenvedésre tudtok tanitani, nyomoruságos szószátyárók, szemfényvesztők, ha tudjátok az igazságot; tökfilkók, ha jóhiszemüek vagytok és mindakét esetben hazugok, akik tündérmeséket játsztok az emberi szivvel, mind egy szálig el foglak égetni benneteket."

És miközben velem mindez történt, a könnyek jöttek segitségemre s azon vettem magam észre, hogy semmi más nem igaz, csak az én fájdalmam. „Hát jó! — kiáltottam föl tébolyomban, — mondjátok meg nekem mind, ti jó és gonosz szellemek, élet és halál szellemei, akik fejemnél ültök, költők és kalandorok, jó és rossz tanácsadók, mondjátok meg hát nekem, mitévő legyek? Válasszatok birát magatok közül."

Fogtam egy vén Bibliát, mely ott hevert az asztalomon és találomra kinyitottam: „Felelj nekem te, Isten könyve", — szóltam hozzá, — hadd tudjuk kissé, mi a te véleményed." És az Ekleziaszta könyvének IX. fejezetében a következő szavakra bukkantam: Mit gondolnak a csillagászok, mikor a legpontosabban percre megmondják előre egy üstökösnek, a legrendszertelenebb égi vándornak, jövetelét? mit gondolnak a természetbuvárok, midőn a mikroszkóp segélyével állatokat mutatnak nekünk egy vizcsöppben, hiszik-e, hogy ők fedezik föl, amit csak észre vesznek vagy hogy a mikroszkopjuk és a nagyitóik alkotják a természet törvényeit? Mit gondolt vajjon az emberiség első

törvényhozója, midőn keresve, mi lehetett a társadalom épületének első köve, kétségkivül fölizgatva pár tolakodó fecsegőtől, a márványasztalra csapott és ugy érezte, hogy fölordit belsejében a szemetszemért törvénye? ő találta-e ki a jogot? és az találta-e vajjon ki a szégyent, aki először tépte ki a földből a szomszédja által ültetett gyümölcsöt és köpenye alá rejtve, ide-oda tekintgetve elfutott? Hát az erényt az találta-e ki, aki megcsipve a munkájának gyümölcsét megrabló tolvajt, először bocsátotta meg neki bünét és ahelyett, hogy kezet emelt volna rá, azt mondta neki: „Ülj le ide és vidd el még ezt is!" és mikor igy jóval fizetett a rosszért, ég felé emelte tekintetét és érezte, hogy megremeg a szive, a szeme könnyektől lesz nedves és földig hajlik a térde. Oh Uram Isten, itt van egy asszony, aki szerelemről beszél és megcsal, itt van egy ember, aki barátomnak mondja magát és azt tanácsolja, hogy a kicsapongásban keressek szórakozást; ime itt egy másik nő, aki sir, és aki a lábikrájával akar megvigasztalni, ime itt a Biblia, amely Istenről beszél és ilyen választ ad: „Talán, ugyis egészen egyre megy!"

Nyitott ablakomhoz urgrottam. — „Hát igazán üres vagy?" — kiáltottam a roppant sápadt égbe meredve, mely fejem fölött elterült. — Felelj! felelj! Mielőtt meghalnék, kapok tőled mást is, mint a puszta álmot, mely itt e két kar közé befér.

Mély csönd honolt a téren, amelyre ablakom nézett. Amint ott álltam kiterjesztett karral s tekintetemmel a messzeségbe veszve, egy fecske villant el előttem, fájdalmasan sikongva, önkéntelenül is követtem tekintetemmel; és mialatt eltünt szemem elől mint a nyilvessző, egy leányka ment át a téren dalolva.

VIII. FEJEZET.

Mégsem akartam tágitani. Mielőtt rátértem volna, hogy az életet valóban a vidámabb oldaláról fogjam, amely ugyan az én szememben aggályosabb oldalának tünt föl, szilárdan elhatároztam, hogy előbb mindent megpróbálok. Igy aztán hosszu ideig rettentő sok keserüség zsákmánya voltam és rémséges álmok gyötörtek.

A nagy ok, amely gyógyulnom nem engedett, ifjuságom volt. Akárhol voltam, akármilyen elfoglaltság tartott is lekötve, csak a nőkre tudtam gondolni, ha nőt láttam, összerezzentem. Hányszor nem keltem föl éjjel, veritékben ázva, hogy szájamat a falra tapasszam, mert azt hittem, mindjárt megfulladok.

Egyik legnagyobb és talán legritkább gyönyör jutott osztályrészemül; az, hogy szerelmemnek áldozhattam ártatlanságomat. De ez azt eredményezte, hogy a gyönyörnek minden fogalma egybeforrt bennem a szerelem fogalmával és ez okozta vesztemet. Mert azt nem tudtam megállni, hogy ne gondoljak szüntelen nőkre és egyidejüleg képtelen voltam mással foglalkozni, mint szüntelenül a feslettség hazug szerelem, asszonyi csalfaság rémképeit forgatni fejemben ugy, hogy már egész torkig voltam velök. Magaménak mondhatni egy nőt, annyi volt nálam, mint szeretni; szóval szüntelenül a nőkön járt az eszem, de nem hittem többé abban, hogy lehet még igaz szerelem.

Ez a sok szenvedés valósággal örjöngésre ragadtatott már, majd ugy akartam tenni, mint a szerzetesek, magamat sanyargatni, hogy érzékeimet legyőzzem, olykor meg arra támadt vágyam, hogy az utcára menjek, a mezőre vagy mit tudom hova, s hogy odavessem magam az első nő lábához, akivel találkozom és örök szerelmet esküdjem neki.

Isten a tanum, hogy a világon minden lehetőt elkövettem, csak hogy szórakozzam és meggyógyuljak. Először, mivel szüntelen az az önkéntelen gondolat foglalkoztatott, hogy az egész emberi társadalom bünbarlang és képmutatók tanyája, elhatároztam, hogy teljesen szakitok vele és tökéletesen elzárom magam tőle. Ujra régi tanulmányaimnak szenteltem magam; rávetettem magam a történelemre, az ókori költőkre és az anatomiára. Volt a házban a negyedik emeleten egy rendkivül tanult öreg német, aki egyedül és elvonultan élt. Azt nem kis fáradtsággal rábeszéltem, hogy tanitson; mikor azonban már munkához láttunk, a szegény ember nagyon is szivén viselte a dolgot. Hányszor nem ámult el, még meglepődésében is türelemmel, amint ott ültünk szemben egymással füstös lámpája mellett, nézett rám könyvén összekulcsolt kézzel, mialatt én álmodozásaimba tévedve még csak észre sem vettem jelenlétét és jóságos béketürését. — „Nem, jó uram, — mondtam neki végül, — látja, hiábavaló ez is, de ön a legjobb ember a világon. Látja, milyen hibát követett el. Sorsomra kell engem biznia, nem tehetünk egyebet sem ön, sem én". Nem tudom, értett-e ezen a nyelven; szó nélkül megszoritotta a kezemet és többé nem esett szó köztünk a német nyelvről.

Csakhamar éreztem azonban, hogy a magány nemcsak meg nem gyógyit, de még inkább vesztembe kerget; azért tökéletesen megváltoztattam

módszeremet. Kirándultam, nekivágtam az erdőnek, a vadászatnak, fegyvergyakorlatokat végeztem, mig el nem állt a lélekzetem; a fáradtság összetört és midőn egy veritékes napi hajsza után egy este azon istállószaguan, porosan ágybaestem, befurtam fejemet vánkosomba, becsavartam magam takaróimba és igy kiáltottam: Te fantom, te fantom, elfáradtál-e már te is? Mikor fogsz már egyszer elhagyni egy éjszakára.

De mire volt jó ez a hiábavaló erölködés? A magány a természethez vezetett vissza s a természet a szerelemhez. Mikor láttam, hogy a Megtartóztatás utján holttestek vesznek körül, megtörülve két kezem véres köténvemben, még a holtakénál is sápadtabb arccal, a rothadás büzétől émelyedve, önkéntelenül is elfordultam és láttam, hogy reng két szemem előtt a zöldülő vetés, balzsamos rétek tárultak elém és az est merengő harmoniája. „Nem, — mondtam magamban, — nem a tudomány ad nekem vigasztalást, milyen szép lesz elmerülni a természetnek ebben a halottas csöndjében, meghalok benne magam is, mint fakóra vált fuldokló, akit bárányborre fektetnek. Nem fogok kigyógyulni ifjuságomból, menjünk hát élni oda, ahol az élet lüktet, vagy legalább haljunk meg verőfényben.“ Elhagytam a várost. Lóra ültem, messze ellovagoltam a sèvresi és a chavillei sétányon; aztán leheveredtem egy virágos rétre valamelyik félreeső völgyben. De bizony ezek a berkek, ezek a rétek mind-mind csak azt kiáltották fülembe: „Mit keressz itt? Mi zöldek vagyunk, szegény gyermek; a reménység szinét hordjuk.“

Erre visszatértem a városba; sötét utcákon bolyongtam; megbámultam minden ablak fényét, mind e titkos családi fészkeket, az elrobogó kocsikat, az elsiető embereket. Oh, micsoda magány,

milyen szomoru a füst a tetőkön, milyen fájdalom lakik ezekben a girbe-görbe utcákban, ahol minden tülekedik, dolgozik, izzad, ahol ezer meg ezer ismeretlen jár-kel, a könyökével taszigálva egymást; büzös csatorna, ahol csak a testek vannak társaságban és magára marad a lélek, és ahol az örömleányok nyujtják feléd kezüket egy-egy utcasarkon! Lépj a romlottság utjára, légy romlott, akkor nem fogsz szenvedni többé! Igen, ezt rikoltják a városok az ember fülébe, ez van fölirva korommal a falakra, ez sárral a kövezetre, ez kibuggyanó vérrel arcokra.

És mikor valamelyik szalon sarkában ültem s valami fényes lakomán vettem részt és láttam, hogy suhan el előttem ez a sok rózsaszin, hófehér, égszinkék nő, meztelen karokkal, csigákba fürtözött hajjal, mint sok fénytől részeg cherub szépségből és harmoniából szőtt büvkörében, hányszor nem mondtam magamban: „Oh, milyen pompás kert, hány szép virág, mely mind arra vár, hogy letépjék és az illatát beszivják. Oh, margaréták, margaréták, mit mondana utolsó szirmotok annak, ki egyenkint letépné őket?“ „Szeret, nem szeret, kicsit, nagyon?“ Ime, ez a világ erkölcse, ez a mosolyotok célja. Üres álmaitoknak e szomoru feneketlensége fölött sétáltatjátok oly könnyedén ezt a sok virággal átszőtt fátylat, ez az utálatos valóság az, amelyen ugy szökeltek, mint őzikék kis lábatok hegyén.

„De Istenem, — mondta Desgenais, — miért kell mindent oly komolyan venni. Soha életemben nem láttam ilyet. Ön panaszkodik, hogy a palackok kiürülnek? Hiszen a pincék tele vannak hordókkal, és a dombok tele pincékkel; készitsen nekem egy jó horgot, aranyozza be édes szavakkal, tüzzön rá egy aranyos szárnyu dongót csaléteknek és gyorsan, fogjon nekem az elfeledett

folyóból egy csinos kis vigasztalót, fürgét, elevent, mint az angolna, amely még akkor is a mienk marad, ha kisiklott az ön ujjai közül. Szeressen, szeressen, hisz majd elemészti a vágy. Az ifjúságnak ki kell tombolnia magát; és ha önnek volnék, inkább megszöktetném a portugál királynét, mintsem hogy bonctanra adjam a fejem!"

Lépten-nyomon ezeket a tanácsokat kellett hallanom; és ha az órám ütött, csordultig telt szivvel, arcomat köpönyegembe takarva, hazafelé vettem utamat. Letérdeltem az ágyam szélére és szegény szivem kiöntötte terhét. Micsoda könnyek voltak azok, micsoda fogadalmak, micsoda imák! Gallilei dobbantott a földön lábával és igy kiáltott: „És mégis mozog!" Igy dobbantottam én a szivemen.

IX. FEJEZET.

Egyszerre a legsötétebb gondok kellős közepén a kétségbeesés, ifjuságom és a véletlen olyan cselekedetre ragadtatott, amely döntővé vált sorsomra.

Megirtam kedvesemnek, hogy nem akarom többé viszontlátni; tényleg megis tartottam a szavam, de az éjszakákat az ablaka alatt töltöttém egy padon ülve a kapujában; láttam, hogy világosak az ablakai, hallottam a zongorája zaját és gyakran mint árnyat láttam őt elsuhanni függönyei nyilásán át.

Egyik éjszakán, amint szörnyü szomoruságba roskadva üldögéltem ott a padon, láttam, hogy egy megkésett munkás düllöngőzik el arra. Összefüggéstelen szavakat dadogott vidám kurjantásoktól megszakgatva; azután hirtelen abba hagyta, hogy éneklésbe kezdjen. Csapig volt borral és téveteg lába hol az utca egyik, hol az utca másik oldalára rántotta. Aztán egyszerre csak leroskadt egy másik padra a szemben levő ház mellett. Egy ideig még himbálta magát a könyökén, aztán mélyen elaludt.

Az utca elhagyott volt; száraz szél hordta a port; a hold, a felhőtlen égbolt közepéről, épen oda sütött le, ahol az ember aludt. Ott ültem hát szemtől-szemben ezzel a fajankóval, akinek sejtelme sem volt jelenlétemről és aki talán édesebben aludt ott a kövön, mint a tulajdon ágyában.

Ez az ember önkéntelenül is egy kis változást hozott egyhangu fájdalmamba; fölkeltem, hogy

egészen átengedjem neki a terepet, de aztán visszatértem és ismét leültem. Nem tudtam megválni ettől a kaputól, amelyen egy világért sem kopogtattam volna; végre, mikor már minden irányban megpróbáltam sétálni, gépiesen megállottam az alvó előtt.

„Milyen mély álma van, — mondtam magamban, — ez az ember bizonyára nem álmodik semmit; a felesége pedig talán éppen ebben a percben nyitja ki a szomszédnak a csür ajtaját, ahol aludni szokott. A ruha rongyokban lóg róla; az arca beesett, keze ráncos; valami szerencsétlen lehet, akinek nem is jut mindennapra kenyér. Ezer mardosó gond, ezer halálos gyötrelem vár rá ébredéskor; különben ez este talán egy tallér volt a zsebében és betért valamelyik csapszékbe, ahol feledést vásárolt sok bajára; egy hét alatt kereste meg, amiből egy éjjeli álomra telt neki, talán a gyermekei estebédjéből vette el. Most pedig megcsalhatja a kedvese; barátja mint tolvaj surranhat be vackába, én pedig megrázhatom a vállát és a fülébe kiálthatom, hogy meg akarják gyilkolni, hogy ég a háza: csak a másik oldalára fordul és alszik tovább.

És én, és én — folytattam nagy léptekkel mérve végig az utcát, — én nem alszom, akinek annyi van ez este a zsebemben, amennyiből egy egész évig aludhatnám; olyan büszke vagyok és oly esztelen és nem merek bemenni egy korcsmába, és nem veszem észre, hogy az a sok boldogtalan azért tér oda be, mert boldogan jön onnan ki. Istenem, hát egy taposó talpak alatt kisajtolt szőllőfürt elég, hogy elüzze a legfeketébb gondokat és széttépje a láthatatlan szálakat, amelyeket a gonosz szellemek feszitenek utunkba. Ugy sirunk mint az asszonyok, szenvedünk, mint a vértanuk; kétségbeesésünkben azt hisszük, hogy egy világ

szakadt a fejünkre és könnyezve roskadunk le, mint Ádám a paradicsom kapujában. És hogy begyógyitsunk egy egész világnál tátongóbb sebet, elég egy kis mozdulatot tenni kezünkkel és kissé megnedvesiteni a torkunkat. Milyen nyomorúságosak is a fájdalmaink, ha igy megvigasztalhatjuk őket. Meg vagyunk döbbenve, hogy a Gondviselés, amely látja őket, nem küldi le angyalait, hogy meghallgassák imáinkat; nincs rá szüksége, hogy ennyit bajlódjék velünk, látta minden szenvedésünket, minden vágyunkat, romlásba sülyedt lelkünk minden döjfét, a bennünket környező bajok oceánját; és megelégedett azzal, hogy egy kis fekete bogyót akasszon az utaink szélére. Ha ez az ember olyan édesen alszik itt ezen a padon miért ne alhatnám én is az enyémen. A vetélytársam talán kedvesemnél tölti az éjszakát; hajnaltájban távozik innen és ő félmeztelen kikiséri a kapuba és meglátnak majd itt, amint alszom. A csókjaik nem fognak fölébreszteni; megrázhatják a vállamat, szépen a másik oldalamra fordulok és alszom tovább."

Igy valami vad örömmel tele nekiindultam, hogy egy korcsmát keressek. Mivel éjfél már elmult, csaknem valamennyi be volt zárva; ez dühbe hozott. „Mit, hát még ezt a vigasztalást is megtagadja tőlem a sors? — gondoltam magamban. És szaladtam jobbra-balra, bezörgettem minden lebujba és igy kiáltoztam: „Bort, bort!"

Végre találtam egy nyitott korcsmát. Kértem egy palack bort és azt sem néztem, jó-e, rossz-e csak hajtottam föl egyik poharat a másik után; az első palackot második követte, majd harmadik. Ugy viselkedtem, mint valami beteg, erőltetve ittam, mintha gyógyszerről lett volna szó, amelyet orvosi rendeletre iszom, mert az életem forog kockán.

Az erős ital gőze, amely kétségkivül hamisitva is volt, csakhamar elhomályositott körültem min-

dent. És mivel hirtelen ittam, egyszerre elöntött a részegség; éreztem, hogy az értelmem összezavarodik, majd ujra kitisztul, aztán megint zavarossá válik. Végül elhagyott az emlékezetem; az égre emeltem a szemem, mintha bucsut akartam volna venni önmagamtól, azzal az asztalra dőlve végignyultam a karomon.

Csak ekkor vettem észre, hogy nem voltam egyedül a teremben. A korcsma másik végén egy visszataszitó csoport ült lesoványodott arcu durvahangu alakokból. A ruhájuk elárulta, hogy nem parasztok, de azért polgárok sem voltak; egy szóval ahoz a kétes osztályhoz tartoztak, amely a legocsmányabb valamennyi közt, amelynek nincs sem állása, sem vagyona, sem valamelyes foglalkozása, ha csak valami nemtelen ipart nem üz, amely sem nem szegény, sem nem gazdag és amelyben éppen ugy megvannak ugy az egyik hibái, mint ahogy a másik nyomorusága is meg van.

Fojtott hangon veszekedtek undoritó kártyák fölé hajolva; egy igen fiatal, igen csinos és tisztán öltözött lányka is volt köztük, aki ugy látszott egyáltalában nem hasonlit hozzájuk, hacsak hangra nézve nem, mert a hangja szintén rekedt és érdes volt, és elütő rózsás arcától, mintha hatvan év óta nyilvános kikiáltó lett volna. Figyelmesen szemlélt engem és kétségkivül nagyon meg volt lepve, hogy a csapszékben lát; mert előkelően voltam öltözve, sőt csaknem keresett választékosságu volt az öltözékem. Lassan-lassan közeledett hozzám és elhaladva asztalom mellett, fölemelte az asztalon levő palackokat és mikor látta hogy mindahárom üres, elmosolyodott. Láttam, hogy fölséges és ragyogó fehérségü foga van; megfogtam a kezét és kértem, hogy üljön le mellém; szivesen megtette és viszonzásul arra kérl, hogy vacsorát hozassak neki.

Szó nélkül néztem rá és a szemem tele volt könnyel; ő észre vette ezt és megkérdezte tőlem, miért. De én nem tudtam neki felelni, lehajtottam a fejem, mintha azt akartam volna, hogy még bőségesebben hullassam a könnyem, mert éreztem, hogy patakzanak le az arcomon. Ő megértette, hogy valami titkos bánat nyomja a szivem és nem próbálta az okát kitalálni, elővette zsebkendőjét és miközben egész vigan vacsorázott, időről-időre letörülte könnyeimet.

Volt ebben a lányban nem tudnám én megmondani milyen rémületes és igéző valami és a részvéttel valami olyan különösképen elegyes orcátlanság, hogy nem tudtam, mit gondoljak róla. Azt jól láttam, hogy aféle lány és az első volt, akihez ilyen közel kerültem. Ha az utcán fogott volna kézen, megrémültem volna tőle; de olyan rendkivülinek tünt föl nekem, hogy valaki, akit soha nem láttam, legyen az bárki, igy odajöjjön hozzám és szó nélkül leüljön vacsorázni velem szembe és letörülje a könnyeimet, hogy egészen meg voltam zavarodva, s félig undorral, félig elbüvölve ültem ott. Hallottam azt is, hogy a korcsmáros megkérdezte tőle, ismer-e engem; ő azt felelte, hogy igen és hogy hagyjanak békén. A játékosok csakhamar távoztak onnan és a korcsmáros visszavonult hátsó helyiségébe, miután bezárta kivülről az ajtót és leeresztette a redőnyöket; igy magamra maradtam a leánnyal.

Minden, amit az imént müveltem, oly gyorsan jött és olyan rendkivüli kétségbeesés nyomásának engedelmeskedtem, hogy azt hittem, álmodom és a gondolataim valóságos utvesztőben vergődtek. Az volt az érzésem, hogy vagy megőrültem vagy valamely természetfölötti hatalom parancsának engedelmeskedtem.

— Ki vagy te? — kiáltottam el magam hir-

telen, — mit akarsz tőlem? honnan ismersz engem? ki mondta neked, hogy törüld le könnyeimet? Ezt a mesterséget üzöd és azt hiszed, hogy kellesz nekem? Még csak az ujjam hegyével sem foglak érinteni. Mit müvelsz itt? felelj. Talán pénz kell neked? Mennyiért adod a részvétet, melyet irántam tanusitasz?

Fölkeltem és távozni akartam, de éreztem, hogy támolygok. Egyidejüleg a szemem is elhomályosult és halálos fáradtság vett erőt rajtam, ugy, hogy lerogytam egy zsámolyra.

„Ön szenved, — mondta nekem a leány és karonfogott, — ugy ivott, mint a gyerek, mert valójában az is még, azt sem tudta, mit csinál. Maradjon csak itt ezen a széken és várja meg, mig egy bérkocsi halad el az utcán, majd megmondja nekem, hol lakik az édesanyja és a kocsi szépen hazaviszi; mivel engem — tette hozzá nevetve — igazán csunyának talál."

Amint igy beszélt, fölpillantottam rá. Talán a mámorom játszott velem csalóka játékot; nem tudtam, hogy eddig láttam-e rosszul, vagy most látok rosszul ebben a pillanatban, de egyszerre észrevettem, hogy ez a szerencsétlen valami végzetes hasonlatosságot hord az arcán kedvesemhez. Ugy éreztem, hogy jéggé dermedek erre a látványra. Van egy fajtája a borzongásnak, amely a hajába ragaszkodik az embernek; a nép azt tartja róla, hogy a halál szele suhan el a fejünk fölött, de az enyém fölött nem a halál suhant el.

A század betegsége volt az, vagy inkább ez a lány maga volt a betegség, ez a rettenetes kórság volt az, amely a sápadt és gunyoros vonások mögé rejtőzve, ezzel a rekedt hanggal oda jött és leült elém a csapszék mélyén.

X. FEJEZET.

Abban a percben, mikor észrevettem, hogy ez a lány a kedvesemhez hasonlit, förtelmes, de ellenállhatatlan gondolat villant meg agyamban, amelyet tüstént végre is hajtottam.

Szerelmünk első idejében kedvesem eljött néhányszor titokban meglátogatni. Valóságos ünnepnapok voltak ezek akkor kis szobám számára; virágok kerültek akkor oda, a tüz vidáman pattogott és az aláporló lámpafény pillantása az izes estebédre esett, mely az asztalon várt ránk; az ágy is nászos ékességet öltött, hogy illőn fogadja kedvesemet. Gyakran bámultam rá órák hosszán át csöndben, a kanapénkon üldögélve és csak a sziveink beszélgettek. Ugy néztem rá, mint Mab tündérkirálynéra, aki paradicsommá varázsolta ezt az elhagyatott kis zugot, ahol annyiszor sirtam. Ott volt ő ezek közt a könyvek közt, a szerteheányt ruhák közt, a nyűtt butorok közt, eközt a négy szomoru fal között; és e sok szegényes holmi közt ugy csillogott mint egy arany darab.

Ezek a számomra oly édes emlékek szünet nélkül üldöztek, mióta elvesztettem őt; az álmomtól is megraboltak. A könyveim, a falaim róla beszéltek, ezért elviselhetetlenek voltak számomra. Az ágyam az utcára kergetett; borzadtam tőle, ha nem sirtam benne.

Odavittem hát magamhoz ezt a lányt; azt mondtam neki, hogy üljön le hátat forditva ne-

kem; félmeztelenre vetkőztettem, azután ugy rendeztem el körülte szobámat, mint egykor kedvesem számára. A karosszékeket odatoltam, ahol ama bizonyos estén álltak, amelyre oly jól emlékeztem. Általában minden gondolatban, amely boldoggá tesz, főszerep jut az emlékezetnek; egy nap, egy óra, amely a többit mind fölülmulta vagy ha nem, legalább tipusa, megsemmisithetetlen mintaképe volt valamennyinek; a sok-sok pillanat sodrában jött egy, amelyben az ember fölkiáltott, akár Theodor Lope de Vegánál: „Szerencse! verj arany szöget kerekedre!“

Mikor már igy egészen hangolva voltam, nagy tüzet raktam, lekuporodtam a sarkamra s valami végtelen kétségbeeséstől kezdtem megrészegülni. Leszálltam szivem legmélyére, hogy érezzem, mint vergődik és mint szorul el. Közben egy tiroli románc zsongott föl agyamban, amelyet kedvesem mindig énekelni szokott:

Altra volta, gieri biele,
Bianch'e rossa com'un'fiore;
Ma ora no. Non son piû biele
Consumatis dal amore.*

Ennek a szegény románcnak visszhangját hallottam fölcsendülni szivem pusztaságában. Azt mondtam magamban: „Ez hát az emberi boldogság; ez az én kis paradicsomkertem, ez az én Mab tündérem; egy utcai leány. A kedvesem sem ér többet. Ime erre bukkan az ember a serleg fenekén, amelyből istenek nektárját itta; ez a szerelem holtteteme.

* Szép voltam s ifju egykor én,
Fehér és rózsás, mint virág,
Ma nem vagyok szép. Szivemen
A szerelemnek férge rág.

Olyan voltam, mint az az ember, aki ott ül a ház romjain, melyben gyermekkorát töltötte; nézi, mint veri föl a fű élete emlékeit és hollók verdesnek körülte szárnyukkal.

A szerencsétlen, mikor hallotta, hogy énekelek, szintén énekelni kezdett. Halott halványra váltam, mert ez a rekedt, durva hang, amely ennek a lénynek a torkából jött, aki ugy hasonlitott kedvesemhez, olyan volt nekem, mint eleven jelképe mindannak, amit éreztem. Maga a megtestesült ledérség volt az, amely ott csukladozott a torkában az ifjuság viruló rózsái közt. Ugy tetszett nekem, hogy ilyen hangja lehet a kedvesemnek is, mióta hütlen lett hozzám. Faust jutott eszembe, aki egy meztelen fiatal boszorkánnyal táncolva a Blockbergen, vörös egeret látott kiugrani a száján.

„Hallgass, — kiáltottam rá a leányra, — jöjj ide és vedd a porciódat.“ Az ágyamra dőltem és ugy nyultam végig mellette, mint önmagam szobra a saját siromon. És ebben a pillanatban ugy éreztem, mintha egy malomkerék zakatolt volna a fejemben. „Forogj hát, — mondtam mámoromnak, — forogj velem, iszonyu malom és morzsold szét ezt a gyötrődő agyvelőt.“

Az a személy mosolyogva nézett rám és fölém hajolt. Isten bocsássa meg nekem ezt az éjszakát; keserübb poharat ittam én ki akkor, mint az volt, amelyet az angyalok vittek Krisztusnak, s amelytől ő elforditotta fejét az Olajfák hegyén.

Arra kérlek benneteket, századom fiai, akik ebben az órában az élvezetet hajhásszátok, bálokba, operába szaladtok és akik este, mikor feküdni tértek, talán az öreg Voltaire valamelyik elkoptatott káromlását elvassátok majd altatónak, vagy Paul Louis Courier valamelyik okoskodó fecsegését, esetleg a Ház valamelyik bizottságának egy közgazdasági értekezését s akik egy szó-

val beszivjátok majd valamelyik porusotokon annak a szörnyüséges vizirózsának fagyos lehelletét, amelyet a Józanész ültetett városaink szivébe; arra kérlek benneteket, hogy ha véletlenül a kezetekbe kerülne ez a jelentéktelen kis könyv, ne mosolyogjatok nemes fölénnyel, ne vonjatok tulságos hidegen vállat; ne mondjátok tulságos biztonsággal, hogy képzelt baj miatt siránkozom, hogy végtére is az emberi értelem a legszebb minden képességünk között és hogy nincs is más valóság itt a földön, csak a börzei árkülönbözetek, a játékbarlangok, a bordeauxi bor az asztalon, a testi egészség, a közömbösség minden más iránt és este az ágyban buja húscsomók, amelyeket illatos bőr föd.

Mert egy napon szélroham vághat keresztül lagymatag, mozdulatlan életeteken. Azokat a szép fákat, amelyeket feledéstek folyóinak nyugalmas vizével öntöztök, elfujhatja a Gondviselés; a kétségbeesés is erőt vehet rajtatok, érzéketlen uraim, és könnyek csillannak meg szemetekben. Nem mondom azt, hogy megcsalhat a szeretőtök, az nem olyan nagy baj a szemetekben, mint ha egy lovatok hull el; de azt mondom nektek, hogy a börzén is érhet veszteség és mikor kártyázik az ember, szintén akadhat jobb játékosra; és ha nem játszotok is, gondoljátok meg, hogy talléraitok, pénzbe vert nyugalmatok, aranyba-ezüstbe halmozott boldogságtok olyan bankárnál lehetnek, aki csődöt mond, vagy olyan közalapokban, amelyek esetleg nem fizetnek; és végül azt mondom nektek, hogy akármilyen jégszivüek vagytok, egyszer még ti is megszerethettek valamit; lehet, hogy van valahol a bensőtök mélyén egy rost és egyszer belőletek is felsirhat egy olyan kiáltás, amely a fájdalomhoz hasonlit. Egy napon a sáros utcákon ődöngve, mikor az érzék gyönyörüségek-

nek nem lesz már mit emészteni csekély erőitekből, mikor hiányozni fog nektek a mindennapi valóság, arra is rákerülhet esetleg a sor, hogy beesett arccal néztek körül és fáradtan roskadtok le éjfélkor egy elhagyott padra.

Ó, márványból faragott férfiak, fölséges önzők, utólérhetetlen gondolkodók, akik soha nem tettetek egyetlen kétségbeesett lépést, vagy egy összeadási hibát, ha egyszer mégis utólérne benneteket ez a sors, összeomlásotok óráján jusson eszetekbe, hogy vesztette el Abelard Heloïset. Mert jobban szerette őt, mint ti a lovaitokat, aranytalléraitokat és szeretőiteket; mert mikor megvált tőle, többet vesztett, mint amennyit ti valaha elveszithettek; amennyit nem veszitene fejedelmetek, a Sátán, ha másodszor is lezuhanna az égből; mert olyan rendkivüli szerelemmel szerette, amilyenről nem beszélnek az ujságok, amilyennek asszonyaitok és leányaitok még árnyékát sem látják szinházainkban és könyveinkben; mert élete felét azzal töltötte el, hogy hószin homlokát csókolgatta, miközben Dávid zsoltáraira és Saul énekeire tanitotta őt; mert nem volt egyebe a földön; és az Ur mégis megvigasztalta őt.

Higyétek meg nekem, hogy ha kétségtek szélén Abelardra gondoltok majd, nem ugyanazzal a szemmel fogjátok már nézni a vén Voltaira édes blaszfémiáit és Courier fecsegéseit; érezni fogjátok, hogy az emberi ész talán kigyógyithat az ábrándokból, de nem gyógyithatja meg a szenvedéseket, mert Isten takarékos gazdasszonynak teremtette, de nem az irgalom testvérének. Rá fogtok jönni, hogy az emberi sziv, mikor igy szól: „Nem hiszek semmiben, mert semmit sem látok," — még nem mondta ki az utolsó szót. Keresni fogtok valami reménységfélét magatok körül; odamentek és megrázzátok a templomajtót, hogy nyilik-e még,

de befalazva találjátok; arra gondoltok, hogy kolostorba mentek, a sors azonban gunyosan a szemetekbe nevet és egy üveg lörével és egy céda csókjával válaszol majd nektek.

Es ha megisszátok az üveg bort és kézen fogjátok az utcalányt és ágyatokba viszitek, tudjátok meg, hogy jut idáig az ember.

MÁSODIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

Mikor másnap fölébredtem, oly mély utálatot éreztem önmagam iránt, ugy találtam, annyira leszállt az értékem és annyira lesülyedtem a tulajdon szememben, hogy első rebbenésemre tüstént valami rettenetes kisértés vett erőt rajtam. Kiugrottam az ágyból, megparancsoltam annak a személynek, hogy öltözködjék föl és távozzék, amilyen gyorsan csak lehet; azután leültem és amint dult tekintetemet végigjártattam a szoba falán, szinte gépiesen ott pihentettem meg, ahol a pisztolyaim lógtak.

Még ha a gyötrődő gondolatok, hogy ugy mondjam előtte járnak is a megsemmisülés felé tárt karoknak, ha lelkünk erőszakos lépésre határozta már el magát; mégis ugy látszik, hogy magában a fizikai müveletben, amellyel a fegyver leakasztása, elkészitése jár, magában a vas hidegségében, ugylátszik már ezekben van valami, magában az anyagban gyökeredző s az akarattól független borzadály; az ujjak szorongón készülődnek és a kar megmerevül. Bárki legyen is, aki halálra szánta magát, alaptermészete visszaretten ettől a lépéstől. Magam sem tudnám megmondani, mit éreztem, mig a lány öltözködött, csak olyan volt nekem, mintha a pisztolyom igy szólt volna hozzám: „Gondold meg, mit akarsz cselekedni.“

Igazán nagyon sokszor elgondoltam azóta is, mi történt volna velem, ha mint akartam, az a

teremtés gyorsan fölöltözködött és nyomban távozott volna. Kétségtelen, hogy az első szégyenérzet elpárolgott volna; a szomoruság még nem kétségbeesés és Isten ugy összefüzte a kettőt, mintha testvérek volnának, azért, hogy az egyik soha ne hagyjon egyedül a másikkal. Ha már a szobám levegője megtisztult volna ettől a nőtől, a szivem megkönnyebbült volna. És nem maradt volna velem csak a megbánás, amelynek az égi megbocsátás angyala megtiltotta, hogy bárkit is megöljön. De annyi legalább bizonyos, hogy kigyógyultam volna egész életemre; a kicsapongást örökre elüztem volna küszöbömről és soha nem láttam volna viszont azt a borzalmas érzést, amelyet első látogatása keltett bennem.

De egészen máskép történt. A belső vivódás, a töprengés tőrei, amelyek földre sujtottak, az undor, a félelem s maga a düh is, — mert ezerféle érzés zsibongott át rajtam egyszerre, — mind e végzetes hatalmak valósággal székemhez szögeztek; és mialatt én igy a legveszedelmesebb őrület zsákmánya voltam, annak a személynek a tükör fölé hajolva egyébre sem volt gondja, mint hogy a ruháját minél jobban eligazgassa és a világ legnagyobb nyugalmával mosolyogva fésülködött. Ez az egész kacér mesterkedés egy negyedóránál tovább tartott, mialatt én csaknem végkép megfeledkeztem róla. Egyszer aztán valami kis zajt csapott, mire én türelmetlenül megfordulva a harag oly félreérthetetlen kifejezésével kértem, hagyjon magamra, hogy egy pillanat alatt kész volt és csókot intve megnyomta az ajtó kilincsét.

Ebben a percben csöngettek a külső ajtón. Hirtelen fölugrottam és alig volt rá időm, hogy kinyissak annak a személynek a dolgozószobám, amelybe az gyorsan benntermett. Csaknem nyomban belépett Desgenais is két fiatal emberrel a szomszédságból.

Azok a hatalmas áramlatok, amelyekre a tengerek kellős közepén akadunk, hasonlitanak az élet némely eseményeihez. Végzet, véletlen, Gondviselés, a név egész mellékes. Aki azt hiszi, hogy megtagadja az egyiket, mikor a másikat állitja vele szembe, csak a szavakkal játszik. Mégsem akad olyan ember sem, aki Caesarról vagy Napoleonról beszélve igy ne kiáltana föl: „Ez a Gondviselés embere volt." Ezek nyilván abban a hitben vannak, hogy csak a hősök érdemesek rá, hogy az ég törődjék velük és hogy a bibor szin éppen ugy vonzza az isteneket, mint a bikákat.

Az az érzésem, hogy nincs feneketlenebb mélység az emberi gondolat számára, mint hogy ennyire sorsdöntő erejük van itt lenn a legapróbb dolgoknak és hogy a látszatra legjelentéktelenebb tárgyak és körülmények milyen változást idézhethetnek elő életünkben. Olyanok a mi mindennapi cselekedeteink, mint tompa nyilak, amelyekkel már megszoktunk célba lőni, vagy körülbelül ugy áll a dolog, hogy ebből a sok kis tünetből egy elvont és rendszeres lényt alkotunk, amelyet belátásunknak vagy akaratunknak keresztelünk. Egyszerre jön egy szélroham, és ime a legapróbb nyilvessző, a legkönnyebb, a leghitványabb ugy elröpül, hogy elvesztjük szem elől, áthasitja a szemhatárt és behatol az Isten roppant kebelébe.

Milyen vad erő ragad el ilyenkor bennünket! Mi lesz a nyugodt elbizakodottság árnyaival, a belátással és az akarattal. Hiába rázzuk nagy haraggal magát a kemény elhatározást is, az embernek ezt az éles kardját az élet harcán, hiába kisértjük, fedezzen bennünket, hogy meneküljünk a fenyegető csapás elől, egy láthatatlan kéz félrecsapja a kard hegyét és igyekezetünk minden heve a semmibe hull és csak arra jó, hogy még mélyebbre ejtsen bennünket.

Igy ebben a pillanatban is, mikor csak azért lelkendeztem, hogy lemoshassam a bünt, melyet elkövettem, s talán, hogy magam szabjak büntetést magamra, abban a pillanatban, mikor mélységes borzalom vett erőt rajtam, megtudtam, hogy olyan veszedelmes próba várt rám, amelyet nem birtam megállni.

Desgenaisnek sugárzott az arca; azzal kezdte, végignyulva a kereveten, hogy néhány gunyos megjegyzést tett az arcomra, amely olyan, — mondta, — mintha nem aludtam volna jól. Mivel nem voltam abban a hangulatban, hogy tréfáit eltürjem, szárazon arra kértem, hogy kiméljen meg tőlük.

Ugy látszott, ügyet sem vet kérésemre; hanem ugyanazon a hangon folytatta tovább a megkezdett tárgyat. Éppen most hallotta, hogy kedvesemnek nemcsak két szeretője volt egyszerre, hanem három, vagyis, hogy a vetélytársammal is ugyanolyan rosszul bánt, mint velem; mikor a szegény fiu ezt megtudta, olyan rémitő lármát csapott, hogy egész Páris tudomást szerzett róla. Először elég rosszul értettem, mit beszél nekem, mert nem nagyon figyeltem oda, de mikor aztán háromszor egymásután is elismételtetettem vele a dolgot a legapróbb részletességgel, s teljesen tisztába jöttem a rettenetes történettel, ugy kihozott a sodromból és ugy megdöbbentett a dolog, hogy felelni sem tudtam. Első válaszom az volt, hogy nevettem rajta, mert tisztán láttam, hogy a legutolsó nők egyikét szerettem; de hiába már, mégis csak szerettem, sőt mi több, a szerelem még mindig tartott. „Lehetséges volna?“ Mindössze ezt a szót találtam az egészre.

Degenais barátai megerősitették mindazt, amit Degenais mondott. A tulajdon házában történt, hogy a kedvesem két szeretőjétől meglepve, olyan

botrányos jelenetnek volt részükről kitéve, amelynek minden részletét betéve tudja már az egész világ. Oda van a becsülete s kénytelen elhagyni Párist, ha nem akarja magát még irgalmatlanabb botrányoknak kitenni.

Nem volt nehéz észrevennem, hogy mindezeknek a tréfálkozásoknak jórészt az a céljok, hogy alaposan nevetségessé tegyék párbajomat, amelyet ezért a nőért vivtam, iránta érzett legyőzhetetlen szenvedélyemet s vele szemben tanusitott viselkedésemet. Mikor elmondták, hogy rászolgált a leggyülöletesebb jelzőkre, hogy alapjában nem volt más, mint aljas céda, aki talán még százszor roszszabb, mint amilyennek ismerték, tulajdonképpen azt akarták velem keserün éreztetni, hogy engem is orromnál fogva vezetett, mint annnyi mást.

Nagyon nem tetszett nekem mindez és a fiatal emberek, akik észre is vették ezt, tapintatosak akartak lenni; Desgenaisnek azonban tervei voltak; fejébe vette, hogy kigyógyit engem szerelmemből, amelyet olyan kérlelhetetlenül kezelt, mint valami betegséget. Hosszu, kölcsönös szolgátatokon alapuló barátság jogot adott neki erre és mivel az inditó okot dicséretreméltónak találta, nem is habozott, hogy éljen jogaival.

Nemcsak, hogy nem kimélt engem, hanem attól a perctől kezdve, mikor látta zavaromat és szégyenemet, mindent megtett volna a világon, hogy olyan messzire hajtson ezen az uton, amilyenre csak tud. Türelmetlenségem csakhamar sokkal szemmelláthatóbbá vált és nem engedte meg neki, hogy tovább folytassa a dolgot; abbahagyta hát és csöndben maradt, ami még inkább ingerelt.

Most rajtam volt a sor, hogy kérdéseket tegyek; föl és alá jártam a szobában. Először elviselhetetlen volt számomra, hogy végighallgassam ennek

a történetnek az elmondását; most azt akartam, hogy előről kezdjék. Majd mosolygó arcot, majd nyugodt kifejezést próbáltam magamra erőltetni; de hiábavaló volt. Desgenais egyszerre megnémult, miután előbb még a legutálatosabb fecsegőnek mutatkozott. Miközben én nagy léptekkel járkáltam ott, ő közömbösen nézett rám és hagyta, hogy ugy kóválygojak körbe a szobámban, mint a róka az állatsereglet ketrecében.

Nem tudom elmondani, mit éreztem; egy nő, aki oly hosszu időn át a szivem bálványa volt és aki, mióta elvesztettem, oly élénk gyötrelmeket okozott nekem, az egyetlen, akit szerettem s akit siratni akartam halálomig, egyszerre ugy állt előttem, mint szemérmetlen céda, minden fiatal ember élceinek céltáblája, mint megvetésnek s közmegbotránkozásnak tárgya! Ugy éreztem magam, mintha tüzes vasat nyomtak volna vállamra és égő bélyeggel jegyeztek volna meg.

Minél többet gondolkoztam a dolgon, annál sürübbnek éreztem magam körül az éjszakát. Időről-időre elforditottam a fejemet s ilyenkor mintha egy fagyos mosolyt vettem volna észre vagy egy kiváncsi tekintetet, mely fürkészőn figyelt rám. Desgenais nem hagyott magamra; nagyon jól tudta, mit csinál; nagyon alaposan ismertük egymást, tudta jól, hogy képes vagyok minden őrültségre és hogy lobbanékony természetem minden szertelenségre elragadhat és elsodorhat bármely utra, egyet kivéve. Ime ezért fullasztotta szégyenbe fájdalmamat, hogy igy a fejemen keresztül beszéljen a szivemmel.

Mikor látta, hogy végre eljutottam már arra a pontra, ahová el akart vezetni, nem késlekedett tovább, hogy rám mérje az utolsó csapást. „Talán nem tetszik önnek a történet? — mondta nekem. — Pedig a vége a legjobb. S ez nem más, kedves

Oktávom, mint hogy ez a jelenet ***-nél egy szép holdvilágos estén játszódott le; hát mialatt a két szerelmes legjavában veszekedett hölgyénél és arról beszéltek, hogy elvágják a nyakukat ott azon melegében, ugy rémlett, hogy egy árnyat látnak az utcán, amely nagy nyugalommal sétált ott s amely annyira hasonlitott önre, hogy arra a megállapodásra jutottak, ön az."

— „Ki mondta ezt önnek? — feleltem én. — Ki látott engem abban az utcában?"

— „Maga a kedvese, aki elmeséli mindenkinek, aki hallani akarja, még pedig olyan vidáman, mint ahogy mi az ő történetét önnek elbeszéltük. Az a föltevése, hogy ön még mindig szerelmes belé, hogy őrt áll az ajtaja előtt, s egyébként . . . gondoljon bármit, most elég önnek annyit tudni, hogy nyilvánosan beszél erről."

Soha nem tudtam hazudni, valahányszor csak el akartam titkolni az igazat, az arcom mindig elárulta. De az önszeretet és a szégyen, hogy tanuk előtt ismerjem be gyöngeségemet, azért megnehezitette nekem ezt a lépést. „Hát bizony igaz, — mondtam magamban először, — hogy ott voltam az utcában, de ha tudtam volna, hogy kedvesem rosszabb, mint amilyennek hittem, kétségtelen, hogy nem lettem volna ott." Végül elhitettem magammal, hogy nem is láthattak tisztán és megpróbáltam tagadni. De a pir oly erővel öntötte el arcomat, hogy éreztem magam is, milyen hiábavaló minden alakoskodásom; Desgenais mosolygott rajta. „Vigyázzon, — mondtam neki, — vigyázzon, ne menjünk nagyon messze!"

Ugy jártam ott egyre föl s alá, mint az őrült, nem tudtam, kihez forduljak; kacagnom kellett volna és ez még lehetetlenebbé tette a helyzetet. Egyidejüleg kétségbevonhatatlan jelekből győződtem meg, hogy hibát követtem el; le voltam

győzve. „Ó ha tudtam volna, — kiáltottam föl, — ha tudtam volna, hogy ez a nyomorult? . . .“

Desgenais gunyosan félrehuzta a száját, mintha azt akarta volna mondani: „Éppen eleget tudott.“

A nyelvem akadozott, minden pillanatban egy-egy nevetséges mondatot hebegtem. A vérem, mely már egy jó negyed órája forrt, olyan hevesen kezdett a halántékomban lüktetni, hogy nem voltam többé ura önmagamnak.

Én, ott az utcában, könnyben ázva, kétségbeesetten, és ez alatt az idő alatt az a találkozás nála! Ugyanazon az éjszakán! És ő kigunyolt! Ő, még gunyolni mer. Igaz-ez, Desgenais, nem álmodik? Hát valóság ez, hát lehetséges volna. Mondja, mit tud még róla?

Igy hebegtem össze-vissza, mig egészen el nem vesztettem a fejem, és ezalatt az idő alatt egyre leküzdhetetlenebb harag vett erőt rajtam. Végül reszkető kézzel kimerülten leültem.

„Barátom, — mondta Desgenais, — ne vegye olyan komolyan a dolgot. Ez az elzárkózott élet, amelyet két hónap óta folytat, nagyon rosszat tett magának. Látom, hogy szórakozásra van szüksége. Jöjjön ma velünk vacsorázni, és holnap egy kis falusi reggelire.

A hang, amellyel e szavakat kimondta, jobban fájt nekem, mint összes többi szavai. Éreztem, hogy megesett rajtam a szive és ugy bánik velem, mint gyermekkel.

Mozdulatlanul ültem ott egy sarokba huzódva és hiába igyekeztem erőt venni magamon. Szörnyüség! — gondoltam magamban, — megcsalatva ettől a nőtől, megmérgezve rettenetes tanácsokkal, s nem találva sehol menedéket, sem a munkában, sem a fájdalomban; s mikor husz éves koromban már csak egyetlen örzőangyalom van, amely még megmenthet a kétségbeeséstől és zülléstől, egy

megszentelt és iszonyatos fájdalom, ó Istenem! és akkor még ezt a fájdalmat is, a szenvedésemnek ezt a szentelt ereklyéjét is összetörték a kezemben! Most már nem is a szerelmem, hanem a fájdalmam ellen követnek el durva sértéseket. Ő gunyolódik, gunyolódni mer, mikor én sirok! Ez szinte lehetetlennek tetszett nekem. A mult minden emléke egyszerre visszaözönlött a szivemre, mikor erre gondoltam. Ugy tetszett nekem, mintha egymásután fölbukkanni látnám minden szerelmes éjszakánknak árnyát, s ezek az árnyak valami feneketlen örök mélység fölé hajoltak, amely fekete volt, mint az enyészet és a szakadék mélyén, mint édes és gunyos kacaj csengése röpködött: „Ime ezt a köszönetet érdemelted!"

Ha egyszerüen csak azt hozták volna tudomásomra, hogy nevet rajtam a világ, csak annyit feleltem volna: „A világ baja" és még meg sem haragudtam volna; de ugyanakkor azt is meg kellett tudnom, hogy a kedvesem becstelen. Mert igy egyrészről nyilvánosan nevetségessé váltam, hisz a dolgot két tanu is megállapitotta és megerősitette, akik, mielőtt elmondták, hogy láttak, el nem mulaszthatták elmondani azt sem, milyen alkalommal; a világnak tehát igaza volt velem szemben; másrészt mit felelhettem volna én; mibe kapaszkodhattam volna, hová zárkózhattam volna be, mit tehettem volna, mikor az életem középpontját, a tulajdon szivemet összetörték, megölték, megsemmisitették. Mit mondjak, mikor az a nő, akiért mindennel szembe szálltam volna, a nevetségességgel éppen ugy, mint a szégyennel, akiért szivesen türtem volna, hogy egész hegyekben tornyosuljon rám a nyomoruság; mikor az a nő, akit szerettem és aki mégis mást szeretett és akitől aztán már nem is kértem, hogy szeressen s akitől nem is akartam mást, mint engedelmet arra, hogy

a kapuja előtt sirhassak, semmi egyebet, csak hogy engedje távol magától az ő emlékének áldoznom ifjuságomat s ráirnom a nevét, a puszta nevét az emlékeim sirkövére! . . . Ah, ha erre gondoltam, ugy éreztem, mindjárt meghalok . . . ez a nő volt az, aki kigunyolt engem. Ő volt az első, aki ujjal mutatott rám, s fölhivta rám a figyelmét ennek a hitvány tömegnek, ennek az üres és unalmas népségnek, amely sikoltozva táncol körül mindent, ami megveti és megfeledkezik róla; ő volt az, azok az ajkak voltak azok, amelyek annyiszor csüngtek az enyémen; ez a test volt az, ez a lény, az életem lelke, a testem és vérem; hát innen jött ez a megbántás, a legalávalóbb minden megbántás között, a leggyávább és legkeserübb, a könyörtelen gunykacaj, amely a fájdalmat köpte arcul.

Minél jobban elmélyedtem gondolataimba, annál jobban nőtt a haragom. De helyes-e vajjon, ha haragnak mondom; mert igazán nem tudom, mi a neve az érzésnek, amely bennem háborgott. Csak annyi bizonyos, hogy végül valami meghatározhatatlan bosszuvágy kerekedett fölül bennem. De hogy álljak bosszut egy nőn? Drágán megfizettem volna, ha valaki olyan fegyvert bocsát rendelkezésemre, amellyel lesujthattam volna rá; de miféle fegyver lehetett ez? Nem volt nekem egyetlen fegyverem sem, még az sem, amelyet ő használt velem szemben; a tulajdon nyelvén sem válaszolhattam neki.

Egyszerre csak az üvegajtó függönye mögött egy árnyékot pillantottam meg; az a személy volt, aki a dolgozószobában várt.

Egészen megfeledkeztem róla. — Ide hallgassatok, — kiáltottam föl most s valóságos önkivületben ugrottam föl; — szerettem, igen, ugy szerettem, mintt őrült, mint futó bolond. Megér-

demlem, hogy kinevessenek, ahogy csak akarnak. De az égre! meg kell mutatnom valamit, ami majd bebizonyitja, hogy még sem vagyok olyan bolond, mint amilyennek hisznek!

E szavakkal berugtam az üvegajtót, amely engedett és én megmutattam nekik a leányt, aki egy sarokba volt huzódva.

„Lépjen csak be ide, — mondtam Desgenaisnek, — ön, aki őrültnek tart engem, mert egy nőt szeretek és aki csak a széplányokat szereti, nem látja, hogy az ön legfelsőbb bölcsessége bujkál ott a karosszék mögött. Kérdezze meg tőle, hogy ott töltöttem-e egész éjszakámat ***né ablaka alatt, ő majd megfelel önnek. De még ez nem minden, — tettem hozzá, — még nem minden, egyebet is akarok önnek mondani. Ön ma este vacsorát ad, holnapra pedig kirándulást tervez, én is magukkal megyek, higyje el nekem, mert önök el sem fognak menni innen. Nem válunk el egymástól, együtt töltjük az egész napot; ha tetszik, vivhatunk tőrrel, lesz kártya, kocka, puncs, amit akarnak; de nem mennek el innen. Vendégeim lesznek, elfogadják a meghivásomat? Rendben van! A szivemet akartam szerelmem mauzoleumává avatni, de most már más sirba dobom szerelmemet, s igazságos Isten, ha arra gondolok, hogy a szivembe kellett volna elásnom!“

E szavakkal leültem, ők pedig beléptek a nappali szobámba, és én éreztem, milyen örömet szerez, ha megkönnyebülünk valami méltatlanságtól. Aki pedig meglepődik rajta, hogy ettől a naptól kezdve tökéletesen megváltoztattam az életemet, az nem ismeri az emberi szivet és nem tudja, mennyire habozik huszéves korában az ember, mig elszánja magát egy lépésre, de meg nem hátrál, ha már egyszer azt a lépést megtette.

II. FEJEZET.

Mig az ember a ledér életbe beletanul, szinte szédülésfélét érez; először olyan félelemmel elegyes gyönyörüség fogja el az embert, mint valami magas toronyban. Mig a szégyenlős és titkos kicsapongás lealacsonyitja a legnemesebb embert is, addig a szabad és nem bujkáló, rendetlen életben, ebben a hogy ugy mondjam fényes nappal üzött kicsapongásban van valami nagyvonaluság még a legzüllöttebb számára is. Az, aki az éj leszálltával szemére huzott köpenyben, inkognitóban oson az életét beszennyezni és titkon lerázni magáról a nappal képmutatását, az olaszhoz hasonlit, aki hátulról döfi le ellenfelét, mert nem meri párbajra hivni. Van egy árnyalat az orgyilkosságból a sarokkövek mögött s az éj leple alatt való várakozásban, mig a lármás tivornyákat kereső csaknem harcosnak képzeli magát; mert van ezekben valami, amin a harc ize érzik s ami az egésznek szinte fölséges küzdelem külszinét kölcsönzi. Az egész világ megteszi és elbujik közben, tedd meg te is, de ne bujkálj! Igy beszél a dőjf s ha már egyszer rajtunk van ez a vért, a napsugár bizony megcsillan rajta.

Azt tartja a rege, hogy Damoklesz király kardot látott a feje fölött, ugy látszik, hogy a feslett életüek feje fölött is mindig van, én nem tudnám megmondani mi; és ez a valami szüntelen azt kiáltozza fülükbe: „Csak menj, menj szüntelen, én

el nem bocsátom a vezető fonalat. Azok az álarcosokkal rakott kocsik, amelyeket farsang alkalmával lát az ember, hű képét adják életünknek. Rozoga hintó, amelybe mindenfelől befuj a szél, lobogó fáklyák, amelyek kimázolt fejekre világítanak; az egyik nevet, a másik énekel; középütt mintha nők táncolnának; igazi asszonyi roncsok, amelyeken maradt még valami emberi forma. Simogatják őket, sértegetik őket; nem tudják a nevüket sem, azt sem ki-micsodák. S mindez ott kavarog, ott imbolyog az égő gyanta fényében, valami önfeledt mámorban, amely nem gondol semmivel s amely fölött, mint mondják, egy isten őrködik. Egy-egy pillanatra olyan, mintha összehajolnának és megcsókolnák egymást, az egyik közülök kiesik egy zökkenőnél, ki törődik velük? jönnek, mennek erre, arra és a lovak ügetnek tovább.

De ha az első lépés a megdöbbenés, ugy a második a borzalom s a harmadik a könyörület. Mert a dolog valóban annyi erőt kiván vagy inkább az erőknek olyan rendkivüli tékozlásával jár, hogy, amint gyakran megtörténik, a legnemesebb jellemek s a legpompásabb szervezetek is el hagyják sodortatni magukat a forgatagában. Merész és veszedelmes játéknak tetszik ez nekik; igy szórják szét pazar kézzel önmagukat, rákötik magukat a kicsapongásra, mint Mazeppa szilaj lovára, oda vannak mereven peckelve, olyanok, mint a Kentaurok, nem látják sem a vérsávot, amelyet cafatokban logó testük hagy nyomként a fákon, sem a farkasszemeket, amelyek biborszinre gyulnak nyomukban, sem a pusztaságot, sem a hollókat.

Belesodortatva az emlitett körülmények által ebbe az életbe, el fogom most mondani, mit láttam ott.

Mikor először láttam azokat a hirhedt összejöveteleket, amelyeket szinházi álarcos báloknak ne-

veznek, a régenssség kicsapongásairól hallottam beszélni és egy francia királynéról, aki ibolyaárus leánynak öltözködött. Én markotányos nőknek öltözött ibolyás lányokat találtam ott. Azt vártam, hogy csupa feslettség lesz minden, pedig igazában semmi sincs ott ebből. Nincs ott feslettség, csak veritékező testek, párok és holtrészeg leányok az összetört palackok tetején.

Mikor először láttam a kicsapongó lakomákat, Heliogabalus tivornyáiról hallottam beszélni és egy görög bölcsről, aki valóságos természeti vallásssá avatta az érzéki gyönyörüségeket. Azt vártam, hogy valami olyat találok ott, ami legalább feledést ad, ha már örömet nem is adhat; s e helyett azt találtam ott, ami a legocsmányabb a világon, az élet szineitől foltos unalmat, angolokat, akik igy beszéltek: Ezt vagy azt teszem, hát szórakozom. Ennyi aranyat fizettem, ennyi gyönyört kell hát éreznem érte. És ezen a malomkövön örlik föl az életüket.

Mikor először láttam a kurtizánokat, Aspaziáról hallottam beszélni, aki Alkibiades ölében ült és Sokratesszel vitatkozott. Valami fesztelen, orcátlan, de vidám, kellemes és eleven dolgot vártam, olyas valamit, mint a pezsgő gyöngyözése, és tátogó szájakra, elmeredt szemekre és ragadós kezekre találtam.

Mikor először kerültem szembe azokkal, akiket tényleg megillet a kurtizán cim, Bocacciót és Bandellót olvastam, és mindenekelőtt olvastam Shakespearet. Azokról a féktelen szépségekről álmodoztam, a kárhozatnak ezekről a kerubjairól, akik fesztelenül nyulnak az élet örömeiért s akiknek a *Dekameron* lovagjai nyujtanak szentelt vizet, mikor miséről kijönnek. Ezerszer is lerajzoltam magamban ezeket a költői tébolytól kótyagos fejecskéket, amelyek oly találékonyak merészségükben,

ezeket a bolondos szeretőket, akik egész regényt villantanak feléd egy szerelmes pillantásban és akik csak habok hátán s ringón szökelve járnak az életben, mint hullámon hintázó szirének. Visszaemlékeztem az *Uj Novellák* tündéreire, akik mindig szerelemtől mámorosak, ha nem egészen részegek tőle. Ehelyett szorgalmas levélirókra leltem, pontosan órára berendezett lényekre, akik egyebet sem tudnak, mint hazudni az ismeretleneknek s képmutatásuk mögé rejteni alantasságukat és akik nem látnak egyebet mindebben, mint hogy odaadják magukat és feledjenek.

Az első alkalommal, midőn a játékba belekeveredtem, aranyhullámokról hallottam beszélni, negyedórák alatt megalapitott szerencséről, IV. Henrik udvarának egyik főuráról, aki egy kártyán százezer tallért nyert, amennyibe a ruhája került. És mit találtam? egy ruhatárt, ahol munkások, akiknek nincs csak egy ingök, husz souért kabátot kölcsönöztek estére, rendőröket, akik az ajtóban ültek és kiéhezett alakokat, akik egy falat kenyeret tettek föl egy pisztolylövés ellen.

Mikor először vettem részt valamelyik összejövetelen, nyilvános volt vagy nem, egyremegy, amelyre szabad bemenete volt néhánynak a közül a harmincezer nő közül, akiknek Párisban engedélyük van rá, hogy eladhassák magukat, minden idők legféktelenebb szaturnáliáiról esett szó, minden elképzelhető dőzsölésről Babylontól egész Rómáig, Priapus templomától egész a Szarvasok-Parkjáig és az ajtó küszöbén mindig csak ezt az egy szót láttam fölirva: Gyönyör. Az én időmtől kezdve azonban nem találtam ott egyebet, csak ezt az egy szót: Prostitució, de mindig ott láttam kitörülhetetlen betükkel bevésve, de nem abba a büszke ércbe, amely a nap szinét viseli, hanem a legsápadtabba minden érc között, abba,

amelyet ugy látszik az éj hideg fénye festett meg bágyadt sugarával, az ezüstbe.

Midőn a népet első izben láttam . . . utálatos reggel volt, hamvazó szerda, az álarcos menettel jöttem vissza Párisba. Már előző este óta finom, jeges eső szitált, az utcákat valóságos mocsarakká változtatta a sár; az álarcosokkal telt kocsik tarka össze-vissza-ságban vonultak föl egymásba ütközve, egymást surolva, a gyalogjárón álló undok férfiak és nők hosszu sorfala közt. E baljós bámészkodók sorfalán végig a bortól kivörösödött szemekben tigrisek boszuszomja égett. S ez a tömeg egész hosszában zugott, morgott, miközben a hintók sara a mellükre freccsent, de azért egyik sem tett volna egy lépést sem hátra. Az ülésen álltam a nyitott kocsiban; időről-időre kivált egy-egy rongyokba burkolt ember a tömegből, a szitkok egész áradatát okádta arcunkba, azután egész lisztfelhőt zuditott ránk. Nemsokára sarat is kaptunk; közben egyre följebb jutottunk, elértük az Ile d'Amours-t és a bájos romainvillei erdőt, ahol annyi édes csókot váltottak valaha a pázsiton. Egyik barátunk, aki az ülésen foglalt helyet, leesett a kövezetre, hogy majd bele halt. A nép tüstént rávetette magát és agyon akarta verni: oda kellett futnunk és körülfognunk. Egyik kürtösünket, aki előttünk lovagolt, kövezetkockákkal vágták vállon, mert liszt éppen nem volt kéznél. Én soha nem hallottam, hogy nekem ehez hasonló esetről beszéltek volna.

Kezdtem megérteni a századot és tudatára ébredni annak, milyen időket élünk.

Ennek a kornak jellegzetessége mindenek előtt a következő kirivó ellentét: együgyüség, nyomoruság, aljasság és feslettség a nőkben, akik eladják magukat, megvetés és unalom a férfiakban, akik megfizetik őket.

A civilizáció ásta közéjük ezt a mély szakadékot. Kik ezek a férfiak? Előkelő urak, vagyis müvelt, értelmes, nemeslelkü, derék férfiak, mert ma ennyit jelent az előkelő szó, müvészek, diákok előkelő, gazdag családok fiai, akik mind kitünő nevelést kaptak, s akik mind igen pallérozott lelküek, ime ezekből kerülnek ki századunk kicsapongói. És milyen nőkkel akad dolguk, ha egy napon elfogja őket az élet vágya; egy Saturnusnál vénebb társadalom számkivetettjeivel, fejetlen, szivtelen, lelketlen lárvákkal, egyszóval rabszolgákkal.

A prostitució nem más, mint rabszolgaság. Hogy képzelitek hát, hogy lehet egyetlen közös érintkezési pont ezek közt e fiatal emberek és kedveseik közt. Talán a test és semmi egyéb. És mit csinál közben a gondolat. A legáltalánosabb züllöttség idejében, a kormányzóság korában például a nők éppen olyan ledérek voltak, mint a férfiak; most nemcsak hogy kizárólag a férfiak élnek kicsapongó életet, hanem csupán a férfiaknak egy kis része. És melyik? Talán éppen a fiatalság legkiválóbb és legjobb része. Ők azok, akiket a legyőzhetetlen tettvágy és gyakran a legnemesebb képességek hajtanak erre az ösvényre.

Mit bizonyit ez? Három dolgot napnál fényesebben, hogy a prostitució nem való már a világra, hogy a kicsapongás meghalt és hogy Franciaország ifjusága, midőn a mámort keresi, olyan kézzel emeli poharát, amely igazában kardra szomjas.

III. FEJEZET.

Desganais összejövetelt rendezett a fiatalság számára falusi házánál. A legjobb borok, ragyogó asztal, játék, tánc, sétalovaglás, semmisem hiányzott. Desgenais gazdag volt és rendkivül bőkezü. Valósággal az antik világba illő vendégszeretetre lelt nála az ember az akkori idők szokásaival. Azonkivül a legjobb könyveket is megtalálhatta nála; társalgása tanultságra és jólneveltségre vallott. Igazi talány volt ez az ember.

Hallgatag kedéllyel mentem ki hozzá, s ezt a némaságot legyőzni semmi nem tudta; és ő a leggondosabb figyelemmel volt erre. Nem feleltem a kérdéseire, nem faggatott tovább; a fődolog az volt az ő szemében, hogy feledjem kedvesemet. Különben én is részt vettem a vadászatokon, az asztalnál éppen olyan jó vendégnek mutatkoztam, mint a többiek és egyebet ő sem kivánt tőlem.

Gyakran találkozunk az életben hasonló emberekkel, akik rendkivül szivükön viselik, hogy szolgálatot tegyenek nekünk s akik lelkiismeretfurdalás nélkül hozzánk vágnák a legsulyosabb követ, csakhogy megöljék a legyet, amely az arcunkra szállt. Nincs egyéb gondjuk, mint megakadályozni bennünket, nehogy valamikép rosszat cselekedjünk vagyis nem nyugszanak addig, mig magukhoz hasonlókká nem tesznek bennünket. Mikor aztán ezt a céljukat elérték, az mellékes, milyen

eszközzel, elégedetten dörzsölik a kezüket és arra nem gondolnak, hogy talán egyik rosszból másik még nagyobb rosszba estünk, és mindezt a legjobb barátságból teszik.

Legnagyobb szerencsétlensége a tapasztalatlan ifjuságnak, hogy azok után a dolgok után formálja meg magában a világ képét, amelyek először gyakorolnak rá benyomást; de van, és ezt be kell ismerni, egy igen szerencsétlen emberfajta is és ez az, amely ilyen esetben mindig megjelenik, hogy igy szóljon a fiatalsághoz: „Igazad van, csak higgy a rosszban és mi azt is tudjuk, mi az a rossz.“ Hallottam beszélni egy igen különös dologról is; ez aféle középút lett volna, jó és rossz között, hit- és istentagadás közt, bizonyos megegyezés a szivtelen nők és a hozzájuk méltó férfiak közt; és ezt futó érzelemnek nevezték. Ugy beszéltek róla, mint gőzgépről, amelyet valami kárpitos vagy épitési vállalkozó talált föl. Azt mondták nekem: „Az ember megállapodik ebben vagy abban, ezt szokás mondani, mire ez a felelet következik, az ember ilyen meg ilyen levelet ir, más esetben pedig igy kell térdre hullni.“ Minden olyan szabályosan meg volt állapitva, mint egy katonai parádé; és ezeknek a derék embereknek, akik igy tanitottak, ősz volt már a hajuk.

Nevetnem kell az efélén. Szerencsétlenségemre nem tudom azt mondani annak a nőnek, akit megvetek, hogy szerelmet érzek iránta, még ha sejtem is, hogy ez csak kölcsönös megegyezés és hogy a nő nem fogja félremagyarázni. Sohasem érintettem térdemmel a földet anélkül, hogy a szivem is mellé ne tettem volna. Igy hát a nőknek az a fajtája, akiket könnyüvérüeknek hivnak, ismeretlen előttem, vagy ha mégis horogra kerültem volna, ez tudtomon kivül, együgyüségből történt.

Azt értem, hogy az ember kihagyja a lelkét a játékból, de azt, hogy rágázol, nem. Lehet, hogy az ember hiuságának jól esik, ha ezt mondják; de én nem várom sem azt, hogy a hiuságomnak hizelegjenek, sem azt, hogy megalázzanak. Mindenekfölött gyülölöm azt a nőt, aki kineveti a szerelmet s mégis eltüri, hogy neki adjam magam; e tekintetben nem lehet köztünk soha vita.

Ezek a nők határozottan alávalóbbak a kurtizánoknál; a kurtizánok tudnak hazudni, tudnak ezek a nők is, de a kurtizánok szeretni is tudnak, ezek a nők soha. Emlékszem egyre, aki szeretett engem és azt mondta egy nálam háromszorta gazdagabb embernek, akivel együtt élt: „Maga untat engem, megyek, fölkeresem a szeretőmet.“ Ezek a lányok többet érnek, mint sok olyan, akinek nem fizet az ember.

Az egész idényt Desgenaisnél töltöttem és ott tudtam meg, hogy kedvesem elutazott és elhagyta Franciaországot; ez a hir valami csüggedtséget hagyott hátra a szivemben, amelytől nem tudtam szabadulni.

E rám nézve egészen uj világ láttára, amely itt fauln körülvett, először ugy éreztem, hogy valami rendkivül mély és szomoru kiváncsiság fog el, amelytől keresztbe állt a szemem, mint a megbokrosodott lónak. Ime először ez esett ott meg velem.

Volt akkoriban Desgenaisnek egy igen szép kedvese, akit nagyon szeretett. Egy este, mikor vele sétálgattam, megmondtam neki, hogy olyannak találom a lányt, amilyen valóban volt, azaz bámulatosnak, nemcsak szépségét tekintve, hanem azért is, mert olyan hüségesen ragaszkodik hozzá. Egyszóval nagy hévvel dicsértem előtte kedvesét és megmondtam neki, hogy boldognak érezheti magát.

Ő nem felelt semmit. Ez volt a szokása és én tényleg a legszárazabb embernek ismertem. Mikor leszállt az éj és mindenki nyugvóra tért, alig telt még el egy negyedóra azután, hogy lefeküdtem, egyszerre csak kopogtatást hallottam ajtómon. Kikiáltottam, hogy szabad, mert azt hittem, valamelyik vendég van ott, akit álmatlanság lepett meg. Egy nőt láttam belépni, sápadtan mint a halál, félmeztelenül, kezében virágcsokorral, a csokorhoz papirszelet volt füzve, amelyen ez a pár szó állt: „Oktávnak, barátja Desgenais. Viszontszolgálat fejében."

Még jóformán el sem olvastam ezt a pár szót, máris világosság gyult agyamban. Teljesen megértettem, mit jelentett Desgenaisnek ez a cselekedete, hogy igy elküldte nekem a kedvesét és a pár szóra, amelyet előtte elejtettem, e fajta török ajándékkal lepett meg. Ismerve jellemét, nem volt ebben sem a bőkezüség fitogtatása, sem valami tulfinomult kéjencség jele. Ez a nő szerette őt; én dicsértem előtte; meg akart hát tanitani rá, hogy ne szeressem, akár elfogadnám, akár visszautasitanám is.

Ez gondolkodóba ejtett; a szegény leány sirt és nem merte letörülni könnyeit, mert félt, hogy észre találom venni. Mivel fenyegethette meg, mig rábirta, hogy ide jöjjön? Nem tudtam. „Kisasszony, — mondtam neki, — ne emésszе magát. Menjen szépen vissza és ne féljen semmitől." A leány azt felelte nekem, ha másnap reggelnél előbb távozik szobámból, Desgenais visszaküldi Párisba és az anyja szegény és ő nem tud hozzá visszatérni. „Jól van, — mondtam neki, — az ön anyja szegény s bizonyára ön is az és igy engedelmeskednék Desgenaisnek, ha én is ugy akarnám. Ön szép és ez kisértetbe ejthetne. De ön sir és miután nem értem hull a könnye, én

nem cselekedhetem máskép. Menjen csak nyugodtan innen és én megakadályozom majd, hogy Párisba visszaküldjék.

Különös dolog az nálam, hogy a töprengés, amely a legtöbb esetben szilárd és állandó tulajdonsága az elmének, akaratomtól teljesen független ösztön s amely szinte rohamszerüen vesz erőt rajtam, mint valamely heves szenvedély. Csak időközönkint fog el, ha az órája üt, akaratom ellenére és egyremegy, hogy hol. De ott, ahol elér, nem tehetek semmit ellene. És oda hurcol magával, ahová jónak látja és azon az uton, amelyen neki tetszik.

Mikor ez a nő eltávozott, fölültem ágyamban. „Barátom, — mondtam magamban, — ime ezt az Ur küldi számodra. Ha Desgenais nem akarta volna neked adni a kedvesét, talán nem csalódik, ha azt hiszi, hogy bele szerettél volna.

Jól megnézted. Magasztos isteni titok ment teljesedésbe az anyaméhben, amelyben fogantatott. Az ilyen lény a természetnek legéberebb anyai pillantásaiba kerül és akkor az az ember, aki meg akar téged gyógyitani, nem tudott kitalálni jobbat, mint hogy oda lökjön téged ezekre az ajkakra, hogy rajtuk tanulj ki a szerelemből.

Hogy tehette ezt? Mások a te helyedben megcsudálták volna ezt a lányt, de ez nem járt volna rájuk semmi kockázattal; kipróbálhatta volna rajtuk tetszése szerint minden csábját; csak te forogtál veszedelemben.

Hiába, mégis csak ugy van, bármilyen legyen is az élet, hogy Desgenaisnek is van szive, miután él. Miben különbözik ő tőled? Olyan ember ő, aki nem hisz semmiben, nem fél semmitől, akinek talán gondja sincs és nem bosszantja semmi, de bizonyos, hogy a legkisebb szurás az ujjahegyén félelemmel töltené el, mert mi lenne belőle, ha

elhagyná a teste. Nem él benne semmi egyéb, csak a test. De hát miféle teremtmény az, amely ugy bánik lelkével, mint az önostorozók testükkel. Hát lehet élni fej nélkül?

Gondold meg ezt! Itt van egy ember, aki a világ legszebb asszonyát tartja a karjában; fiatal és csupa tüz; szépnek találja a nőt és megmondja ezt neki; a nő azt feleli rá, hogy szereti. Erre valaki a vállára vereget és igy szól hozzá: „Ez a nő céda.“ Semmi mást és ő biztos maga felől. Ha azt mondták volna neki: „Ez méregkeverőnő“, talán szeretné tovább, egy csókkal sem adna neki kevesebbet; de a nő céda és ezért éppen oly kevéssé lehet többé szó köztük szerelemről, mint a Szaturnusz csillagról.

De hát miféle szó ez? Igazságos, megérdemelt, kézelfogható, megbecstelenitő, megengedett szó. De végre is mi? Csak egy szó, hiába. Meg lehet ölni az emberi testet egy szóval?

És ha te szereted ezt a testet? Egy pohár bort töltenek neked és azt mondják: Mit szeretsz ezen; hat francért négy pohárral vehetsz.“ És ha berugsz tőle?

De ez a Desgenais bizonyára szereti a kedvesét, mert megfizeti; hát ilyen különös módja van a szerelmének? Nincsen; ahogy ő szeret, az nem szerelem, ő éppen ugy nem érez szerelmet az iránt a nő iránt, aki megérdemli, mint az iránt, aki méltatlan rá. Egész egyszerüen nem szeret senkit.

„De hát ki juttatta őt idáig? Igy született, vagy ilyenné vált? Szeretni éppen olyan természetes dolog, mint inni vagy enni. Nem is ember tán ő. Valami elvetélt vagy szörny? Hogyan, hát mindig biztos afelől, hogy érzéketlen marad a lelke? Igazán, annyira, hogy veszedelem nélkül vetheti magát egy nő karjába, aki szereti? És még csak

bele sem sápad? Soha nem tesz egyebet, csak aranyat vált női testre? Miféle tivornya az ilyen ember élete és milyen italt isznak ezekből a kelyhekből? Ime, harminc éves korában olyan, mint a vén Mithridates. A viperák mérgeivel van barátságban és meghitt viszonyban.

Nagy titok lappang itt, gyermekem, amelynek meg kell találni a kulcsát. Abból a pár okoskodásból, amellyel támogatni lehet a cédaságot, meggyőződhet az ember, hogy ez a dolog természetes egy napig, egy óráig, ez este, de nem az holnap, sem pedig állandóan. Nincs a földön egyetlen nép sem, amely ne tekintette volna a nőt vagy a férfi élet társának és vigasztalásának vagy az élete szent müszerének s aki ne tisztelte volna egyik vagy a másik alakjában. És most jön egy fegyveres harcos, aki beleugrik abba a szakadékba, amelyet Isten tulajdon kezével ásott az ember és az állat közé; hiszen ez annyit jelent, mint megtagadni a beszédet. Hát miféle néma Titán ez, hogy visszameri lökni a test csókjai alatt a gondolat szerelmét és ajkaira illeszti azt a bélyeget, amely az oktalan állatot jellemzi, az örök csönd pecsétjét.

Egy szót kell itt megjegyezni. E szó leple alatt azoknak a gyászos berkeknek szele fujdogál, amelyeket titkos társaságoknak hivnak, ez azoknak a titkoknak egyike, amelyeket a rontás angyalai sugnak egymás fülébe, mikor az éj leszáll a földre. Ez az ember rosszabb vagy jobb, mint amilyennek Isten teremtette. A belseje olyan, mint a meddő nőké: vagy csak jelezni akarta a természet, vagy a sötétben mérges növényeket párolt le benne.

„Hát bizony sem a munka, sem a tanulás nem tudott téged meggyógyitani. Felejts és okulj, ez a te jelszavad. Holt könyveket forgattál; nagyon fiatal vagy még ezekhez a romokhoz. Pillants

magad köré; az emberek sápadt csapata vesz körül. Sphinxek szeme ragyog isteni hieroglifek között; betüzd ki az élet könyvét. Bátorság, diák gyerek! Vesd be magad a Styxbe, a sebezhetetlen folyóba s ezek a gyászos habok vigyenek vagy a halálba vagy az Istenhez!“

IV. FEJEZET.

Mindössze az volt ebben a jó, föltéve, hogy lehetett valami jó benne, hogy ezek a hamis gyönyörök voltak a csirái a fájdalomnak és keserüségnek, amelyek annyira kifárasztottak, hogy nem birtam már tovább őket. Ezek azok az egyszerü szavak, amelyeket egy olyan ember mond ifjuságáról, akinél különb nem volt a földön, szent Ágoston. Azok közül, akik ugy cselekedtek, mint ő, kevesen mondanák ki e szavakat, pedig mindnyájuknak a szivükben élnek; én sem találok másokat a magaméban.

Miután decemberben falusi tartózkodásom után Párisba visszatértem, az egész telet szórakozással töltöttem, álarcosbálokkal, lakomákkal, ritkán válva meg Desgenaistől, aki egész el volt tőlem büvölve; én nem voltam tulságosan tőle. Minél többet jöttemmentem, annál levertebbnek éreztem magam. Rövid idő multával ugy tetszett nekem, hogy ez a különös világ, amelyet eleinte feneketlen mélységünek képzeltem, hogy ugy mondjam, lépésről-lépésre jobban összezsugorodik; ott, ahol azt hittem, hogy kisértetet látok, amint jobban előre haladtam, csak egy árnyékot láttam.

Desgenais megkérdezte tőlem, mi bajom. „És önnek mi baja? — mondtam neki. — Talán valamelyik halott rokona jutott eszébe. Nincs valami sebe, amely a nyirkos időben fölpattan?“

Néha ugy tetszett nekem, hogy hallja, mit mon-

dok, ha nem is felel. Ledobtuk magunkat egy asztalhoz, ittunk és elvesztettük a fejünket; az éjszaka kellős közepén postalovakat fogadtunk s kimentünk reggelizni tiz-tizenkét mértföldnyire a vidékre, visszatérve a fürdőbe mentünk; innen ujra asztalhoz, onnan a játékhoz, innen az ágyba; és mikor én az enyém mellett álltam . . . akkor rátaszitottam a reteszt az ajtóra, térdre rogytam és sirtam. Ez volt az esti imádságom.

Különös dolog! De csupa hiuságból annak igyekeztem föltünni, ami alapjában egyáltalán nem voltam, olyan rossz cselekedetekkel kérkedtem, amelyeket nem követtem el és furcsa szomorusággal elegyes gyönyörüségem telt ebben a szélhámoskodásban. Mikor valóban megtettem azt, amiről beszéltem, akkor csak unott közönyt éreztem; de mikor valami őrültséget találtam ki, egy ledér történetet vagy tivornya leirását, amelyen ott sem voltam, ugy tetszett nekem, hogy a szivem sokkal jobban ki van elégitve s magam sem tudtam, hogy miért.

A legkellemetlenebb volt nekem, ha egy-egy vidám kirándulás alkalmával olyan helyre mentünk Páris környékén, ahol már voltam azelőtt kedvesemmel. Egész eltompultam, félre huzódtam magamban, s végtelen keserüséggel néztem a bokrokat és a fatörzseket és végül rugdosni kezdtem őket, mintha porrá akarnám zuzni valamennyit. Azután visszatértem, százszor is eldörmögve a fogam közt: Megvert engem az Isten. Megvert engem az Isten. Akkor aztán órákig szótlan maradtam. „A szive mélyén minden nő céda", — gondoltam magambam és a pajtásaimat néztem, akik körülöttem a füben ültek. „Ime hát ez lakozott a kevesem szivében is, midőn ide jött velem."

Az a gyászos gondolat, hogy az igazság a meztelenség, lépten-nyomon eszembe jutott. A világ,

gondoltam magamban, a pirositóját erénynek hivja, az olvasóját vallásnak és uszályos palástját illemnek. A becsület és az erény a komornáé s a borában azoknak a nyomorult lelkeknek könyét issza, akik hisznek benne; lesütött szemmel jár addig, mig a nap az égen van, templomba tér be, bálba megy, összejöveteleken vesz részt és mihelyt az éj leszáll, lelöki ruháját és ekkor látja az ember, hogy bachansnő és két kecskelába van.

De mikor igy beszéltem, elrémültem önmagamtól is; mert éreztem, hogy amint a ruha alatt a test van, ugy rejtőzik a test alatt a csontváz. „Lehetséges, hogy ez volna minden?“ — kérdeztem magamtól önkéntelenül. Azután visszatértem a városba s utközben egy csinos kis leánnyal találkoztam, aki az anyjával sétált karonfogva; sóhajtva követtem tekintetemmel és gyermek lettem ujra.

Akármennyire mindennapos szokásokat vettem is föl a barátaimmal, s bármennyire szabályoztuk is rendetlen életünket, a világgal való érintkezést nem hagytam abba. Pedig a nőkkel való találkozás leküzdhetetlen zavart keltett ott bennem; remegve tudtam csak a kezüket érinteni. Föltett szándékom volt, hogy nem fogok szeretni soha többé!

Közben egy este oly beteg szivvel tértem haza valamelyik bálból, hogy éreztem: ez a szerelem. A szupé alatt egy nő mellett ültem, a legbájosabb és legelőkelőbb nő volt, akinek az emléke valósággal belém ragadt. Mikor álomra hunytam a szemem, ott volt előttem. Azt hittem, elvesztem; el is határoztam magamban, hogy nem találkozom többé vele; elkerülök minden helyet, amelyről tudom, hogy jár oda. Ez a különös láz tizenöt napig tartott, amely idő alatt csaknem állandóan a kanapémon hevertem és akaratom ellenére szünet nélkül visszaemlékeztem a legcsekélyebb szóra, amelyet csak váltottam vele.

Mivel nincs a kerek ég alatt még egy hely, ahol annyit foglalkoznának az emberek a szomszédaikkal, mint Párisban, nem telt bele sok idő és már az ismerőseim, akik Desgenaisnél találkoztak velem, azt hangoztatták, hogy én vagyok a legfeslettebb életü ember. Bámulom ebben a világ észjárását; amennyire tapasztalatlan és ujoncszámba mentem akkor, midőn kedvesemmel szakitottam, olyan érzéketlennek és fásultnak tartottak most. El is mondták nekem nem egyszer, milyen világos, hogy nem is szerettem soha azt a nőt s kétségtelen, hogy csak játék volt számomra a szerelem és azt hitték, hogy ezzel nagy dicséretet mondtak rólam; a legrosszabb pedig a dologban az volt, hogy ez még hizelgett is nekem, olyan nyomorult hiuság pöffeszkedett bennem.

Azt szerettem volna, ha közönyösnek tartanak, holott ugyanakkor tele voltam vággyal és exaltált képzeletem tulragadott minden határon. Azt kezdtem mondogatni, hogy ügyet sem tudok vetni a nőkre; a fejem pedig belekábult a lázálmokba, amelyeket, amint magamat áltattam, többre becsültem a valóságnál. Végül már az volt, az egyetlen gyönyörüségem, hogy kivetkőztessem magam minden természetességből. Elég volt, hogy egy gondolat rendkivüli legyen, hogy sértse a közérzést, én mindjárt bajnokává szegődtem, még ha azzal a kockázattal járt is, hogy a legkárhozatosabb érzések uttörője leszek.

Az volt a legnagyobb hibám, hogy mindjárt követtem mindent, ami megragadott, de nem a szépségével, hanem a külsőségei révén; tulzásokba merültem, csak azért, hogy eredetinek tünjem föl. Az én szememben semmi sem volt jó, nekem semmi sem volt türhető, még azt a fáradtságot sem érte meg, hogy a fejét megforditsa érte az ember; de ha a vita hevében tüzbe jöttem, ugy

látszott, hogy nincs a francia nyelvben elég dagályos kifejezés, amellyel kellőkép dicsérhetném azt, amit védelmeztem; de elég volt az én álláspontomra helyezkedni, hogy az egész buzgóságom tüstént lelohadjon.

Természetes következménye volt ez viselkedésemnek. Undorodtam attól az élettől, amelyet folytattam és mégsem akartam változtatni rajta:

> Simigliante a quella inferma
> Che non puo trovar posa in su le piume,
> Ma con dar volta suo dolore scherma*
>
> *Dante.*

Igy forgattam én is elmémet, hogy változatosságot teremtsek számára és belezuhantam minden ferdeségbe csak hogy magamtól szabaduljak.

De mialatt a hiuságom ekép igyekezett magát elfoglalni, a szivem egyre gyötrődött s igy következésképpen csaknem állandóan két ember volt bennem, egyik, aki nevetett s egy másik, aki sirt. Olyan volt ez, mint valami örök ellentét a fejem és a szivem között. Gyakran a saját gunyolódásaim is rendkivüli fájdalmat okoztak nekem és a legmélyebb fájdalmaim arra késztettek, hogy kacagásban törjek ki.

Egy ember azzal dicsekedett egy izben, hogy nem tudják megközeliteni a babonás rettegések és hogy nem fél semmitől; a barátai egy emberi csontvázat tettek az ágyába és a szomszéd szobában helyezkedtek el, hogy meglessék, mikor hazatér. Nem hallottak semmi neszt, de midőn másnap a szobájába bementek, ott találták az ágyában ülve és a csontokkal játszadozva; elvesztette az eszét.

* Mint beteg asszony, aki nem lel enyhet,
Kit tollas ágyán ébren ér az éjfél,
S csak vánkosát forgatja, nem pihenhet.
Babits Mihály forditása.

Volt bennem valami, ami ehez az emberhez hasonlitott, csak éppen, hogy az én kedvenc csontjaim egy imádott csontváz darabjai voltak: szerelmem roncsai voltak azok, minden, ami multból megmaradt.

Mégsem szabad azonban azt mondani, hogy ennek a rendetlen életnek nincsenek meg a kellemes pillanatai; Desgenais barátai mind elsőrendü fiatal emberek voltak; jórészük müvész. Néha igen kellemes estéket töltöttünk együtt az alatt a cégér alatt, hogy ledér erkölcsöknek hódoljunk. Egyikükbe egy fiatal énekesnő szeretett belé, aki gyakran elbájolt bennünket üde csengésü, mélabus hangjával. Hányszor maradtunk körben ülve, hogy őt hallgassuk, mialatt teritett asztal várt. Hányszor tartott közülünk valaki kezében egy Lamartine kötetet, abban a pillanatban, mikor a palackokat fölbontották és megindult hangon olvasott. Csak látni kellett, hogy tünt el ilyenkor minden más gondolat. Az órák valósággal röpültek az alatt az idő alatt és mikor asztalhoz ültünk, milyen rendkivüli dőzsölést vittünk véghez! Nem szóltunk egy szót sem és a szemünk csupa könny volt.

Desgenais, aki szokás szerint a leghidegebb és legszárazabb emberek közé tartozott, különösen hihetetlenül viselkedett az ilyen napokon. Olyan rendkivüli érzelmeknek adta át magát, hogy az ember azt mondhatta volna, valami tüzbe jött költő. De az ilyen önfeledt pillanatok után az következett, hogy ugy érezte, mintha valami tomboló jókedv ragadná magával. Mindent összetört, mihelyt a bor fölhevitette; a rombolás szelleme teljes fegyverzetben ugrott ki a fejéből s gyakran láttam, hogy ilyen őrült állapotában széket vágott neki a bezárt ablaknak, olyan pokoli lármával, hogy futni kellett onnan.

Nem tudtam megállni, hogy tanulmány tárgyává

ne tegyem ezt a sajátságos embert. Ugy tetszett nekem, mintha jellegzetes képviselője lett volna egy emberfajtának, amelynek élnie kellett valahol, amelyet azonban nem ismertem. Az ember nem tudta, mikor igy viselkedett, hogy egy beteg kétségbeesése-e ez, vagy egy elkényeztetett gyermek magáról való megfeledkezése.

Főleg lakomák alkalmával mutatkozott rajta különös erővel ez az ideges izgatottság, ugy, hogy valósággal ugy viselkedett, mint egy iskolás gyerek. Olyan hidegvérü volt ilyenkor, hogy az ember halálra kacaghatta magát rajta. Egy napon rávett, hogy alkonyatkor menjünk el hazulról ketten egyedül, gyalog, kacagtató maskarába bujva, álarccal és hangszerekkel. Igy sétáltunk egész éjszaka, nagy komolyan a legutálatosabb macskazenét csapva. Az egyik téren egy kocsisra akadtunk, aki elaludt a bakon; kifogtuk a lovait; azután pedig ugy tetetve magunkat, mintha most jönnénk a bálból, hangos kiáltásokkal hivni kezdtük. A kocsis fölébredt, de alig tett egy ostorcsapást, lovai vágtában elszaladtak, otthagyva őt magában kuporogni a bakján. Ugyanaznap este a Champs-Elyséesen jártunk. Desgenais, egy másik kocsit látva, megállitotta, akárcsak valami rabló; a kocsist megrémitette fenyegetéseivel és kényszeritette, hogy szálljon le s feküdjék hasra. Bizony akár nyakunkat is törhette volna ez a játék. Közben Desgenais kinyitotta a kocsi ajtaját s a kocsiban egy fiatalembert és egy hölgyet találtunk, akik mozdulatlanok voltak a rémülettől. Desgenais azt mondta nekem, hogy kövessem az ő példáját, azzal kinyitotta a kocsi két ajtaját, aztán elkezdtünk a kocsin keresztül-kasul ugrálni az egyik ajtón ki, a másikon be, ugy, hogy a sötétben a két szegény ember a kocsiban azt hitte, hogy egész bucsujárása ez a banditáknak.

Ugy képzelem, hogy azok az emberek, akik azt mondják, a világ tapasztalatokat ad, nagyon meg lehetnek lepetve, ha el is hiszik ezt nekik. A világ csupa kis örvény és nincs semmi összefüggés ezek közt az örvények közt. Mind külön csapatokban sodornak bennük tova, mint ahogy a madarak röpülnek. Még ugyanannak a városnak két különböző negyede sem hasonlit egymáshoz és annak, aki a Chaussée-d'Antinra való, éppen annyit kell tanulnia, ha a Maraisba, mintha Lissabonba megy. Csak annyi igaz, hogy ezeket a különböző forgatagokat, mióta a világ áll, mindig változatlanul ugyanaz a hét személyiség keresztezi: az elsőt reménységnek hivják, a másodikat öntudatnak, a harmadikat véleménynek, a negyediket irigységnek, az ötödiket szomoruságnak, a hatodikat hiuságnak és a hetediket embernek.

Mi hát, én és a pajtásaim, ilyen madárcsapat voltunk és együtt maradtunk tavaszig, hol játékkal, hol vadászattal töltve az időt . . .

„De, — mondhatja majd az olvasó, — milyen nőkkel volt dolga, mind e szórakozások közepette? Nem látom még itt sehol a megtestesült ledérséget."

Ó, ti különös teremtések, akik az asszony nevet viselitek s akik álomként suhantatok végig az életemen, amely maga is csak álom volt! mit mondhatnék rólatok? Lehet még ott emlék, ahol árnyéka sem volt soha a reménynek. Hol is találhatnék hát rátok? Van-e az emberi emlékezésben némább, mint ti. Van-e, aki elfeledettebb nálatok?

Hogy ragadjam meg alaktalan árnyatokat, s hogy tudnék sort tartani abban, amit elbeszélek? Imbolygó alakok emelkednek innen is, onnan is, azután ujra szétfoszlanak; panaszos sóhaj tépi meg a csöndet; fintorgó arcu szörnyek röpködnek körbe; kacajra fakadnak, azután a mélységbe sülyednek. Egy

megvadult ló robog el mint a villám, a szél fütyül, egy nyilvessző követi. Megérkezik az éj; a kövek is reszketnek a hidegtől; egy eltévedt utas fekszik le sirva a hóba. Bús árny jelenik meg a szemhatáron egy hegy tetején; lehajlik egy vizesésre s ugy csuszik le a roppant szőnyegen, mint könnyü pehely. Karének zug, kutyák ugatnak; vadászok, könyökig föltürt karral darabolnak föl egy szarvasünőt, a homlokukat törülgetik; ólomsulyu nap fojtogatja őket; egy ciszternához mennek, hogy igyanak belőle és a fenekén egy holt krokodilt pillantanak meg. Csönd! átlátszó patak csörgedezik ott a füzfák közt, Ofélia uszik rajta lágyan, virágokkal boritva. Hosszu, sovány, törékeny kezek járnak egy asztal fölött; kevernek és osztanak, kártyákkal játszanak. Gépezetre járó bábok táncolnak körben, átlátszók és üresek, a bor, amelyből isznak, egy percre megszinesiti ereiket, aranyat esznek. Lágy zene reszket a lombok közt; a dörgés, mely távol dübörög, lecsap rá és magával ragadja, mint kiéhezett karvaly. Csönd, csönd, reggeledik, a hajnalpir lohad, egy pacsirta emelkedik föl a barázdából és száll, száll, elveszni az egekben.

Kedves olvasó, ha már nőkről is kell beszélnem, kettőt fogok felidézni közülök; ime az első.

Azt kérdem önöktől, mit várnak egy szegény varrólánytól, aki fiatal és csinos, lehet ugy tizennyolc éves és következésképp vágyai vannak; varróasztalkáján regény hever, amelyben csak szerelemről van szó; egész tudatlan szegény; fogalma sincs az erkölcsről; örökösen ott varr egy olyan ablakban, amely előtt nem szent bucsujárások haladnak el rendőri segédlettel, hanem minden este egy tucat védjeggyel ellátott lány csatangol, akiket ugyanez a rendőrség ismert el; mit várnak, mit csinál majd ez a lány, ha az éj leszálltával kihajlik az

ablakán, mikor a keze és a szeme egész álló napon át halálra fáradt már egy ruhán vagy egy kalapon. És azt a ruhát, amelyet ő varrt, azt a kalapot, amelyet ő diszitett, ő maga, a tulajdon két szegény és tisztességes kezével, hogy legyen miből vacsorát hazavinnie, ott látja elhaladni egy nyilvános lány fején és testén. Napjában harmincszor is megáll az ajtaja előtt egy-egy bérkocsi s egy prostituált száll ki belőle, aki éppen ugy meg van számozva, mint a kocsi, amely hordja; és ez a prostituált jön és ajkbiggyesztve kezd cifrálkodni a tükör előtt, tizszer is megpróbálja, leveti, ujra fölveszi álmatlan estéinek szomoru és türelmes munkáját. Látja, hogy ez a lány öt-hat aranyat huz ki a zsebéből, mig neki egy hétre alig jut egy; végignézi tetőtől-talpig, jól szemügyre veszi egész megjelenését, tekintetével elkiséri egész a kocsijáig; és aztán, mit akartok még; ha jó sürü a sötétség, egy este, mikor nincs munkája, mikor az anyja beteg, ajtót nyit, kinyujtja a kezét és megállit egy járókelőt.

Ez volt a története egy lánynak, akit ismertem. Különben tudta egy kicsit verni a zongorát, tudott kicsit számolni, egy kicsit rajzolni, valamit még a történelemből is, egy kis nyelvtant és igy mindenhez konyitott egy keveset. Hányszor elnéztem kinzó részvéttel a természetnek ezt a félbenmaradt müvét, amelyet még a társadalom is megcsonkitott, hányszor lestem azokon a mélységes éjszakákon ennek a vergődő és elvetélt szikrának sápadt, reszkető fényét, hányszor megpróbáltam, hogy ujra fölgyujtsak egy kialudt zsarátnokot ez alatt a szegény hamu alatt. Hej, bizony szép hosszu hajának valóban hamvas szine volt, ezért Hamupipőkének hivtuk.

Nem voltam elég gazdag ahhoz, hogy mestereket fogadjak számára. Desgenais tanácsomra,

szintén érdeklődött a szegény teremtés iránt és ujra tanitatni kezdte mindarra, aminek már tudta az elemeit. De nem volt képes semmiben érezhető előhaladást tenni; mihelyt a mestere eltávozott, keresztbe tette karját és ugy ült ott órákhosszán át a padló kockáit bámulva. Milyen napok, milyen nyomoruság! Egyizben megfenyegettem, hogy ha nem dolgozik, pénz nélkül hagyom; csöndben munkához látott, de nem sokkal azután megtudtam, hogy titokban megszökött. Hová ment? A jó Isten tudja. Még mielőtt eltávozott, megkértem, hogy himezzen nekem egy erszényt; sokáig megőriztem ezt a szomoru ereklyét; ott lógott szobámban, mint egyik leggyászosabb emléke mindannak, ami rommá lesz itt a földön.

Most pedig itt egy másik:

Este tiz óra felé lehetett, midőn egy egészen zajos és fárasztó nap után Desgenaishez mentünk, aki pár órával előbb hazatért nálunk, hogy az előkészületeket megtegye. A zenekar már javában játszott és a szalon telve volt, midőn mi megérkeztünk.

A táncosnők legnagyobb része szinházi lányokból került ki; megmagyarázták nekem azt is, mért érnek ezek többet, mint más lányok; azért, mert az egész világ kap rajtuk.

Alig léptem be, tüstént belevetettem magam a keringő forgatagába. Ez a valóban élvezetes testmozgás mindig kedves volt nekem, nem is ismertem semmit, ami ennél nemesebb s méltóbb lett volna egy szép nőhöz s egy fiatal legényhez; ehhez képest minden más tánc izetlen konvenció vagy egyszerü alkalom a legjelentéktelenebb társalgásra. Az azonban már félig-meddig a nő birását jelenti, ha egy félóráig a karunkban tartjuk s öntudatlanul pihegve ragadjuk magunkkal annak az édes kétségnek kockázatával, hogy sosem lehet megmon-

dani, vajjon jószántából támaszkodik-e ránk vagy erőszakkal visszük. Némelyek olyan gyönyörteljes szégyenkezéssel engedik át magukat, olyan édes és tiszta önfeledtséggel, hogy nem tudja az ember, vajjon vágy-e vagy félelem, amit mellettük éreznek és ha a szivünkre szoritanók őket, elájulnának-e vagy letörnének, mint a nádszál. Pompás táncosnőt tartottam a karomban, aki olaszországi szinházból került s a Karneválra jött Párisba; bacchansnőnek volt öltözve, párducbőrből készült ruhába. Soha nem láttam olyan bágyadt omlatagságot, mint ebben a teremtésben. Magas termetü volt és karcsu és bár rendkivül fürgén táncolt, az volt a látszat, mintha huzatná magát; ha nézte az ember, azt mondta volna, hogy föltétlenül fárasztja a táncosát; pedig az ember nem érzett vele semmi fáradtságot s a lány ugy perdült tova, mintha valami varázslatos káprázatban járt volna.

A keblén hatalmas csokor volt, amelynek illata önkéntelenül is elkábitott. Karom legcsekélyebb mozdulatára éreztem, hogy kapaszkodik belé, mint az indiai lián, annyi édes és rokonszenves lágysággal tele, hogy ugy borult rám, mint valami balzsamos selyemfátyol. Minden fordulónál alig hallható könnyedséggel remegtek meg a láncok ércövén, olyan isteni méltósággal mozgott, hogy azt hittem, egy szép csillagot látok és mindezt oly büvös mosollyal tette, mint tündér, aki elsuhanni készül. Olyan volt, mintha a keringő kéjes, gyöngéd zenéje az ajkán buggyant volna ki, miközben feje, amelyre fonatokba bogozott hajának fekete erdeje sulyosult, hátrahanyatlott, mintha gyönge lett volna a nyak, hogy terhét viselje.

Mikor a keringő véget ért, fáradtan vetettem magam egy székre az egyik budoár mélyén, a szivem hevesen vert, egész magamon kivül voltam. „Oh Istenem, — kiáltottam föl, — hát hogy le-

het ez? O fölséges szörny, ó szép hüllő, hogy befonsz engem, hogy gyürüzöl előttem drága sikló, sima, pettyes bőröddel, de magtanitott rá rokonod, a kigyó, hogy kell ráfonódnod az élet fájára, szádban a csábitó almával. O Meluzina, Meluzina! minden férfisziv a tied. Nagyon jól tudod te ezt, elbüvölő, epedő szemed bársonya olyan, mintha csöppet sem kételkednél ebben. Nagyon jól tudod, hogy a vesztük vagy, nagyon jól tudod, hogy fuldoklik, aki rád néz, tudod, hogy szenvedni fog, aki megtalál érinteni, tudod, hogy meghalnak a mosolyodtól, a virágaid illatától s nem él tovább, akit megcsap a kéjeid szele; azért engeded át magad annyi lágysággal; azért olyan édes a mosolyod, olyan üdék a virágaid; azért teszed a karod olyan gyöngéden a vállunkra. Oh Istenem, Istenem! mi szándékod van hát velünk."

Hallé tanár egy rettenetes szót mondott ki: „A nő az emberiség ideges része, a férfi pedig az izmos része." Humboldt, ez az értékes és komoly tudós, maga is azt mondja, hogy az emberi idegek körül valami láthatatlan köd gomolyog. Nem is szólva az álmodozókról, akik Spalanzani denevérjeinek kerengő röptét figyelik és akik azt hiszik, hogy hatodik érzéket fedeztek föl a természetben. Akárhogy mint áll is a dolog, elég félelmesek ezek a titkok s elég mély jelentőségüek ezek a rejtelmes hatalmak ebben a természetben, amely létre hoz, kigunyol és megöl bennünket anélkül, hogy megszünne még sürübbre váltani a sötétséget, mely minket körülvesz. De hol van egy ember, aki azt hiszi, hogy élt, ha tagadni meri az asszonyok hatalmát, ha sosem vált el remegő kézzel egy szép táncosnőtől, ha nem érezte soha ezt a, mit tudom én milyen meghatározhatatlan valamit, ezt a kimeritő delejességet, amely a tánc kellős közepén, a hangszerek lármája közben, a forróságban, amely

megsápasztja a csillárok lángját, lassan-lassan sugározni kezd egy ifju nőből; fölvillanyozza őt magát is és ugy szállongja körül, mint az áloë illata a szélben lengő füstölőt.

Mélységes kábulat csapott meg. Hogy van ehez hasonló mámor, mikor szeret az ember, az nem volt ujság előttem; tudtam, hogy ez az a dicsfény, amely körülsugározza a rajongón szeretett nőt. De hogy valaki semmi mással, csak a puszta szépségével igy megdobogtassa a szivet, ilyen kisértetes látomásokat idézzen föl a virágaival, egy vadállat pettyes bőrével, bizonyos mozdulataival, a körbeperdülése sajátszerü módjával, amit talán egy balletmestertől tanult, egy szép kar körvonalaival és mindezt egy szó nélkül, egy gondolat nélkül, s hozzá még annak a látszata nélkül, hogy kegyeskedik minderről tudomást venni. Mi lehetett akkor a Chaosz, ha ez a teremtés hét napjának a müve?

És mégsem volt szerelem, amit éreztem, nem tudok egyebet mondani, ha csak nem azt, hogy szomjuság volt. Életemben először éreztem most, hogy olyan hur rezdül meg lényemben, amely a szivemnek idegen. Ennek a szép állatnak látása egy másikat gyujtott pirra bensőmben. Megráztam magam, mintha azt akartam volna, hogy fölébredjek; elmult életemet hivtam segitségül. Éreztem, hogy nem mondtam volna ennek a nőnek, hogy szeretem, hogy tetszik nekem, még azt sem, hogy szép; nem reszketett semmi az ajkamon, csak a vágy, hogy megcsókoljam az övét és igy szóljak hozzá: „Ezeket a lágy karokat fond körém övnek; ezzel a lehajtott fejjel simulj hozzám; ezt az édes mosolyt tapaszd a számra!“ A testem szerette az övét; ugy elöntött a szépsége, mint ahogy a borgőz elönti az embert.

Desgenais jött arra és megkérdezte, mit csinálok

itt. „Ki ez a nő?“ — kérdeztem tőle. Ő igy felelt nekem: Micsoda nő? Kiről akar beszélni?“

Karonfogtam és bevittem a terembe. Az olasz nő meglátta, hogy jövünk. Elmosolyodott; egyet léptem hátra. „Ej, ej, — mondta Desgenais, — hát Marcoval keringőzött?“

— Ki az a Marco? — kérdeztem tőle.

— Ej hát az a kis lusta, aki ott lenn nevet ránk; tán tetszik önnek?

— Nem, — vágtam vissza, — táncoltam vele és tudni akartam a nevét.

A szégyen mondatta ezt velem, de alig, hogy Desgenais ott hagyott, tüstént utána futottam.

— Nagyon siet, — mondta Desgenais nevetve, — Marco nem közönséges leány, *** ur, a milanói követ tartja ki, sőt félig-meddig a felesége már. Egyik barátja hozta el ide hozzám. Azért — tette hozzá — számithat rá, hogy beszélni fogok vele; nem fogjuk engedni, hogy ön belehaljon a sóvárgásba, főleg, ha ugy sincs már más segitség. Talán sikerül majd itt tartani vacsorára.

„Hát igaz mégis, — mondtam magamban, — hát hozzá juthatok? Mit, talán ebben a pillanatban! Oh Istenem, megeshetik talán, hogy ismét szeretni fogok? De hiába, — gondoltam magamban, — csak az érzékeim lendültek neki, a szivemnek semmi köze a dologhoz.“

Igy próbáltam magam megnyugtatni. Eközben pár pillanat mulva Desganais veregetett vállon. „Mindjárt szupéhoz ülünk, — mondta nekem, — ön majd nyujtsa Marconak a karját; tudja, hogy tetszik önnek és már megállapodtunk a dologban.

„Hallgasson meg, — mondtam neki, — én nem tudom, mit érzek. Ugy tetszik nekem, hogy a sánta lábu Vulcant látom, amint kovácsmühelyében összefüstölődött szakállával csókokkal boritja el Vénust. Kimeredt szemét zsákmánya dagadó

husára szegzi. Egész lénye benne él abban a tekintetben, amellyel ezt a nőt, egyetlen kincsét nézi; erőlködik, hogy nevessen örömében, ugy tesz, mintha reszketne a boldogságtól és ezalatt apja, Jupiter, jut eszébe, aki fönn trónol az egek magasában."

Desganais válasz nélkül nézett rám; megragadta a karomat és magával huzott. „Fáradt vagyok, — mondta nekem, — szomoru vagyok. Ez a lárma megöl. Menjünk vacsorázni, ez ujra fölelevenit bennünket."

Az estebéd pompás volt, de én csak néztem rá, ugy ültem ott. Hozzá nem tudtam nyulni semmihez, a szám fölmondta a szolgálatot. — „Hát magával mi van?" — kérdezte Marco. De én csak ültem ott, mint egy szobor s néma ámulással nézegettem végig tetőtől talpig.

Marco elnevette magát és Desgenais is, aki távolról szemlélt bennünket. A leány előtt egy nagy kristályüveg állott, amely kehely alakura volt metszve, s amely száz szinre törve verte vissza a csillárok fényét és maga ugy csillogott, mint a szivárvány hétszinü ive. Kinyujtotta a kezét és hanyagul szinültig töltötte a ciprusi bor aranyos nedvével, ezzel a cukros keleti borral, amelyet később oly keserünek találtam a Lidó puszta homokján. „Fogja, — mondta felém nyujtva, — *per voi, bambino mio.*"

„A te egészségedre és az enyémre," — mondtam neki, visszakinálva neki részemről a poharat. Ő belemártotta az ajkát, én pedig fenékig ürítettem, de olyan szomoruan, hogy ugy látszik ő kiolvasta azt a szememből.

„Talán rossz a bor?" — mondta. — „Nem," — feleltem. — „Vagy fáj a feje?" — „Nem." — „Vagy talán fáradt?" — „Nem." — Ah, akkor hát valami szerelmi bánat." — Miközben igy

beszélt a maga különös kiejtésével, a szeme elkomolyodott. Tudtam, hogy nápolyi és mikor szerelemről beszélt, önkéntelenül is kedves Olaszországa dobogtatta meg szivét.

Erre egy más őrület következett. A fejek már kezdtek hevülni, a poharak összekoccantak; már a legsápadtabb arcokba is kezdett fölszállni az a könnyed pirosság, amellyel a bor festi meg a szemek alját, mintha igy akarná megakadályozni, hogy a szégyenpir gyuljon ki ott; a dagadó tengeréhez hasonló zürzavaros lárma morajlott föl szakadozott zugással, a tekintetek itt is ott is föllángoltak, azután csakhamar üresen meredtek el, nem tudom micsoda szél sodorta egymás felé ezt a sok bizonytalan részeget. Egy asszony emelkedett föl most, mint még nyugodt tengeren az első hullám, amely megérzi a vihart és föltornyosul, hogy jelezze azt; intett a kezével, hogy csöndet kér, egy hajtásra kiitta poharát és az első mozdulattal, amelyet tett, lebontotta a haját; aranyhajból szőtt palást omlott végig a vállán; kinyitotta a száját és valami bordalba akart kezdeni; a szeme félig le volt hunyva. Nehezen szedte a lélekzetet; kétszer egymásután valami hörgő hang tört föl elszorult melléből; hirtelen halálos sápadtság lepte meg és visszahanyatlott székébe.

Pokoli zsivaj keletkezett erre, amely egy óránál tovább, mig csak a vacsora tartott, meg nem szünt s csak annak végeztével ült el. Semmit sem lehetett benne megkülönböztetni; sem a kacagást, sem a dalokat, még a sikoltásokat sem.

„Mire gondol?“ — kérdezte tőlem Desgenais. — „Semmire, — feleltem; — hegyezem a fülem és nézek.“

És e bacchanáliában a szép Marco néma maradt, nem ivott, hanem nyugodtan meztelen karjára támaszkodott és hagyta, hogy a gondolatai álma-

tagon kalandozzanak. Nem látszott sem meglepettnek, sem fölindultnak. „Nem akarja utánozni őket? — kérdeztem tőle, — nem akarja maga is megkóstolni a ciprusi bort, amellyel épp az imént kínált meg? "E szavakkal egy nagy poharat szinültig töltöttem számára; lassan fölemelte, egy kortyot ivott belőle, azután visszatette az asztalra s előbbi merengő helyzetébe süllyedt vissza.

Minél tovább néztem ezt a Marcót, annál különösebbnek tünt föl nekem, nem lelte kedvét semmiben, de nem is untatta semmi. Éppen olyan nehéznek látszott fölbosszantani, mint tetszeni neki; megtette, amit mondtak neki, de nem volt egy önálló mozdulata. Az örök nyugalom szellemére gondoltam és azt mondtam magamban, ha az a sápadt szobor alvajáróvá elevenednék, Marcohoz hasonlitana.

„Jó vagy te, vagy gonosz? — kérdeztem tőle; — szomoru, vagy vidám? Szerettél már? Akarod, hogy szeressenek? A pénzt szereted, az élvezeteket, melyiket, a lovaglást, a kirándulást, a táncot? Ki tetszik neked? Miről ábrándozol?" Erre a sok kérdésemre mind csak egy mosoly volt részéről a válasz, egy mosoly, amelyben nem tükröződött sem öröm, sem fájdalom, mint ha csak azt akarta volna mondani: „Hát nem mindegy?" semmi többet.

Ajkammal az ajkához közeledtem; csókot adott nekem, amely éppen olyan szórakozott és hanyag volt, mint ő maga, azután ajkához emelte a zsebkendőjét.

„Marco, — mondtam neki, — jaj annak, aki téged szeret."

Lenézett rám fekete szemével, azután az égre pillantott s ujjával megfenyegetve, azzal a jellegzetes olasz mozdulattal, amelyet utánozni nem lehet, lágyan ejtette ki szülőföldjének ezt a hatalmas asszonyi szavát: *Forse!*

Közben fölszolgálták a csemegét; számos vendég fölkelt; némelyek dohányoztak, mások játékhoz ültek; páran az asztalnál maradtak; a nők elaludtak, mások elbóbiskoltak. A zenekar visszatért; a gyertyák sápadoztak, a leégetteket ujakkal pótolták. Petroniusz lakomája jutott eszembe, ahol a lámpák kialudtak az elszenderedett vendégek fölött, mialatt a rabszolgák lábujjhegyen belopódzkodtak és ellopták az ezüstnemüt. És e közben egyre járta a nóta; három angol, három azok közül a mord alakok közül, akiknek a kontinens valóságos kórház, mindnyájunk általános bosszuságára föl nem hagyott egy komor balladával, amelynél zordonabb nem termett ingoványos partjaikon.

„Jöjjön, — mondtam Marconak, — menjünk innen.“ A leány fölkelt és karomba kapaszkodott. „A holnapi viszontlátásra“, — kiáltott utánam Desgenais. — Azzal távoztunk a teremből.

Mikor Marco lakása felé közeledtünk, a szivem hevesen kezdett dobogni, de nem tudtam beszélni. Fogalmam sem volt róla, hogy ilyen nő is akadhat; nem érzett sem vágyat, sem undort és magam sem tudtam, mit gondoljak, midőn a kezem ezt a mozdulatlan lényt körülremegte.

A szobája olyan volt, mint ő maga; sötét és kéjes; egy alabástrom lámpa tartotta félhomályban. A karosszékek és a keveretek puhák voltak, mint az ágyak és én azt hiszem, valamennyi selyemből és pehelyből készült. Mikor beléptem, egyszerre rendkivül erős török pasztillák illata csapta meg orromat, de nem azoké, amelyeket itt árulnak az utcán, hanem amelyeket csak Konstantinápolyban lehet kapni, s amelyek a legidegizgatóbb és legveszedelmesebb illatszerek. Marco csöngetett; egy szobalány lépett be. Ő hálófülkéjébe vonult vele vissza, anélkül, hogy egy szót szólt

volna hozzám és pár perc mulva láttam, hogy ott fekszik, könyökére támaszkodva, abban a hanyag helyzetben, amely már megszokott volt nála.

Én ott álltam és ugy néztem rá. Különös! de minél inkább bámultam, minél szebbnek találtam, ugy éreztem, hogy annál inkább kihunynak a vágyak, amelyeket bennem keltett. Nem tudom, valami delejes hatás volt-e ez; de némasága és mozdulatlansága átragadt rám is. Ugy tettem, mint ő, leheveredtem a hálófülkével szemben levő kerevetre és a halál dermesztő fagya szállott le lelkemre.

A vér lüktetése az ütőerekben különös óra, amelyet csak éjjel hall ketyegni az ember. Ilyenkor, a környező tárgyaktól elhagyatva, önmagunkba hullunk vissza és élni halljuk magunkat. Bármilyen fáradt és szomoru voltam is, mégsem tudtam lehunyni a szemem; a Marcoé pedig rám volt szegezve; csendben néztük egymást s ha lehet azt mondani, lassan.

„Mit csinál ott, — mondta ő végül, — nem jön ide hozzám?“

„Hogyne, — feleltem, — hisz ön oly szép.“

Halk sóhaj hallatszott, szinte jajszóhoz hasonlatos, Marco hárfáján talán éppen most ereszkedett meg egy hur. Oda forditottam a fejem erre a neszre és láttam, hogy a hajnal első sugarainak sápadt fénye szinesedik be az ablakon.

Fölkeltem és fölhuztam a függönyt; élénk világosság hatolt be a szobába. Odamentem az egyik ablakhoz s egy pillanatra megálltam ott; az ég tiszta volt, egy felhő sem homályositotta el a napot.

„Jön-e hát?“ — mondta ujra Marco.

Intettem neki, hogy várjon még. Valamely okos szerénység egy a város középpontjától félreeső negyedet választatott vele; talán volt másik lakása

is, mert olykor fogadó estélyeket is tartott. Kedvesének barátai jártak hozzá és az a szoba, amelyben voltunk, kétségkivül csak aféle *kis fészek* lehetett; a Luxembourg kertre nézett, amely messze kiterült a tekintetem előtt.

Mint ahogy a vizen uszó parafa dugó nyugtalankodni látszik a kézben, mely lenyomja és kisiklik az ujjak közt, hogy ujra fellebbenjen a viz szinére, ugy nyugtalankodott bennem is valami, amit nem tudtam sem legyőzni, sem elkergetni. A Luxembourg sétányainak láttára vadul kezdett zakatolni a szivem és elalélt bennem minden gondolat. Mikor ide a sűrübe jártam iskola helyett, hányszor heverésztem ezen a kis darab földön az árnyas lomb alatt egy-egy jó könyvvel, tele mámoros költészettel, mert hej! ezek voltak gyermekkorom kicsapongásai. Most rátaláltam mind erre a sok messze emlékre ott a kopasz fák alatt és a földre taposott gyepen. Itt sétáltam tiz éves koromban a bátyámmal és a nevelőmmel, kenyérmorzsát vetve egy-egy szegény dermedt madárkának; itt nézegettem órák hosszáig egy sarokba huzódva, hogy táncolnak a kis leányok s hallgattam, mint dobog együgyü szivem gyermeki énekük ütemére; az iskolából hazatérőben, százszor is végigjártam itt egy-egy sétányt, elmerülve Vergilius valamelyik versébe s egy kavicsot hajtva lábammal. „Ó gyermekkorom, és most itt vagy, ó Istenem, hát ide jutottál!“

Megfordultam. Marco elszunnyadt; a lámpa kialudt; a nappali világosság egész megváltoztatta a szoba szinét; a mennyezet, amely nekem azurkéknek látszott, most zöldesnek és fakultnak tetszett és Marco, a szép szobor, amint ott hevert a hálófülkében, sárga volt, mint egy halott.

Önkéntelenül megremegtem; a hálófülkébe pillantottam, aztán a kertbe; kimerült fejem elnehezedett.

Pár lépést tettem s leültem egy iróasztal mellé, amely egy másik ablak előtt állt. Ráhajtottam a fejem és gépiesen egy nyitott levélre esett a tekintetem, amelyet ő hagyott az asztalon; a levél csak pár szót tartalmazott. Többször is átfutottam egymásután, anélkül, hogy oda figyeltem volna, mig egyszerre csak világosabb lett előttem az értelme és erővel magához vonzotta gondolataimat; egyszeriben megütődtem rajta, bár tüstént nem tudtam egész tisztán kivenni, miről van szó. Fogtam a papirlapot és a következőket olvastam, hibás helyesirással irva:

Tegnap halt meg. Este tizenegy órakor érezte, hogy gyöngülni kezd; magához hivott és azt mondta nekem: „Louison, megyek és fölkeresem a barátomat, eredj a szekrényhez és akaszd le a szövetruhámat, amely ott lóg a szögön; kettő van belőle egyforma.“ Sirva roskadtam térdre, de ő felém nyujtotta a kezét és rámkiáltott: „Ne sirj. Ne sirj!“ És olyan nagyot sóhajtott . . .

A levél többi része le volt tépve. Nem tudom kimondani, milyen hatással volt rám ennek a szomoru levélnek az olvasása; megforditottam a papirlapot s a Marco cimét láttam rajta s a tegnapi dátumot. „Meghalt. De hát ki halt meg, kiáltottam föl, önkéntelenül a hálófülkébe lépve. Halott! De, ki, de ki hát?

Marco kinyitotta a szemét, látta hogy ott ülök az ágyánál, kezemben a levéllel. „Az anyám halt meg — mondotta. — De hát maga csak nem jön ide mellém?“

E szavakkal felém nyujtotta kezét. „Csönd!“ — mondtam neki, — aludj s haggy csak itt engem. A lány megfordult és elaludt. Egy ideig néztem, mig csak meg nem bizonyosodtam felőle, hogy már nem hallhatja meg a lépteimet, akkor eltávoztam mellőle és halkan kimentem.

V. FEJEZET.

Egy este a tüz mellett üldögéltem Desgenais-vel. Az ablak nyitva volt; március első napjaiban voltunk, amelyek a tavasz előpostái; előzőleg esett s édes illat áradt a kertből.

— „Mihez, fogunk barátom, ha megjön a tavasz? — mondtam neki. — Én utazásra érzek magamban vágyat.

— Azt csinálom, — felelte Desgenais, — amit a mult évben is tettem, kimegyek falura, mihelyt itt lesz az ideje.

— Hogy-hogy! — feleltem neki, — ön évről-évre ugyanazt teszi? S igy most ujra kezdi mult évi életét?

— Ugyan mi mást csinálhatnék, — vágott ő vissza.

— Igaza van, — kiáltottam fölugorva, — igen, mi mást csinálhatna, ezt jól mondta. Oh, Desgenais, hogy fáraszt engem mindez. És ön soha nem fárad bele ebbe az életbe, amelyet most folytat?

— Nem, — mondta ő nekem.

Egy metszet előtt állottam meg, amely Magdolnát ábrázolta a pusztában, akartalanul összekulcsoltam a kezem. „Mit csinál ott?“ kérdezte Desgenais.

— Hallgasson ide, — mondtam neki, — ha festő volnék és ha a mélabut akarnám megfesteni: nem festenék egy fiatal lányt könyvvel a kezében.

— Ugyan kiről álmodozik ma este? — mondta ő nevetve.

— Nem, igazán nem, — folytattam. — Ez a

Magdolna könnyben ázva, reménységtől dagadó kebellel; ez a sápadt és beteges kéz, amelyre fejét támasztja, még balzsamos az illatos kenetektől, melyeket Krisztus lábára öntött. Nem látja, hogy ebben a pusztában elmélkedők népe él, amely imádkozik. Ez nem a melankolia.

— Egy olvasó nő az, — felelte ő száraz hangon.

De boldog nő, — mondtam én. — És boldog az a könyv is.

Desgenais megértette, mit akartam mondani; látta, hogy mélységes szomoruság vesz erőt rajtam. Megkérdezte, van-e valami oka a szomoruságomnak. Tétováztam, hogy feleljek-e neki és éreztem, hogy majd megszakad a szivem.

— Elvégre, kedves Oktávom, — mondta ő, — ha van valami, ami bántja, csak közölje velem bizalmasan, habozás nélkül, beszéljen nyiltan és barátra lel bennem.

— Azt tudom, — feleltem neki, — hogy nekem van barátom, de a bajomnak nincs barátja.

Unszolt, hogy magyarázzam ki magam. „Hát jó, — mondtam neki, — ha kimagyarázom is magam, mit ér vele, mivel ugy sem segithet ezen a dolgon semmit, de nem segithetek magam sem. Azt akarja, hogy a szivem mélyét öntsem ki ön előtt, vagy csak az első szó kell, amely a számra jön, egy üres kifogás ?“

— Legyen őszinte, — mondta ő nekem.

— Hát jól van, — válaszóltam én, — jól van, Desgenais, ön annak idején és helyén tanácsokat adott nekem, én arra kérem, hallgasson meg most engem ugy, mint akkor én önt meghallgattam. Ön azt kérdezi, mit rejtegetek a szivem mélyén; mindjárt elmondom önnek.

Forduljon az első emberhez, aki utjába akad és mondja neki; „Ime, itt ezek az emberek azzal töltik egész életüket, hogy isznak, lovagolnak, nevet-

nek, játszanak és végigélveznek minden gyönyörüséget; semmiféle gátat nem ismernek, megszerzik azt, ami megtetszik nekik, duskálnak a nőkben, gazdagok. Gondjuk egy szál sincs, minden nap ünnep nekik." Mit gondol? Ha csak nem szigoruan vallásos ember az illető, nem fogja-e azt válaszolni, hogy ilyen az emberi gyöngeség, ha ugyan egyszerüen azt nem feleli, hogy ez az elképzelhető legnagyobb boldogság.

Vigye be most ezt az embert a tettek mezejére, ültesse asztalhoz, egy szép nőt az oldalára, pobarat a kezébe, adjon neki minden reggel egy marok aranyat s aztán mondja neki: „Ez az élet vár rád. Mialatt elszunnyadsz a kedvesed mellett, az istállóban toporzékolni fognak a lovaid; mialatt a sétányok homokján táncoltatod a paripád, pincéidben érik a bor, s mig vig poharazással töltöd az éjszakád, bankáraid majd a vagyonodat gyarapitják. Csak kivánnod kell és minden vágyad valóra válik. Te vagy a legboldogabb az emberek közt; de vigyázz, mert egy napon majd csömört kapsz a bortól és ugy érzed majd, hogy tested nem áll már készen az örökös játékra. Ez nagy szerencsétlenség lenne, mert minden fájdalomra van vigasztalás, csak erre nincs. Egy szép este majd künn lovagolsz vidám cimboráiddal a ligetben; lovad egy hibás lépést tesz, te bezuhansz egy hinárral telt árokba s abban a veszélyben forogsz majd, hogy jól beborozott cimboráid vidám lármájuk közepette nem hallják meg kétségbeesett kiáltásaidat; vigyázz, nehogy elmenjenek melletted anélkül, hogy észrevennének és jókedvük zaja elvesszen a liget távolában, mig te a sötétben vonszolod majd tört tagjaidat. Veszteni fogsz egy este a kártyán; a szerencsének vannak rossz napjai is. És ha majd haza térsz és leülsz a tüz mellé, vigyázz, nehogy a homlokodra üss s nehogy valamikép

gondoktól hagyd nedvesedni a pilláidat, nehogy keserün hordozd ide-oda a tekintetedet, mint mikor barátot keres az ember; de főképp arra vigyázz magányodban és az eszedbe ne jusson, hogy vannak olyanok is, akiknek valamelyik viskó födele alatt nyugalmas otthonuk van s akik egymás kezét fogva alusznak el; mert veled szemben fényes ágyadon, mint egyetlen bizalmasod, az a sápadt teremtés ül majd, aki csak a tallérjaid szeretője. Te ráborulsz tán, hogy megkönnyebüljön kissé elszoruló kebled, a lány azt a megjegyzést teszi majd, hogy igen szomoru vagy és jelentékeny veszteség érhetett; s a szemedből hulló könyek nagy gondot fognak okozni neki, mert attól fél, azt jelenthetik ezek a könyek, hogy ócska lesz rajta a ruha, amelyet hord, és lehullanak ujjairól a gyürük. Meg ne mondd neki annak a nevét, aki pénzed elnyerte; mert lehet, hogy holnap találkozik vele és szép szemeket vet rá, mert te letörtél. Hát ez az a könnyü élet. Van-e rá erőd, hogy ezt válaszd? Férfi vagy? óvakodj a csömörtől, mert az gyógyithatatlan baj; jobb a halál, mint életundorral élni. Van szived? vigyázz a szerelemre, az minden bajnál rosszabb a kicsapongóra, mert nevetségessé teszi; a kicsapongók megfizetik a kedveseiket és a nőknek, akik eladják magukat, csak egyetlen embert van joguk megvetni az egész világon, azt, aki szereti őket. Vannak szenvedélyeid? ugy jól vigyázz az arcodra; a katonának szégyen eldobni fegyverét, a kicsapongónak pedig, ha észreveszik rajta, hogy bármihez vonzódik; az az ő dicsősége, ha nem érint semmit csak olajjal bekent márványujjal, amelyről mindennek le kell siklania. Hevesvérü vagy? ha élni akarsz, tanulj meg ölni; a bor különösen pörlekedő. Van lelkiismereted? vigyázz az álmodra; a ki-

csapongó, akit korán megbánás fog el, olyan, mint a hajó, amely léket kap: sem a szárazföldre nem tud visszatérni, sem az utját nem folytathatja; a szelek kényük kedvükre hányják, az Óceán lehuzza, önmaga körül forog és végre elsülyed. Ha tested van, óvakodj a szenvedésektől, s ha lelked, a kétségbeeséstől. Ó szerencsétlen, őrizkedj az emberektől. Mig ott jársz azon az uton, amelyre léptél, ugy tetszik majd neked, hogy végtelen sikot látsz s előtted könnyü táncosok farandoljának virágos füzére bomlik ki, s a táncosok ugy fonódnak egymásba, mint a láncszemek; de ez csak tünékeny káprázat; aki a lábuk alá néz, látja, hogy lenge selyemszálon lebegnek, amely feneketlen örvény fölé van feszitve és hány néma zuhanást nyel el ez az örvény ugy, hogy még csak gyürü sem fodrozódik a szinén. Vigyázz, el ne veszitsd lábad alól a talajt! A természet maga is érzi, mint taszit el isteni méhe; a fák és a nádak nem ismernek rád többé, te meghamisitottad anyád törvényeit, nem vagy többé a csecsszopók testvére, a berki madarak elhallgatnak, ha meglátnak téged. Egyedül vagy. Gondolj az Uristenre; egyedül vagy a szine előtt, ugy állsz ott, mint hideg szobor az akaratod talapzatán. Az ég esője nem üdit föl többé, repedéseket mos rajtad, lemorzsol. Az elsuhanó szél nem az élet csókját adja neked, a szent egyesülést mindazzal, ami lélegzik; megráz és alapjaidban ingat meg. Minden nő, akit megölelsz, ellop egy-egy szikrát az erődből és nem ad vissza a magáéból egyet sem; árnyakon őrlöd föl magad és ott, ahol egy verejtékcsöpped lehull, gyászos virág fakad, amilyen temetőkben szokott nőni. Halj meg! ellensége vagy mindannak, ami szeret; sülyedj magányodba és ne várd az öregséget; ne hagyj magad után gyermeket a földön, ne plántáld tovább romlott

véredet; foszolj szét, mint a füst, ne röviditsd meg a buzaszemet, amelyet a napsugár érlel!"

Mikor ezeknek a szavaknak végére értem, egy karosszékbe roskadtam és patakzón omlott szememből a könny. „Ó, Desgenais, — tettem hozzá zokogva, — ön nem ezt mondta nekem. Hát nem tudta, hogy igy van, ha pedig tudta, mért nem mondta?"

De Desgenaisnak magának is össze volt kulcsolva a keze, sápadt volt, mint egy szemfedő és hatalmas könycsepp gördült végig az arcán.

Egy percnyi csönd támadt köztünk; az óra ütött és én arra gondoltam, hogy épen egy éve ugyanezen e napon és ugyanebben az órában jöttem rá, hogy a kedvesem megcsalt.

„Hallja ezt az óraütést? — kiálltottam föl, — hallja? Nem tudom, hányat üt most, de szörnyü óra ez, amely az életembe fog kerülni."

Valósággal lázban beszéltem, s nem volt világos előttem, mi megy végbe bennem. De csaknem ugyanebben a pillanatban hirtelen egy inas lépett be a szobába; kézen fogott, félrevont és halkan mondta nekem: „Uram, figyelmeztetni jöttem, hogy atyja haldoklik, szélhüdés érte és az orvosok lemondtak róla."

HARMADIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

Atyám falun lakott Páristól nem messze. Mikor megérkeztem oda, már az ajtóban találtam az orvost, aki igy szólt hozzám: „Későn érkezett, pedig atyja még látni akarta utoljára.“

Beléptem a szobába s ott láttam atyámat halva. „Uram, — mondtam oz orvosnak, — intézkedjék kérem, hogy vonuljon félre mindenki s hagyjanak itt engem egyedül; atyámnak valami mondanivalója volt számomra, majd megmondja nekem.“ Parancsomra a szolgaszemélyzet távozott onnan; ekkor odaléptem az ágyhoz és lágyan fölemeltem a szemfedőt, amely arcát már eltakarta. De abban a pillanatban, amint a szemem rávetettem, oda rohantam, hogy megcsókoljam és elvesztettem eszméletemet.

Mikor magamhoz tértem, hallottam, hogy valaki igy szól: „Ha kéri is, tagadjátok meg tőle, bármilyen ürügy alatt.“

Megértettem, hogy el akarnak távolitani atyám ágyától és ugy tetettem magam, mintha nem hallottam volna semmit. Mikor látták, hogy nyugodt vagyok, magamra hagytak. Hallottam, hogy mindenki lefeküdt a házban és egy gyertyát véve kezembe, visszatértem atyámhoz. Egy fiatal papot találtam ott egyedül az ágy mellett ülve. „Uram, — mondtam neki, — nagyon nehéz vállalkozás megakadályozni egy árvát abban, hogy atyja mellett virrasszon az utolsó éjszakán; nem tudom mit

mondhattak e tekintetben önnek. Maradjon hát a szomszéd szobában; ha baj lesz, magamra veszem a felelősséget."

Eltávozott. Az ágyat egy szál gyertya világitotta meg az asztalra állitva; én a pap helyére ültem le és még egyszer fölemeltem a leplet azokról a vonásokról, amelyeket soha többé nem volt szabad látnom. „Mit akartál nekem mondani, atyám? — kérdeztem tőle, — mi volt az utolsó gondolatod, midőn szemed gyermekedet kereste?"

Atyám naplót vezetett, amelybe szokása volt följegyezni mindent, amit napról-napra tett. Ez a napló ott volt az asztalon és én láttam, hogy nyitva van; odaléptem az asztalhoz és letérdeltem; a nyitott lapon csak ez a pár szó állt: „Isten hozzád, fiam; szeretlek és meghalok!"

Egy könnyet sem ejtettem, egy zokogó hang föl nem sirt az ajkamon; a torkom összeszorult és mintha csak lepecsételték volna a számat; mozdulatlanul néztem atyámra.

Tudta, milyen életet folytatok és rendetlen életmódom nem egyszer késztette panaszra vagy szemrehányásra. Nekem nem volt inyemre, ha jövőmről, ifjuságomról és bolondságaimról beszélt. Tanácsai gyakran kiragadtak engem gonosz sorsom karjaiból és nagy hatással voltak rám, mert az ő élete, elejétől végig, maga volt az erény, a szelidség és jóság mintaképe. Hallottam, az volt a vágya, hogy halála előtt még egyszer megpróbál visszatériteni arról az utról, amelyre léptem; de a halál tulgyorsan jött; egyszerre érezte, hogy már csak egy szót mondhat és azt mondta, hogy szeret.

II. FEJEZET.

Atyám sirját kis, rácsos fakeritès vette körül. Kifejezett kivánsága s már régóta hangoztatott akarata szerint a falu temetőjében temették el. Mindennap kimentem oda és a nap egy részét ott töltöttem egy kis padon, mely a sir keritésén belül állt. Az időm többi részét ott éltem le egyedül ugyanabban a házban, ahol atyám meghalt és csak egyetlen szolga volt velem.

Akármilyen fájdalmat okozhatnak is a szenvedélyek, azt a bánatot, amelyet az élet okoz, nem szabad összehasonlitani azzal, amelyet a halál zudit ránk. Az első, amit éreztem, mikor oda ültem atyám ágya mellé, az volt, hogy esztelen gyermek voltam, aki nem tudott semmit és nem ismert semmit; annyit mondhatok még, hogy a szivem valóságos fizikai fájdalmat érzett atyám halála fölött és néhányszor leborultam rá a kezem tördelve, mint egy ébredő tanitvány.

Az első pár hónap alatt, amelyet ezen a falusi birtokon töltöttem, eszembe nem jutott, sem a multra, sem a jövőre gondolni. Ugy tetszett nekem, hogy nem is én voltam az, aki eddig éltem; az, amit most éreztem, nem volt kétségbeesés és nem hasonlitott egyikéhez sem ama heves fájdalmaknak, amelyeket kiálltam. Csak olyan bágyadtság volt ez minden tettemben, mint valami fáradtság és közöny minden iránt, de valami metsző keserüséggel vegyest, amely bensőmön rágódott. Egész

álló nap könyv volt a kezemben, de alig olvastam valamit vagy helyesebben mondva semmit és nem tudtam, miről álmodozom. Egyáltalán nem jött egy gondolatom sem; csupa csönd volt bennem; olyan rettenetes csapás zudult rám, amely hozzá még olyan tartós is volt, hogy egész megbénultam tőle és minden hatás nyomtalanul suhant el fölöttem.

Szolgám, akit Larivenek hivtak, nagyon hüséges cselédje volt atyámnak, talán ő volt atyám után a legjobb ember, akit valaha ismertem. Körülbelül olyan termetü volt mint atyám és azokban a ruhákban járt, amelyeket tőle kapott, miután livréje nem volt. Körülbelül abban a korban is lehetett, azaz a haja már őszbecsavarodott és husz éven át, mely idő alatt el nem mozdult atyám mellől, valami ragadt rá az ő megszokott viselkedéséből. Miközben ebéd után a szobában sétáltam, széltében hosszában fölmérve azt lépteimmel, hallottam, hogy ő ugyanezt teszi az előszobában; bár az ajtó nyitva volt, sohasem jött be és soha nem szóltunk egymáshoz egy szót sem, azért időről-időre észrevettük egymáson, hogy sirunk. Igy teltek az esték és a nap már régesrég lenyugodott, mikor eszembe jutott, hogy lámpát kérjek tőle, vagy szóljak neki, hogy hozzon nekem.

A házban minden a régi rendben maradt és mi nem mozditottunk el helyéről egy papirdarabot sem. A nagy bőrkarosszék, amelyben atyám üldögélt, ott állt a kandalló mellett; az asztal és a könyvei ugyanabban a helyzetben maradtak; tiszteletben tartottam környezetében az utolsó porszemet is, mert nem szerette, ha a törülgetéssel háborgatták. Ez a magános ház, amelyben a csönd és a legnyugalmasabb élet honolt, nem vett észre semmit; csak az az érzésem volt néha, hogy a falak és a butorok részvéttel pillantanak rám, mikor atyám házikabátját magamra

öltöttem és leültem a karosszékébe. Gyönge hang kelt ekkor a napsugarakban kavargó porból, amely mintha azt mondta volna: „Hová ment az apa? Mi jól látjuk, hogy ez az árvája itt."

Számos levelet kaptam Párisból, valamennyire azt válaszoltam, hogy egyedül akarom tölteni a nyarat falun, amint ez atyám szokása volt. Kezdtem érezni azt az igazságot, hogy minden rosszban van valami jó és hogy a nagy fájdalom, akármit mondjanak is, nagy megnyugvást jelent. Bármilyen hirt hozzanak is az Ur küldöttei, mikor vállon veregetnek bennünket, mindig abban a jó ügyben járnak, hogy fölrázzanak bennünket az életre; és ott, ahol ők beszélnek, minden más elhallgat. A muló fájdalmak káromolják és vádolják az eget; a nagy fájdalmak nem vádolnak, se nem káromolnak; hallgatnak.

Reggel egész órákat azzal töltöttem, hogy elmerengtem a természet szépségei előtt. Az ablakaim mély völgyre nyiltak és a völgy közepén a falucska tornya nyult az ég felé; minden szegényes volt és csupa nyugalom. A tavasz, a virágok, a sarjadó levelek látása nem gyakorolta rám azt a baljós hatást, amelyről a költők beszélnek, akik az élet ellentmondásaiban a halál gunyát látják. Azt hiszem, hogy ez a semmitmondó gondolat, ha nem csak egyszerü gyönyörködtető ellentét, valóságban csak olyan lelkekben foganhat meg, amelyek csak félig éreznek. A játékos, aki hajnalban támolyog ki égő aggyal, üres kézzel, ugy érezheti magát, mint aki harcban áll a természettel, mint a gyertyaláng valamely iszonyatos virrasztásnál; de mit mondhatnak a sarjadzó levelek egy gyermeknek, aki az apját siratja. A könnyek, amelyeket sir, a rózsaszirmok testvérei s a füzfák levelei maguk is könnyek. Mikor az eget, az erdőket és mezőket szemléltem, akkor értettem meg,

hogy vannak emberek, akik azt képzelik, hogy vigasztalódnak.

Larive nem vágyott jobban megvigasztalni engem, mint amennyire szeretett volna maga vigasztalódni. Atyám halálának percében nagyon félt, hogy eladom a házat, őt pedig magammal viszem Párisba. Nem tudom, hallott-e régebbi életemről, de először nagy nyugtalanságot tanusitott velem szemben és mikor látta, hogy berendezkedem, első tekintete valóban szivreható volt. Egy napon elhozattam Párisból atyámnak egy nagy portréját; az ebédlőben helyeztettem el. Mikor Larive belépett, hogy fölszolgáljon, megpillantotta; tétovázva állt meg, hol a képet nézte, hol meg engem; a szemében olyan szomoru öröm csillant föl, hogy nem állhattam meg meghatottság nélkül. Ugy tetszett nekem, mintha igy szólna hozzám: Mily boldogság! most hát nyugodtan szenvedhetünk tovább. Kezet nyujtottam neki és ő csókjaival és zokogó könnyüivel halmozta el.

Olyan szerető gonddal vette körül fájdalmamat, mintha csak, hogy ugy mondjam, a saját fájdalmának kedvese lett volna. Mikor reggelenkint atyám sirjához kimentem, már őt ott találtam: a virágokat öntözgette; mihelyt engem meglátott, eltávozott és hazatért a lakásba, Elkisért sétáimon; mivel én lovon ültem, ő pedig gyalog jött, sohasem akartam ebbe beleegyezni, de mit értem vele, mikor alig tettem száz lépést a völgyben, már megpillantottam magam mögött, a kezében bot volt és homlokát törülgette. Egy kis lovat vásároltam neki valamelyik környékbeli paraszttól és igy jártuk keresztül-kasul az erdőket.

Volt a faluban néhány ismerős, aki gyakran járt házunkhoz. Az én ajtóm zárva maradt előttük, bármennyire sajnáltam is a dolgot; de nem tudtam senkire rá sem nézni, mert tüstént elhagyott a

türelem. Magányomba zárkózva, bizonyos idő multán arra gondoltam, hogy megvizsgálom atyám iratait. Larive tiszteletteljes kegyelettel hozta elém őket és a kötelékeket kioldva, remegő kézzel bontotta ki előttem.

Mindjárt az első oldalak elolvasása után azt az üditő szellőt éreztem szivemben, amely a szép nyugalmas tavak körül ugy megélénkiti a levegőt; atyám lelkének édes szelidsége ugy áradt ki belőlük, mint porló levelek illata, minél inkább elmélyedtem bennük. Életének naplója jelent meg előttem és én hiven követhettem napról-napra ennek a nemes szivnek minden dobbanását. Édes, mély álomba kezdtem temetkezni és bár mindenütt uralkodó maradt atyám komoly és határozott jelleme, itt is, ott is kimondhatatlan bájra bukkantam jóságának gyöngéd virágában. Olvasás közben az a gondolat, hogy már halott, szüntelen összevegyült élete folyásával és ki nem mondhatom, milyen szomoru szivvel követtem ezt a csillámló patakot és láttam, mint szakad bele az Oceánba.

Te igaz ember! — kiáltottam föl, — félelem és gáncs nélkül való férfi, milyen egyenes volt az életpályád! Áldozatkészséged barátaiddal szemben, isteni gyöngédséged anyám iránt, a csodálat, mellyel a természetnek adóztál, magasztos szeretted Isten iránt, ime ez az életed; más dolog számára sohasem jutott hely szivedben. Az érintetlen hó a bércek tetején nem oly szüzi, mint szentelt öregséged volt; fehér hajad is ahhoz hasonló. Ó atyám, atyám! add nekem, fiatalabb az, mint az én szőke fejem. Engedd, hogy ugy éljek és ugy haljak meg, mint te. Uj életem zöld hajtását akarom elültetni abba a földbe, amelyben te nyugszol; könnyeimmel fogom öntözni és Isten, az árvák atyja megengedi, hogy fölsarjadjon ez az áhitat fűve egy gyermek fájdalma és egy aggastyán emléke fölött.

Miután ezeket a drága irásokat végig olvastam, rendbe raktam őket. Ekkor érlelődött meg bennem az az elhatározás, hogy szintén naplót irok, hasonló kötetet készitettem, mint atyámé volt és gondosan összekeresve az övéből életének legaprólékosabb elfoglaltságát is, megpróbáltam a magaméval az ő életéhez igazodni. Igy aztán a nap minden percében könyet csalt szemembe az óraütés. Ime, — mondtam magamban, — atyám most ezt meg ezt csinálta, — és akár olvasmány, akár séta, akár étkezés volt az, nálam sem maradt el soha. Ilyen módon nyugodt, rendes élethez szoktam; s ebben a pontos kimértségben valami végtelen bájt talált a szivem. Este jóleső érzéssel feküdtem le, amelyet szomoruságom még kellemesebbé tett. Atyám szintén foglalkozott kertészkedéssel s a nap hátralevő részét tanulmányok, séták foglalták el a test és a lélek foglalkoztatásának helyes megosztásával. Egyidejüleg a jótékonyságot szintén örököltem szokásai közül és továbbra is ugy gyakoroltam azt a szerencsétlenekkel szemben, mint ő gyakorolta. Kezdtem fölkeresni sétáim alkalmával azokat az embereket, akiknek szükségük volt rám; nem hiányoztak a völgyben ilyenek sem. Csakhamar ismertek már a szegények; és kimondjam-e ezt? igen, kimondom bátran; ott, ahol a sziv jó, a fájdalom egészséges. Életemben először voltam boldog; Isten megáldotta könyeimet és a fájdalom megtanitott az erényre.

III. FEJEZET.

Amint egy este ott sétáltam a hársfasorban a falu bejáratánál, egy fiatal nőt láttam kijönni egy félreeső házból. Nagyon egyszerü ruhát viselt és le volt fátyolozva, ugy, hogy nem láthattam az arcát; azonban a termete és a járása oly bájosnak tünt föl nekem, hogy jóideig követtem tekintetemmel. Amint a szomszédos réten áthaladt, odafutott hozzá egy fehér kecske, amely szabadon legelészett a réten; a nő párszor megsimogatta és nézett jobbra-balra, mintha a kecske kedvenc füvét keresné, hogy azt adja oda neki. Vadszeder bokrot pillantottam meg magam mellett; letörtem róla egy galyat s a kezemben tartva azt, pár lépést tettem előre. A kecske óvatos léptekkel, félénk tekintettel felém tartott; azután megállott, mert nem merte kezemből elvenni a galyat. Urnője intett neki, mintha bátoritani akarta volna; de a kecske nyugtalan pillantást vetett rá; a nő most pár lépést tett felém, rátette kezét a galyra és a kecske tüstént elvette. Én köszöntem neki, ő pedig folytatta utját.

Mikor hazatértem, megkérdeztem Larivetól, nem tudja-e, ki lakik a faluban azon a tájon, amelyet jól körülirtam neki; békés külsejü házacska volt az kerttel. Ismerte a házat; csak két lakója volt; egy idősebb nő, aki igen jámbor asszony hirében áll s egy fiatalabb, akit Piersonnénak hivtak. Ő volt az, akit láttam. Megkérdeztem Larivetól,

ki ez a nő és járt-e atyámhoz. Azt felelte, hogy özvegyasszony, most rendkivül visszavonultan él és párszor, de igen ritkán látta nálunk. Nem mondhatnám, hogy sokkal azután, ismét kisétáltam és visszatértem hársfáimhoz, ahol egy padra ültem le.

Nem tudom, micsoda szomoruság fogott el egyszerre, midőn láttam, hogy a kecske ujra odajön hozzám. Fölkeltem, és mivel puszta szórakozottságból arra a hegyi ösvényre esett tekintetem, amelyen Piersonné távozott innen, egész álmodozásba merülve megindultam rajta, ugy hogy erősen bemélyedtem a hegyek közé.

Tizenegy óra felé járhatott az idő, mikor a visszatérésre gondoltam; mivel sokat jártam, lépteimet egy tanya felé irányitottam, amelyet a közelben fedeztem föl, hogy egy csésze tejet s egy darab kenyeret kérjek. Egyidejüleg hatalmas cseppekben kezdett hullni az eső, ami vihar közeledtét jelentette s szerettem volna, ha ez előbb elvonul. Bár világosságot láttam a házban s járás-kelést hallottam, senki sem felelt, mikor bezörgettem, ugy, hogy az egyik ablakhoz léptem, bepillantani, nem volna-e ott valaki.

Nagy tüzet láttam lobogni az alacsony szobában; a gazda, akit ismertem, ott ült az ágy mellett; megkopogtattam az ablakot és megszólitottam. Abban a pillanatban nyilt az ajtó és nagy meglepetésemre Piersonnét pillantottam meg, akit mindjárt megismertem s aki megkérdezte, ki van odakünn.

Oly kevéssé vártam, hogy itt fogom őt találni, hogy észrevette meglepetésemet. Beléptem a szobába, engedelmet kérve rá tőle, hogy beljebb kerülhessek. El nem tudtam képzelni, mit kereshet ebben az órában ezen a tanyán, amely csaknem egész elveszett itt a dülők között, mikor egy panaszos hangra, amely az ágyból jött, arrafelé forditottam

a fejemet és láttam, hogy a majoros felesége fekszik az ágyban, arcán a halál sápadtságával.

Piersonné, aki utánam jött, leült a szegény emberrel szemben, akit ugylátszik teljesen levert a fájdalom; Piersonné intett nekem, hogy maradjak csöndben; a beteg elaludt. Fogtam egy széket és leültem egy sarokban, hogy megvárjam, mig a vihar elvonul.

Mialatt ott várakoztam, láttam, hogy Piersonné időről-időre fölkel, odamegy az ágyhoz, azután halkan beszélget a majorossal. Az egyik gyerek, akit térdemre ültettem, elmondta nekem, hogy minden este eljön, mióta az anyja beteg és néha az éjszakát is itt tölti. Egy irgalmas nővér szerepét töltötte be; rajta kivül ugy sem akadt más a vidéken és egyetlen meglehetősen tudatlan orvos lakott itt csak. „Ez a rózsás Brigitta," — mondta nekem halk hangon a gyermek, — nem tetszik ismerni?"

— „Nem, — mondtam én rá, — de mért hivják igy?" A gyermek azt felelte, hogy nem igen tudja semmi okát, ha csak azt nem, hogy Rózsakirálynő volt valamikor és a név rajta maradt.

Különben Piersonnén most nem volt fátyol; szabadon láthattam vonásait; abban a percben, amint a gyermek ott hagyott, fölpillantottam rá. Ott állt az ágynál, kezében egy csésze teát tartott, a majorosnénak nyujtva azt, aki közben fölébredt. Sápadtnak látszott és kissé soványnak; haja hamvas szőke volt. Nem lehetett szabályos szépségnek nevezni. Mit mondjak még róla? Nagy fekete szeme a betegére volt szögezve és ez a szegény, sir szélén álló lélek szintén ránézett. Az irgalmasság és hála ez egyszerü tekintetváltásában valami kimondhatatlan szép volt.

Az eső kettőzött erővel szakadt; sürü sötétség ült a puszta mezőre, amelyet csak a heves villám-

csapások világitottak meg egy-egy pillanatra. A vihar csattogása, a szél bömbölése, a láncukról szabadult elemek tombolása a viskó tetején a nagy ellentét erejénél fogva, amelyben a kunyhó áhitatos csendjével voltak, még több szentséget és valami különös nagyságot kölcsönöztek a jelenetnek, melynek tanuja voltam. Elnéztem ezt az ágyat, a viztől homályos ablakot, a sürü füstgomolyokat, amelyeket a vihar levert, a majoros bamba csüggedését, a gyermekek babonás rémületét és ezt a kivül dühöngő vészt, amely egy haldoklót ostromolt; és mikor mindennek kellős közepén ott láttam ezt a sápadt, kedves asszonyt, amint lábujjhegyen járt kelt, egy pillanatra abba nem hagyva türelmes vesződését s ugylátszik ügyet sem vetve semmire, sem a viharra, sem a mi jelenlétünkre, sem a saját bátorságára, legfeljebb talán csak arra, hogy szükség van rá; ugy tetszett nekem, hogy van ebben a nyugodt buzgólkodásában valami, ami szelidebb, mit tudom én, a felhőtlen égboltnál és ugy éreztem, hogy emberfölötti lény lehet az, aki ennyi rémség közepette egy pillanatra sem kételkedik Istenben.

„De hát kicsoda ez a nő?“ — kérdeztem magamtól. Honnan jön? Mióta van itt? Bizonyára régóta, mert emlékeznek rá, hogy látták rózsakirálynénak. Hogyan van az, hogy én még nem hallottam beszélni róla? Egyedül jön ide ebbe a kunyhóba ilyen későn? Ha itt nem várna már rá a veszedelem, menne-e másikat keresni? Igen, mindenféle, viharban, ezek közt az erdők és hegyek között igy jár-kel egyszerüen lefátyolozva s az életet viszi oda, ahol annak hijjával vannak, ebben a kis törékeny csészében s utközben dédelgeti a kecskéjét. Ezekkel a nesztelen és szelid léptekkel ő maga is ugy jár mint a halál. Ime hát ezzel foglalatoskodott itt a völgyben, mig én a lebujokat

jártam; kétségkivül itt született és itt is fogják eltemetni a temető egyik zugában, forrón szeretett atyám mellé. Igy fog meghalni ez a szegény nő, akiről senki sem beszél és akinek gyermekei megkérdezik majd tőlünk: „Hát nem ismerték őt?“

Nem tudom hiven visszaadni, mit éreztem; mozdulatlanul ültem ott a sarokban; még lélekzetet is félve vettem; az volt az érzésem, hogy ha segiteni próbálnék neki, ha kinyujtanám a kezem, hogy egy lépését megkiméljem, szentségtörést követnék el s avatatlan kézzel nyulnék a szent edényekhez.

A vihar közel két óráig tartott. Mikor elcsendesült, a beteg ágyában fölülve, azt kezdte mondogatni, hogy jobban érzi magát és az, amit bevett, jót tett neki. A gyermekek nyomban odafutottak ágyához és nagy, félig nyugtalan, félig örvendező szemmel néztek anyjukra, belecsimpaszkodva Piersonné ruhájába.

„Meghiszem azt, — mondotta a férj, aki meg sem mozdult helyéről, — misét mondattunk érte; szép pénzünkbe került.“

Ez után a durva és bamba beszéd után Piersonnéra pillantottam, megtört fényü szeme, sápadtsága, egész testtartása világosan mutatta, milyen fáradt és hogy az éjszakázás kimeritette. „Oh szegény uram, — mondta a beteg, — az Isten fizesse meg neked.“

Nem tudtam magam tovább türtőztetni; fölkeltem, mert egész kihozott a sodromból ezeknek a bárdolatlan embereknek ostobasága, akik egy angyal irgalmas szivéért a plébánosuk fösvénységének adtak hálát; kész voltam rá, hogy szemükre hányjam durva hálátlanságukat és hogy ugy bánjak el velük, amint megérdemelték. Piersonné karjára emelte a majoros egyik gyermekét és mosolyogva mondta neki: „Csókold meg anyádat;

meg van mentve.“ Félbeszakitottam a szavam, mikor ezt a beszédet hallottam; soha boldog és jóakaratu lélek megelégedettsége nem tükrözött őszintébben ilyen édes arcon. Hirtelen nem tudtam rajta ujra fölfedezni sem a fáradalmakat, sem a sápadtságot; az arca csak ugy sugárzott a tiszta örömtől és ő maga is hálát adott Istennek. Most a beteg kezdett beszélni; nem érdekelt, mit mond.

Néhány perc mulva aztán azt mondta Piersonné a gyermekeknek, keltsék föl a tanyai szolgagyereket, hogy hazakisérje. Előléptem, hogy fölajánljam neki kiséretemet; azt mondtam neki, hogy fölösleges a szolgát fölkelteni, miután én is azon az uton megyek haza és megtisztel, ha elfogadja kiséretemet. Ő megkérdezte tőlem, nem én vagyok-e T*** Oktáv. Igennel feleltem neki és hogy talán még emlékszik atyámra. Különösnek találtam, hogy ez a kérdés mosolyra inditotta; ő pedig vidáman elfogadta karomat és utnak indultunk.

IV. FEJEZET.

Szótlanul haladtunk; a szél elcsöndesült, a fák lombja szeliden rezgett s az ágakról pergett le az eső. Még néhány távoli villám lobbant el s az ázott gyep friss szaga szállt föl a meglangyult levegőbe.

Nem állhattam meg, hogy a véletlen furcsa szeszélyére ne gondoljak, amely ugy intézte, hogy éjnek idején egyedül, ezen az elhagyott vidéken utitársra akadjak egy olyan nőben, akiről napkeltekor még azt sem tudtam, van-e a világon. Kiséretemet abban a névben bizva fogadta el, melyet viseltem: és egész biztonságban lépkedett mellettem, szórakozott arccal támaszkodva karomra. Ugy tetszett nekem, hogy ez a bizalom vagy erős bátorságra vallott vagy nagy egyszerüségre és tényleg mindakettőből kellett benne lenni valaminek, mert ugy éreztem, hogy a szivem a büszkeség és ártatlanság érzése hatja át mellette.

A betegről kezdtünk beszélgetni, akitől most vált el, arról, amit ütközben láttunk, eszünkbe sem jutott, hogy olyan kérdéseket intézzünk egymáshoz, mint uj ismeretségek alkalmával szokás. Atyámról beszélt és folyton azon a hangon, amelybe akkor kezdett, midőn először juttattam eszébe atyám emlékét, vagyis csaknem vidáman. Minél tovább hallgattam, annál inkább megerősödött bennem a hit, hogy értem, miért és hogy nemcsak a halálról beszél igy, hanem az életről, a szenvedésekről is és mindenről

a világon. Annyit jelentett ez, hogy az emberi fájdalmakból semmit nem olvasott ki, ami vád lehetett volna Isten ellen és én éreztem, mily résztvevő a mosolya.

Elbeszéltem neki, milyen magános életet folytatok. A nagynénje, mondta ő, gyakrabban volt együtt atyámmal, mint vele; ebéd után együtt szoktak kártyázni. Meghivott, hogy menjek el hozzájuk, ahol szivesen látott vendég leszek.

Az ut közepe táján fáradtnak érezte magát és pár pillanatra leült egy padra, amelyet a fák az esőtől megvédtek. Én állva maradtam előtte és a hold sápadt fényét néztem homlokán. Pár pillanatnyi csönd után, mikor látta, hogy elábrándozom, fölugrott és igy szólt hozzám: „Min ábrándozik? itt az ideje, hogy tovább folytassuk utunkat."

— Azon gondolkoztam, — feleltem neki, — vajjon mért is teremtette önt az Isten és azt mondtam magamban, igazán csak azért, hogy meggyógyitsa a szenvedőket.

— Ez aztán olyan szó, — mondta ő, — amely aligha lehet más az ön szájában, mint bók.

— Miért?

— Mert ön még igen fiatalnak látszik.

— Gyakran megtörténik, — mondtam én neki, — hogy az ember öregebb, mint az arca.

— Igen, — felelte ő mosolyogva, — de az is előfordul, hogy valaki fiatalabb, mint a szavai.

— Ön nem hisz az élettapasztalatokban?

— Tudom, hogy az emberek legnagyobb része ezt a nevet adja bolondságainak és gondjainak. Szabadna tán tudnom a maga életkorát.

— Asszonyom, lehetséges, hogy egy husz éves férfi többet élt, mint egy harmincéves nő. A szabadság, amelyet a férfiak élveznek, arra viszi őket, hogy mindennek gyorsan a mélyére hatoljanak; nincs semmi gátja, hogy oda ne fussanak

mindenhez, ami vonzza őket; végigpróbálnak mindent. Mihelyt a remény megcsillan előttük, tüstént fölkerekednek és mennek, hajszolják magukat. S mikor célhoz érnek, csalódottan visszafordulnak; a remény féluton elhagyta őket és a boldogság nem tudott megszólalni.

Mig igy beszéltem, egy kis domb tetejére értünk, s innen már lefelé ereszkedett a völgybe az ut; Piersonné, mintha csak a lejtő hirtelen hajlása csalogatta volna, könnyed léptekkel kezdett szökellni. Magam sem tudom mért, én is ugy tettem mint ő; és igy futottunk lefelé, anélkül, hogy egymás karját elereszthettük volna; a csuszós fű csak ugy huzott bennünket. Mig egyszerre csak, mint két pajzán madár, ugrándozva, nevetve, lenn találtuk magunkat a hegy lábánál.

— Látja, — szólt Piersonné, — az imént még el voltam fáradva; most egy csöppet sem vagyok. És akar-e nekem hinni, — tette hozzá elbájoló hangon, — bánjon csak ugy maga is az élettapasztalataival, mint ahogy én bánok a fáradtságommal; jó futamodást tettünk és jobb étvággyal vacsorázunk majd tőle.

V. FEJEZET.

Másnap meglátogattam. Zongorájánál találtam; öreg nénje az ablakban himzett; kis szobája tele virággal s ablakredőnyein a világ legbájosabb napsugara, mellette hatalmas madárkalitka.

Azt vártam, hogy csaknem teljesen vallásos nőre akadok benne, vagy legfeljebb olyan vidéki asszonyra, aki nem tudja, mi történik két mértföldnyi körzeten tul, vagy aki egy meghatározott körben él, amelyből soha ki nem mozdul. Bevallom, hogy ezek a félrehullott exisztenciák, akik csaknem mint a sirban, ugy el vannak temetve itt is ott is a városok ezer meg ezer ismeretlen tetője alatt, mindig olyan megdöbbentőleg hatottak rám, mint aféle vizfogóban poshadó iszap; ugy tetszett nekem, hogy élvezhetetlen közelükben a levegő; mindenen, ami elfeledett a földön, a halál érzik kissé.

Piersonné asztalán uj lapok és uj könyvek voltak; az igaz, hogy nem igen nyult hozzájuk. Akármilyen egyszerü volt is az, ami körülvette, a butora, a ruhája, mindenen érzett a divat, vagyis az ujság, az élet; nem sokat adott rá, ő maga nem is avatkozott bele, mintegy önmagától ment mindez. Ami engem az izlésében leginkább meglepett, az volt, hogy nem láttam annak semmi furcsa kinövését, hanem csupa ifjuság és kellem volt. Társalgása tökéletes nevelésről tanuskodott; nem volt olyan tárgy, amelyről egész könnyedén el

ne beszélgetett volna; s ugyanakkor, midőn egyszerü léleknek látszott, mélységet és gazdagságot árult el; széleskörü és szabadszellemü müveltség simult össze benne lágyan egy igénytelen szivvel és egy visszavonult élet szokásaival.

Az egek kék azurjában kerengő parti fecske ereszkedik le igy a csupasz magasságokból a fűbuckára, amelybe fészket rakott.

Beszéltünk irodalomról, zenéről s kissé még politikáról is. Télen Párisba járt; időről-időre érintkezett futólag a világgal, amit látott, kellő alap volt számára s a többit kitalálta.

De ami leginkább megkülönböztette minden más nőtől, az a vidámság volt, amelyet, bár hangos jókedvbe sohasem tévedt, megzavarni nem lehetett; azt mondhatta volna az ember, hogy virágnak született s a vidámság volt az illata.

Ki sem tudom mondani, milyen meglepő ellentétben állt ez sápadtságával és két nagy fekete szemével, nem is számitva, hogy olykor-olykor egyes szavaiból, egy-egy tekintetéből világos volt, hogy sokat szenvedett és az élet keresztül gázolt rajta. Nem tudom, mi volt az benne, ami arról beszélt, hogy homlokának édes szelidsége nem ebből a világból való, hanem Istentől kapta és hogy visszaadja majd neki hüségesen, az emberek ellenére, anélkül, hogy bármit is elveszitene belőle, és voltak pillanatok, mikor a jó gazdasszonyra emlékeztetett, aki gyertyája elé tartja a kezét, midőn a szél fuj.

Miután egy félórát töltöttem a szobájában, nem tudtam többé megállni, hogy el ne mondjam, ami szivemet nyomta. Elmult életemre gondoltam, sok bánatomra és bajomra. Jártam-keltem virágok fölé hajolva, szivtam a jó levegőt, bámultam a napot. Kértem, hogy énekeljen, szivesen megtette. En pedig közben az ablakhoz támaszkodtam és

néztem, hogy ugrándoznak a madarai. Montaigne egyik mondása jutott eszembe: „Nem szeretem és nem is becsülöm a szomoruságot, bár a világ vállalkozott rá, mintha csak fizetnék érte, hogy megkülönböztetett tiszteletben részesiti. Ebbe szokta fölöltöztetni a jóságot, az erényt, az öntudatot. Ostoba és csuf ékesség."

„Milyen boldogság ez, — kiáltottam föl önkéntelenül, — micsoda nyugalom! micsoda öröm! micsoda feledés!"

A jó néni fölütötte a fejét és meglepett arccal bámult rám; Piersonné hirtelen félbeszakitotta énekét. Tüzpiros lettem, mert éreztem, milyen bolondságot követtem el, fogtam hát magam és szó nélkül leültem.

Lementünk a kertbe. A fehér kecske, melyet előző nap láttam, ott hevert a gyepen; mihelyt Piersonnét megpillantotta, tüstént odafutott hozzá és barátságosan követni kezdett bennünket.

Alig sétáltunk végig egyszer a fasorban, midőn hirtelen magas, sápadt arcu, valami fekete csuhába öltözött fiatalember jelent meg a kerti rácsnál. Csöngetés nélkül lépett be, odajött és üdvözölte Piersonnét; az volt az érzésem, hogy arckifejezése, amelyet már amugy is baljóslatunak találtam, egy kissé elkomorodott, mikor engem megpillantott; pap volt, akit láttam már a faluban, Mercansonnak hivták s a Saint-Sulpice egyházból jött látogatóba a falu lelkészéhez, akihez rokonság füzte.

Magas és halálsápadt volt egyben, ami nekem soha nem tetszett s ami tényleg visszataszitó dolog is; olyan ellenérzést kelt, mint a beteges test. Különben vontatott s szakadozott beszédmódja volt, ami tudálékos emberre vallott. Boszantott már a föllépése is, amely sem fiatalos, sem egyenes nem volt; ami a tekintetét illeti, azt

mondhatta volna az ember, hogy nem is volt neki. Nem tudom, mit gondoljak az olyan emberről, akinek szeme semmit sem mond nekem. Ezek voltak azok a jelek, amelyekből Marcansonról ítéletet alkottam s amelyek sajnos nem csaltak meg.

Leült egy padra s Párisról kezdett beszélni, melyet modern Babylonnak nevezett. Onnan jött és ismert mindenkit; járt B***-néhez, aki valóságos angyal; prédikációkat tartott a szalonjában; térden állva hallgatták. (A legrosszabb a dologban, hogy ez igaz is volt.) Egyik barátját, akit ő vezetett be oda, éppen akkortájt csapták ki egy kollegiumból, mert elcsábitott egy fiatal lányt, ami förtelmes és szomoru dolog. Ezer hizelgő bókot mondott Piersonnénak a könyörületes szokásokért, amelyeket ő honositott meg a vidéken; tudomást szerzett jó cselekedeteiről, a gondról, amellyel a betegeket körülvette, annyira, hogy személyesen járt ápolni őket. Ez mind nagyon szép, nagyon tiszta cselekedet; el nem mulasztja, hogy ne beszéljen róla a Saint-Sulpice templomban. Nem ugy hangzott-e ez, mintha csak azt mondta volna: nem mulasztja el, hogy ne szóljon róla Istennek.

Fárasztott ez a szónoklat és hogy ne kelljen a vállamat rángatnom, leheveredtem a fűbe és a kecskével játszottam. Mercanson leejtette rám komor és élettelen tekintetét és igy szólt: „A hires Vergniaudnak, igen, a hires Vergniaudnak volt szokása igy leülni a földre és az állatokkal játszani.

— Elég ártatlan szokás ez, abbé ur — feleltem.

— Ha mind csak ilyen volna az embereknek, a világ magától is tovább foroghatna, anélkül, hogy annyian bele akarnának avatkozni.“

Feleletem nem tetszett neki; összeráncolta a szemöldökét és más dologról kezdett beszélni. Megbizatást kapott; rokona, a falu plébánosa, beszélt neki egy szegény ördögről, akinek nem

volt betevő falatja. Ezen és ezen a helyen lakik; már maga is ott járt, érdeklődött a dolog iránt, reméli, hogy Piersonné őnagysága is . . .

Én közben folyton Piersonnéra néztem és vártam, hogy feleljen, mintha csak az ő hangjának csengése meggyógyitott volna a papétól. De Piersonné csak mély meghajlással felelt s a pap aztán eltávozott.

Mikor elment, vidámságunk ismét visszatért. Kedvünk támadt, elmenni a melegházhoz, amely a kert mélyén volt.

Piersonné olyan szeretettel bánt virágaival, akár a madarakkal és a parasztokkal; mindegyiknek jól kellett magát éreznie a közelében, kellett, hogy mindegyiknek meg legyen a maga vizcsöppje és a maga napsugara, mert csak igy lehetett vidám és boldog ő maga is, mint valamely jóságos angyal; azért nem is lehetett semmi gondozottabb és elragadóbb, mint az ő kis üvegháza. Mikor végig jártuk, igy szólt hozzám: „Látja, T*** ur, ez az én kis világom; most látta mindenemet, amim van és itt véget is ér a birodalmam."

„Asszonyom, — mondtam neki, — bár csak atyám emléke, amely biztositotta ide a belépést számomra, megengedné, hogy máskor is visszatérjek erre a helyre, akkor azt hinném, hogy a boldogság nem feledkezett meg rólam egészen."

Kezet nyujtott nekem és én tiszteletteljesen fogtam meg, de nem mertem ajkamhoz érinteni.

Mikor jött az este, hazatértem, bezártam az ajtómat és lefeküdtem. Kis fehér ház tünt szemem elé, láttam magamat, mint távozom délután, hogy megyek végig a falun s a sétatéren és mint zörgetek be a rácsos kapun. „Ó szegény szivem, — kiáltottam föl, — áldott legyen érte az Ur! fiatal vagy ismét; élhetsz, szerethetsz!"

VI. FEJEZET.

Egy este Piersonnénál voltam. Közel három hónap telt már el ugy, hogy csaknem minden nap láttam őt és mi nevezetesebbet mondhatnék erről az időről, ha csak nem azt, hogy őt láttam? Együtt lenni azokkal, akiket szeretünk, — mondja La Bruyère, — éppen elég; álmodozni, beszélgetni velök, nem beszélni nekik semmiről, rájuk gondolni, közömbös dolgokra gondolni, mellettük az ugy is egyre megy.

Szerelmes voltam. Három hónap óta hosszu sétákat tettünk együtt; be voltam avatva minden hivalkodástól félő irgalmasságának titkaiba; bejártuk a komor fasorokat, ő kis lovon, én gyalogszerrel, bottal kezemben; igy félig gyors menetben, félig ábrándos andalgás közben jártunk kopogtatni a viskók ajtaján; kis pad állt az erdő bejáratánál, ott szoktam rá ebéd után várakozni; ilyenformán szinte csak véletlenségből rendszeresen találkoztunk. Reggel a zene, az olvasmányok, este a kártyajátszmák nénikéjével a kandalló mellett, akár egykor atyámmal, és minden mindig és mindenütt mellette, ő mosolyogva állt ott és jelenléte betöltötte szivemet. O Gondviselés, milyen uton is vezettél a balsorsba? Micsoda kikerülhetetlen végzet sulya készült betelni rajtam? Hát lehetett ennél szabadabb élet, ez a büvös meghittség, ez a nagy nyugalom s ez az édesen serkedő remény-

ség! . . . Oh Istenem, mért is panaszkodnak az emberek? Van-e édesebb, mint szeretni?

Élni, igen, érezni erősen, mélyen, hogy vagyunk, hogy férfiak vagyunk, annak teremtett az Isten, ez a szerelem első és legnagyobb jótéteménye. Nem szabad kétségbevonni, hogy a szerelem megfoghatatlan rejtelem. Akár milyen láncokkal, akár mennyi nyomorusággal s mondhatnám azt is, akár mennyi izléstelenséggel veszi is körül a világ, akár hogy el van is temetve az előitéletek egész hegye alá, amelyek kivetkőztetik természetéből és lealacsonyitják és minden mocskon át is, amelyen végigvonszolják, a szerelem, az éltető és végzetes szerelem éppen olyan hatalmas és éppen olyan érthetetlen égi törvény, mint az, amely a napot az égen fönntartja. Hogy lehet az, kérdem tőletek, hogy van láncnál keményebb, láncnál erősebb kötelék, amelyet sem látni, sem érinteni nem lehet? Mi az, hogy az ember találkozik egy nővel, ránéz, egy szót szól hozzá és nem felejti el soha többé? Mért éppen ezt és mért nem inkább egy másikat? Kérdezzétek meg az ént, az ösztönt, az érzékeket, fejeteket, sziveteket és magyarázzátok meg, ha tudjátok. Nem találtok csak két testet, az egyiket itt, a másikat ott, de mi van közöttük, a levegő, az űr, a végtelenség? Ó esztelenek, akik azt hiszitek, férfiak vagytok és hidegen okoskodni merészeltek a szerelemről. Láttátok már, hogy igy beszéltek róla? Nem, éreztétek. Pillantást váltottatok egy ismeretlen lénnyel, aki elsuhant mellettetek és egyszerre tovaszállt, én nem tudom hová, mert a helynek nincs neve. Gyökeret vertetek a földben, mint a fű közé bujt mag, amely érzi, hogy emeli az élet gerjedése s nemsokára megérik az aratásra.

Egyedül voltunk a nyitott ablakban; a kert mélyén kis forrás fakadt, amelynek csobogó nesze

hozzánk is elhatolt. Oh Istenem! szerettem volna minden csöppjét megolvasni a viznek, amely fölbugyogott belőle, mig mi ott ültünk s ő beszélt, én pedig felelgettem. Igy lassankint annyira belemámorosodtam, hogy egészen elvesztettem a fejemet.

Azt mondják, nem jön semmi oly rohamosan, mint egy ellenszenves érzés, de én azt hiszem, még hamarább kitalálja két ember, hogy érti egymást és hogy küszöbön a szerelem. Mit ér akkor a legkisebb szó! Mit számit az, miről beszél a száj, mikor azt hallgatják, hogy felelgetnek a szivek egymásnak. Milyen végtelen édesek az első pillantások az olyan nő mellett, aki vonz bennünket. Először ugy tetszik, hogy minden, amit egymás jelenlétében mondanak, olyan, mint a félénk kisérlet, mint könnyü próba; csakhamar aztán valami különös öröm kezd megszületni; ugy érzi az ember, hogy visszhangra bukkant, s kettős élet önt uj lelket belé. Micsoda kéj egy-egy érintés! Micsoda kéj a közelség. És mikor bizonyos már, hogy szeretik egymást, mikor fölismerték már a drága lényben az annyira keresett testvéri érzést, milyen szelid nyugalom száll a lélekbe! A szó önmagától elhal; előre tudják, mit fognak egymásnak mondani; a lelkek hallgatják egymást és az ajkak némák. Oh, micsoda csönd, milyen édes megfeledkezés mindenről!

Bár szerelmem, amely már az első naptól fogva föltámadt, csaknem a kitörésig fokozódott, a tisztelet, amelyet Piersonné iránt éreztem, mégis lakatot tett a számra. Ha kevésbbé könnyen fogadott volna be meghitt barátságába, talán merészebb lettem volna, mert olyan heves benyomást gyakorolt rám, hogy soha nem hagytam el szerelmi gerjedelmek nélkül. De az egyenességében, a bizalomban, amelyet irántam tanusitott, volt

valami, ami féluton megállitott; különben is atyám emlékére való tekintettel bánt ugy velem mint barátjával. Ez a tudat még tisztelettudóbbá tett vele szemben; méltónak akartam mutatkozni atyám nevére.

„Szerelemről beszélni, mondják, annyi mint a szerelmet gyakorolni.“ Mi ritkán beszéltünk róla. Ahányszor csak odáig jutottam, hogy futólag érinthettem ezt a tárgyat, Piersonné alig válaszolt és másról kezdett beszélni. Nem tudtam rájönni, mi okból, mert nem álszeméremből történt; de ugy tetszett nekem néhányszor, hogy arcán ilyen alkalmakkor a szigornak, sőt a fájdalomnak valami enyhe árnyalatát ömlött el. Mivel soha nem kérdeztem elmult élete felől s nem is akartam hozzá ilyen kérdést intézni, nem faggattam e felől hosszasabban.

Vasárnap tánc volt a faluban és ő csaknem mindig elment oda. Ezeken a napokon mindig választékosabb volt a ruhája, bár mindig egyszerü; mindössze egy virág a hajában, egy vidámabb szinü szallag, a legjelentéktelenebb apróság; de ez egész lényének ifjabb, közvetlenebb szint kölcsönzött. A tánc, amelyet önmagáért, őszintén szeretett mint szórakoztató testgyakorlatot, bolondos jókedvre hangolta; ott volt a helye a falu kis zenekara előtt; ugrándozva, a falusi lányokkal nevetgélve érkezett oda, akik csaknem mindnyájan ismerték. Mikor aztán egyszer neki eredt, meg sem állt többé. Ilyenkor ugy tetszett nekem, hogy szabadabban beszél velem, mint rendesen, valami szokatlan meghittség volt köztünk. Én nem táncoltam, mert még gyászban voltam, de ott maradtam mögötte és látva, milyen jó hangulatban van, nem egyszer éreztem kisértést magamban, hogy bevallom neki szerelmemet.

De nem tudom, miért, mihelyt erre gondoltam,

legyőzhetetlen félelmet éreztem; már a vallomás puszta gondolata egyszerre komollyá tett a legvidámabb társalgás kellős közepén. Gondoltam néhányszor arra is, hogy irok neki, de elégettem a leveleimet, mikor még félig sem irtam meg őket.

Egy este nála ebédeltem; elnéztem otthonának nagy nyugalmát; arra a békés életre gondoltam, amelyet folytattam, s arra, hogy milyen boldog vagyok, mióta őt ismerem és azt mondtam magamban: „Mért mennél tovább? Hát nem elég ez neked? Ki tudja? Hátha Isten nem számodra teremtette? Mi történnék, ha megmondanám neki, hogy szeretem? Talán megtiltaná nekem, hogy ujra lássuk egymást? Boldogabbá tenném őt azzal, ha megmondanám ezt neki, mint amilyen boldognak ma látom? És boldogabb lennék-e én magam is?"

A zongorára dőltem és miközben ezek a gondolatok jártak a fejemben, szomoruság vett erőt rajtam. A nap nyugvóra hajlott; Piersonné gyergyát gyujtott s mikor visszatért, hogy leüljön, észrevette, hogy egy könycsepp esett ki szememből. „Mi baja van?" — mondta. Én elfordultam.

Kifogást kerestem, de hirtelen egyet sem találtam; nem mertem a szemébe nézni. Fölkeltem és az ablakhoz mentem. A levegő langyos volt; a hold éppen fölkelőben a hársfasor mögött, ahol először pillantottam meg őt. Mély álmodozásba merültem; még az ő jelenlétéről is megfeledkeztem és az ég felé tárva két karom, zokogás tört föl szivemből.

Piersonné fölkelt, hátam mögé került. „De hát mi baj?" — kérdezte ujra. Azt feleltem neki, hogy atyám halála idéződött föl emlékezetembe ez elhagyott völgy láttára; azzal bucsut vettem tőle és távoztam.

Mért határoztam magam arra, hogy hallgassak szerelmemről, nem tudtam magamnak számot adni róla. Azonban ahelyett, hogy hazatértem volna, mint az őrült, ugy kezdtem összevissza bolyongni a faluban és az erdőkben. Ahol padot találtam, leültem, de aztán hirtelen fölugrottam. Éjfél felé Piersonné háza tájára tévedtem; az ablakban volt. Mikor megpillantottam, éreztem, hogy reszketek; vissza akartam fordulni; de mintha csak megbüvöltek volna, lassan, szomorun odamentem és leültem az ablaka alatt.

Nem tudom, hogy rám ismert-e, alig ültem ott pár pillanatig, mikor hallottam, hogy üde csengésü, édes hangján egy románc refrénjét énekli és csaknem ugyanabban a pillanatban egy virág hullott a vállamra. Egy rózsa volt, amelyet aznap este a keblén láttam; fölvettem és ajkamhoz emeltem.

„Ki jár itt, — mondta most, — ilyen későn? Maga az?“ És nevemen szólitott.

A kert rácskapuja nyitva volt, válasz nélkül fölkeltem és beléptem a kertbe. A gyep közepén álltam meg; ugy mentem vakon, mint az alvajáró; nem tudtam, mit cselekszem.

Egyszerre láttam, hogy megjelenik a lépcsőre nyiló ajtóban; bizonytalannak látszott s figyelmesen bámult a holdsugarakra. Pár lépést tett felém; én is megindultam. Szólni nem tudtam; térdre hulltam előtte és megragadtam a kezét.

„Hallgasson rám, — szólt most — tudok mindent; de ha valóban igy áll a dolog, Oktáv, akkor el kell utaznia innen. Maga mindennap eljár ide, hát nem szivesen látott vendég nálam? Nem elég ez magának? Hát mit tehetnék még a kedvéért. Barátságomat megnyerte, szerettem volna, ha ereje van rá, hogy a magáét tovább megőrizze számomra.“

VII. FEJEZET.

Igy beszélt Piersonné, aztán elhallgatott, mintha feleletet várt volna. És mert én egész összeroskadtam a szomoruság sulya alatt, szeliden visszahuzta a kezét, pár lépést hátrált, megállt még egyszer, aztán szép csendesen bement a házba.

Ott maradtam a gyepen. Számitottam rá, hogy ezt fogja nekem mondani; nyomban kész voltam az elhatározással, föltettem magamban, hogy utazni fogok. Sebzett szivvel keltem föl, de szitárd elhatározással és körülsétáltam a kertben. A házat néztem, a szobája ablakát; mikor kimentem, behuztam magam után a rácsajtót és miközben becsuktam, rányomtam ajkam a kilincsre.

Hazatérve, meghagytam Larivenak, hogy készitsen el mindent, ami kell, mert ugy számitottam, hogy utazom, mihelyt reggel lesz. A szegény fiut meglepte a dolog; de intettem neki, hogy engedelmeskedjék és ne kérdezzen. Nagy bőröndöt hozott elő s kezdtünk mindent elrendezni.

Reggeli öt óra volt és a nappal már derengni kezdett, amikor megkérdeztem magamtól, vajjon hová is megyek. Erre az egyszerü gondolatra, amely eddig eszembe sem jutott, ellenállhatatlan csüggedés fogott el. Kipillantottam a mezőre s a szemhatárnak hol ezt, hol azt a pontját néztem. Nagy gyöngeség vett erőt rajtam; egész ki voltam merülve a fáradtságtól. Leültem egy karosszékbe; lassan-lassan összezavarodott minden gondolatom;

a homlokomhoz nyultam, verejtékben ázott. Heves lázroham reszkettette meg minden tagomat, csak annyi erőm volt, hogy Larive segitségével ágyamba vonszoljam magamat. Annyira kuszált volt minden gondolatom, hogy alig emlékeztem rá, mi történt velem. Igy telt el a nap; estefelé hangszerek lármáját hallottam. A vasárnapi bál volt és én meghagytam Larivenak, hogy menjen oda és nézze meg, ott van-e Piersonné. Larive nem látta őt semerre, erre hozzájuk küldtem el. Az ablakok zárva voltak; a szolgáló azt mondta Larivenak, hogy urnője elutazott a nénjével és pár napot egyik rokonuknál fognak tölteni, aki N***-ben lakik, egy elég távoli kis városban. Egyuttal levelet is hozott nekem Larive, amelyet hátrahagytak számomra. A levél e szavakkal volt fogalmazva:

„Három hónapja látom magát és egy hónap óta észrevettem, hogy olyasmit kezd irántam érezni, amit a maga korában szerelemnek hivnak. Azt hittem, azt az elhatározást is fölfedeztem magában, hogy erőt vesz magán és eltitkolja ezt előttem. Becsülést éreztem maga iránt; ez többet jelentett számomra. Nem tehetek magának semmi szemrehányást azért, ami történt, sem azért, hogy nem volt kellő akaratereje.

Az, amit szerelemnek képzel, csak vágy. Tudom, hogy nagyon sok nőnek vágya ezt fölkelteni; de lehet több hiuság is bennök és igy nem érzik szükségét, hogy megtessenek az első embernek, aki közelit hozzájuk. De még ez a hiuság is veszedelmes, és igazságtalan volnék, ha azt mondanám, hogy ez vezet magával szemben.

Pár évvel idősebb vagyok magánál és arra kérem, ne látogasson meg többé. Hiába való volna megkisérelnie, hogy egy gyönge pillanatát elfeledje; az, ami köztünk történt, nem ismétlődhetik meg mégegyszer, de egészen feledni sem lehet.

Nem minden szomoruság nélkül válok meg magától; pár napig távol leszek; ha visszatérve, nem találnám magát a vidékünkön, hálás volnék barátságnak és becsülésnek ezért az utolsó jeléért, amelyet velem szemben tanusitott.

Pierson Brigitta."

VIII. FEJEZET.

A láz egy hétig ágyban tartott. Mihelyt azonban olyan állapotban voltam, hogy irhattam, válaszoltam Piersonnénak, hogy engedelmeskedem neki és elutazom. Jóhiszemüen irtam ezt és egyáltalában nem volt szándékomban őt megcsalni; de azért mégis nagyon távol volt tőlem, hogy igéretemet megtartsam. Alig haladtunk vagy két mértföldnyire, már kiáltottam, hogy álljanak meg és leszálltam a kocsiról. Sétálgatni kezdtem az uton. Le nem tudtam venni szememet a faluról, mely még odalátszott a távolból. Végre kinos határozatlanság után éreztem, hogy lehetetlenség utamat folytatnom, elhatároztam, hogy inkább ott a helyszinén meghalok, de nem ülök föl ujra a kocsira. Mondtam a postakocsisnak, hogy forduljon meg; és ahelyett, hogy Párisba mentem volna, amint jeleztem, egyenesen N***-be hajtattam, ahol Piersonné volt.

Este tiz órakor érkeztem meg oda. Alig szálltam le a vendégfogadóban, már siettem megmutattatni magamnak egy fiuval a rokona házát és meg sem gondolva, mit cselekszem, egyenesen odamentem. Egy szolgáló jött nekem ajtót nyitni; megkértem rá, hogy ha Piersonné itthon van, menjen és jelentse neki, hogy Desprez ur részéről beszélni akar vele valaki. Desprez volt falunk lelkészének neve.

Mialatt a szolgáló megbizatásomban eljárt, én egy elég homályos kis udvaron várakoztam; mivel esett, előbbre mentem egész a lépcső alján levő

oszlopos tornácig, amely nem volt megvilágitva. Piersonné csakhamar megjelent a szolgáló nyomában; gyorsan lejött a lépcsőn és a sötétben nem látott meg engem; egy lépést tettem felé és megérintettem a kezét. Rémülten tántorodott hátra és igy kiáltott: „Mit akar tőlem?“

A hangja olyan remegőn csengett és mikor a szolgáló a világossággal megjelent, olyan sápadtnak láttam őt, hogy nem tudtam mire vélni a dolgot. Lehetséges volt, hogy váratlan megjelenésem ilyen mértékben megzavarja? Ez a gondolat végigcikkázott elmémben; de magamban azt mondtam, hogy ez kétségkivül csak egy olyan nő természetes megdöbbenése volt, akit hirtelen meglepnek.

Eközben, most már nyugodtabb hangon, megismételte kérdését. „Bele kell egyeznie, — mondtam neki, — hogy még egyszer láthassam. Azután elutazom, elhagyom ezt a vidéket, engedelmeskedni fogok önnek, esküszöm rá, sőt még tovább megyek, mint ahogy kivánta, mert eladom atyám házát s amim még azonfölül van és külföldre költözöm. De csak az alatt a föltétel alatt, hogy még egyszer látom önt; különben maradok; nem kell tőlem félnie, de erre el vagyok határozva.“

Piersonné összeráncolta szemöldökét s különös tekintetet vetett jobbra-balra; aztán csaknem kecses mosollyal válaszolt nekem: „Jöjjön holnap, napközben, fogadni fogom.“ Azzal eltávozott.

Másnap délben mentem oda. Régi tapétáju s ódon butorokkal berendezett szobába vezettek. Egyedül találtam őt ott, egy divánon ült. Én is leültem vele szemben.

„Asszonyom, — mondtam neki, — nem azért jöttem, hogy arról beszéljek önnek, mennyit szenvedek, sem pedig, hogy ön iránt érzett szerelmemet megtagadjam. Azt irta nekem, hogy azt,

ami köztünk történt, nem lehet elfelejteni, ez igaz, de azt is mondta, hogy ez okból nem lehetünk többé egymással olyan bizalmas lábon, mint azelőtt, és ebben csalódik. Szeretem önt, de egyáltalában nem bántottam meg; az ön részéről semmiféle változás nem történt, mert ön nem szeret engem. Ha viszontlátjuk egymást, egyedül csak értem kell felelni valakinek, és éppen a szerelmem az, amely felel értem."

Félbe akart szakitani.

„Engedje meg, könyörgöm, engedje meg, hogy folytassam. Senki nálam jobban nem tudja, hogy bármilyen tisztelettel viseltetem is ön iránt, minden fogadkozásom ellenére is, amellyel magamat leköthetném, a szerelem mégis csak a legerősebb marad. És ismétlem, nem azért jöttem, hogy megtagadjam a szerelmet, mely szivemben lakik. De azokból következtetve, amiket nekem saját maga mondott, nem a mai napon tudta meg, hogy szeretem. Ugyan mi volt az ok mely eddig megakadályozott abban, hogy bevalljam önnek. A félelem, hogy önt elveszitem; reszkettem attól, hogy elküld magától, ami meg is történt. Szabja elém azt a föltételt, hogy az első szóra, amelyet kiejtek, az első alkalommal, ha egyetlen olyan mozdulatom vagy gondolatom csuszik el, amely megfeledkeznék a legmélyebb tiszteletről, be lesz zárva előttem az ajtaja, s ugy amint már eddig is hallgattam, hallgatni fogok a jövőben is. Azt hiszi, egy hónapja még csak, hogy szeretem, szerettem az első naptól kezdve. És mikor ön ezt észrevette, még továbbra is fogadott engem azért. Ha akkor még birtam a becsülését, amellyel képtelennek tartott rá, hogy megsértsem, miért vesztettem el most ezt a megbecsülést? Ezt jöttem most megkérdezni öntől. Mert mit is cselekedtem? Térden állva könyörögtem; még csak egy szót sem szóltam.

Mi újat mondtam Önnek? Hiszen már tudta akkor. Gyönge voltam, mert szenvedtem. Nézze, asszonyom, husz éves vagyok, de az, amit az életből láttam, ugy megundoritott tőle (még erősebb szót is használhatnék), hogy nincs ma a földön, sem az emberi társadalomban, sem a pusztaságban olyan kicsi és jelentéktelen hely, amelyet én elfoglalni szeretnék. A kertje négy fala által bezárt tér az egyetlen hely a világon, ahol még élhetek; ön az egyetlen lény, akinek kedvéért Istent szeretem. Lemondtam már mindenről, mielőtt önt ismertem volna. Miért veszi el tőlem az egyetlen sugarat, amelyet a Gondviselés meghagyott nekem. Ha félelemből történik ez, ugyan mivel kelthettem föl a félelmét? Ha ellenszenvből, mivel szolgáltattam rá okot? Ha részvétből teszi, hogy megkiméljen a szenvedésektől, csalódik, mikor azt hiszi, hogy kigyógyulhatok; talán két hónappal ezelőtt még meggyógyulhattam volna; jobb szeretem, ha láthatom önt, bár szenvedés árán is és nem fogom megbánni, bármi történjék. Az egyetlen szerencsétlenség, ami érhet, az, hogy elveszitem önt. Tegyen próbára. Ha én valaha ugy érezném, hogy tul sok szenvedés háramlik rám megegyezésünkből, tüstént elutazom; és erről egész bizonyos lehet, mert most, hogy elküld, szintén kész vagyok utazni. Mit kockáztat azzal, ha meg egy-két hónapot ad nekem abból a páratlan boldogságból, amelyet sehol, soha föltalálni nem fogok?"

Válaszát vártam. Hirtelen fölugrott, aztán ismét leült. Egy pillanatig hallgatott, aztán igy szólt! „Legyen róla meggyőződve, hogy nem igy áll a dolog." Az volt az érzésem, hogy észrevehetően olyan kifejezéseket keresett, amelyek nem tünnek föl nekem tulszigoruaknak és hogy szelid kiméllettel akart nekem válaszolni.

„Egy szót, — mondtam neki, s fölálltam, —

csak egy szót és nem többet. Tudom, kicsoda ön és ha van irántam egy csöpp részvét a szivében, hálás vagyok érte; csak egy szót mondjon. Ez a pillanat dönt az életem fölött."

Piersonné lehajtotta a fejét és láttam, hogy még habozik. „Azt hiszi, meg fogok gyógyulni? — kiáltottam. — Isten tartsa meg ezt a hitét akkor is, ha elüzött innen . . ."

Mikor e szavakat kimondtam, tekintetem a szemhatárra tévedt s egész a lelkem mélyéig valami borzalmas egyedülvalóságot éreztem és arra a gondolatra, hogy el kell utaznom, még a vér is megfagyott bennem. Ő látta, hogy ott állok előtte, a két szemem rátapadt és lestem, hogy beszéljen; minden életerőm ott csüngött az ajkán.

„Hát jól van, — szólalt meg most, — hallgasson rám. Ez az utazás, amelyet most tett, oktalanság volt; ugy kell föltüntetni, hogy nem miattam jött ide; vállaljon magára egy megbizatást, amelyet én adok önnek családunk egy barátja részére. Ha ugy találja is, hogy kissé messze ut ez, nagyon jó alkalom egy kis távollétre, amely addig tart, ameddig ön akarja, de azért nem lesz tulságos rövid. Akármit mondjon is, — tette hozzá mosolyogva, — egy kis utazás csillapitólag fog önre hatni. Egy kis pihenőt tart a Vogesekben és innen egész Strassbourgig megy. Azután egy, vagy jobban mondva két hónap mulva visszajön, hogy beszámoljon nekem arról, amivel megbiztam; ha majd akkor viszontlátom, szivesebben felelek önnek.

IX. FEJEZET.

Még aznap este levelet kaptam Piersonnétől R. D. ur címére Strassbourgba. Három hét alatt eljártam megbizatásomban és visszatértem.

Szüntelenül csak rá gondoltam egész utazásom alatt és végkép elvesztettem minden reményemet, hogy valaha el tudjam feledni. De elhatározott szándékom volt, hogy hallgatni fogok előtte erről; a veszedelem, amelyben forogtam, hogy saját oktalanságomból elveszitem őt, sokkal kinzóbb gyötrelmeket okozott nekem, semhogy eszembe jutott volna, ujból kitennem magam ennek a veszedelemnek. Az a megbecsülés, amelyet iránta éreztem, nem engedte meg, hogy jóhiszemüségében kételkedjem és abban a hozzám intézett fölszólitásában, hogy hagyjam el a vidéket, nem láttam semmi szemforgatást. Egyszóval szent volt a meggyőződésem, hogy az első szerelmes szóra, amelyet előtte kiejtek, zárva lesz előttem az ajtaja.

Ugy találtam, hogy lesoványodott és megváltozott. A megszokott mosoly bágyadtnak látszott elszintelenedett ajkán. Azt mondta nekem, hogy beteg volt.

Arról, ami köztünk történt, nem esett szó. Ugy tetszett nekem, hogy ő sem akar rá emlékezni. Én pedig nem akartam szóba hozni. Csakhamar ujra kezdtük a régi életet, mely jó szomszédok közt szokás; de azért volt köztünk valami feszélyező, valami mesterkélt bizalmasság. Ugy rémlett, mintha

olykor azt mondtuk volna egymásnak: „Igy volt ezelőtt, hát hadd maradjon igy ezután is.“ Piersonné ugy ajándékozott meg engem bizalmával, mintha a becsületemet adta volna vissza, amiben volt valami báj a szememben. De társalgásunk sokkal hidegebb volt, már csak azért is, mert mig beszélgettünk, a szemeink néma párbeszédet folytattak. Abban, amit egymásnak mondhattunk, nem volt többé semmi kitalálni való. Már nem próbáltunk, mint azelőtt, minél mélyebbre hatolni egymás lelkében, nem csüggtünk többé azzal az érdeklődéssel minden szón, minden érzésen, azzal a kiváncsi megbecsüléssel, mint azelőtt, ő jóságosan bánt velem, de én bizalmatlan voltam még a jósága iránt is; a kertben elsétálgattam vele, de házon kivül már nem kisértem el; nem jártuk be többé együtt a völgyet; ha egyedül voltunk, kinyitotta a zongorát; hangjának csengése nem keltette többé bennem azt az ifjui lelkesedést, azt az örömteljes elragadtatást, amely olyan, mint a reményteli zokogás. Távozáskor mindig kezet nyujtott nekem, de ugy éreztem, hogy ez a kéz egész lélektelen. Nagyon sok erőltetettség volt fesztelenségünkben, nagyon sok visszaemlékezés a legkisebb szavunkban és mindezeknek mélyén igen sok szomoruság.

Éreztük, hogy egy harmadik furakodott közénk; a szerelem volt az, amelyet iránta éreztem. Semmi sem árulta el ugyan tetteimben, de csakhamar le lehetett olvasni arcomról: elvesztettem vidámságomat, erőmet és egészséges szinemet, mely arcomat pirosra festette. Egy hónap sem telt még el és már nem ismertem rá önmagamra.

Különben beszélgetésünk közben makacsul kitartottam amellett, milyen undort érzek a világgal szemben s milyen ellenszenves nekem a gondolat, hogy oda valaha visszatérjek. Föltettem magam-

ban, hogy éreztetni fogom Piersonnéval, mennyire nincs oka megbánni, hogy ujra magához fogadott. Hol előbbi életemet festettem előtte a legkomorabb szinekkel és azt hangoztattam egyre, hogy ha el kellene tőle válnom, a halálnál iszonyubb egyedülvalóságnak volnék kiszolgáltatva; azt mondtam neki, hogy borzadok a társadalmi élettől és az a hűséges leirás, melyet életemről adtam, meggyőzte róla, hogy komolyan beszélek. Hol meg vidámságot tetettem, amely nagyon távol állt szivemtől, mert be akartam neki bizonyitani, hogy a legiszonyatosabb szerencsétlenségtől mentett meg, mikor megengedte, hogy láthassam; csaknem minden alkalommal köszönetet mondtam neki, midőn hozzá mentem, csak azért, hogy este vagy másnap ismét ott lehessek. „Minden boldog álmom, minden reményem, minden becsvágyam itt van bezárva a földnek ezen a kis zugán, ahol ön lakik, — mondtam neki, — más levegő nem éltet engem, csak az, amelyet ön beszív."

Látta, mit szenvedek és nem állhatta meg, hogy ne sajnálkozzék rajtam. Bátorságom részvétet keltett benne és minden szaván, sőt még a mozdulatain is és az egész lényén valami megindultság ömlött el, mikor én ott voltam. Érezte, milyen küzdelem megy végbe bennem; engedelmességem hizelgett büszkeségének, de sápadtságom fölkeltette szivének ösztönszerü irgalmát. De néha mégis izgatottnak, sőt kacérnak láttam; csaknem kihivó arccal mondta olykor: „Nem leszek itthon holnap . . . Ne jöjjön ilyenkor . . ." Mikor azután szomoruan és lemondó arccal akartam távozni, egyszerre meglágyult és hozzátette: „Különben nem tudom, jöjjön, amikor csak akar"; vagy pedig sokkal meghittebb volt a bucsuzása; szomorubb és édesebb tekintettel kisért egész a rácsig.

„Ne kételkedjék abban, — mondtam neki, —

hogy a Gondviselés vezérelt engem önhöz. Ha nem ismertem volna meg önt, ezidőszerint talán már rég visszaestem volna züllött életembe. Az Isten ugy küldötte önt hozzám, mint a világosság angyalát, hogy visszarántson a mélység széléről. Szent hivatás van önre bizva. Ki tudja, mire vinnének, ha elveszíteném önt, a marcangoló bánat, a gyászos tapasztalatok, amelyekre már ily ifjukorban szert tettem, és ifjuságom rettenetes küzdelme életuntságommal?"

Ez a gondolat, amely bennem különben igen komolyan élt, a legnagyobb hatással volt egy olyan nőre, akiben rajongó buzgóság lakott s akinek lelke egyben csupa jámborság és csupa lángolás volt. Talán ez volt az egyedüli ok, amelyért Piersonné megengedte, hogy láthassam.

Egy napon éppen indulófélben voltam hozzá, mikor kopogtak az ajtómon és Mercansont láttam belépni, ugyanazt a papot, akivel első látogatásom alkalmával kertjében találkoztam. Bocsánatkérésekkel kezdte, amelyek épp oly unalmasak voltak, mint ő maga, hogy igy ismeretlenül berontott hozzám; én azt mondtam neki, hogy igen jól ismerem; a plébánosunk unokaöccse, és megkérdeztem tőle, mi járatban van. Kényszeredett arccal izgett-mozgott a helyén a kifejezéseket keresve, s az ujjahegyével megtapintott mindent, amit csak az asztalomon talált, mint aki nem tudja, mit is mondjon. Végre kibökte, hogy Piersonné beteg és őt bizta meg azzal, figyelmeztessen engem, hogy ma nem fogadhat.

„Beteg? De hiszen tegnap elég későn váltunk el egymástól, akkor még jól érezte magát."

Mercanson meghajolt. „De abbé ur, ha beteg is, mért üzeni ezt nekem egy harmadikkal? Nem lakik olyan messze, hogy szükséges lett volna megkimélnie engem a fölösleges fáradtságtól."

Ugyanaz a néma válasz Mercanson részéről.

Nem tudtam megérteni, mit jelent Brigittának ez a lépése s még kevésbbé, hogy mért éppen őt bizták meg ezzel. „Jól van, – mondtam neki, – holnap majd találkozom vele és ő megmagyarázza az egészet."

Erre ujabb tétovázás kezdődött Marcansonnál: Piersonné különben még azt is mondta neki... meg kell nekem mondania... meg van vele bizva...

„Ej, de hát mivel?" ... kiáltottam türelmetlenül.

— Uram, ön nagyon erőszakos, ugy gondolom, hogy Piersonné elég sulyos beteg; nem fogadhatja önt egész héten.

Ujra mélyen meghajolt és távozott.

Világos volt, hogy ez alatt a látogatás alatt valami titok lappang; vagy igazán nem akar látni Piersonné és ezt nem tudtam mire magyarázni, vagy pedig Mercanson önhatalmulag avatkozott a dologba.

Megvártam, mig ez a nap eltelt; másnap, már jókor ott voltam az ajtajánál, ahol a szolgálóval találkoztam, de ez azt mondta nekem, hogy urnője tényleg sulyos beteg és akármit csináltam, nem akarta sem a pénzt elfogadni, amellyel megkináltam, sem a kérdéseimet meghallgatni.

Mikor a faluba visszatértem, a sétatéren éppen Mercansont pillantottam meg; iskolás gyermekek vették körül, akiket nagybátyja tanitott. A szónoklata kellős közepén szakitottam félbe és arra kértem, hogy váltson velem pár szót.

Elkisért a tér széléig, de most rajtam volt a habozás sora, mert nem tudtam, miképp fogjak a dologhoz, hogy kihuzzam belőle a titkot. „Uram, — mondtam neki, — nagyon kérem, mondja meg nekem, hogy az-e az igazság, amit tegnap velem közölt, vagy van valami más inditó oka a dolognak. Miután itt a környéken nincs orvos, akit el lehetne hivni, rendkivül komoly magyarázata van, ha megkérdezem, hogy áll a dolog.

Mindenféleképpen szabadkozott s egyre azt hajtotta, hogy Piersonné beteg és hogy mást nem tud, legfeljebb azt, hogy tegnap érte küldött és megbizta, hogy értesitsen engem és hogy ezzel ő be is fejezte föladatát. Ezalatt folytonos beszélgetés közben a főut végén, meglehetősen elhagyott tájékra értünk. Látva, hogy sem ravaszság, sem kérés nem használ, hirtelen odafordultam hozzá és megragadtam a két karját.

— Mit jelentsen ez uram? Erőszakot akar használni?

— Nem, de azt akarom, hogy beszéljen.

— Uram, én nem félek senkitől s amit kellett, megmondtam önnek.

— Azt mondta, amit kellett és nem azt, amit tud. Piersonné nem beteg, tudom, bizonyos vagyok benne.

— Honnan tudja?

— A szolgálója mondta nekem. Mért zárja be előttem az ajtaját és mért bizza ennek közlését önre?

Mercanson észrevette, hogy egy paraszt megy el arra, „Péter, — kiáltott rá nevén szólitva, — várjon meg, beszélni valóm van magával."

A paraszt közelébb lépett hozzánk; Mercanson csak ezt akarta, mert jól sejtette, hogy egy harmadik jelenlétében nem merem bántalmazni. Tényleg el is bocsátottam, de olyan nyersen eltaszitottam, hogy hátratántorodott és háttal egy fának esett. Ökölbe szoritotta a kezét és szó nélkül távozott.

Rendkivüli izgalomban töltöttem az egész hetet; napjában háromszor is elmentem Piersonnéhoz, de az ajtajában mindig következetesen elutasitottak. Levelet kaptam tőle; elmondta benne, hogy sürü látogatásaim sok szóbeszédre adtak alkalmat a vidéken és arra kért, hogy jövőre fogjam ritkábbra látogatásaimat. Egyébként egy szó sem volt benne sem Mercansonról, sem a betegségéről.

Ez az óvatosság annyira nem volt természetes nála és olyan különös ellentétben állt büszke közönyével, amelyet minden eféle dologgal szemben tanusitott, hogy először alig akartam hinni benne. Mivel azonban nem tudtam semmi más magyarázatot találni, azt válaszoltam, semmit sem viselek ugy a szivemen, mint hogy neki engedelmeskedjem. De a kifejezéseimen akaratom ellenére is érzett valami keserüség. Szándékosan késleltettem még a napot is, melyen ujra szabad volt őt meglátogatnom és egyáltalában nem küldtem a hogyléte után érdeklődni, mert meg akartam őt győzni, hogy nem hiszek a betegségében. Nem tudtam, mi lehetett az oka, hogy igy eltávolodott tőlem; de igazán olyan szerencsétlen voltam, hogy gyakran komolyan gondoltam rá, végzek inkább ezzel az elviselhetetlen élettel. Egész napokat töltöttem az erdők közt. A véletlen ugy intézte, hogy itt találkozzam vele egy napon, de olyan állapotban, amely szánalmat keltett.

Bizony alig volt rá bátorságom, hogy valami magyarázatot kérjek tőle; nem válaszolt egyenesen és én nem tértem vissza többé erre a tárgyra. Ezen kivül arra kellett szoritkoznom, hogy a napokat számláljam, melyeket nélküle töltök el és heteken át egy-egy látogatás reménye éltessen. Minden pillanatban vágyat éreztem magamban, hogy térdre vessem magam előtte és lefessem neki kétségbeesésemet. Azt mondtam magamban, hogy erre nem maradhat érzéketlen s legalább pár résztvevő szóval fizet majd érte; de hirtelen távozása és ridegsége megakadályozott ebben; reszkettem, hogy el találom őt veszíteni, pedig szivesebben meghaltam volna, mint hogy ennek kitegyem magam.

És mert igy még csak kipanaszolnom sem volt szabad bajomat, az egészségem kezdett leromlani.

A lábam is csak bajomra vitt hozzá; éreztem, hogy csak azért megyek oda, hogy meritsek a könnyek forrásából és minden látogatásom ujabb könnyekbe került; valóságos szakitás volt minden egyes válásunk, mintha soha többé nem láthattam volna őt viszont.

Részéről ő sem azon a hangon beszélt velem és nem volt oly szives hozzám, mint azelőtt; utazási tervekről beszélt; tetette magát, hogy csak ugy odavetőleg közli velem, milyen vágy fogta el, mint mondta, hogy elhagyja ezt a vidéket és én se holt se eleven nem voltam, mig hallgattam. Ha néha el is feledkezett magáról egy természetes mozdulat erejéig, nyomban megint kétségbeejtő hidegséget erőltetett magára. Egy napon nem tudtam megállni, hogy el ne sirjam előtte fájdalmamat, hogy igy bánik velem. Láttam, hogy erre önkéntelenül elsápadt. Mikor távoztam, azt mondta nekem az ajtóban: Holnap Sainte-Lucebe megyek (ez egy környékbeli falu volt) és ez tul messze ut arra, hogy gyalog menjek. Legyen itt holnap jókor reggel a lovával, ha nincs más dolga, elkisérhet.

Pontosan ott voltam a találkán, amint képzelhető is. Valóságos örömmámorban feküdtem le este e szavak után; de mikor reggel hazulról elindultam, éppen ellenkezőleg valami leküzdhetetlen szomoruságot éreztem. Azzal, hogy visszaadta azt az elvesztett jogomat, hogy elkisérhessem magános lovaglásain, tisztára csak szeszélynek engedett, amelyet kegyetlennek találtam, ha nem szeretett. Tudta, mennyire szenvedek; miért élt hát vissza a bátorságommal, ha nem változtatta meg véleményét.

Ez a gondolat, amely egész önkéntelenül vetődött föl bennem, teljesen kivetkőztetett megszokott lényemből. Mikor lóra ült, hevesen dobogott a

szivem, amint a lábát megfogtam; nem tudom, hogy a vágy okozta-e ezt vagy a harag. „Ha ő is ugy érez, mint én, mondtam magamban, akkor mire való ez a nagy tartózkodás? Ha pedig csak kacérkodik velem, miért ez a nagy szabadság?“

Ilyenek az emberek. Első szavamra észrevette, hogy zavart a tekintetem és arcom megváltozott. Nem beszélgettem vele és az ut másik oldalára tértem. Mig a lapályon haladtunk, nyugodtnak látszott és csak néha-néha forditotta felém a fejét, hogy lássa, követem-e, de mikor az erdőbe beértünk és lovaink patkója visszhangot kezdett verni a komor fasorban a puszta sziklák között, láttam, hogy hirtelen megremeg. Megállt, mintha engem akart volna bevárni, mert kissé elmaradtam mögötte, de mihelyt utólértem, nyomban ügetésbe kezdett; csakhamar a hegyoldalhoz érkeztünk és lépésben kellett mennünk. Ekkor mellé szegődtem, de mindaketten lehorgasztottuk fejünket; itt volt a kellő pillanat, megragadtam a kezét.

— Brigitta, — mondtam neki, — nagyon kifárasztottam már panaszaimmal? Terhére voltam azzal, hogy mióta visszatértem, mindennap láttam és hazatérve minden este megkérdeztem magamtól, mikor kell már meghalnom? Két hónap óta, mióta kerül a nyugalom és erőmet s reménységemet vesztem, szóltam-e Önnek egyetlen szót is erről a végzetes szerelemről, amely szivemet marcangolja és amely megöl, hát nem tudja ezt? Nézzen föl rám! Hát el kell ezt szóval mondanom? Nem látja, hogy szenvedek és hogy sirással telik el minden éjszakám? Nem találkozott valamerre ebben a baljós erdőben egy szerencsétlennel, aki két kezébe temetett fejjel üldögélt itt? Nem látott soha könnyeket ezen a haraszton? Nézzen rám, nézzen ezekre a hegyekre! Emlékszik még rá, hogy szerettem? Ezek tudják, ők a tanuink; ezek a szik-

lák, ezek az elhagyott helyek tudják. Miért hoz ide közéjük? Nem vagyok elég szerencsétlen anélkül is, ugy-e most sem hiányzott a bátorságom, nem engedelmeskedem-e Önnek hüségesen? Milyen próbára és milyen kinokra vagyok kárhoztatva és milyen bünömért? Ha nem szeret engem, mi keresni valója van itt.

— Menjünk tovább, — mondta ő, — kisérjen haza, menjünk vissza amerre jöttünk. — Megragadtam a lova zabláját.

— Nem, — feleltem, — mert már beszéltem. Ha most visszafordulunk, elvesztem Önt, azt tudom. Ha haza megyünk magukhoz, előre tudom, mit fog mondani. Ön látni akarta, meddig tart a türelmem. Kihivólag lépett föl fájdalmammal szemben, talán azért, hogy joga legyen engem elüzni; torkig volt már ezzel a szomoru szeretővel, aki panaszszó nélkül szenvedett és aki lemondással üritette ki az ön megvetésének keserü kelyhét! Tudta, hogyha egyedül maradok Önnel e fák szeme előtt ez erdei magánnyal szemben, ahol szerelmünk kezdődött, nem maradhatok tovább csöndben! Ön meg akart sértődni; ugy-e asszonyom, csak hadd veszitsem el Önt. Eleget sirtam, eleget szenvedtem, eleget rejtegettem már szivemben ezt az esztelen szerelmet, amely itt rágódik rajtam; de önben is elég kegyetlenség lakott!

Amint mozdulatot tett, hogy lováról leugorjék, a karomba kaptam és ajkamat az övére tapasztottam. De a következő pillanatban láttam, hogy elsápad, lehunyja a szemét, elereszti a kantárszárat, amelyet kezében tartott és a földre csuszik le.

Jóságos Isten, — kiáltottam föl, — szeret! Viszonozta csókomat.

Leszálltam a lóról és odafutottam hozzá. Ott hevert a füvön. Fölemeltem, kinyitotta a szemét; hirtelen borzongás remegtette meg egész testé-

ben; teljes erejével lökte vissza a kezem, könyekben tört ki és elfutott tőlem.

Ott maradtam egyedül az ut szélén; egyre őt néztem, szép volt, mint a nap, amint odadőlt egy fához, hosszu haja vállára omlott, a keze izgatottan remegett, pir öntötte el arcát, amely csillogóra gyult a bibortól és a könnyek gyöngyétől. „Ne közelitsen hozzám, — kiáltotta, — egy lépést se tegyen felém!“

— Ó szerelmem, — mondtam neki, — ne féljen semmitől; ha az imént megsértettem, megbüntethet érte; az őrület és a fájdalom egy szörnyü percében történt; bánjon velem ugy, amint akar, most elutazhat s engem is elküldhet, amerre tetszik; tudom, hogy szeret, Brigitta, és ön nagyobb biztonságban van itt, mint a királyok palotáikban.

Piersonné e szavakra rám szögezte nedves szemét; ugy éreztem, hogy boldogságom röpül felém ebben a szemvillanásban. Átugrottam az uton és térdre ereszkedtem előtte. Milyen kevéssé szeret az, aki el tudja mondani, milyen szavakkal vallotta meg neki a kedvese, hogy szereti.

X. FEJEZET.

Ha ékszerész volnék s keresnék az ékszeres szekrényemben egy gyöngynyakéket, hogy megajándékozzam vele egy barátnőmet, ugy érzem, nagy gyönyörüséget szerezne nekem, ha magam akasztanám a nyakába; de ha a barátnő vagyok, inkább meghalnék, minthogy kitépjem a nyakéket az ékszerész kezéből.

Láttam, hogy a férfiak legnagyobb része alig várja, hogy odaadhassa magát a nőnek, aki szereti és én mindig ellenkezőképp cselekedtem, nem számitásból, hanem valamely természetes ösztönből. A nő, aki szeret már kissé, de ellenáll, még nem szeret eléggé, az pedig, aki eléggé szeret már s mégis ellenáll, tudja, hogy még nem szeretik eléggé.

Piersonné több bizalmat tanusitott irántam, miután már megvallotta nekem, hogy szeret, mint amennyit bármikor mutatott irántam. A megbecsülés, amellyel körülvettem, olyan édes örömet keltett benne, hogy szép arca ugy neki virult tőle, mint egy pompázó virág; láttam, hogy néha bolondos jókedvre ragadtatta magát, aztán hirtelen elgondolkodva állt meg; voltak pillanatok, amikor kedves szinleléssel ugy dédelgetett, mint a gyermeket, aztán egyszerre könnytele szemmel nézett rám; ezerféle kedveskedő tréfát talált ki, hogy ürügye legyen egy meghittebb szóra vagy egy ártatlan simogatásra, azután ott hagyott és

félre ült, hogy átadja magát álmodozásának, amelybe egészen elmerült. Van-e ennél drágább látvány a világon. Mikor ismét visszajött hozzám, én már mentem elébe valamelyik sétányon, ahonnét távolból figyeltem. „Ó barátnőm, — mondtam neki, — az Isten is örül neki, hogy látja, mennyire szeretem önt."

De mégsem tudtam előtte eltitkolni vágyaim hevességét, sem azt, hogy mennyi szenvedésembe kerül az ellenük való küzdelem. Egy este, mikor nála voltam, elmondtam neki, hogy reggel értesültem egy rám nézve nagy fontosságu pör elvesztéséről, ami jelentékeny változást fog előidézni helyzetemben. „Hogy lehet az, — kérdezte tőlem, — hogy erről ilyen nevetve értesit.

— Van valamelyik perzsa költőnek egy bölcs mondása, — feleltem neki: — Az, akit szép nő szeret, védve van a sors csapásaitól."

Piersonné nem válaszolt, de egész este még a szokásosnál is vidámabbnak mutatkozott. Mikor a nénjével kártyáztam és vesztettem, nem volt az a gunyos megjegyzés, amelyet föl ne használt volna, hogy engem csipkedjen, azt mondta, hogy nem értek semmit a kártyához, folyton ellenem fogadott, ugy, hogy elnyerte minden pénzemet, amely csak az erszényemben volt. Midőn az öreg hölgy eltávozott, kiment az erkélyre és én némán követtem őt.

Soha nem volt a földön szebb éjszaka; a hold már nyugvóra tért és a csillagok annál élénkebb fénnyel ragyogtak a sötétkék égen. Leheletnyi fuvalom sem ingatta a fákat; a levegő langyos volt és balzsamos.

Piersonné könyökére támaszkodott és az égre bámult. És lehajtott fővel ültem mellette és néztem, hogy ábrándozik. Csakhamar én is fölpillantottam; valami mélabus gyönyör részegitett meg

mindakettőnket. Együtt szivtuk be a langy fuvalmakat, amelyek a gyertyánfák közül áradtak; tekintetünkkel messze követtük az ürben a sápadt világosság végső derengését, amelyet a hold vont uszályként maga után, amint letünt a gesztenyefák sötétlő tömege mögött. Visszaemlékeztem arra a napra, mikor kétségbeesve szemléltem ennek a gyönyörü égboltnak végtelen ürességét; ez a visszaemlékezés megremegtetett; most annyira csordultig volt minden. Ugy éreztem, hogy hálaének zeng föl bennem és szerelmünk Isten elé száll a magasba. Átöleltem karommal drága kedvesem derekát; ő lágyan felém forditotta fejét; tele volt a szeme könnyel. Termete meghajolt, mint a nádszál, kétfelé hasadt ajka az enyémre hullt és megfeledkeztünk a mindenségről.

XI. FEJEZET.

Boldog éjszakák örök angyala, ki irhatná le csöndedet? Ó csók, titokzatos ital, amely ugy csordult ki az ajkakon, mint meglódult serlegekből. Érzékek mámora, gyönyör, igen, halhatatlan vagy, mint az Isten! A Teremtés magasztos gerjedelme, lények egyetemes egyesülése, háromszorosan is szent kéj, mit mondtak rólad azok, akik magasztaltak? Iramlónak neveztek, ó teremtő erő, és azt mondták, hogy futó megjelenésed fényt lopott muló életükre. Szó, amely maga is kurtább, mint haldokló lehellete! Az érzéki ősember igaz szava, amely reszket attól, hogy egy óráig éljen és az örök lámpák világát annyiba veszi, mint kavicsból kipattanó szikrát. Szerelem, te világ létalapja! Drága láng, amelyre az egész természet, mint nyugtalan vesztaszüz vigyáz szüntelenül az Isten templomában! Mindenség tüzhelye, amely által minden van! Maguk a rontás szellemei is meghalnának, ha rád fujnának. Meg sem lepődöm, hogy nevedet káromolják, mert nem tudják, ki vagy azok sem, akik azt hiszik, hogy szemtől-szembe láttak téged, mert a szemüket kinyitották hiszen, ha igazi apostolaidra akadsz, akiket csók egyesit itt a földön, megparancsolod nekik, hogy bocsássák le szempillájukat, mint kárpitot, mert nem szabad látniok a boldogságot.

De ti apró élvezetek, bágyatag mosolyok, első simogatások, félénk tegeződések, szerelmes asz-

szonyok első pihegése, ti, akiket látni lehet, ti, akik a mienk vagytok, ti talán kevésbbé vagytok Istentől valók, mint más, ti szép kerubok, akik ott lebegtek a hálófülkében és akik vissza vezetitek erre a földre az isteni álmából ocsudó embert? Ó drága gyermekei a kéjnek, mennyire szeret benneteket az édesanyátok. Ti vagytok azok, ingerlő enyelgések, akik az első titkokat leleplezitek, ti, még remegő és szüzi érintések, de már kielégithetetlen pillantások, akik kezditek már berajzolni a szivbe, mint félénk vázlatot, a drága bájak kitörülhetetlen képét. Ó boldog birodalom, ó hóditó bübáj, te teremted a szerelmeseket.

És téged, igazi fejedelmi ék, téged, te boldogság édes nyugalma, te első tekintet, amely az élethez ujra visszaröppensz, boldogok első visszatérése annyi közömbös tárgyhoz, amelyeket most csak a boldogságukon keresztül látnak, első lépések, amelyeket kedvesünk oldalán teszünk a természet ölén, ki fog benneteket lefesteni? Kifejezheti-e valaha emberi szó a leggyöngédebb simitás édességét?

Az, aki üde reggelen, ifjuságtól duzzadó erőben, lassu léptekkel jött ki valahonnan, mig mögötte egy imádott kis kéz zárta be a titkos ajtót; aki csak ment, anélkül, hogy tudta volna hová, bámulva az erdőket és mezőket; aki végig haladt egy téren és meg sem hallotta, hogy szólnak hozzá; aki leült valami elhagyott helyen és ok nélkül kacagott és sirt; aki arcára szoritotta kezét, hogy beszivja a ráragadt illatot; aki egyszerre elfeledte, hogy mit csinált eddig a világon; aki megszólitotta az uton a fákat és a madarakat, amelyeket elröppenni látott s aki végül boldog esztelennek mutatkozott az emberek közt és térdre hullt aztán és hálát adott ezért Istennek; az panaszszó nélkül meghalhat, mert övé volt az a nő, akit szeretett.

NEGYEDIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

Most azt kell elbeszélnem, mi történt szerelmemmel és milyen változás ment végbe bennem. Milyen magyarázatát adhatom a dolognak? Semmilyet, legfeljebb elbeszélhetem, ami történt és azt mondhatom: „Ez az igazság."

Két napja volt, sem több sem kevesebb, hogy szeretője voltam Piersonnénak. Este tizenegy órakor jöttem ki a fürdőből és fölséges éjszakában haladtam át a sétányon, hogy hozzámenjek. Olyan jó érzés járta át egész testemet, olyan megelégedettség ömlött el lelkemen, hogy menetközben ugráltam örömömben és az ég felé terjesztettem karomat. Ott találtam őt a lépcső felső fokán, a korlátra támaszkodott és egy gyertya állt lenn a földön mellette. Várt rám és mihelyt megpillantott, elémbe futott. Csakhamar benn voltunk a szobájában és magunkra reteszeltük az ajtót.

Megmutatta nekem, mint változtatta meg fésülködését, amely nekem nem tetszett; mint töltötte el egész napját azzal, hogy haját olyan fonatokba tornyozza föl, amilyenekbe én akartam, mint vitetett ki a hálófülkéből egy csuf fekete ágyrámát, amelyet én ijesztőnek találtam, mint frissitette föl a virágait ugy, hogy most mindenfelé csupa virág volt minden, elbeszélte nekem apróra, mi mindent csinált, amióta ismertük egymást, hogy mennyit látott szenvedni engem s hogy mennyit szenvedett ő maga is, hogy akarta ezer-

szer elhagyni ezt a vidéket, hogy akart futni szerelme elől, hogy talált ki mindenféle óvatosságot velem szemben; hogy kért tanácsot nagynénjétől, Mercansontól és a lelkésztől; hogy esküdött meg önmagának, hogy inkább meghal, de nem enged; és hogy elszállt mindez arra az egy szóra, amelyet én kimondtam, egyetlen tekintetemre, ezeknek meg ezeknek a körülményeknek a hatása alatt; és minden bizalmas közlésre egy csók következett! Azt, amit a szobájában kedvemre valónak találtam, ami fölkeltette figyelmemet, a sok apróság között, amely asztalát boritotta, nekem akarta adni, hogy vigyem haza még aznap este és állitsam a kandallómra; hogy mit csináljon ezentul reggel, délben, este, azt osszam én be kedvem szerint, ő magával nem törődik semmit; hogy a világ véleménye nem érinti; ha ugy cselekedett volna, mint aki ad rá, akkor el kellett volna tőlem szakadnia; de ő boldog akart lenni, azért bedugta a két fülét, most mult harminc éves és nem sok ideje van még hátra, hogy én szerethessem. „És ön, sokáig fog-e engem szeretni? Van egy csöpp igazság azokban a szavakban, amelyekkel oly jól elbóditott engem?“ És azonkivül a kedves szemrehányások, hogy későn jöttem, hogy kacér voltam, hogy nagyon beillatositottam magamat a fürdőben, vagy nem eléggé, vagy nem az ő izlése szerint, hogy papucsban maradt, hadd láthassam a meztelen lábát, amely éppen olyan fehér, mint a keze; de különben nem nagyon szép; százszor szebb szeretne lenni, amilyen tizenötéves korában volt. A diványon feküdtem; ugy éreztem, hogy letünt életemnek egy-egy gonosz órája hull le és válik le rólam minden egyes szóra, amelyet kiejtett. Néztem, hogy kel föl a szerelem csillaga rétem fölött és ugy éreztem, hogy olyan vagyok, mint életnedvekkel tele

fa, amely lepergeti a szélben száraz leveleit, hogy uj zöld ruhába öltözzék.

A zongorához ült és azt mondta, játszik nekem egy áriát Stradellától. Rendkivül szeretek minden egyházi zenét. És ezt a darabot, amelyet már énekelt nekem, igen szépnek találtam. „Na látja, — mondta, mikor befejezte — most alaposan be van csapva, ez az ária tőlem való és én mást hitettem el magával."

— Öntől való?

— Igen, csak azért mondtam magának, hogy Stradellától való, mert látni akartam, mit szól rá. Nem játszom soha a magam zenéjét, ha elfog is néha az alkotás vágya; de kisérletet akartam tenni és amint látja, ez sikerült is nekem, miután maga lépre ment.

Szörnyüséges gépezet is az ember! Lehetett-e ennél ártatlanabb valami? Egy kissé értelmesebb gyerek eszelhette volna ki ezt a cselt, hogy rászedje a nevelőjét. Piersonné szivből kacagott a dolgon és meg is mondta ezt nekem; de én hirtelen ugy éreztem, mintha felhő ereszkedett volna rám; az arcom elváltozott. „Mi baja van, — szólt ő, — mi bántja?"

— Semmi, játssza el nekem még egyszer azt az áriát.

Mialatt játszott, én föl és alá járkáltam, végig simitottam a homlokomat, mintha le akartam volna verni onnan a ködöt, lábammal dobbantottam és vállvonitással tértem napirendre tulajdon esztelenségem fölött; végül leültem egy párnára, amely a földre esett le; ő odajött hozzám. Minél inkább küzdeni akartam a sötétség szellemével, amely egy pillanatra hatalmába keritett, annál jobban nőtt fejemben a sürü sötét éjszaka.

— Igazán pompásan hazudik, — mondtam neki.

— Hogyan! Ez az ária öntől való, hát ilyen könnyen tud hazudni?

Meglepett arccal nézett rám. „Mit jelentsen ez?“ — kérdezte. — Leirhatatlan nyugtalanság tükröződött vonásain. Bizonyára nem hihetett elég ostobának, hogy komoly szemrehányást tegyek neki egy ilyen egyszerü kis tréfáért; ő nem vett az egészben egyebet komolyan, csak a szomoruságot, amely rajtam urrá lett; de minél nevetségesebb oka volt ennek, annál inkább volt min meglepődnie. Egy pillanatig azt szerette volna hinni, hogy részemről szintén tréfálok; de mikor látta, hogy egyre sápadtabb leszek s közel vagyok ahhoz, hogy összeessem, tátott szájjal, meggörbült testtel meredt el ott, mint valami szobor.

Talán mosolyogni fogsz, olvasó, midőn e sorokat olvasod. Én, aki irom őket, még most is reszketek beléjük. A szerencsétlenségnek éppen ugy meg vannak az előjelei, mint a betegségeknek és nincs, ami félelmesebb volna a tengeren, mint egy kis, fekete pont a szemhatáron.

Mikor azonban földerengett a reggel (amely nyáron jókor szokott kelni), drága Brigittám odahuzott a szoba közepéről egy fehér fából készült kerek asztalkát, rakott rá egy kis vacsorára, vagy jobban mondva reggelire valót, mert már a madarak énekeltek és a méhek is zümmögtek lenn a kertben. Ő maga készitett mindent és én nem ittam egy kortyot sem ugy, hogy ő ne vitte volna előbb szájához a poharat. A kékes nappali fény, amely a tarka vászon függönyön át beszürődött, megvilágitotta bájos arcát és két nagy szemét, amely már pislogott kissé, erőt vett rajta az álom vágya, és szorosan átölelve engem, ezer bágyadt mentegetődzés közben vállamra hullatta fejét.

Nem tudtam tovább küzdeni ennyi igéző odaadás ellen és szivem ujra örömre tárult; azt hittem, egyszerre megszabadultam a gonosz álomtól, amely az imént erőt vett rajtam és bocsánatot kértem

egy őrült pillanatért, amelyről magamnak sem tudtam számot adni. „Barátnőm, — mondtam magamban szivem legmélyén, — nagyon szerencsétlennek érzem magam, hogy igaztalan szemrehányással illettelek egy ártatlan kis tréfáért, de ha szeretsz, ne hazudj soha, még ha a legcsekélyebb dologról van is szó; a hazugság rémületes az én szememben és elviselhetetlen számomra."

Lefeküdt; hajnali három óra volt és én azt mondtam neki, hogy ott akarok maradni addig, mig elalszik. Láttam, mint hunyja be két szép szemét, hallottam, mint gügyög édes mosollyal első álmában, miközben én bucsucsókot adtam neki. Végül megnyugodva távoztam és megfogadtam magamban, hogy örülni fogok boldogságomnak, amelyet ezentul semmi meg nem zavarhat.

De még másnap Brigitta szinte csak ugy véletlenül azt mondta nekem: „Van egy nagy könyvem, amelybe bejegyzem minden gondolatomat ugy, amint a fejemen átcikkázik, oda fogom adni magának, hogy olvassa el, mit irtam magáról találkozásunk első napjaiban."

Együtt olvastuk, ami rám vonatkozott és száz kedves bolondságot füztünk hozzá, azután pedig közömbös arccal lapozgatni kezdtem a könyvben. Egy nagy betükkel irt sor szökött szemembe egyik oldal közepén, amelyre hirtelen ráforditottam. Fennhangon olvastam el pár meglehetős jelentőségtelen szót és folytatni akartam, mikor Brigitta igy szólt: „Ne olvassa ezt!"

Ledobtam a könyvet valamelyik butorra: „Igaza van, — mondtam neki, — nem tudtam, mit cselekszem!"

— Hát ezt már ismét komolyan veszi, — válaszolt nekem nevetve (mert kétségtelenül látta, milyen kellemetlenül érint a dolog). — Fogja azt a könyvet; akarom, hogy elolvassa."

— Ne beszéljünk tovább róla. Mi más érdekeset találhatnék benne. A titkait csak tartsa meg magának, kedvesem.

A könyv ott maradt a széken, én azonban akárhogy akartam is, le nem tudtam venni róla a szememet. Hirtelen ugy hallottam, mintha egy hang duruzsolt volna a fülembe és ugy rémlett nekem, mintha Desgenais száraz arcát láttam volna felém fintorogni vérfagyasztó mosolyával. „Mit keres itt Desgenais? — kérdeztem magamtól, — mintha csak valóban láttam volna őt. Ugy jelent meg előttem, amilyennek egy este láttam, mikor lámpám fölé hajtotta fejét s éles hangjával a ledérség kátéját magyarázta nekem.

A szemem egyre a könyvön csüngölt és ugy éreztem, hogy emlékezetemben nem tudom micsoda elfeledett szavak rémlenek föl, amelyeket régesrég hallottam, amelyek azonban a szivem szoritották el. A kétkedés szelleme, amely ott lebegett fejem fölött, jött és egy csöpp mérget öntött ereimbe; köd ülte meg az agyamat és féligmeddig már valami kártékony mámor küszöbén szédelegtem. Micsoda titkot rejteget előttem Brigitta? Jól tudtam, hogy csak le kell hajolnom és ki kell nyitnom a könyvet; de milyen tájon? Hogy ismerjek rá ujra arra a lapra, amelyre véletlenül bukkantam?

A büszkeségem azonban nem engedte, hogy a könyvhöz nyuljak. De hát igazán a büszkeségem volt-e? „Ó Istenem, — mondtam magamban rettentő szomorusággal, — hát valóban kisértet a mult? És igy visszajár sirjából? Ó én nyomorult, hát igazán oda jutottam már, hogy szeretni sem fogok tudni?“

Mindazok az eszmék, amelyek a nők megvetését hirdették, a gunyos ostobaság minden mondása, amelyet ugy ismételgettem züllött életem idején,

mintha leckémet mondtam volna föl, vagy szerepemet szavaltam volna, most hirtelen mind átzsibongott agyamon és különös dolog! mig akkor, midőn kérkedtem velük, egyáltalában nem hittem egyben sem, addig most ugy rémlett nekem, hogy igaz mind, vagy legalább is igaz volt.

Négy hónap óta ismertem Piersonnét, de nem tudtam semmit előző életéről és nem is kérdeztem tőle semmit erről. Teljes bizalommal és határtalan elragadtatással engedtem át magam iránta érzett szerelmemnek. Különös gyönyörüségem telt benne, hogy ne kérdezősködjem felőle senkitől, sőt még tőle magától sem; különben a gyanakvás és féltékenység annyira nem természetem, hogy egészen meg voltam döbbenve, mikor éreztem, hogy Brigitta fölfedezte őket bennem. Soha, sem előző szerelmeim idején, sem az élet mindennapi dolgaiban nem voltam bizalmatlan, sőt ellenkezőleg inkább merész és hogy ugy mondjam, nem kételkedtem semmiben. A tulajdon két szememmel kellett látnom kedvesem csalfaságát, csak ugy hittem el, hogy megcsalhat; maga Desgenais is, a maga elveit prédikálva nekem, folyton tréfálkozott velem amiatt, hogy olyan könnyen be hagyom magam csapni. Egész élettörténetem tanuságot tett róla, hogy inkább hiszékeny vagyok, mint gyanakvó; azért is, mikor ennek a könyvnek a látása igy egyszerre főbe kólintott, ugy tetszett nekem, hogy egészen uj és merőben ismeretlen lény támad föl bennem; az eszem lázadozott az ellen, amit éreztem, és meg sem mertem magamtól kérdezni, hová fog mindez vezetni.

De a szenvedések, amelyeket kiállottam, a hitszegések emlékei, amelyeknek tanuja voltam, a szörnyü gyógyulás, amelyet magamra erőszakoltam, barátaim beszéde, a romlott társaság, amelyben forogtam, a szomoru igazságok, amelyeket ott lát-

tam s amelyeket valami sötét belátással megértettem és kitaláltam anélkül, hogy ismertem volna és végül a kicsapongó élet, a szerelem megvetése, visszaélés mindennel, mindez ott bujkált a szivemben anélkül, hogy csak sejtelmem lett volna róla; és abban a pillanatban, mikor azt hittem, uj reménységre és uj életre születtem, ez a sok elkábult furia egyszerre mind a torkomnak rohant és orditva adta tudtomra, hogy itt van.

Lehajoltam és kinyitottam a könyvet, de nyomban ujra becsuktam és az asztalra dobtam; Brigitta nézte; szép szeméből nem látszott sem sértett hiuság, sem harag, csak valami gyöngéd aggodalom tükröződött benne, mintha beteg lettem volna. „Hát azt hiszi, vannak titkaim?“ — kérdezte és megcsókolt.

— Nem, — mondtam neki, — nem hiszek semmit, csak azt, hogy szép vagy és hogy holtomig szeretni akarlak.

Miután hazatértem, amint éppen ebédhez készültem ülni, megkérdeztem Larivetól: „Ki is tulajdonképen ez a Piersonné?“

Larive meglepetve fordult felém. „Te már számos éve itt vagy ezen a vidéken: neked jobban kell őt ismerned nálam. Mit beszélnek róla? Milyen véleménnyel vannak felőle a faluban? Milyen életet élt, mielőtt én ismertem volna? Miféle emberekkel érintkezett?“

— Hitemre mondom, uram, nem láttam, hogy egyebet csinált volna, mint amit most is mindennap csinál, azaz, hogy itt sétálgatott a völgyben, piquet-et játszott a nénjével és irgalmasságot gyakorolt a szegényekkel. A parasztok Rózsás Brigittának hivják. Nem hallottam soha senkitől egy rossz szót sem ellene, legfeljebb azt, hogy éjjel-nappal folyton egyedül barangol a mezőkön, de hát ez igen dicséretre méltó célból történik! Ő a vidék

eleven Gondviselése. Érintkezni pedig nem igen szokott, csak épp a lelkész urral és Dalens urral a szünidőben.

— Hát ez a Dalens ur kicsoda?

— Ő a kastély tulajdonosa, amely ott áll lenn a hegyeken tul; csak vadászni jár ide.

— Fiatal?

— Igen, uram.

— Rokona Piersonnénak?

— Nem, a férjének volt barátja.

— Régóta meghalt már Piersonné férje?

— Öt éve Mindenszentek napján; derék ember volt.

— És beszélnek arról, hogy Dalens ur udvarolt neki?

— Az özvegynek, uram? Hát! igazat szólva... (Zavart arckifejezéssel harapta el a szavát.)

— Fogsz mindjárt beszélni?

— Hát mondták is, meg nem is . . . Én nem tudok semmit, én nem láttam semmit.

— De hisz éppen most mondtad, hogy nem beszélnek róla semmit a vidéken?

— Soha nem beszéltek egyebet és azt gondoltam, hogy ön, uram, tudja ezt.

— Végre is hát, mondták, vagy nem mondták?

— „Igen, uram, legalább is ugy hiszem."

Fölkeltem az asztaltól és lementem a sétányra; Mercanson is ott volt; azt vártam, hogy ki fog kerülni, éppen ellenkezőleg megszólitott.

Uram, — mondta, — ön az elmult napon olyan jelét adta haragjának, amelynek emlékét a magam fajta ember nem tudja elviselni. Sajnálkozásomat fejezem ki, hogy ilyen időszerütlen megbizatást vállaltam magamra (szokása volt ez a cikornyás beszéd) és hogy akár milyen kevéssé tolakodó formában is kerékkötőnek álltam be.

Viszonoztam a köszöntését abban a hitben, hogy

azután majd magamra fog hagyni; ő azonban mellém szegődött.

Dalens, Dalens, — mormogtam egyre a fogam közt, — ki fog nekem Dalensról beszélni? — Mert Larive nem mondott semmit, csak azt, amit egy inas mondhat a gazdájának. Kitől tudta azt is? Valami szolgálótól vagy valamelyik paraszttól. Olyan tanu kellett nekem, aki láthatta Dalenst Piersonnénál és aki tudja, hányadán áll a dolog. Mert Dalens nem ment ki a fejemből és mert nem tudtam másról beszélni, erről beszéltem mindjárt Mercansonnal is.

Hogy rossz ember volt-e Mercanson, együgyü volt-e vagy ravasz, nem tudtam soha világosan eldönteni; annyi bizonyos, hogy engem gyülölnie kellett és hogy velem szemben a lehető leggonoszabb indulat fütötte. Piersonné, akit a legjobb barátság füzte a lelkészhez (és ennek a barátságnak helyes jogcime volt), végül önkéntelenül barátságot érzett a lelkész unokaöccse iránt is. Ez büszke volt erre, következéskép féltékeny. Mert nem egyedül csak a szerelem ébreszthet féltékenységet; egy kis kedvezés, egy jóakaratu szó, egy mosoly valamelyik szép ajkon, egész a dühöngésig megihlethet bizonyos embereket.

Mercanson először meglepettnek látszott, akárcsak Larive, a kérdéstől, melyet hozzá intéztem. Én magam azonban még jobban meg voltam lepve. De hát ki ismeri önmagát igazán itt a földön?

A pap első válaszán láttam, hogy megértette, mit akarok megtudni tőle és elhatározta, hogy nem mondja meg nekem.

— Hogy lehet az, uram, hogy ön, aki oly régóta ismeri már Piersonné őnagyságát és aki olyan bizalmas fogadtatásban részesül nála (legalább én ugy gondolom), hogy ön még soha sem találkozott Dalens urral. De nyilvánvalóan van rá valami

oka, amelynek megismerése nem reám tartozik, hogy ma tudakozódik utána. Amit én részemről róla mondhatok, csak annyi, hogy tisztességes uri ember, csupa becsületesség és jószivüség; akár csak ön uram, ő is rendkivül bizalmas barátságban volt Piersonné őnagyságával; tekintélyes vadászfalkája van és bámulatos házigazda otthon. Pompásan szokott a zongorán játszani Piersonné őnagyságánál, akárcsak ön uram. Ami jótékony kötelességeit illeti, azoknak is pontosan megfelelt; mikor ezen a vidéken járt, akárcsak ön, ő is elkisérte őnagyságát sétáin. Családja kiváló tiszteletnek örvend Párisban; bizony megtörtént, hogy csaknem mindig ott találtam őnagyságánál, valahányszor oda mentem; a magaviselete kiválónak mondható. Egyébként gondolhatja, uram, hogy mindig csak tisztességes barátságról hallottam beszélni köztük, amint ilyen becsületes emberekhez illik. Azt hiszem, hogy Dalens ur csak vadászatokra járt ide; a férjének volt barátja; azt beszélték róla, hogy igen gazdag ember és igen bőkezü; de különben alig ismerem, csak hallomásból tudok róla egyet-mást . . .

Hogy hány burkolt mondattal gyilkolt engem ez a hóhér? Csak néztem rá; szégyeltem hallgatni, de egy kérdést sem mertem hozzá intézni, sem a fecsegését félbeszakitani. Olyan alattomosan rágalmazhatott és ameddig neki tetszett, kényekedvére szurkálhatta orgyilkos tőrével szivemet; és mikor a végére ért, otthagyott a faképnél anélkül, hogy visszatarthattam volna; és alapjábanvéve, nem mondott nekem semmit.

Egyedül maradtam a fasorban, az éj kezdett leszállni. Nem tudtam, dühös vagyok-e inkább vagy szomoru, az a bizalom, amellyel oly vakon kiszolgáltattam magam drága Brigittám iránt érzett szerelmemnek, olyan kedves volt nekem és olyan

természetes, hogy nem tudtam magammal semmiképen elhitetni, hogy ennyi boldogság megcsalt volna. Az a gyermeki és hiszékeny érzés, amely hozzá vezetett, amelyet soha nem akartam legyőzni, sem kételkedni benne, maga is elég bizonyítéknak látszott nekem arra, hogy Piersonné méltó is rá. Hát lehetséges volt, hogy csak álom lett volna ez a nagyon boldog négy hónap?

De jól meggondolva a dolgot, — mondtam egyszerre, — ez a nő elég gyorsan megadta magát. Nem lett volna semmi hazugság abban a szándékában, amelyet először mutatott velem szemben, hogy futni akar előlem és amit aztán egyetlen egy szó semmivé tett? Nem akadt-e véletlenül olyan nővel dolgom, amilyent igen sokat lát az ember. Igen, igy kelleti magát valamennyi, tetetik magukat, mintha megfutamodnának, de csak azért, hogy lássák, vajjon kergetik-e őket. Még a szarvasünők is igy tesznek; ez a nőstény ösztöne. Nem a saját mozdulatával vallotta-e meg nekem szerelmét éppen abban a pillanatban, mikor azt hittem már, hogy sohasem lesz az enyém. Nem fogadta-e el mindjárt az első naptól fogva, amelyen megpillantottam, a karomat, anélkül, hogy ismert volna s még hozzá olyan könnyen, hogy akkor mindjárt kételkednem kellett volna benne. Ha ez a Dalens a szeretője volt, valószinü, hogy még most is az; ezek azok a nagyvilági viszonyok, amelyeknek sem kezdetük sem végük; ha látják egymást, összemelegednek, ha elválnak, ismét elfelejtik egymást. Ha az az ember visszatér oda a szünidőkre, bizonyára találkozni fognak, de azért ő nem fog velem szakitani. Hát ez a nagynéni ki lehet, hát ez a titokzatos élet, amelynek a jótékonyság a cégére, hát ez az aggálytalan szabadság, amely nem törődik semmi megszólással? Hát egyáltalán nem volna kalandornő ez a két asszony, kedves kis

házikójával, nyárspolgáriasságával és jóságával, mely oly gyorsan hat bennük az emberekre, de még gyorsabban megtagadja magát? Elég az hozzá, hogy én alighanem valami szerelmi kalandba csöppentem belé, amelyet regénynek néztem. De mit csináljak most? Nem látok itt senkit, csak ezt a papot, aki nem akar világosan beszélni, vagy a nagybátyját, aki még kevesebbet fog mondani. Ó Istenem, ki segit ki ebből a bajból? Ki mondja meg nekem az igazat?

Igy beszélt a féltékenység; igy beszélt; megfeledkezve minden könnyről, minden kiállott szenvedésről, két nap elmultával nyugtalankodni kezdtem amiatt, hogy hogy Brigitta engedett nekem. Igy aztán, mint minden kétkedő, már félredobtam minden érzést és gondolatot, hogy a tényekkel vitába szálljak, kezdtem ragaszkodni a holt betühöz és szőrszálhasogatóbb voltam, mint valaha.

Egészen elmerülve gondolataimba, lassu léptekkel érkeztem Brigitta házához. A kerti rácsot nyitva találtam és amint az udvaron áthaladtam, a konyhában világosságot vettem észre. Arra gondoltam, hátha a szolgálót kérdezném ki. Arra felé fordultam hát s megmarkolva a zsebemben pár pénzdarabot, elindultam a küszöb felé.

De valami borzalmas benyomás hamar megállitott. Ez a szolgáló sovány, ráncosképü öregasszony volt, a háta örökké görbe, mint a röghöz kötött embereké. Éppen az edényeket mosta egy piszkos padkán. Utálatos gyertya lobogott a kezében; körülötte sütők, tálak, ebédmaradékok, amelyeket valami kóbor kutya szaglászott, amely éppen olyan szégyenlősen sompolygott be oda, mint én; forró, orrcsavaró illat gőzölgött ki a nedves falakból. Mikor az öreg engem megpillantott, mosolyogva nézett rám bizalmaskodó arccal. Látta, amikor reggel urnője szobájából kisurrantam.

Reszkettem az önmagam iránt érzett utálattól és attól, ami ide erre a helyre hozott, amely annyira illet ahhoz a nemtelen cselekedethez, amelyet fejemben forgattam. Ugy futottam el ettől a vén asszonytól, mintha a féltékenységem testesült volna meg benne és mintha a mosogató dézsája büze a tulajdon szivemből áradt volna.

Brigitta az ablakban volt, kedves virágait öntözte; egy szomszédságbeli gyermek csimpeszkedett egyik ruhája ujjába, aki egy karosszék mélyén kuporgott s egész besüppedt a vánkosok közé, és cukorral tele szájjal, vidám, de merőben érthetetlen nyelven aféle hatalmas szónoklatot intézett hozzá, amelyet azok a kis öregek szoktak tartani, akik még nem tanultak meg beszélni. Leültem mellé és megcsókoltam a gyermek pufók arcocskáját mintegy azért, hogy egy kis ártatlanságot kölcsönözzek szivemnek; Brigitta félénk fogadtatásban részesitett, már látta, hogy a képe zavarosan tükröződik a tekintetemben. Én a magam részéről kitértem a szeme elől; minél tovább bámultam a szépségét és hótiszta tekintetét, annál inkább azt mondtam magamban, hogy az ilyen nő, ha nem angyal, valóságos szörnye a csalfaságnak. Erőlködtem, hogy pontosan visszaemlékezzem Mercanson minden szavára és hogy ugy mondjam szembesitettem ennek az embernek ráfogásait kedvesem vonásaival és arcának bájos körvonalaival.

— Nagyon szép, — mondtam magamban, — nagyon veszedelmes, ha csalni tud, de én majd elbánok vele, keményen a szemébe nézek és meg fogja tudni, ki vagyok.

— Kedvesem, — mondtam neki, hosszas csönd után, — éppen most adtam tanácsot egy barátomnak, aki hozzám folyamodott. Meglehetősen együgyü fiatalember ez; amint nekem meg-

irta, rájött, hogy egy nőnek, aki az övé lett, egyidejüleg másik szeretője is van. Tőlem kérdezte meg, mitévő legyen.

— Mit felelt neki?

— Két kérdéssel válaszoltam: szép-e és szereti-e ön? Ha szereti, feledje el, ha szép és nem szereti, tartsa meg, hogy gyönyörködjék benne; megválhat tőle bármikor, ha csak a szépsége köti hozzá; ez vagy egy másik, egészen egyre megy."

Mikor Brigitta hallotta, hogy igy beszélek, elbocsátotta a gyermeket, akit fogott; ment és leült a szoba hátsó részében. Lámpavilág nélkül voltunk; a hold, amely éppen arra a helyre világitott, ahonnan Brigitta az imént fölkelt, mély árnyat vetett a divánra, amelyre most leült. A szavaknak, amelyeket hozzá intéztem, olyan durva és kegyetlen élük volt, hogy magamnak is a szivembe hasitottak és keserüséggel töltöttek el. A gyermek nyugtalankodni kezdett, Brigittát hivta és sirásra álló szájjal nézett ránk. Vidám kiáltozása, gügyögő csevegése lassankint egészen elhalt s ő maga szépen elaludt a karosszékben. Igy most már mind a hárman némán ültünk ott és a hold elé felhő huzódott.

Egy szolgáló lépett be, aki a gyermekért jött; égő lámpát hoztak be. Fölálltam és velem egyidejüleg Brigitta is; de két kezét szivére szoritotta és az ágy lábánál földre rogyott.

Rémülten futottam oda hozzá; nem vesztette el eszméletét és kért, hogy ne hivjak senkit. Azt mondta, heves szivdobogása támadt, amely már gyermekkora óta kinozza s ilyen hirtelen szokott erőt venni rajta, de különben nincs semmi veszedelmes az eféle rohamokban és nincs is ellene semmi gyógyszer. Ott térdeltem mellette; lágyan kitárta felém a karját, én magamhoz kaptam a fejét és a vállára borultam.

— Oh barátom, — mondta, — sajnálom magát.

— Hallgass meg, — sugtam a fülébe, — nyomorult bolond vagyok, de nem tudom magamban tartani, ami a szivemet nyomja. Ki az a Dalens ur, aki a hegyeken tul lakik s aki megszokott téged néha látogatni.

Meglepettnek látszott, mikor Dalens nevét hallotta a számból. „Dalens, — mondta, — a férjem egyik barátja."

Rám nézett, mintha azt akarta volna hozzátenni: „Mire jó ez a kérdés?" Ugy tetszett nekem, hogy az arca elborult. Az ajkamba haraptam. „Ha meg akar csalni, — gondoltam magamban, — akkor bolondság volt beszélnem".

Brigitta nagy kinnal fölkelt; fogta a legyezőjét és föl s alá járkált a szobában. Nehezen szedte a lélekzetet; sziven találtam. Pár pillanatra elgondolkozva állt meg és két vagy három csaknem fagyos, csaknem ellenséges tekintetet váltottunk. Aztán odament iróasztalához, kinyitotta és egy csomó, selyemmel összekötött levelet vett ki belőle s azt szó nélkül elém dobta.

De én nem néztem sem rá, sem a leveleire; követ dobtam a mélységbe és azt hallgattam, mikor csendül föl a visszhang. Először láttam most Brigitta arcán a sértett hiuság jelét. Nem volt már a szemében sem nyugtalanság, sem részvét és amint magamat is olyan egészen másnak kezdtem érezni, mint amilyen még soha sem voltam, ugy benne is egészen uj nőt fedeztem föl, aki eddig ismeretlen volt előttem.

— Olvassa el, — mondta Brigitta végül. — Oda léptem hozzá és kezet nyujtottam neki. „Csak olvassa el, csak olvassa el," — ismételte ő fagyos hangon.

Fogtam a leveleket. Ebben a pillanatban ugy éreztem, hogy annyira meg vagyok győződve ártat-

lanságáról és olyan igazságtalannak találtam magamat, hogy szivem mélyéig megbánás fogott el. „Maga arra emlékeztet, — mondta Brigitta, — hogy adósa vagyok még az életem történetével; hát üljön csak le és mindjárt ismerni fogja. Azután ki fogja nyitni ezeket a fiókokat, aztán elolvas mindent, ami itt van akár a saját kézirásom, akár idegen kéz irása.“ Leült és egy karosszéket mutatott nekem. Láttam, milyen megerőltetésébe kerül a beszéd. Halálsápadt volt; nagy izgalmában alig tudott hangot adni; a torka összeszorult.

„Brigitta, Brigitta, — kiáltottam, — az ég szent nevére, ne beszéljen. Isten a tanum, hogy nem születtem ilyennek, mint amilyennek lát; nem voltam soha életemben sem gyanakvó, sem bizalmatlan. Megrontottak, meghamisitották a szivem. Rettenetes dolgot éltem át s ez a szörnyü tapasztalat a mélységbe taszitott és már egy éve nem láttam mást, csak ami rossz van a földön. Isten a tanum, hogy mind e mai napig nem hittem volna képesnek magamat erre a nemtelen szerepre, amely a legutolsó mind közt, a féltékeny szerepére. Isten a tanum, hogy szeretem önt, és hogy egyedül csak ön gyógyithat ki multamból. Eddig csak olyan nőkkel volt dolgom, akik megcsaltak vagy méltatlanok voltak szerelmemre. Kicsapongó életet éltem; olyan emlékek véső dtek szivembe, melyek el nem tünnek onnan soha. Hát az én hibám-e, ha egy rágalmazó szó, ha a legüresebb és legtarthatatlanabb vád megragad ma ebben a szivben, amelynek még minden sejtje beteg és amely kész magába fogadni mindent, ami fájdalomhoz hasonlit. Egy emberről tettek nekem említést, akit nem ismerek, akinek eddig még létezéséről sem tudtam; fülembe juttatták, hogy önről és róla holmi szóbeszéd járta itt, ami semmit nem bizonyit; gyötrődtem emiatt és ezt elárultam önnek; ez

helyrehozhatatlan ostobaság volt. De inkább mindjárt a tüzbe dobom ezeket a leveleket mind, semhogy elfogadjam, amit ön nekem ajánlott. Oh barátnőm, ne alázzon igy meg, hogy igazolni akarja magát előttem, ne büntessen meg azzal, hogy szenved. Hogy is tudnám én önt szivem mélyén azzal gyanusitani, hogy megcsal. Nem, ön szép és őszinte; egy tekintete többet mond nekem, mint amennyi szerelmet én kérhetnék öntől. Ha tudná, milyen borzalmakat, milyen szörnyü hitszegéseket látott ez a szegény gyermek itt ön előtt. Ha tudná, hogy bántak vele, ha tudná, hogy kigunyolták mindenért, ami jó benne és mennyire gondjuk volt rá, hogy mindenre megtanitsák, ami gyanakvásra, féltékenységre, kétségbeesésbe vezethet. Hej, hej, drága kedvesem, ha tudná, kit szeret. Ne tegyen nekem szemrehányást; legyen bátorsága megszánni engem; nekem szükségem van rá, elfelednem, hogy más lények is vannak, mint ön. Ki tudja, milyen megpróbáltatásokra, a fájdalomnak milyen irtózatos pillanataira lesz szükség, hogy ez sikerüljön. Sejtelmem sem volt róla, hogy még erre juthatok, nem hittem, hogy küzdelem áll előttem. Mióta ön az enyém, azóta kezdek csak rájönni, mit is cselekedtem; csak akkor éreztem, mikor önt megcsókoltam, mennyire be van mocskolva az ajkam. Az ég nevére, segitsen nekem élni! Az Isten jobbnak teremtett engem, nem ilyennek."

Brigitta kezet nyujtott nekem és a leggyöngédebb simogatással becézett. Megkért, hogy mondjak el neki mindent, ami erre a szomoru jelenetre vezetett. Csak azt mondtam el neki, amit Larive beszélt és nem mertem bevallani, hogy Mercansont is faggattam. Minden áron ragaszkodott hozzá, hogy meghallgassam a magyarázatait. Dalens szerette őt; de könnyelmü, igen feslett és igen áll-

hatatlan ember volt és ő értésére adta, hogy miután másodszor férjhez menni nem akar, nem tehet egyebet, mint hogy arra kérje, változtassa meg a viselkedését vele szemben; ő hála Istennek bele is nyugodott ebbe, de ettől az időtől kezdve látogatásai egyre ritkábbakká váltak és ma már egyáltalában nem jön többé. Kihuzott a csomóból egy levelet, amelyet megmutatott nekem s amelynek még egész friss volt a kelte; nem tudtam megállni, hogy el ne piruljak, mikor a levélben megerősitve találtam mindazt, amit nekem az imént mondott; biztositott róla, hogy megbocsátott nekem és büntetésül mindössze csak azt az igéretet követelte tőlem, hogy a jövőben közlöm vele, még pedig nyomban, bármilyen gyanum támadna is ellene. Megegyezésünket csókkal pecsételtük meg és mikor reggel felé távoztam, már mindaketten el is feledtük, hogy Dalens ur a világon van.

II. FEJEZET.

A tespedő tunyaságnak egy neme, amelybe valami keserü öröm hoz egy kis szint, megszokott dolog a kicsapongónál. Természetes következménye ez a szeszélyes életnek, amelyben semmi sem igazodik a test szükségleteihez, hanem a képzelet csapongásait követi minden és ahol mindig el kell rá készülve lenni, hogy ujabb szeszélynek engedelmeskedjék az ember. Az ifjuság és az akarat talán ellent tud állni a kicsapongásoknak; de a természet titokban megbosszulja magát és ha jő a nap, amelyen elhatározza, hogy helyre fogja pótolni erőit, az akarat már elhalt és nem várja be, hogy ujból rosszra használják fel.

És ekkor az ember, aki ujra ott talál maga körül minden tárgyat, amely előző nap kisértetbe vitte s akinek nincs már rá ereje, hogy összeszedje magát, csak a csömör fanyar mosolyával tud környezetére tekinteni. Figyelembe kell venni azt is, hogy soha nem közeledett hidegvérrel magukhoz a tárgyakhoz sem, amelyek tegnap vágyát fölkeltették; a kicsapongó mindent, amit szeret, erőszakkal ragad magához; az élete örökös lázban telik; érzékeinek a gyönyörök hajhászása közben meg kell barátkozniok a szeszes italokkal, a kurtizánokkal és az álmatlan éjszakákkal; az unalom és tétlenség napjaiban hát más embereknél jóval nagyobb távolságot érez, tehetetlensége és kisértései közt és hogy ezeknek ellenállhasson,

büszkeségének kell segitségére sietnie és elhitetni vele, hogy megveti őket. Igy van aztán, hogy folytonosan leköpi életének minden násznapját és égő szomjuság és mélységes csömör között az üres hiuság nyugalmas párnáján szenderül halálba.

Bár nem éltem már kicsapongó életet, mégis megtörtént velem, hogy a testem egyszerre visszaemlékezett rá, hogy azt éltem. Nagyon természetes, hogy ezt eddig nem vettem észre. A nagy fájdalom hatása alatt, amelyet atyám halála fölött éreztem, először minden csöndben maradt. Egy heves szerelem következett ezután; addig mig magányomban éltem, unalmamra nem várt küzdelem. Szomoruan telik az idő vagy vidáman, nem mindegy az annak, aki egyedül van?

Mint a cink, ez a félfém, ha kiássák a kékes érből, amelyben a gálmába ágyazva szunnyad, önmagától olyan fényben ragyog föl, mint a napsugár, ha szüz érchez ér, igy ébresztették föl bennem Brigitta csókjai lassan-lassan, amit szivembe rejtve hordtam. Azóta, jöttem rá, mi voltam, mióta vele szembe kerültem.

Voltak bizonyos napok, mikor reggeltől kezdve olyan furcsa lelkiállapotot éreztem, amelyet sehogy sem tudtam meghatározni. Minden ok nélkül ugy ébredtem, mintha előtte való éjszaka tivornyáztam volna, ami egész kimeritett. Minden külső benyomás elviselhetetlen fáradtságot idézett elő nálam; minden ismert és megszokott tárgy elrémitett és bosszantott; ha beszéltem, csak azért történt, hogy kacagtatón kiforgassam, amit mások mondtak vagy amit magam gondoltam. Ilyenkor kanapémon elnyulva és szinte minden mozdulatra képtelenül, előre megfontolt szándékkal elmaradtam minden sétáról, amelyben előző este megállapodtunk; azt találtam ki, hogy emlékemben összekeresgéltem, ami érzelmesebbet és őszintén gyöngédet

mondhattam jó perceimben kedvesemnek és nem nyugodtam addig, mig gunyos tréfáimmal el nem rontottam és meg nem mérgeztem a boldog napok emlékét. „Nem kimélne meg ettől? — kérdezte szomoruan Brigitta. — Ha két különböző ember él magában, nem elégedhetnék meg azzal, hogy mikor a rossz feltámad, a jót elfelejtse?“

A türelem, amellyel Brigitta ezekkel az eltévelyedésekkel szemben viseltetett, csak arra volt jó, hogy még jobban izgassa végzetes kedvemet. Különös dolog, hogy az az ember, aki gyötrődik, gyötörni akarja azt is, akit szeret. Nem a leggonoszabb betegség-e, hogy az ember ily kevéssé tud magán uralkodni? Lehet-e kegyetlenebb megpróbáltatás egy nőre, mintha látja, hogy egy férfi a karjából kibontakozva valami menthetetlen különcségből nevetségessé forgatja ki mindazt, ami boldog éjszakáiban szentebb és rejtelmesebb csak akadt. Mégsem futott el tőlem; ott maradt mellettem, himzése fölé hajolva, mialatt én kegyetlen kedvemben igy sértegettem a szerelmet és hagytam, hogy esztelen tréfáim csókjaitól még nedves számon bugyogjanak ki.

Ezeken a napokon a rendestől eltérően, nagy hajlandóságot éreztem arra, hogy Párisról beszéljek és hogy ugy tüntessem föl züllött életemet, mintha a legjobb dolog lett volna a világon.

— Ön csak aféle vallásos kedély, — mondtam Brigittának, — önnek fogalma sincs arról, mi az. Nincs párja ezeknek a gond nélkül élő embereknek, akik gyakorolják a szerelmet, de nem hisznek benne. — Nem annyi volt-e ez, mintha azt mondtam volna neki, hogy én sem hiszek benne.

— Jól van, — felelte Brigitta, — tanitson meg rá, hogy mindig tetszésére legyek. Talán vagyok olyan csinos, mint kedvesei, akiket sajnál; ha nincs meg bennem az a szellem, amellyel ők a

maguk módja szerint szórakoztatták magát, akkor nem kérem másra, csak hogy tanitson meg rá. Tegyen ugy, mintha nem szeretne, de engedje meg, hogy én szeressem, de ne szóljak róla egy szót sem. Ha buzgó hive vagyok az egyháznak, buzgó vagyok talán a szerelemben is. Mit kell tennem, hogy maga elhigyje ezt nekem?

Ott állt tükre előtt és délidőben ugy öltözködött, mintha bálba vagy lakomára készült volna s közben kacérnak tetette magát, amit azonban nem szenvedhetett, de ugyanazt a hangnemet próbálta megütni, mint én s kacagott és ugrált le s föl a szobában. „Na, kedvére valónak talál most? — mondta. Melyik kedveséhez hasonlitok igy? Elég szép vagyok arra, hogy el tudjam feledtetni magával, hogy vannak még olyanok is, akik hisznek a szerelemben? Hasonlitok már a léha nőkhöz?“ Azután, mesterkélt jókedve közben, hirtelen hátat forditott nekem és valami önkéntelen borzongás remegtette meg a szomoru virágokat, melyeket hajába tüzött. Erre odavetettem magam a lábához. „Hagyd abba, — mondtam neki, — tulságosan is hasonlitasz már ahhoz, amit utánozni akarsz és ahhoz, amit szám elég ocsmányul emliteni mert előtted. Dobd el ezeket a virágokat, vesd le ezt a ruhát. Mossuk le ezt a vidámságot őszinte könyekkel; ne emlékeztess rá, hogy csak tékozló fiu vagyok; hogy tulságosan benne gyökeredzem még a multban.“

De még ez a megbánás is kegyetlen volt; azt bizonyitotta előtte, hogy a kisértetek, amelyek szivemben lakoztak, még tele vannak eleven valósággal. Mert pillanatnyi elborzadásomnak engedve, csak azt adtam világosan értésére, hogy önmegtagadása és a vágy, hogy nekem tessék, nem idéztek föl bennem egyebet tisztátalan képeknél.

És ez igaz is volt. Ugy jöttem Brigittához, hogy

az öröm hozott s megesküdtem magamban, hogy karjában elfelejtem fájdalmamat és elmult éltemet, az ágya lábáig térden csuszva fogadkoztam, milyen tiszteletet érzek iránta; ugy léptem be oda, mint a szentélybe; könnyhullatás közben nyujtottam felé kezemet; aztán ő tett egy mozdulatot, a ruháját vetette le, igy vagy ugy, ezt vagy azt mondta, mikor felém közeledett; és én egyszerre arra a lányra gondoltam, aki ruháját ledobva ugyanigy közeledett ágyamhoz egy este s ugyanezt a mozdulatot tette s ugyanezt a szót ejtette ki.

Szegény, alázatos lélek, mit szenvedtél te, látva, hogy elsápadok előtted, midőn két karom, mely ölelésedre tárult, egyszerre szinte élettelenül hullt le kedves, üde válladra, mikor a félig nyilott csók bezárult ajkamon és mikor a szerelemmel teljes tekintet, az isteni fénynek ez az igazi sugara, visszarándult szemembe, mint a nyilvessző, melyet megfordit a szél? Oh, Brigitta, milyen gyémántok peregtek pilláid alól? Micsoda magasztos könyörületnek kincsesházából meritetted béketürő kézzel irgalommal teli, szomoru szerelmedet?

Hosszu időn át igy követték egymást csaknem egészen rendszertelenül a jó és rossz napok; váltakozva hol kegyetlennek és gunyosnak, hol gyöngédnek és alázatosnak, aztán megint ridegnek és döjfösnek, majd megbánónak és megadónak mutattam magam. Desgenais alakja, amely először ugy jelent meg nekem, mintha vissza akart volna tartani attól, amint tenni készültem, szüntelen ott bujkált minden gondolatomban. A kétkedés és elhidegülés napjaiban, hogy ugy mondjam, csak vele társalogtam; gyakran még olyan pillanatban is, amikor Brigittát valami kegyetlen gunnyal megbántottam, azt mondtam magamban: ha Desgenais lett volna a helyemben, ő még máskép cselekedett volna, mint én.

Megtörtént olykor az is, hogy mikor fogtam a kalapomat és Brigittához indultam, megnéztem magam a tükörben s igy szóltam magamhoz: „Mi bajom történhetik? Elvégre is szemrevaló kedvesem van; tudta, hogy élvezetvadásznak adja magát; olyannak kell hát vennie, amilyen vagyok.“ Mosoly ült az ajkamon, mikor megérkeztem hozzá, közömbös, hideg arccal vetettem be magam egy karosszékbe, azután látva, hogy Brigitta odajön hozzám, nagy, nyugtalan szemével; kezembe fogtam kis kezét és végtelen álmodozásba merültem el.

Hogy adjak nevet annak, aminek nincs neve? Jó voltam én, vagy gonosz? Bizalmatlan voltam vagy őrült? Nem kell efölött töprengni, menjünk csak tovább; ez már volt igy.

Egy fiatal nő lakott a szomszédunkban, akit Danielnénak hivtak; nem volt hijjával a szépségnek, de a kacérságnak még kevésbbé; szegény volt és gazdagnak akart látszani; ebéd után szokott meglátogatni bennünket és mindig nagyban játszott velünk, bár veszteségei nagyon nehezére estek; énekelt és egyáltalán nem volt hangja. Ennek az ismeretlen falucskának a mélyén, ahol gonosz sorsa arra kényszeritette, hogy eltemetkezzék, ugy érezte magát, mint akit hallatlan szomjuság epeszt az élvezetek után. Mindig csak Párisról beszélt, ahová évente legfeljebb két-három napra tette be a lábát; mindenáron hódolni akart a divatnak, drága Brigittám segitette ebben, amennyire tőle telt, bár alapjában résztvevőn mosolygott rajta. Férje a földmérési hivatal alkalmazottja volt; ünnepnapokban bevitte feleségét a megye székhelyére és az asszonyka minden piperéjével kipimpózva, szivvel-lélekkel táncolt ott a helyőrség tisztjeivel a prefektura fogadótermeiben; csillogó szemmel, halálrafáradt testtel került onnan haza; ilyenkor ellátogatott hozzánk, hogy elbeszélje ka-

landjait és az apró bánatokat, amelyeknek okozója volt. Ideje többi részét regényolvasással töltötte, soha felé sem nézett konyhájának, amely különben ugy sem volt valami inycsiklandozó.

Valahányszor csak láttam, el nem mulasztottam, hogy ne gunyoljam, mert nem találtam semmit oly nevetségesnek, mint azt a hitét, hogy előkelő életet folytat; s mikor legjavában beszélt a mulatságokról, gyakran félbeszakitottam, hogy a férje iránt érdeklődjem nála, vagy az apósa iránt, akiket különösen utált, az egyiket, mert a férje volt, a másikat, mert közönséges paraszt embernek született; végül is alig voltunk valaha ugy együtt, hogy ne vitatkoztunk volna valamiről.

Ha rossz napom volt, még arra is rávetemedtem, hogy ennek az asszonynak udvaroljak, tisztára csak azért, hogy Brigittát bántsam. „Látja, — mondtam neki, — Danielné milyen tökéletesen fogja föl az életet. Azzal a játszi kedéllyel, amely neki van, lehet-e kivánni elbüvölőbb szeretőt. Azután elkezdtem dicsérni; jelentéktelen öltözködése a finom izlés netovábbja lett; tulzott igényeit arra magyaráztam, hogy, amint ez egész természetes, tetszeni akar; és hát tehet-e arról, hogy szegény? Bizonyos, hogy csak az élvezeteken járt az esze, de ezt nyiltan be is vallotta, nem tartott senkinek erkölcsi prédikációt, de a másokét sem hallgatta meg. Annyira mentem, hogy azt mondtam Brigittának, őt válassza mintaképéül és hogy határozottan az efajta nő tetszik nekem.

A szegény Danielné észrevehette valami jelét a mélabunak Piersonné szemében. Különös teremtés volt ez, éppen olyan jó és komoly, ha elterelték a figyelmét cifrálkodási vágyától, mint amilyen bolondos, ha ezzel volt tele a feje. Ez az eset is olyan tettre ragadtatta, amely tökéletessen rá vallott, vagyis jó és ostoba is volt egyben. Egy szép napon,

séta alkalmával, mikor ketten magukra maradtak, Brigitta karjába vetette magát és azt mondta neki, észre vette, hogy neki kezdek udvarolni és hogy olyan szavakat intéztem hozzá, amelynek célzata nem lehet kétséges; de tudja, hogy én más kedvese vagyok és hogy ami őt illeti, történjék bármi, de ő inkább meghal, semhogy megrontsa barátnője boldogságát. Brigitta megköszönte neki és Danielné, megnyugtatva igy lelkiismeretét, nem tekintette már nagy bünnek a kacsingatást, hogy a lelkemet minél jobban földulja.

Mikor este eltávozott, Brigitta kimért hangon közölte velem, mi történt az erdőben; arra kért, hogy jövőben kiméljem meg a hasonló megalázásoktól. „Nem mintha nagy esetet csinálnék a dologból, — mondotta, — vagy adnék valamit az ilyen tréfákra; de ha érez irántam valami kis szerelmet, ugy gondolom, fölösleges egy harmadiknak értésére adni, hogy nem érez minden nap."

— Hát lehetséges, — mondtam nevetve, — hogy a dolognak valamelyes jelentőséget tulajdonitott? Hisz jól láthatja, hogy gunyt üzök belőle csak azért, hogy az idő teljék.

— Ó barátom, barátom, — mondta Brigitta, — nagy baj az, hogy időtöltésre van szüksége."

Néhány nap mulva azt javasoltam neki, hogy menjünk be mi is a prefekturára megnézni, hogy táncol Danielné. Nem szivesen egyezett bele. Miközben öltözékét befejezte, én a kandallónál álltam és pár szemrehányást tettem neki, hogy elvesztette régi jókedvét. „De hát mi bántja? — kérdeztem tőle (pedig éppen olyan jól tudtam, mint ő), — mire való ez a mogorva arc, amelytől most soha meg nem válik? Valóban kissé szomoru kettesben élünk most együtt. Azelőtt sokkal vidámabb kedélyünek ismertem, sokkal szabadabbnak és nyiltabbnak; nem nagyon hizelgő rám nézve

azt látni, hogy én idéztem elő ezt a változást. De önnek igazán apáca természete van; arra született, hogy kolostorba vonuljon.

Egy vasárnap történt; mikor a sétányon végighaladtunk, Brigitta megállitotta a kocsit, hogy jó estét mondjon néhány jó barátnőjének, üde, derék falusi lányoknak, akik a hársak alá mentek táncolni. Mikor elvált tőlük, még soká ott pihent a tekintete a kocsi ablakán; nagyon szerette kedves kis falusi báljá; zsebkendőjével törülgette a szemét.

A megyeházán már ott találtuk Danielnét, csak ugy uszott a boldogságban. Elég sürün kezdtem vele táncolni, ugy, hogy észrevegyék; ezer bókot mondtam neki és ő verőfényes arccal felelgetett rá.

Brigitta szemben ült velünk; tekintetét egy pillanatra le nem vette rólunk. Nagyon nehéz volna leirni, mit éreztem: gyönyör volt és fájdalom együtt. Világosan láttam, hogy féltékeny; de ahelyett, hogy meghatott volna a dolog, mindent elkövettem, hogy még tovább nyugtalanitsam.

Mikor hazatértünk, szemrehányásokat vártam tőle; de nem csak hogy szemrehányást nem tett nekem, hanem komor és szótlan maradt még másnap és a következő napon is. Mikor megérkeztem hozzájuk, elém jött és megcsókolt; azután leültünk egymással szemben, de mindaketten gondolatainkba voltunk merülve és alig váltottunk nehány jelentéktelen szót. A harmadik napon aztán megszólalt, keserü szemrehányásban tört ki, azt mondta, hogy viselkedésem megmagyarázhatatlan volt, hogy nem tudja, mit gondoljon felőle, legfeljebb azt gondolhatja, hogy már nem szeretem. De, hogy nem birja tovább elviselni ezt az életet és hogy inkább mindenre el van szánva, de nem szenvedi el tovább furcsa szeszélyeimet és hidegségemet. A szeme tele volt könnyel és én már készen álltam rá, hogy bocsánatot kérjek tőle, mikor hirtelen néhány

olyan keserü szó csuszott ki a száján, hogy büszkeségem föllázadt. Hasonló hangon válaszoltam neki és pörlekedésünk kezdett hevessé válni. Azt mondtam neki, nevetséges, hogy nem tudok elég bizalmat kelteni kedvesemben, mert egyre szemrehányást tesz nekem a legjelentéktelenebb cselekedeteimért; hogy Danielné csak ürügy, hiszen tudja jól, hogy nem gondolok rá komolyan; hogy tetetett féltékenysége nem egyéb igazi zsarnokságnál és különben is, ha terhére van ez az élet, csak rajta áll, hogy szakitson vele.

— Jól van! — felelte ő. — Ugyis, mióta a magáé vagyok, nem ismerek rá; bizonyára csak szinészkedett, igy akarta velem elhitetni, hogy szeret; most aztán terhére van a dolog és csak rosszal tud nekem fizetni. Föltételezi rólam, hogy megcsalom az első szóra, amelyet előtte elejtenek és nekem még arra sincs jogom, hogy zokon vegyem a sértést, amellyel illet. Maga már nem az az ember, akit szerettem.

— Tudom én, — mondtam neki. — Mik az ön nagy szenvedései? Mitől függ az, hogy ne ujuljanak meg minden lépésre, amelyet én teszek? Hiszen maholnap már nem lesz szabad egy szót sem szólnom máshoz, csak önhöz. Ön játssza itt a megbántottat, hogy sértegethesse önmagát. Zsarnoksággal vádol engem, hogy rabszolgájává váljak; miután azonban zavarom a nyugalmát, éljen boldogan! Engem nem lát többé."

Haraggal váltunk el egymástól és ugy töltöttem egy napot, hogy nem láttam őt. Másnap este, éjfél felé, olyan szomoruság fogott el, hogy nem tudtam neki ellenállni többé, patakokban omlott a könyem és szitkokkal árasztottam el magam, amelyeket méltán meg is érdemeltem. Azt mondtam magamnak, hogy közönséges őrült vagyok, még pedig az őrültek leggonoszabb fajtájából

való, aki a legnemesebb, a legjobb teremtésnek okoz szenvedést. Futottam hozzá, hogy lábához vessem magamat.

A kertbe belépve láttam, hogy a szobája világos és kétkedő gondolat villámlott át agyamon. Nem várhat rám ebben az órában, — mondottam magamban, — ki tudja, mit csinál? Könyek között hagytam itt tegnap; most talán ugy találok rá, amint javában énekel és nem törődik többé velem, mintha csak a világon sem volnék. Talán ő is éppen öltözködik, mint a *másik*. Nesztelenül kell belépnem, hogy tudjam magam mihez tartani.

Lábujjhegyen lépkedve haladtam előre és mert az ajtó véletlenül éppen nyitva volt, jól láthattam Brigittát, anélkül, hogy ő észrevette volna.

Az asztalnál ült és ugyanabba a könyvbe irt, amely vele szemben első kétségeimet fölköltötte. Balkezében kis fehér faládikát tartott, amelyre olykor-olykor ideges remegéssel pillantott rá. Nem tudom, de volt valami baljóslatu a szoba egész nyugalmas külsejében. Iróasztala nyitva volt és több papircsomó sorakozott rajta, mintha éppen most rakták volna őket rendbe.

Egy kis zajt ütöttem, meglökve az ajtót. Ő fölkelt, iróasztalkájához ment, amelyet bezárt, azután mosolyogva jött oda hozzám. „Oktáv, — mondotta nekem, — nagy gyermekek vagyunk mi ketten, barátom. A mi pörlekedésünk igazán nem vall józan észre és ha te nem jöttél volna el hozzám ma este, én lettem volna ott nálad éjszaka. Bocsáss meg nekem, de én voltam a hibás. Dánielné eljön hozzám holnap ebédre; büntess meg, ha ugy akarod, azért, amit zsarnokságomnak szoktál nevezni. Mit bánom, csak szeress és boldog vagyok. Felejtsük el, ami történt és ne álljunk utjába boldogságunknak.

III. FEJEZET.

Pörlekedésünk, hogy ugy mondjam, kevésbbé volt szomoru, mint kibékülésünk; Brigitta részéről olyan titokzatos jelenség kisérte, amely először megrémitett, azután örökös nyugtalanságot hagyott lelkemben.

Minél többet jártam hozzá, annál bővebben buzgott föl bennem minden erőlködésem ellenére a szerencsétlenség két forrása, amelyet a mult hagyott rám örökségül: egyszer a dühös féltékenység, amely csupa szemrehányás és sértés volt. Máskor valami kegyetlen vidámság, aféle szinlelt könnyelmüség, amely tréfás szóval sebezte halálra azt, ami legdrágább volt számomra. Igy üldöztek szünet nélkül a kérlelhetetlen emlékek; és Brigitta, aki azt látta, hogy fölváltva hol ugy bánok vele, mint hütlen szeretővel, hol pedig ugy, mint kitartott lánnyal, lassan-lassan olyan szomoruságba merült, amely sivárrá tette egész életünket; és a legrosszabb az egészben az volt, hogy maga ez a szomoruság, amelynek inditó okát ismertem és amelyben bünösnek éreztem magamat is, egyáltalában nem volt terhemre. Fiatal voltam és szerettem a gyönyört; ez a mindennapos kettes egy nálam idősebb nővel, aki gyötrődött és emésztette magát, ez az arc, amely lassan-lassan mind komolyabbra vált s amelyet szüntelenül magam előtt láttam, mindez föllázitotta ifjuságomat és keserü megbánással kivántatta vissza velem egykori szabadságomat.

Mikor szép holdvilágnál csöndesen haladtunk át az erdőn, ugy éreztük mindaketten, hogy mélységes melankólia fog el. Brigitta részvéttel nézett rám; leültünk egy sziklára, amely egy elhagyott völgy fölött magaslott. Hosszu órákat töltöttünk ott el. Félig fátyolozott szeme szivembe mélyedt az enyémen keresztül, azután ujra a természeten pihent meg, az égen és a völgyön. Oh, szegény gyermekem, — mondotta, — sajnállak! Te, nem szeretsz engem.

Hogy ezt a sziklát elérjük, két mértföldnyi utat kellett megtennünk az erdőben; ugyanannyi volt az ut vissza, összesen négy. Brigittát nem rémitette sem a fáradság, sem az éjszaka. Olykor este tizenegykor indultunk el, hogy csak ugy reggel felé térjünk vissza. Mikor ezekről a nagy kirándulásokrol volt szó, Brigitta kék zubbonyt vett magára és férfi kabátot, mert, amint vidáman megjegyezte, rendes ruhája nem az ilyen bozótos helyek számára készült. Előttem mendegélt a homokos uton, kimért léptekkel s a női finomságnak s a gyermeki merészségnek valami olyan bájos keveréke elegyedett minden mozdulatában, hogy lépten-nyomon megálltam, mert jól szemügyre akartam venni. Ugy tünt föl, mintha a nehéz, de szent föladattal kellett volna megbirkoznia, ha már egyszer neki indult; ugy haladt előttem, mint a katonák, jobbra-balra lóbálta a két karját és torkaszakadtából énekelt; aztán hirtelen megfordult, odajött hozzám és megcsókolt. Igy volt menet; hazatérőben karomra dült; akkor nem énekelt már, a bizalmas suttogásoknak, gyöngéd szavaknak órája volt ez, amelyeket halkan rebegtünk el, bár egészen egyedül voltunk két mértföldnyi kerületben. Nem emlékszem, hogy visszatérőben egyetlen olyan szót váltottunk volna, amely nem szerelemről és barátságról beszélt.

Egy este találomra választottunk ösvényt, hogy

a sziklát elérjük, vagyis neki vágtunk toronyiránt az erdőnek anélkül, hogy a csapást követtük volna. Brigitta olyan bátorszivvel lépkedett s kis bársony sipkája szőke haján olyan elszánt suhanc külsejét kölcsönözte neki, hogy azt is elfeledtem, hogy nő, mikor valahol pár nehéz lépéssel kellett magunkat keresztül verekednünk. Nem egyszer kénytelen volt engem segitségül hivni, ha valamelyik sziklára akart fölkapaszkodni, mialatt én egészen megfeledkezve róla, már magasabban jártam. Le sem tudom irni, milyen hatása volt akkor, azon a holdvilágos, fönséges éjszakán, ott az erdő kellős közepén ennek a félig vidám, félig panaszos asszonyi hangnak, amely annak a kis iskolás fiunak a torkán jött ki, aki fönnakadt a tüskebokrok és fatönkök közt és nem tudott előbbre jutni. Karomba kaptam. „Rajta, asszonyom! — mondtam neki, — csinos kis hegymászó ön, mondhatom, derék és fürge, de összekarcolja kis fehér kezét, és akármilyen nagy szöges cipő van is rajta, s akármilyen marcona képpel szorongatja is a botját, ugy látszik, mégis csak nekem kell vinnem."

Egészen kifulva érkeztünk meg, a derekamon bőrőv volt és egy kis innivalót hoztam magammal fonatos üvegben; mikor a sziklához megérkeztünk, drága Brigittám elkérte tőlem a palackot; de elvesztettem, akár csak a gyufát, amely más célra szolgált nekünk; arra való volt, hogy elolvassuk az utak neveit a jelző táblákon, mikor eltévedtünk, ami gyakran megtörtént. Ilyenkor fölmásztam a jelző póznákra és gyufát kellett gyujtanom, amelynek világánál ki lehetett betüzni az ösvények félig elmosódott neveit és mindezt olyan bolondos jó kedvvel csináltuk, mint két gyerek, mert igazában azok is voltunk. Csak látni kellett volna bennünket egy keresztutnál, mikor nemcsak egy jelző táblát kellett kibetüzni, hanem ötöt-hatot, mig az

igazira ráakadtunk. De ez este az utimotyónk valahol ott maradt a fűben. „Nem baj, — mondta Brigitta, — legfeljebb itt töltjük az éjszakát, ugy is nagyon fáradt vagyok. Ez a szikla ugyan kissé kemény ágynak. De száraz levelekből majd vetünk puha ágyat. Üljünk le és ne beszéljünk többé a dologról."

Fölséges este volt; mögöttünk fölkelt a hold; Brigitta soká elnézte, mint bujik elő lassan a fekete csipkézet mögül, melyet az erdős dombok rajzoltak a szemhatárra, amint a csillag fénye a sürü bozótból mindjobban kibontakozott és elömlött az égen, ugy lassudott s vált egyre dallamosabbá Brigitta éneke. Egyszerre csak rám hajolt és nyakam köré fonta a karját. „Nem gondolod, — mondta nekem, — hogy én nem értem meg szivedet, mert szemrehányásokat teszek neked, ha meggyötörsz. Nem a te hibád, barátom, hogy nem tudod a multat feledni; tiszta szivvel szerettél meg engem és én soha nem fogom megbánni, még ha bele is kellene halnom szerelmedbe, azt a napot, amelyen neked adtam magamat. Te azt hitted, hogy uj életre fogsz születni, hogy karomban feledni fogod azoknak a nőknek emlékét, akik vesztedet okozták. Bizony, Oktáv, valamikor mosolyogtam azon mikor azt mondtad, hogy elhamarkodott kisérletbe fogtál s amelylyel fülemhallatára ugy dicsekedtél, mint tudatlan gyermek. Azt hittem, csak akarnom kell és minden, ami jó a szivedben van, egyszerre ajkadra tódul egyetlen csókomra. Te magad is azt hitted és csalódtunk mind a ketten. Szegény fiu, olyan sebet hordasz szivedben, amely nem akar begyógyulni; azt a nőt, aki megcsalt, nagyon szerethetted, jobban, mint engem, bizony jobban, mert egész szerencsétlen szerelmemmel nem birom elhomályositani a képét; és kegyetlenül meg kellett csalnia téged, mert én most hiába vagyok hű.

És a többiek, azok a nyomorultak, mit műveltek veled, hogy igy megmérgezték ifjuságodat. És a gyönyörök, amelyeket tőlük vásároltál, nagyon hevesek és rémségesek lehettek, mivel most azt kivánod tőlem, hogy hozzájuk hasonló legyek! Mellettem ők jutnak eszedbe! Oh, gyermekem, ez a legkegyetlenebb dolog. Inkább látlak igazságtalannak, dühösnek, szememre hányhatsz inkább képzelt bünöket és bosszut állhatsz rajtam a rosszért, amit első kedvesed cselekedett veled, mintsem hogy ezt az undok jókedvet lássam az arcodon, az élvezethajhásznak ezt a gunyos kifejezését, amely egyszerre, mint valami gipszlárva furakodik ajkad és ajkam közé. Mondd meg nekem, Oktáv, miért van ez? Mért jönnek napok, mikor megvetéssel beszélsz a szerelemről és mikor oly szomoruan gunyolod ki még legédesebb áradozásainkat is? Micsoda hatalom parancsolta rá könnyen izguló idegeidre azt a förtelmes életet, melyet folytattál, hogy akaratod ellenére még most is ilyen durva sértéseket küld ajkadra. Igen, akaratod ellenére, mert a szived nemes; magad is pirulsz amiatt, amit müvelsz; sokkal jobban szeretsz, semhogy ne gyötörne, ha látod, hogy én szenvedek. Oh, most már ismerlek. Az első alkalommal, midőn ilyennek láttalak, olyan rémület fogott el, hogy még csak fogalmad sem lehet róla. Azt hittem, hogy nem vagy más, mint közönséges élvezethajhász s hogy tervszerüen megcsaltál olyan szerelmet szinlelve, amelyet nem is éreztél és hogy akkor láttalak olyannak, amilyen valóban vagy. Oh, barátom, a halálra gondoltam; milyen éjszakát éltem át. Te nem ismered az én életemet; te nem tudod, hogy én, aki veled beszélek, szintén nem szereztem az életben kellemesebb tapasztalatokat, mint te. Bizony, oly édes lehet az élet, de azoknak, akik nem ismerik.

Nem te vagy az első férfi, drága Oktávom, akit szerettem. Szivem mélyén végzetes történet szunnyad és azt óhajtom, hogy te is ismerd meg azt. Apám még ifju koromban egyik régi barátja fiának szánt. Határszomszédok voltak és értékre is csaknem egyenlő két kis birtokuk volt. A két család mindennap meglátogatta egymást és ugyszólván együtt élt. Apám meghalt; anyámat már régóta elvesztettük, én nagynéném gondjaira maradtam, akit már ismersz. Egy utazás, amelyet nem sokkal azután tennie kellett, arra kényszeritette, hogy ő meg viszont jövendőbeli apósom gondjaira bizzon. Apósom soha nem hivott máskép, csak lányának; és annyira köztudomásu volt az egész vidéken, hogy én a fiához fogok nőül menni, hogy egészen szabadjára hagytak együtt bennünket.

Ez a fiatal ember, akinek nevét fölösleges neked megmondanom, mindig ugy tüntette föl a dolgot, mintha szeretne engem. Az, ami évek hosszu során át gyermekkori barátság volt, idővel szerelemmé vált. Ha magunkra maradtunk, a ránk váró boldogságról kezdett nekem beszélni; élénk szinekkel festette le előttem türelmetlenségét. Csak egy évvel voltam fiatalabb nála, de ő a szomszédságban megismerkedett valami romlott előéletü emberrel, aféle szélhámossal és annak a tanácsaira hallgatott, mialatt én gyermeki bizalommal engedtem át magamat öleléseinek. Ő elhatározta, hogy megcsalja atyját, megszegi szavát mindnyájunkkal szemben és engem elhagy, miután vesztemet okozta.

Egy reggel atyja szobájába hivatott bennünket és ott az egész család jelenlétében közölte velünk, hogy esküvőnk napja ki van tüzve. Még aznap este találkozott velem a kertben, még hevesebben beszélt nekem szerelméről, mint bármikor, azt mondta, hogy miután házasságunk időpontja ugy is meg van határozva, férjemnek tekinti magát,

különben Isten előtt már születésétől fogva az. Nem tudok mást fölhozni mentségemre, mint fiatalságomat, tapasztalatlanságomat és a bizalmat, mellyel iránta viseltettem. Neki adtam magam, még mielőtt felesége lettem volna és nyolc nap mulva elhagyta az apai házat; megszökött egy nővel, akit uj barátja ismertetett meg vele; azt irta nekünk, hogy Németországba utazott; és sohasem láttuk őt viszont.

Ez pár szóval az életem története; a férjem ismerte, amint most már maga is ismeri. Nagyon büszke vagyok, barátom, és elhagyatottságomban megesküdtem, hogy férfi másodszor nem fog nekem olyan szenvedést okozni, mint amit akkor szenvedtem. Megláttam magát és elfeledtem eskümet, de nem a fájdalmamat. Azért szeliden kell velem bánnia; ha maga beteg, az vagyok én is; kimélettel kell lennünk egymás iránt. Láthatja, Oktáv, hogy én is tudom, mit jelentenek a mult emlékei. Rám is gyötrelmes iszonyat perceit idézik maga mellett; de nekem több bátorságom lesz, mint magának, mert talán többet szenvedtem. De én nálam ez lesz a kezdet; a szivem nem nagyon biztos még önmaga felől, még meglehetősen gyönge vagyok; az életem oly nyugalmas volt ebben a faluban, mig maga ide nem jött. Ugy megfogadtam magamban, hogy nem fogok változtatni rajta. Mindez követelővé tesz. De mindegy, mit bánom már, a tied vagyok. Te mondtad nekem, valamelyik jó pillanatodban, hogy a Gondviselés arra rendelt engem: vigyázzak rád, akár az anyád. Igy van ez, barátom, nem vagyok már mindennap a kedvesed; sok olyan nap van, amikor anyád vagyok vagy az szeretnék lenni. Igen, olyankor, midőn gyötörni szoktál, nem a kedvesemet látom benned; olyankor csak szegény beteg gyermek vagy, aki bizalmatlan vagy makrancos és akit szeretnék ápolni, vagy

meggyógyitani, hogy föltaláljam azt, akit szeretek és akit mindig szeretni akarok. Isten adjon nekem ehez erőt, — tette hozzá az égre nézve. — Ugy engedje az Isten, aki lát bennünket, aki hallja, mit mondok, az anyák és szerelmesek Istene, hogy teljesithessem ezt a föladatot. Ha összeroskadnék is a feladat sulya alatt, ha büszkeségem, amely lázadozik ellene, ha szegény szivem, amely akaratom ellenére megszakadni készül, ha egész életem . . .“

Nem folytatta tovább, a szava könnyekbe fult. Ó Istenem, láttam, mint térdelt ott, összekulcsolt kézzel, a sziklára borulva; ugy reszketett előttem a szélben, mint a pusztai fű, amely bennünket körülvett. Szegény törékeny, finom teremtés, szerelméért imádkozott. A két karomba kaptam, ugy emeltem föl. „Ó egyetlen barátnőm, — kiáltottam, — ó kedvesem, anyám, testvérem, imádkozzál értem is, hogy ugy szerethesselek, mint ahogy megérdemled. Imádkozzál, hogy élhessek, hogy szivem megfürödhessen könnyeidben; hogy makulátlan ostya váljék belőle, amelyet Isten előtt oszthatunk meg.

Ledültünk a kőre. Minden néma volt körültünk; fejünk fölött a csillagfényektől tündöklő éj terült ki. „Ráismersz-e, — kérdeztem Brigittától, — emlékszel még első napunkra?“

Hála Istennek, ez este óta, soha többé nem tértünk vissza ujra ehez a sziklához. Oltár az ma is, amely tiszta maradt; egyetlen olyan kisértő árnya az életemnek, amely még most is fehérbe van öltözve, mikor szemem előtt elsuhan.

IV. FEJEZET.

Egy este, amint a téren mentem keresztül, láttam, hogy két ember áll ott s az egyik hangosan mondja a másiknak: „Ugy látszik, hogy rosszul bánik vele. Saját hibája, — felelte a másik, — mért választott ilyen embert? Soha nem volt ennek dolga csak széplányokkal; ő pedig viselheti most a bolondsága következményeit."

Előbbre mentem a homály leple alatt, hogy fölismerjem ki beszél igy, és hogy halljam, mit beszélnek még tovább; de megláttak és távoztak onnan.

Brigittát nagy nyugtalanságban találtam; nagynénje sulyos betegen feküdt; alig volt ideje arra, hogy velem pár szót váltson. Nem láthattam egy álló hétig; tudtam, hogy Párisból hozatott orvost, végre egy napon értem küldött és magához kéretett.

— Nagynéném meghalt, — mondotta nekem, — elvesztettem az utolsó lényt, aki még megmaradt számomra a földön. Most egyedül állok a világon és hamarosan elköltözöm erről a vidékről.

— Hát én igazán nem vagyok senki az ön számára?

— Igen, barátom, azt tudja, hogy én szeretem és gyakran azt hiszem, hogy maga is szeret engem. De, hogy számithatnék én magára? Én a kedvese vagyok, anélkül, hogy maga a szeretőm volna. Mintha csak magáról irta volna Shakespeare ezt

a szomoru mondást: „Szinét váltó szövetből szabass ruhát magadnak. Mert szived mint opál ezer szint játszik.“ Én pedig, Oktáv, — tette hozzá gyászruhájára mutatva, — ehez az egy szinhez vagyok kötve hosszu időre; nem is változtatom már meg soha.

— Csak távozzék el erről a vidékről, ha önnek ugy tetszik, vagy megölöm magam vagy követni fogom. Oh, Brigitta, — folytattam, térdre hullva előtte, — ön azt gondolta, egyedül van, midőn a nagynénjét halni látta. Ez a legkegyetlenebb büntetés, amellyel sujthatott; soha nem éreztem nyomoruságosabbnak a szerelmet, amellyel maga iránt viseltettem. Kell, hogy visszavonja ezt a borzasztó gondolatot, amelyet megérdemlek, de megöl. Oh, Istenem, hát lehetséges volna az, hogy én semmit sem számitok az életében, vagy ha vagyok is valaki, csak a baj révén vagyok, amelyet önnek okoztam?

— Nem tudom, — mondta ő, — ki foglalkozik velünk; de egy idő óta itt ebben a faluban és a környéken is különös dolgokat suttognak rólunk. Egyesek azt mondják, hogy vesztembe rohanok; ostobasággal és őrültséggel vádolnak; mások ugy állitják be magát, mint szivtelen és veszedelmes embert. Én nem tudom hogyan, de befurakodtak legrejtettebb gondolataink mélyére is, amiről én azt hittem, hogy csak magam tudom, a maga viselkedésének szeszélyes változatosságát s a szomoru jeleneteket, amelyekre ezek vezetnek, mindenki ismeri; szegény néném beszélt róla, ő régóta tudta már anélkül, hogy egy szót szólt volna nekem. Ki tudja, nem ez vitte-e gyorsabban, kérlelhetetlenül sirba? Ha a sétatéren régi barátnőimmel találkozom, vagy hidegen kikerülnek, vagy távoznak, ha feléjük tartok; még a parasztlányok is, ezek a kedves jó teremtések, akik ugy szerettek, gunyosan

vállat vonnak, mikor látják vasárnap, hogy üres a helyem kis báljukon a zenekar előtt. Miért van ez, hogy jutott ennyire a dolog? Nem tudom, s kétségkivül maga sem; de nekem mennem kell innen, nem birom ezt elviselni. És ez a haláleset, ez a hirtelen jött betegség olyan szörnyü; és mindezekhez még ez az egyedüllét, ez az üres szoba. Nincs bátorságom; barátom, barátom, ne hagyjon el!

Sirva fakadt; észrevettem, hogy a másik szobában szijak hevernek szanaszét, bőrönd van a földön és minden utazási előkészületeket árult el. Világos volt, hogy Brigitta mindjárt nagynénje halála után utazni akart nélkülem, de nem volt ereje hozzá. Tényleg olyan levert is volt, hogy beszélni alig tudott. Rettenetes helyzetbe került és ezt én okoztam. Nem volt elég a szerencsétlensége, még nyilvánosan is gyalázták; és az az ember, akiben támaszt és vigasztalót kellett volna egy személyben találnia, nem volt egyéb számára, csak még bőségesebb forrása minden nyugtalanságának és szenvedésének.

Oly élénken éreztem hibámat, hogy szégyeltem magam önmagam előtt. Annyi igéret, annyi haszontalan elragadtatás, annyi terv és remény után ime ezt értem el és mindössze három hónap alatt. Azt hittem, kincs van a szivemben és nem került ki más belőle csak keserü epe, egy álom árnya és szerencsétlenség, baj arra a nőre, akit imádtam. Ez volt az első alkalom, hogy valóban szemtőlszembe álltam önmagammal; Brigitta nem tett nekem semmi szemrehányást; el akart utazni, de nem volt képes rá, készen állott arra, hogy még tovább szenvedjen. Hirtelen az a kérdés villant meg agyamban, nem nekem kellene-e megválnom tőle, nem nekem kellene-e visszavonulnom s megszabaditanom őt egy szörnyü csapástól.

Fölkeltem és átmenve a másik szobába, Brigitta podgyászára ültem le. Itt homlokomat kezemre támasztva, szinte megsemmisülve ültem. Nézegettem magam körül a sok félig kész csomagot, a butorokra kiteritett szijakat; hej, de jól ismertem valamennyit; a szivem egy-egy darabkája tapadt mindenhez, amit ő érintett. Kezdtem magamban számitgatni, mennyi bajt okoztam; ujra magam előtt láttam drága Brigittámat, amint ott ment végig a hársfasoron és fehér kecskéje elébe szaladt.

„Ember! — kiáltottam magamra, — mi jogon cselekszel igy? Ki adta neked a bátorságot hozzá, hogy ide merészelj jönni és rá tedd a kezed erre az asszonyra? Ki engedte meg, hogy mások szenvedjenek miattad? Kicicomázod magad a tükröd előtt és beképzelten mégy onnan szerelmi kalandra kétségbeesett kedvesedhez; kényelmesen leveted magad a vánkosokra, amelyeken ő épp az imént imádkozott érted és magáért és közömbös arccal lágyan rá veregetsz a még remegő kezekre. Nem rosszul értesz hozzá, hogy kell megzavarni egy ilyen szegény fejet és elég hévvel tudsz szónokolni szerelmi mámorodban, mint az ügyvédek, akik vörösre sirt szemmel jönnek ki egy igazságtalan pör tárgyalásáról, amelyet elveszitettek. Adod a szegény, kis, tékozló fiut, a szenvedéssel szélhámoskodót, módot találsz rá, hogy kell apró tűszurásokkal végrehajtani egy szerelmi gyilkosságot. Mit fogsz felelni az élő Istennek, ha a művedet befejezted? Mi lesz azzal a nővel, aki téged szeret? Hová csuszol, hová zuhansz, miközben ő rád borul? Milyen arccal temeted majd el egy napon sápadt és szánalomraméltó kedvesedet, mikor ő az utolsó lényt is eltemette, aki támasza volt? Igen, igen, kétségtelenül el fogod temetni; mert szerelmed megöli és elemészti, te szenvedélyeidnek áldoztad őt, ő az, akin lehütöd őket. Ha

követni fogod ezt a nőt, általad hal meg. Vigyázz; az őrző angyala tétovázik; azért kopogtatott e ház ajtaján, hogy kiüzzön innen egy végzetes és szégyenletes szenvedélyt; ő sugalmazta Brigittának az elutazás gondolatát; talán e pillanatban sugja fülébe utolsó intését. Te gyilkos, te hóhér, vigyázz, itt élet-halálról van szó."

Igy beszéltem önmagammal; akkor a diván sarkában egy kis csikos szövetből készült ruhát pillantottam meg, amely már össze volt hajtogatva, hogy a bőröndbe kerüljön. Ez a ruha tanuja volt kevés boldog napunk egyikének. Megfogtam és fölemeltem.

„Én téged elhagyjalak, — mondtam neki, — én téged elveszitselek! Te kis ruha, hát nélkülem akarsz utra kelni?"

Nem, nem hagyhatom el Brigittát ebben a pillanatban, ez gyávaság volna. Most vesztette el nénjét; egyedül van; céltáblája mit tudom én miféle ellensége megjegyzéseinek. Ez nem lehet más, mint Mercanson; bizonyára elmondta a beszélgetést, amelyet Dalensról velem folytatott és mert egyszer féltékenynek látott, ebből levonta a következtetést és a többit magától kitalálta. Bizonyosan ez a kigyó az, amely mérgével az én drága virágomat beszennyezte. Először is meg kell büntetnem ezért, azután jóvá kell tennem a bajt, amelyet Brigittának okoztam. Milyen esztelen is vagyok; arra gondolok, hogy elhagyjam, mikor neki kell szentelnem egész életemet, kiengesztelnem büneimet, kárpótolnom őt boldogsággal, féltő gonddal, szerelemmel azért a sok könnyért, amelyet én csaltam a szemébe! Mikor én vagyok egyetlen támasza a világon, egyetlen barátja, egyetlen védelmező kardja, mikor el kellene kisérnem a világ végére, a testemmel fedeznem minden veszélyben, megvigasztalnom, mert szeretett engem és mert nekem adta magát.

— Brigitta! — kiáltottam, visszatérve a szobába, amelyben ő maradt, — várjon rám egy óra hosszat és én visszatérek.

— Hová megy? — kérdezte ő.

— Várjon meg engem, — mondottam neki, — ne utazzék nélkülem. Emlékezzék Ruth szavaira: „Bárhová vessen is el a sors, a te néped az én népem lesz és a te Istened az én Istenem lesz; az a föld lát engem is meghalni, amely téged halni lát és ott leszek eltemetve, ahol téged eltemetnek."

Azzal hirtelen ott hagytam és Mercansonhoz futottam; azt mondták, elment hazulról, erre betértem hozzá, hogy megvárjam.

Leültem egy sarokban a pap bőrszékére piszkos, fekete asztala elé. Kezdtem már az időt hosszunak találni, midőn egyszerre első kedvesemért vivott párbajom jutott eszembe.

„Akkor alapos pisztolylövést kaptam, — mondtam magamban — és mint nevetséges bolond kerültem ki az egészből. — Mit keresek itt tulajdonképen? Ez a pap nem fog verekedni; ha veszekedést kezdek vele, azt fogja nekem felelni, papi ruhája fölmenti attól, hogy meghallgasson s azután, ha eltávoztam, valamit még fecsegni is fog róla. Különben is, miféle szóbeszéd járja itt? Mi nyugtalanitja Brigittát? Azt mondják, hogy elveszti a jó hirét, hogy én durván bánok vele, ő pedig bolond, hogy türi. Micsoda ostobaság? Nem tartozik ez senkire. Az ember nem tehet okosabbat, mint hagyja, csak hadd beszéljenek; ha az ember hasonló esetben az eféle hitványságokkal foglalkozik, csak jelentőséget ad nekik. Meg lehet a vidéki embert akadályozni abban, hogy a szomszédjával törődjék? Meg lehet tiltani a szenteskedőknek, hogy ne szóljanak meg egy olyan nőt, aki szeretőt tart? Milyen eszközökkel lehetne a nyilvános megszólást lehetetlenné tenni? Ha azt mond-

ják, hogy durván bánok vele, rajtam áll, hogy bebizonyitsam az ellenkezőt és pedig vele szemben tanusitott viselkedésemmel és nem erőszakkal. Éppen olyan nevetséges volna tehát összeveszni Mercansonnal, mint elhagyni a vidéket, mert egy kis pletyka kerekedett itt. Nem, nem kell elhagyni ezt a falut, ez ügyetlenség volna; mert azt mondhatnák rá az emberek, hogy igazuk volt velünk szemben és ez csak a fecsegők malmára hajtaná a vizet. Nem kell tehát sem elutazni, sem a szóbeszéddel törődni."

Visszatértem Brigittához; alig telt el egy félóra s én közben háromszor változtattam érzelmeimet. Lebeszéltem Brigittát tervéről; elmondtam neki, mit akartam cselekedni és miért távoztam el. Megadással hallgatta; azonban mégis utazni akart; gyülöletes volt előtte a ház, amelyben nénje meghalt; igazán nagy megerőltetésembe került, mig rá tudtam birni, hogy maradjon; de végre mégis sikerült. Ujra meg ujra elmondtuk magunkban, hogy ügyet sem vetünk a világ beszédére, hogy nem kell neki engednünk semmiben és nem fogunk változtatni semmit megszokott életünkön. Megesküdtem neki, hogy szerelmem meg fogja vigasztalni minden bánatában és ő ugy tetette magát, mintha biznék eskümben. Azt mondtam neki, hogy ezek a körülmények ugy fölvilágositottak hibáimról, hogy viselkedésem bizonyságot tesz majd megbánásomról, hogy mint kisértő árnyakat fogom magamtól elüzni a mult minden gonosz csiráját, mely szivembe ragadt, hogy nem fog a jövőben szenvedni sem hiuságom, sem szeszélyeim miatt. És igy szomoruan, béketürőn, folyton nyakamon csüngve, engedett puszta szeszélyemnek, amelyet ugyan magam józan eszem felvillanásának tartottam.

V. FEJEZET.

Egy napon, midőn a lakásába beléptem, nyitva találtam egy kis szobát, amelyet Brigitta oratóriumának nevezett; tényleg nem is volt egyéb berendezése, mint egy imazsámoly, egy kis oltár keresztel és pár virágtartóval. Különben a falak, a függönyök, minden oly fehér volt, mint a hó. Ide szokott olykor bezárkózni, de mióta csaknem ott laktam nála, igen ritkán.

Az ajtóhoz támaszkodtam és láttam, hogy Brigitta a földön ül a virágok között, amelyeket éppen eldobni készült. Kezében kis koszorut tartott, amely, ugy tetszett nekem, száraz füből van, ő pedig összetörte a két kezével.

— Mit csinál? — kérdeztem tőle. Összerázkódott és fölállt. — Semmit, — mondotta, — játszom, mint a gyermek, ez itt egy régi rózsakoszoru volt, amely itt hervadt el az oratóriumban; nagyon rég tettem be ide; és most azért jöttem, hogy kicseréljem a virágokat.

Reszkető hangon beszélt és ugy látszott, hogy mindjárt elájul. Eszembe jutott a Rózsás-Brigitta név, mert ugy hallottam, ezt a nevet adták neki. Megkérdeztem, nem ez volt-e véletlenül a rózsakirálynő koszoruja, amelyet most összetört.

— Nem, — felelte ő és elsápadt.

— De igen, — kiáltottam én, — igen, az életemre esküszöm. Adja nekem a darabjait.

Összeszedtem a koszoru roncsait és az oltárra

tettem, azután sokáig szótlan maradtam és a roncsokra szögeztem szememet.

— Nem volt talán igazam, — mondta ő, — ha a koszorum volt is, hogy levettem a falról, ahol már oly régóta lógott. Mire való ez a limlom. Rózsás-Brigitta már nem e világból való, akár a rózsák, amelyekről nevét kapta.

Kiment; zokogást hallottam és az ajtó rázáródott. Térdrehulltam a kövön és keservesen sirtam.

Mikor ujra kimentem hozzá, az asztalnál ülve találtam; az ebéd készen volt és ő rám várt. Csöndben leültem és nem került szóba, ami szivünket nyomta.

VI. FEJEZET.

Mercanson tényleg elmondta a faluban és a környékbeli kastélyokban azt a beszélgetést, amelyet vele Dalensról folytattam és gyanumat, amelyet önkéntelenül és világosan elárultam előtte. Mindenki tudja, hogy terjed a vidéken a megszóló pletyka, hogy száll szájról-szájra és hogy nő szertelenné; ez történt most is.

Brigitta és én egészen uj helyzetben találtuk magunkat egymással szemben. Akármilyen gyöngekisérletet tett is az elutazása, azért mégis megtette. Csak kérésemre maradt és ebben volt valami kötelezettség számomra. Kötelességemmé vált, hogy nyugalmát ne zavarjam sem féltékenységemmel, sem léhaságommal; minden kemény és gunyos szó, amely számon kicsuszott, hiba volt; minden szomoru tekintete, melyet rám vetett, érezhető és megérdemelt szemrehányás.

Jó és egyszerü természete mindjárt rájött egy jó oldalára annak is, hogy egyedül maradt; a napnak abban az órájában láthatott, amikor akart, anélkül, hogy bármi óvatosságra lett volna szüksége. Talán tulságosan ki is szolgáltatta magát ennek a könnyebbségnek, csak hogy bebizonyitsa nekem, mennyire előbbrevalónak tartja szerelmét jó hirénél, ugy látszott, megbánta, hogy érzékenynek mutatkozott a megszólók beszédével szemben. Bármint volt is a dolog, ahelyett, hogy vigyáztunk volna magunkra és védekeztünk volna a kiváncsiak

ellen, éppen megforditva, sokkal szabadabb és meggondolatlanabb életbe kezdtünk, mint valaha. Elmentem hozzá már reggeli idején és mivel egész nap nem volt semmi dolgom, nélküle soha nem mozdultam ki. Ebédre ott tartott és az már magától következett, hogy az estét is ott töltsem. Mikor aztán hazatérésre került volna a sor, csakhamar ezer ürügyet találtunk ki, ezer képzelt óvatossági rendszabályhoz folyamodtunk, amelyekre alapjában semmi szükség nem volt. Végre ugyszólván már egészen vele éltem és ugy tetettük magunkat, mintha azt hinnők, hogy senki sem veszi ezt észre.

Egy ideig álltam a szavam és egyetlen felhő sem zavarta bizalmas kettesünket. Ezek boldog napok voltak; de nem ezekről kell most beszélnem.

Azt beszélték mindenfelé az egész környéken, hogy Brigitta együtt él egy feslett világfival, aki Párisból jött, hogy a szeretője durván bánik vele, s azzal telik el egész idejük, hogy hol elválnak, hol összebékülnek, de biztos, hogy rosszul fog végződni az egész. Amennyire dicsérték Brigitta régebbi viselkedését, annyira ócsárolták a mostanit. Sőt ebben a régi viselkedésében is, amit kevéssel előbb még minden dicséretre érdemesnek találtak, most csak azt keresték, aminek gonosz magyarázatot tudtak adni. Magános sétái a hegyek közt, amelyeknek egyedüli célja az irgalmasság volt és amelyek soha gyanut nem keltettek, egyszerre szintén szóbeszéd és gunytárgyává lettek. Ugy beszéltek róla, mint olyan nőről, aki elveszitette minden emberi méltóságát és aki rászolgált a kikerülhetetlen és iszonyatos romlásra.

Brigittának azt mondtam, hogy nézetem szerint legjobb, ha hagyjuk, csak beszéljenek és legjobban szeretném ha olyan szinben tünnénk föl, mint akik nem törődünk az eféle pletykákkal, de az igazság

az volt, hogy azok rám nézve is elviselhetetlenekké váltak. Néha egyenesen azzal a célzattal mentem ki és tettem látogatásokat a környéken, hogy megpróbáljak egy határozott szót hallani, amelyet sértésnek tekinthetek, hogy aztán magyarázatot kérhessek érte. Figyelmesen hallgattam, mit suttognak fojtott hangon a szalonokban, ahol éppen voltam, de nem tudtam semmibe belekapaszkodni; hogy kedvükre marcangolhassanak, bevárták azt az időt, mikor távoztam. Erre hazatértem és azt mondtam Brigittának, hogy ezek a mesék mind siralmas ostobaságok s hogy bolondok volnánk, ha törődnénk velük; beszéljenek rólunk annyit, amennyit nekik tetszik, én tudomást sem akarok venni róla.

De hát én egyáltalában nem voltam felelős mindezekért a nyilatkozatokért? Ha Brigitta meggondolatlan volt is, nem kellett volna-e nekem megfontolnom a dolgot és elháritanom a bajt. De éppen ellenkezőleg történt, én voltam az, aki, hogy ugy mondjam, a világ pártjára álltam ellene.

Azzal kezdtem, hogy nem törődömnek mutattam magam és csakhamar ott tartottam, hogy gonosznak mutatkoztam. „Ugy van — mondtam Brigittának, — rosszat beszélnek az ön éjjeli kirándulásairól. Biztos benne, hogy nincs igazuk? Igazán nem történt volna semmi ennek a regényes erdőnek sétányain és barlangjaiban? Nem fogadta el soha, midőn az esthomályban hazatért, idegen ember karját, mint ahogy például az enyémet elfogadta? Igazán csak a könyörület lett volna az, ami istenségül szolgált önnek e gyönyörü zöld boltozatu templomban, amelyen olyan bátorságosan járt keresztül?“

Brigitta első tekintete, amelyet akkor vetett rám, mikor ebbe a hangnembe kezdtem csapni, sohasem megy ki emlékezetemből; magam is meg-

remegtem tőle. Ej mit, — gondoltam magamban, — ugy tenne, mint első kedvesem, ha ügyéért sikra szállnék; ujjal mutogatna rám, mint valami nevetséges bolondra és én fizetnék mindenért a nyilvánosság szemében.

A kétkedő és hitetlen embert nem nagy távolság választja el egymástól. Minden bölcselő rokona az istentagadónak. Miután megmondtam Brigittának, hogy kételkedem a multjában, valóban kételkedtem is már benne és attól kezdve, hogy kétségem támadt, nem hittem benne többé.

Képzelődni kezdtem, hogy Brigitta megcsal, ő, akitől soha a nap egy órájára sem váltam meg. Néha tervszerüen hosszasabban távolmaradtam és ugy állapodtam meg önmagammal, hogy ez próbából történik; de alapjában csak arra volt jó, hogy tudtomon kivül alkalmas alapot szolgáltassak magamnak a kétkedésre és gunyolódásra. Akkor aztán meg voltam elégedve, mikor észrevétettem vele, hogy távol van tőlem, mintha még ma is féltékeny volnék és ügyet sem vetek már azokra az őrült félelmekre, amelyek azelőtt keresztül-kasul járták agyamat; ez természetesen annyit akart jelenteni: nem becsülöm már annyira, hogy féltékeny legyek rá.

Eleinte még csak megtartottam magamnak észrevételeimet; később nagy gyönyörüségem telt abban, hogy hangosan tegyem meg őket Brigitta előtt. Ha például sétára indultunk, azt mondtam neki: „Nagyon csinos ruha, a barátnőim közül valamelyiknek éppen ilyen volt.“ Ha asztalnál ültünk: „Nézze csak drágám, a régi kedvesem deszertnél mindig énekelni szokott, ugy illenék, hogy maga is kövesse példáját.“ Ha zongorához ült: „Ó könyörgöm, játssza el nekem azt a keringőt, amely tavaly volt divatos, hadd emlékeztessen a régi jó napokra.“

Igy ment ez, olvasóm, hat hónapig; hat álló hónapon át Brigittának, akit megrágalmaztak, aki ki volt téve a világ sértéseinek, el kellett szenvednie részemről minden megalázást és minden sértést, amivel csak epés és szivtelen kéjenc árasztható el egy olyan lányt, akit megfizet. Ha aztán tul voltam ezeken az utálatos jeleneteken, amelyek alatt az elmém valósággal kimerült a kinoktól és enszivem marcangolásától s váltakozva hol gyanusitottam, hol gunyolódtam, de mindig azzal a sóvár vággyal, hogy gyötrődjem és visszatérhessek a multra, mondom, mikor kikászolódtam ezekből, akkor valami rendkivüli s szinte a szertelenségig rajongó szerelem arra kényszeritett, hogy ugy bánjak kedvesemmel, mint valami bálvánnyal, mint egy istenséggel. Negyedórával azután, hogy vérig sértettem, a térdénél hevertem; mikor nem vádoltam, bocsánatot kértem tőle; ha nem gunyolódtam, akkor könnyeztem. Ilyenkor valami hallatlan mámor, a boldogságnak valóságos láza vett erőt rajtam; az örömtől szinte kótyagosnak látszottam; indulataim hevessége valósággal megfosztott józan eszemtől; nem tudtam, mit mondjak, mit csináljak, mit találjak ki, hogy helyre hozzam a rosszat, amit cselekedtem. Karomba kaptam Brigittát, százszor, ezerszer elmondattam vele, hogy szeret, hogy megbocsát. Azt beszéltem, hogy jóváteszem bünömet és inkább golyót röpitek agyamba, mint hogy ujra kezdjem a bántalmazását. A szivnek ezek a nekibuzdulásai néha egész éjszakákon át tartottak és ilyenkor szünet nélkül beszéltem, sirtam, Brigitta lába előtt fetrengtem és valami határtalan, idegernyesztő, eszeveszett szerelemtől mámorosodtam meg. Azután jött a reggel, föltetszett a nap, erőtlenül estem össze és elaludtam és fölébredtem mosollyal ajkamon, gunyoltam mindent és nem hittem semmiben.

E rémületes gyönyörüségek éjszakáin át Brigitta ugy látszott, nem emlékszik rá, hogy van bennem másik ember is, mint aki akkor a szeme előtt volt. Mikor bocsánatot kértem tőle, csak vállat vont, mintha azt mondta volna: „Hát nem tudod, hogy megbocsátok neked?“ Ugy érezte, hogy lázam őt is elragadja. Hányszor láttam a gyönyörtől és szerelemtől sápadtnak, miközben azt mondta nekem, hogy igy szeret engem, hogy csak ez az élete, ez a vad tombolás, hogy a kiállott szenvedések drágán meg vannak neki igy fizetve; hogy nem fog panaszkodni soha, mig szerelmünknek egyetlen szikrája marad szivemben; tudja, hogy meghal, de reméli, hogy abba belehalok én is; végül, hogy minden jó, minden kedves neki, ami tőlem jön, a sértések éppen ugy, mint a könnyek és ezek a gyönyörök ássák meg a sirját.

Közben teltek a napok és a bajom egyre jobban elhatalmasodott; gonosz indulatu és gunyos kedvü rohamaim kezdtek végzetes és fékezhetetlen jelleget ölteni. Őrültségeim közben valóságos lázrohamaim voltak, amelyek ugy sujtottak le rám, mint villámcsapás; minden tagomban reszketve és hideg veritéktől boritva tértem magamhoz. Egy meglepett mozdulatra, egy váratlan benyomásra annyira összerázkódtam, hogy akik látták, megrémültek. Ami Brigittát illeti, bár nem panaszkodott, de neki is sulyos változás jelei voltak arcára irva. Ha bántani kezdtem, nem szólt egy szót sem, kiment és bezárkózott. Hála Istennek, soha nem emeltem rá kezet; még leghevesebb rohamaim idején is inkább meghaltam volna, mint hogy csak egy ujjal is érintsem.

Egy este eső csapdosta az ablakokat; egyedül voltunk, a függönyök le voltak eresztve. „Jó kedvem volna, — mondtam Brigittának, — de ez rettenetes idő akaratom ellenére is elszomorit. Ne enged-

jünk neki és ha ön is az én véleményemen van, szórakozzunk, ha nincs is kedvére a viharnak."

Azzal fölkeltem, meggyujtottam minden gyertyát, amely a gyertyatartókban volt, a meglehetős kis szoba olyan fényben uszott egyszerre, mintha kivilágitás lett volna. Egyidejüleg magasan lobogó tüz (tél ideje volt) terjesztett fojtó meleget. „Lássuk csak, — mondtam, — mit csináljunk addig, mig a vacsora idejére várunk?"

Ekkor arra gondoltam, hogy Párisban most van a Karnevál ideje. Ugy tetszett nekem, mintha látnám, hogy vonulnak el előttem az álarcosokkal telt kocsik, amelyek keresztezik egymást a boulevardokon, hallottam, hogy felesel egymással a vidám tömeg fülsikető lármával a szinházak bejáratánál; láttam a feslett táncokat, a tarka ruhákat, a bort és a téboly tombolását; egész ifjuságom ott zakatolt a szivemben. „Öltsünk jelmezt, — mondtam Brigittának. — Csak ugy a magunk kedvtelésére, de hát nem mindegy az? Ha nincsenek jelmezeink, van miből rögtönözni, ezzel sokkal kellemesebben eltöltjük az időt."

Ruhákat, sálokat, kabátokat, szalagokat, csinált virágokat szedtünk ki egy szekrényből; Brigitta, mint mindig, türelmes jókedvet mutatott. Átöltöztünk mindaketten; ő maga akart megfésülni; kifestettük arcunkat pirosra és rizsporral hintettük be magunkat, mindazt, ami ehhez kellett, egy régi dobozban találtuk, amely, azt hiszem, még a nagynénié volt. Végül egy óra elteltével már nem ismertünk rá egymásra. Az este azzal telt el, hogy énekeltünk, ezer bolondságot találtunk ki; éjjeli egy óra felé itt volt a szupé ideje.

Felturtunk minden szekrényt, egy mellettem még nyitva is maradt. És ép asztalhoz készültem ülni, midőn egyik polcán észrevettem a könyvet, amelyről már beszéltem, amelybe Brigitta gyakran irt.

— Nem ez a gondolatai gyüjteménye? — kérdeztem, a kezem kinyujtva és megfogva a könyvet. — Ha nem tolakodás a kérésem, engedje meg, hogy egy pillantást vessek belé.

Kinyitottam a könyvet, bár Brigitta mozdulatot tett, hogy megakadályozza; az első oldalon e szavakra akadtam: „Ez az én végrendeletem."

Nyugodt kézzel irta az egészet. Először hű leirását találtam minden keserüség és harag nélkül annak, amit Brigitta tőlem szenvedett, mióta kedvesem volt. Megirta, hogy szilárd elhatározása eltürni mindent, mig én szeretem s meghalni, ha elhagynám. Minden rendelkezését megtette; számot adott magának napról-napra élete nagy föláldozásáról. Amit elvesztett, amit remélt, a szörnyü elszigeteltség, amelyet éreznie kellett, mig csak én karomba nem szoritottam, az egyre növekvő gát, amely közibénk ékelődött; a szivtelenség, amelylyel szerelméért és lemondásáért fizettem, mindez le volt ott irva egy panaszszó nélkül; sőt ellenkezőleg még mentegetni próbált. Azután rátért személyes ügyeinek részleteire és rendelkezett a hagyatékáról. Elmondta, hogy méreggel fog véget vetni életének. Saját akaratából fog meghalni és kifejezetten megtiltotta, hogy az ő emléke ürügyül szolgáljon arra, hogy ellenem eljárást inditsanak. „Imádkozzatok érte!" — ezek voltak utolsó szavai.

A szekrényben ugyanazon a polcon kis fadobozt találtam, amelyet már azelőtt is láttam, tele finom, kékes, sóhoz hasonló porral.

— Mi ez? — kérdeztem Brigittától, — ajkamhoz emelve a dobozkát. Brigitta rémületeset sikoltott és rám vetette magát.

— Brigitta, — mondtam neki, — bucsuzzék el tőlem; majd elfelejt és élni fog, ha meg akar kimélni egy gyilkosságtól. Még ez éjjel elutazom és

soha nem kérek öntől bocsánatot többé; ön ugyis megadja nekem, ha Istennél nem számithatok is rá. Adjon egy utolsó csókot.

Ráborultam és homlokon csókoltam. „Ne még," — kiáltotta ő, szorongó hangon. — De én visszalöktem a divánra és kirohantam a szobából.

Három óra mulva utra készen álltam és a postalovak megérkeztek. Az eső egyre szakadt és én vaktában bujtam be a kocsiba. A postakocsis abban a pillanatban inditott; én pedig éreztem, hogy egyszerre két kar fonódik derekamra és zokogást hallottam, amely a számra tapadt.

Brigitta volt. A világon mindent elkövettem, hogy maradásra birjam; kikiáltottam a kocsisnak, hogy álljon meg; mindent elmondtam neki, amit csak ki tudtam találni, hogy rávegyem, szálljon le a kocsiról; egész odáig mentem, hogy még azt is megigértem, meglátogatom egyszer, ha majd az idő és az utazás elmosta annak a sok rossznak emlékét, amelyet vele szemben elkövettem. A legnagyobb erőfeszitéssel igyekeztem neki bebizonyitani, hogy ami tegnap lehetett, lehet még holnap is; százszor is elmondtam neki, hogy én csak szerencsétlenné tenném; hogy hozzám kötnie magát annyi, mint gyilkossá tenni engem. Megpróbáltam könyörgést, esküt, még a fenyegetést is; csak egy szóval válaszolt nekem: „Utazol, vigy magaddal; hagyjuk el ezt a tájat, váljunk meg a multtól. Itt nem élhetünk tovább; különben menjünk, ahová neked tetszik; menjünk meghalni a föld valamelyik távoli zugába. Boldogok leszünk biztosan, én te veled és te én velem."

Olyan indulattal csókoltam meg, hogy azt hittem, megszakad a szivem. „Indits hát!" — kiáltotta a postakocsisra. — Egymás karjába vetettük magunkat és a lovak vágtatva indultak meg.

ÖTÖDIK RÉSZ.

I. FEJEZET.

Hosszabb utra határoztuk el magunkat, de először Párisba mentünk; a szükséges előkészületek s ügyeink rendbehozatala időbe került és egy hónapra butorozott szállóban kellett lakást bérelnünk.

Az az elhatározásunk, hogy elhagyjuk Franciaországot, egész megváltoztatta a helyzetet, az öröm, a remény, a bizalom, minden visszatért egyszerre; a közeli utazás gondolata elüzött minden bánatot, minden pörpatvart. Nem járta most egyéb, csak rózsás álmok a boldogságról, folytonos esküszó örök szerelemről; végre, hogy jóvá tegyek mindent, el akartam feledtetni drága kedvesemmel mindazt a sok bajt, amelyet neki okoztam. Hogy is állhattam volna ellent ily gyöngéd vonzalom annyi tanujelének és ily bátor lemondásnak. Brigitta nemcsak hogy megbocsátott nekem, de kész volt érettem a legnagyobb áldozatot meghozni, mindent elhagyni és engem követni. Minél méltatlanabbnak éreztem magam arra az áldozatra, amelyet értem hozott, annál inkább szerettem volna ezért a jövőben szerelemmel kárpótolni, végre győzedelmeskedett hát jó angyalom és a csodálat és szerelem fölülkerekedett szivemben.

Mellém hajolva a térkép fölé, ugy kereste Brigitta a helyet, ahol eltemetkezhetünk a világ elől; ezt még nem döntöttük el határozottan és ebben a bizonytalanságban valami olyan édes, olyan élénk

gyönyörüséget találtunk, és ugyszólván bebeszéltük magunknak, hogy nem is tudunk semmiben megállapodni. Ezek alatt a keresések alatt homlokunk egymáshoz ért és én karommal átöleltem Brigitta derekát: „Hová megyünk majd? Mit fogunk csinálni? Hol kezdődik az uj élet? Hogyan mondjam el, mit éreztem, mikor ennyi édes reménykedés közepette fölütöttem pillanatokra a fejemet. Milyen megbánás járta át a szivem e szép és nyugodt arc láttára, mely mosolyra derült a jövő elé, bár sápadt volt még a mult fájdalmaitól. Amint igy ott tartottam magamhoz szoritva s az ujja a térképen keresgélt, miközben suttogó hangon beszélt az ügyeiről, amelyekben intézkedett, a vágyairól, jövendő elvonultságunkról, a véremet adtam volna érte. Boldog tervezgetések, ti vagytok talán az egyetlen igazi boldogság a földön!

Körülbelül nyolc napja lehetett, hogy igy eljárásokkal és bevásárlásokkal töltöttük az időt, midőn egy fiatal ember jelentkezett nálunk; levelet hozott Brigittának. A beszélgetés után, amelyet Brigitta vele folytatott, szomorunak és levertnek találtam őt; de nem tudhattam meg egyebet, mint hogy a levél N***-ből jött, ugyanabból a városból, ahol először beszéltem vele szerelmemről és ahol Brigittának még egyedül megmaradt rokonai laktak.

Ezalatt előkészületeink rohamosan haladtak előre és a szivem tele volt az utazást megelőző türelmetlenséggel; egyidejüleg az e fölött érzett öröm sem hagyott egy pillanatnyi nyugtot sem. Mikor reggel fölkeltem és a nap besütött ablakunkon, olyan indulat fogott el, hogy szinte részeg voltam tőle; ilyenkor lábujjhegyen bementem abba a szobába, amelyben Brigitta aludt. Nem egyszer ugy talált, mikor fölébredt, az ágya lábánál térdelve, amint néztem, hogy alszik és nem tudtam visszatartani könnyeimet, nem tudtam, mi uton-módon

győzzem meg megbánásom őszinteségéről. Ha egykor első kedvesem iránt érzett szerelmem őrültségekre ragadtatott, ugy most százszor olyan bolondságokat követtem el, ami különös és szertelen dolgot a tulságba hajtott szenvedély csak sugalhat, azt mind dühvel hajhásztam. Valósággal vallásos rajongással vettem körül Brigittát és bár hat hónap óta voltam kedvese, ugy tetszett nekem, valahányszor hozzá közeledtem, mintha akkor látnám először; alig mertem a ruhája szegélyét megcsókolni annak a nőnek, akit annyi ideig bántalmaztam. A legjelentéktelenebb szavára összerázkódtam, mintha egészen uj lett volna előttem a hangja, hol zokogva vetettem magam a karjába, hol meg minden ok nélkül kacagásban törtem ki; régebbi viselkedésemről csak borzalommal és utálattal beszéltem és szerettem volna, ha van valahol templom a szerelemnek szentelve, hogy uj keresztségben mosdjam ott tisztára s olyan megkülönböztetett ruhát öltsek magamra, amelyet senki nem téphet le rólam.

Láttam, hogy teszi be Tizián Szent Tamása kezét Krisztus sebhelyébe és gyakran gondoltam erre; ha szabad a szerelmet egy embernek Istenébe vetett hitéhez hasonlitanom, azt mondhatnám, hogy Szent Tamáshoz voltam hasonló. Milyen neve van annak az érzésnek, amely hű kifejezője lehet annak a nyugtalan szivnek, amely kétkedik még félig, de már imádattal borul le ura előtt? A sebhez ér; a megdöbbent káromlás elhal nyitott száján, amelyre lágyan leszáll az imádság. Apostol ez? Vagy hitetlen bünös? Van-e annyi megbánás benne, mint amennyire megsértette Istenét? Sem ő, sem a festő nem tudja és nem tudod te sem, aki a képet nézed; a Megváltó mosolyog és minden fölolvad végtelen jósága melegében, mint a harmatcsöpp a napsugárban.

Igy voltam én is Brigittával, némán és állandó megdöbbenéssel néztem rá; remegtem, hogy nem rejteget-e még magában félelmet és hogy az a sok változás, amelyet bennem végbemenni látott, nem tette-e bizalmatlanná? De Brigitta tizenöt nap elteltével világosan olvasott szivemben; tisztába jött vele, hogy miután őt őszintének láttam, azzá lettem magam is és miután szerelmem az ő bátorságából fakadt, ő sem kételkedett többé sem egyikben, sem másikban.

Szobánk tele volt rendetlenül széthányt csomagoló szijakkal, albumokkal, irónokkal, könyvekkel, csomagokkal és ezenfölül mindig ott volt kiteritve kedves térképünk, amelyet ugy szerettünk. Jöttünk, mentünk; én minden pillanatban megálltam, hogy térdrevessem magam Brigitta előtt, aki megszidott, hogy lusta vagyok és nevetve mondta, hogy neki kell csinálnia mindent és hogy én nem vagyok jó semmire; és miközben egyre készitettük az uti málhát, a tervek egymást érték. Szicilia bizony nagyon messze van; de a tél ott olyan kellemes és az éghajlat oly szerencsés. Genua, nagyon szép festett házaival, lépcsőzetes zöld kertjeivel s mögötte az Appeninek koszorujával. De milyen lárma van ott, mekkora tömeg. Minden három emberre, aki az utcán végig megy, egy barát és egy katona esik. Firenze szomoru; ez a város a még élő középkor köztünk. Hogy is lehet elszenvedni azokat a vasrácsos ablakokat, azt az utálatos barna szint, amely az összes házakat beszennyezi? Mit tudnánk csinálni Rómában? nem azért utazunk, hogy elkábittassuk magunkat és még kevésbbé azért, hogy semmit se tanuljunk. Hátha a Rajna partjára mennénk? de akkorra vége lesz ott az idénynek és bármennyire nem keresi is az ember a nagyvilág zaját, mindig szomoru nagyon látogatott helyre menni olyankor, mikor a

vendégsereg nincs ott. De Spanyolország! Nagyon sok akadály tartóztatna ott föl, ugy jár-kel ott az ember, mintha háboruban járna és mindenre számithat, csak nyugalomra nem. Menjünk Svájcba; ha nagyon sokan utaznak is arra, azért csak hadd nézzék le a balgák; ott csattan ki legteljesebb pompájában az a három szin, amely legkedvesebb Istennek; az ég azurja, a rétek zöldje és a hó fehérje a havasok csucsán. „Menjünk, menjünk, — mondta Brigitta, — repüljünk el, mint két madár. Gondoljuk azt, kedves Oktávom, hogy még csak tegnap óta ismerjük egymást. Egy bálban találkozott velem, megtetszettem magának és én megszerettem magát; maga elmondja nekem, hogy messze innét, nem tudom én miféle kis városban, valami Piersonnét szeretett; elmeséli, ami közte és maga között történt, én még csak el sem akarom hinni. Nem fog nekem bizalmas dolgokat elárulni szerelméről azzal a nővel, akit értem hagyott el? Én a magam részéről megsugom, hogy nem rég még egy semmirekellőt szerettem, aki elég szerencsétlenné tett engem; maga zokon veszi ezt tőlem, rám parancsol, hogy hallgassak és azzal el van intézve köztünk, hogy erről többé nem lesz szó."

Midőn Brigitta igy beszélt, az az érzésem volt mint a fukarnak; remegett a két karom, midőn magamhoz szoritottam. „Oh, Istenem, — kiáltottam, — nem tudom, hogy örömemben vagy félelmemben borzongok-e. Elviszlek innen, drága kincsem. A végtelen roppant boltja előtt enyém vagy. Utazni megyünk. Halj meg, ifjuságom, haljanak meg az emlékei, haljanak meg a gondok és a bánat. Oh, drága jó kedvesem, te férfivá tetted az ifjut. Ha most elveszitenélek, soha sem tudnék többé szeretni. Talán mielőtt téged megismertelek, még meggyógyithatott volna más nő; de most már egyedül csak te ölhetsz vagy menthetsz meg az

egész világon; mert szivemben sajog a sebe mindannak a rossznak, amit ellened vétettem. Hálátlan voltam, vak és kegyetlen. De hála Istennek, te még szeretsz. Ha valaha visszatérnél abba a faluba, ahol először láttalak a hársak alatt, pillants rá arra az elhagyott házra; kisértetnek kell benne laknia, mert a férfi, aki veled onnan eljött, nem az, aki valamikor belépett oda.

— Valóban ugy volna, — mondta Brigitta és a szerelemtől egészen sugaras szép homlokát az égre emelte, — hát igazán a tied vagyok? Igen, távol ettől a gyülölt világtól, amely idő előtt megvénitett, igen, ott szeretni fogsz, fiam. Ugy leszel az enyém, amilyen igazában vagy és bármelyik zuga legyen is a világnak, ahová az életet megtalálni elmegyünk, ott lelkiismeretfurdalás nélkül elfeledhetsz akkor, ha már nem fogsz szeretni. Hivatásomat akkor már betöltöttem és mindig meg marad számomra Isten fönn az egekben, aki megjutalmaz érte.

Milyen kinzó és utálatos emlékkel töltenek el még ma is e szavak! Végre elhatároztuk, hogy először Genfbe megyünk és hogy keresünk az Alpok lábánál egy nyugalmas helyet a tavaszra. Brigitta már beszélt a szép tóról; én már beszivtam lélekben a szél fuvallmát, mely vizét fodrozza és a zöldelő völgy illatát; Lausanne, Vevey, Oberland és azon át a Monte Rose csucsa s alatta Lombardia végtelen sikja várt; már a feledés, a nyugalom, a menekülés és a boldog magány minden jó szelleme hivogatott és vendégelt; mikor esténkint összekulcsolt kézzel néztük egymást, már éreztük, mint emel bennünket az a különös magasztosultsággal telt érzelem, amely nagy utazások előtt lesz urrá a sziven, az a titokzatos és megmagyarázhatatlan hangulat, amelyben együtt van a számkivetéstől való félelem s a zarándoklatba vetett reménység. Ó Istenem! a te tulajdon han-

god az, amely ilyenkor az embert szólitja és figyelmezteti, hogy feléd tartson. Vagy nincsenek az emberi gondolatnak csapongó szárnyai és zengő hurjai, amelyek megfeszülnek? Mit mondjak nektek? Nem élt-e egy egész világ ebben a két egyszerü szóban: „Minden készen volt, utra kelhettünk."

És ekkor Brigitta hirtelen tétovázni kezd; lehorgasztja fejét és hallgatásba merül. Ha megkérdezem, hogy beteg talán, fátyolozott hangon feleli, hogy nem; ha az elutazás napjáról beszélek neki, fölemelkedik és hidegen, megadással folytatja az előkészületeket; ha esküdözöm, hogy boldog lesz, neki akarom szentelni az életemet, bezárkózik, hogy kisirja magát; mikor megcsókolom, elsápad és elforditja a szemét, miközben ajkát odanyujtja; mikor azt mondom neki, hogy még egy lépést sem tettünk, hogy föladhatjuk tervünket, kemény és mogorva arcot vág s összeráncolja szemöldökét; mikor könyörögni kezdek neki, hogy tárja föl szivét, mikor ujra megismételtem előtte, hogy még ha bele kellene is halnom, föláldozom egész boldogságomat, ha az valaha csak egy panaszos szavába kerülne is, akkor a nyakamba veti magát, aztán egyszerre visszadöbben és akarata ellenére eltaszit magától. Végre belépek egy napon a szobájába, kezemben tartva a jegyet, amely két helyre szól a Besançonba induló kocsin. Oda lépek hozzá és leteszem a jegyet a térdére; kinyujtja a kezét, sikolt egyet és eszméletlenül roskad a lábamhoz.

II. FEJEZET.

Meddő maradt minden igyekezetem, hogy kitaláljam, mi okozta ezt a váratlan változást, hasonlóképen eredménytelen maradt minden kérdésem, amelyet erre vonatkozólag föltehettem. Brigitta beteg volt és makacsul hallgatott. Miután csaknem egy egész nap azzal telt el, hogy hol neki könyörögtem, magyarázza meg a dolgot, hol magamat meritettem ki teljesen mindenféle föltevésekkel, elmentem hazulról anélkül, hogy tudtam volna hová. Mikor az Opera előtt elhaladtam, egy alkalmazott jegyet kinált és én gépiesen bementem, mint régi szokásom volt.

Nem tudtam oda figyelni, mi történik, sem a szinpadon, sem a teremben, a fájdalom ugy megbénitott s egyidejüleg annyira kábult voltam, hogy ugyszólván csak belső életet éltem és a külvilág tárgyai szinte nem is érintették érzékeimet. Minden erőm egy gondolatban összpontosult és minél tovább forgattam ezt az elmémben, annál kevésbbé tudtam világosan látni. Miféle hirtelen közbejött, utálatos akadály ez az utazás előestélyén; mennyi füstbement tervezgetés és remény. Ha valami köznapi eseményről, de mégha igazi szerencsétlenségről, teszem azt, nagy vagyoni veszteségről vagy jó barát haláláról volna is szó, mire való ez a csökönyös hallgatás? Milyen természetü lehet mindazok után, amiken Brigitta keresztül ment az a titok, amely romba dönti

boldogságunkat abban a pillanatban, mikor már legdrágább álmaink közel látszanak lenni a teljesedéshez, és amelyet nem akar rám bízni. Hogyan, hát előlem rejtegeti? Akár szenvedései, akár ügyes-bajos dolgai, vagy maga a jövőtől való félelem és mit tudom én miféle ok, szomoruság, bizonytalanság vagy harag tartja vissza bizonyos időre ettől az ugy óhajtott utazástól, vagy mondatja le végkép róla, mi lehet a magyarázata, hogy nem tárja ezt föl előttem. Amilyen lelki állapotban voltam, nem igen tételezhettem föl, hogy nincs ebben semmi megrovásra méltó. A gyanunak puszta árnyéka is föllázított és rémülettel töltött el. Másrészt pedig, hogy gondolhattam volna állhatatlanságra vagy csak szeszélyre olyan nőnél, amilyennek őt ismertem. Mintha mély szakadékba zuhantam volna, nem láttam a legcsekélyebb világosságot és nem találtam egyetlen szilárd pontot sem, amelyben megkapaszkodhattam volna.

Szemben velem az erkélyen egy fiatalember ült, akinek vonásai nem voltak előttem ismeretlenek. Amint gyakran megtörténik, ha az ember elgondolkodik, csak néztem rá, magam sem tudom mért és keresgéltem emlékezetemben, milyen nevet tudnék ez archoz illeszteni. Egyszerre csak ráismertem; ő volt az, aki levelet hozott Brigittának N***-ből. Hirtelen fölálltam, hogy odamenjek és beszéljek vele, anélkül, hogy tudtam volna, mit cselekszem. Olyan helyen ült, amelyhez nem tudtam volna csak ugy eljutni, ha egész sereg nézőt megzavarok; ezért kénytelen voltam fölvonásközig várni.

Az első gondolatom az volt, hogy ha valaki világosságot teremthet az egyetlen gond homályán, amely nyugtalanitott, ugy ez a fiatalember az és senki más. Pár nap óta számos megbeszélése volt

Piersonnéval és emlékeztem rá, valahányszor távozott, Brigittát állandóan szomorunak láttam nemcsak első nap, hanem valahányszor csak ő nála volt. Annak a napnak előestéjén is találkoztak, amelynek reggelén Brigitta rosszul lett. A levelet, melyet ő hozott Brigitta egyáltalában nem mutatta meg nekem; lehetséges volt, hogy ő ismerte az igazi okot, amely utazásunkat késleltette. Talán nem volt egészen beavatva a dologba, de lehetetlen volt, hogy legalább a levél tartalmát ne közölhette volna velem és föl kellett tételeznem, hogy valamennyire járatos a dolgainkban, mert máskép nem mertem volna kérdezősködni tőle. El voltam ragadtatva, hogy rátaláltam és mihelyt a függönyt leeresztették, futottam, hogy találkozzam vele a folyosón. Nem tudom, észrevette-e, hogy felé tartok, de egy páholyba ment be. Elhatároztam, hogy megvárom, mig kijön és egy negyedóráig ott maradtam föl s alá sétálva és egyre a páholy ajtaját figyelve.

Végre nyilt az ajtó és a fiatalember kijött, nyomban üdvözöltem még távolról és megindultam, hogy találkozzam vele. Határozatlan arccal tett pár lépést; azután hirtelen megfordult, leszaladt a lépcsőn és eltünt.

Nagyon is nyilvánvaló volt a szándékom, hogy meg akarom szólitani, ezért tehette csak, hogy igy formális kifogás nélkül megszökött előlem. Emlékeznie kellett az arcomra és különben is mikor az ember látja, hogy valaki oda tart hozzá, köteles legalább bevárni az illetőt, még ha nem is ismeri. Magunk voltunk a folyosón, mikor megindultam felé; igy hát nem szenved kétséget, hogy nem akart velem beszélni. Nem gondoltam arra, hogy arcátlanságot lássak viselkedésében; egy ember, aki ugyszólván mindennap megfordult a lakásomon, akit mindig szives fogadtatásban része-

sitettem, valahányszor csak találkoztam vele, akinek különben egyszerü és szerény volt a viselkedése, hogy ez az ember meg akart sérteni, igazán nem gondolhattam erre. Egyszerüen meg akart szökni előlem, hogy szabaduljon egy kellemetlen beszélgetéstől. De mégis miért? Ez a második titok épen annyira izgatott, mint az első. Akármennyire ki is akartam verni fejemből ezt a gondolatot, a fiatal ember eltünése elválaszthatatlanul egybekapcsolódott benne Brigitta makacs hallgatásával.

A bizonytalanságot legnehezebb elviselni minden gyötrelem közt és életemben számtalanszor nagy szerencsétlenségnek tettem ki magam, mert nem tudtam türelmesen várni. Mikor hazatértem, Brigitta épen ezt az átkozott n***-i levelet olvasta. Megmondtam neki, hogy képtelenség tovább abban a lelkiállapotban maradnom, amelyben voltam és hogy mindenáron ki akarok kerülni belőle, és hogy tudni akarom, bármi legyen is az oka annak a hirtelen változásnak, amely benne végbe ment és hogyha vonakodnék válaszolni, hallgatását ugy veszem, mintha határozottan megtagadná, hogy velem utazzék, sőt mintha egyenesen megparancsolná, hogy hagyjam el örökre.

Erre nagy huzódozva megmutatta a levelet, melyet kezében tartott. A rokonai azt irták neki, hogy elutazása örökre megbecstelenitette, hogy senki nem tudta mire magyarázni és hogy ők kötelességüknek tartották előre figyelmeztetni őt a következményekre; hogy nyilvánosan ugy él, mint a kedvesem és ha özvegy és szabad is, mégis tartozik valamivel a névnek, amelyet visel; hogy sem ők, sem egyetlen régi barátja nem fognak soha rá sem nézni, ha továbbra is ennél az elhatározásánál marad, végül mindenféle fenyegetéssel és tanáccsal rá akarták venni, hogy térjen vissza falujába.

A levél hangja fölháboritott és először csak sértést láttam benne. „És az a fiatalember, — kiáltottam föl, — aki önnek ezt a levelet hozta, kétségkivül meg van bizva azzal, hogy ezt élőszóval is elmondja önnek és ő nem is mulasztja ezt el, nem igaz?“

Brigitta mélységes szomorusága meggondolásra birt és lehütötte haragomat. „Maga azt tehet, amit akar, — mondta, — és engem végleg tönkre fog tenni. A sorsom már ugy is kezében van, már régóta maga az ura. Álljon olyan boszut, amilyen tetszik az utolsó kisérletért, amelyet régi barátaim tesznek, mikor a józan észre hivatkoznak, a világra, amelynek véleményére egykor adtam, a tisztességre, amelyet elvesztettem. Nincs rá egy szavam sem, és ha maga akarná nekem tollba mondani a választ, ugy fogom megadni, amint kivánja.

— Nem kivánok egyebet, — feleltem, — csak ismerni az ön szándékait; mert épen ellenkezőleg nekem kell azokhoz igazodnom és esküszöm önnek, hogy kész is vagyok rá. Mondja meg nekem, hogy marad, vagy utazik, vagy egyedül kell utaznom.

— Mire való ez a kérdés? — tudakolta Brigitta, — mondtam én magának, hogy megváltoztattam szándékomat? Beteg vagyok és nem tudok igy elutazni; de mihelyt meggyógyulok vagy csak olyan állapotban leszek, hogy fölkelhetek, utazunk Genfbe, amint ebben megállapodtunk.

E szavakkal elváltunk, de az a halálos hidegség, amely Brigitta őket kiejtette, jobban elszomoritott, mint a merev visszautasitás. Nem ez volt az első alkalom, hogy eféle kisérletekkel próbálták megszakitani viszonyunkat, de eddig, bármilyen benyomást gyakoroltak is az ilyen levelek Brigittára, csakhamar napirendre tért fölöttük. Hogy higyjem el, hogy ez az egy dolog ilyen erős hatást

gyakorol rá most, mikor egyáltalán nem volt erre képes szerelmünk kevésbbé boldog korszakában. Kutattam, hogy nem akad-e, mióta Párisban vagyunk a viselkedésemben valami, amiért szemrehányást tehetnék magamnak. „Vagy az egész csak egy nő gyöngesége volna, aki főbenjáró lépésre határozta el magát, de a kivitel pillanatában visszaretten a saját merészségétől? Az volna ez, amit az élvezethajhászok utolsó aggálynak neveznek. De hát az a vidámság, amely Brigittát nyolc napja reggeltől estig el nem hagyta, az a sok édes terv, amelyről majd lemondtunk, majd ujra fölvetettük őket, az igéretei, az ellenvetései, mindez őszinte és igaz dolog volt, minden mesterkéltség nélkül. Hisz az én akaratom ellenére akart utazni. Nem, itt valami titok lappang; de hogy jöjjek rá, ha most, mikor megkérdezem, olyan magyarázattal fizet ki, amely az igazi nem lehet? Nem mondhatom neki, hogy hazudik, arra sem kényszerithetem, hogy más választ adjon. Azt mondja, hogy még mindig utazni akar, de ha ilyen hangon mondja, nem kell-e végkép visszautasitanom? Elfogadhatok ilyen nagy áldozatot, amelynek meghozatala olyan rá nézve, mint valami feladvány vagy büntetés, mikor ahoz, amiről azt hittem, hogy szerelemből kinál meg vele, ugy jutok, mint adott szavának beváltásához. Ó Istenem! hát ezt a sápadt, lagymatag teremtést fogom én magammal vinni a karomban. Csak egy halálra szánt áldozatot ragadnék magammal messze hazámtól ily hosszu időre, talán egy életre? „Azt teszem, ami neked tetszik?“ Nem, egészen biztosan nem fog nekem tetszeni, hogy bármit is kérjek, ha ilyen türelemre megy a játék és semhogy ezt a szenvedő arcot még csak egy hétig is lássam, inkább elutazom egyedül, ha tovább is hallgat.

Milyen esztelen is voltam, hát lett volna hozzá

erőm? Sokkal boldogabb voltam tizenöt nap óta, mint hogy igazán lett volna merszem visszapillantani és távol attól, hogy ilyen bátorságot éreztem volna magamban, szüntelen azon törtem a fejem, mi módot találhatnék rá, hogy Brigittát magammal vigyem. Az éjszakát ugy töltöttem, hogy le sem hunytam a szemem és másnap jókor reggel egész véletlenül arra határoztam magam, hogy fölkeresem azt a fiatal embert, akit az Operában láttam. Nem tudom, harag volt-e vagy kiváncsiság, ami hajtott, és azt sem, hogy tulajdonképen mit is akarok tőle, de azt gondoltam, hogy ilyen módon nem tud megugrani előlem és ez volt minden, amit óhajtottam.

Mivel nem tudtam a cimét, bementem Brigittához, hogy megkérdezzem tőle, ürügyül azt az udvariassági szabályt hozva föl, hogy annyi látogatás után, amennyit nálunk tett, köteles vagyok neki azokat viszonozni; mert a szinházban történt találkozásunkról egy szót sem szóltam. Brigitta ágyban volt és bágyadt szeméről láttam, hogy sirt. Mikor beléptem, kezet nyujtott nekem és igy szólt: „Mit akar tőlem?“ Hangja szomoru volt és gyöngéd. Néhány barátságos szót váltottunk és én kevésbbé dult szivvel jöttem ki tőle.

A fiatal embert, akit meglátogatni készültem, Smithnek hivták; nem messze lakott tőlünk. Midőn az ajtaján kopogtattam, egyszerre kimondhatatlan nyugtalanság fogott el; meglassitottam lépteimet és mintha hirtelen valami váratlan világosság gyuladt volna föl bennem. Az első mozdulata megfagyasztotta ereimben a vért. Ágyban feküdt és ugyanazzal a mozdulattal, mint az imént Brigitta és ugyanazzal a sápadt és dult ábrázattal nyujtotta nekem a kezét mikor meglátott, még ugyanazokat a szavakat is használta: „Mit akar tőlem?“

Gondoljanak, amit akarnak, de vannak az életben olyan véletlenek, amelyeket az emberi ész

megmagyarázni nem tud. Leültem anélkül, hogy felelni tudtam volna és mintha álomból ébredtem volna, ismételtem a kérdést, amelyet hozzám intézett. Tényleg, miért is jöttem hozzá? Hogy mondjam meg neki, mi hozott ide? De föltételezve is, hogy hasznomra lehetne a válasza, honnan tudom, hogy akar-e nekem beszélni? Levelet hozott és ismerte a levél tartalmát is, de hát nem ismertem-e én épen olyan jól, mint ő, miután Brigitta megmutatta azt nekem. Nehezemre esett kérdéseket intézni hozzá és féltem, nem fogja-e majd gyanitani, mi megy végbe szivemben. Az első pár szó, amelyet váltottunk, udvarias és jelentéktelen volt. Megköszöntem, hogy családi megbizatásokat vállalt magára Piersonné részére; azt mondtam neki, hogy magunk részéről mi is kérjük majd egy kis szolgálatra, ha elhagyjuk Franciaországot; azután csöndben maradtunk és kölcsönösen meg voltunk döbbenve kissé, hogy igy szemben találtuk magunkat egymással.

Jobbra-balra tekintgettem, mint azok az emberek, akik zavarban vannak. A szoba, melyben ez a fiatalember lakott, a negyedik emeleten volt és minden tisztességes és dolgos szegénységre vallott benne. Néhány könyv, pár hangszer, fehér farámák, rendbe rakott papirok egy szőnyeggel leteritett asztalon, egy régi zsöllye, pár szék, ez volt minden butorzata, de mindenen érzett a tisztaság és a gond, ami egészben kellemes benyomást keltett. Ami őt magát illeti, nyilt és lelkes arckifejezése már előre hizelgőn beszélt róla. A kandalló fölött egy éltes nő arcképét láttam; egész elábrándozva közeledtem a képhez, amire ő megjegyezte, hogy az anyja képe.

Ekkor eszembe jutott, hogy Brigitta gyakran beszélt nekem róla és ezer elfeledett apró részlet visszatért most emlékezetembe. Brigitta gyermek-

kora óta ismerte. Mielőtt én a vidékre kerültem, néhányszor találkozott vele N***-ben, de mióta én odaköltöztem, csak egyszer volt ott és a fiatal ember épen akkor nem tartózkodott otthon. Csak ugy véletlenül tudtam meg hát róla részletesebben pár dolgot, ami azonban igen meglepett. Minden jövedelme valami szerény hivatal volt, amelynek jövedelméből anyját és testvérét is tartotta; ezzel a két nővel szemben tanusitott viselkedése a legnagyobb dicséretet megérdemelte; mindent megvont magától, csakhogy nekik jusson és bár mint zenésznek olyan kiváló tehetsége volt, hogy azzal vagyont szerezhetett volna, a becsületesség és valami végletekig vitt tartózkodás mindig a nyugalmas életet választtatta vele a siker kilátásaival szemben, mikor ilyenek mutatkoztak. Egyszóval azok közül a kevesek közül való volt, akik zajtalanul élnek és köszönettel vannak mások iránt, ha nem veszik észre, milyen értékes emberek.

Lefestették előttem néhány olyan vonását, amely épen elegendő egy ember megismerésére. Nagyon szerelmes volt egy szép leányba a szomszédságukban és egy évi kitartó udvarlás után bele is egyeztek, hogy nőül adják hozzá. A lány épen olyan szegény volt, mint ő. A szerződés már aláirásra várt és minden készen volt az esküvőre, midőn az anyja azt mondta neki: „És a testvéredet ki fogja nőül venni?“ Ebből az egy szóból megértette, hogy ha megnősül, háztartására költi minden keresetét és hogy következéskép nővérének nem lesz hozománya. Nyomban szakitott mindennel, amibe belefogott és bátran lemondott házasságáról és szerelméről; ekkor történt, hogy Párisba jött és megkapta azt a helyet, amelyet betöltött.

Mikor ezt a történetet hallottam, amelyről a mi vidékünkön sürün beszéltek, mindig vágytam arra, hogy a történet hősét ismerjem. Ez a nyugodt és

szerény megadás sokkal csodálatosabb volt az én szememben, mint a harcmezők minden dicsősége. Mikor anyja arcképét megpillantottam, mindjárt emlékeztem rá és mikor ujra ő rá esett a tekintetem, meglepődtem, milyen fiatal. Nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem, mennyi idős, egykoru volt velem. Nyolcat ütött az óra és ő fölkelt.

Alig tett egy lépést, láttam, hogy támolyogni kezd, a fejét lecsüggesztette. Mi baja? — kérdeztem tőle. — Azt felelte, hogy most kellene a hivatalba mennie, de jártányi ereje sincs.

— Beteg?

— Lázam van és borzasztón szenvedek.

— Tegnap még jobban érezte magát, ugy gondolom, az Operában láttam önt.

— Bocsásson meg, hogy nem ismertem meg. Bejáratos vagyok a szinházba, remélem, hogy ujra találkozunk ott.

Minél alaposabban szemügyre vettem ezt a fiatal embert, ezt a szobát, ezt a házat, annál kevésbbé éreztem erőt arra, hogy kitálaljam látogatásom igazi célját. Az a gondolat, amely tegnap este támadt bennem, hogy árthat nekem Brigittánál, önmagától szétfoszlott; az arcáról olyan becsületességet s egyben olyan komolyságot olvastam le, amely féluton megállitott és nagy hatással volt rám. Gondolataim lassan-lassan más irányt vettek; figyelmesen néztem a fiatal emberre és ugy tetszett nekem, hogy a maga részéről ő is kiváncsian vizsgál engem.

Huszonegy évesek voltunk mindaketten és milyen különbség volt köztünk. Ő olyan élethez volt szokva, amelynek szabályszerü óraütése pontosan meghatározta minden mozdulatát; soha nem látott egyebet az életből, mint azt az utat, amely elszigetelten álló szobájából valamelyik minisztérium egyik eltemetett irodájába vezetett; anyjának küldte

el még megtakaritott pénzét is, ezt az utolsó emberi örömforrást, amelyhez oly fukarul ragaszkodik a munkás kéz; a kinokkal teli éjszaka csak azért esett neki zokon, mert egy fáradtságos nap munkájától fosztotta meg, nem volt csak egy gondolata, csak egy java, vigyázni a mások javára és ez igy ment a gyermekkora óta, mióta csak a két karját birta. Hát én, mire használtam én ezt a drága, kérlelhetetlen, verejtékszivó időt? Férfi voltam én? Ki élt kettőnk közül igazán?

Amint föntebb már mondottam, csak egy tekintetre volt szükségünk, hogy ezt megérezzük. A pillantásunk találkozott és el nem vált többé egymástól. Ő utazásomról beszélt velem és arról a vidékről, amelyet meglátogatni készültünk.

— Mikor utaznak, — kérdezte tőlem.

— Nem tudom, Piersonné beteg és három nap óta ágyban fekszik.

— Három nap óta? — ismételte ő és önkéntelen mozdulatot tett.

— Igen. Mi meglepőt talál ebben?

Fölemelkedett és kitárt karokkal, elmeredt szemmel rám vetette magát. Rettenetes reszketés rázta.

— Beteg? — mondtam neki, megfogva a kezét. De ő a következő percben arca elé kapta kezét és nem tudva könyeit elfojtani, lassan ágyához vonszolta magát.

Bámulva néztem rá; a heves lázroham egyszerre levette lábáról. Tétováztam, hogy egyedül hagyjam-e ebben az állapotban és ujra odaléptem hozzá. Teljes erejével taszitott vissza, szinte valami titokzatos borzalommal. Mikor végre magához tért, gyönge hangon igy szólt:

„Bocsásson meg, de nem vagyok olyan állapotban, hogy vendégül láthassam. Legyen olyan jó és hagyjon magamra; mihelyt erőm megengedi, megyek és visszaadom önnek a látogatást.“

III. FEJEZET.

Brigitta jobban érezte magát. Nekem ugy mondta, hogy utazni akar, mihelyt meggyógyul. De én ellenkeztem és ezért várnunk kellett még két hétig, mig olyan állapotban nem volt, hogy elbirja az utazást.

Bár mindig szomoru és hallgatag maradt, mégis állandóan jóakaratot mutatott mindenben. De akármint próbáltam is rávenni, hogy nyilt szivvel beszéljen velem, egyre csak azt mondta, hogy a levél, melyet nekem megmutatott, egyetlen oka levertségének és arra kért, ne hozzam ezt szóba többé. Igy magam is hallgatásba merültem, mint ő és hasztalan igyekeztem kitalálni, mi megy végbe szivében. Mindakettőnkre nyomasztó volt, ha kettesben maradtunk, azért szinházba mentünk minden este. Itt egymás mellett ülve a páholy mélyén, néha-néha megszoritottuk egymás kezét; olykor-olykor egy szép zenedarab, egy-egy szó, amely a fülünket megütötte, baráti pillantást váltatott velünk; de ugy menet, mint jövet némák voltunk és gondolatainkba merültünk. Napjában huszszor is ugy éreztem, hogy kész vagyok odaborulni a lábához és kegyelemképen kikönyörögni tőle, hogy vagy mérje rám a halálos csapást, vagy adja vissza számomra a boldogságot, amely már rámmosolygott; de huszszor napjában, mindannyiszor, mikor már épen meg akartam tenni, láttam, hogy változnak el a vonásai; fölkelt és ott hagyott

engem, vagy egy fagyos szóval félbeszakitotta szivem szavát, mely már-már kibuggyant a számon.

Smith majdnem mindennap eljött. Bár az ő megjelenése házunkban volt minden bajnak oka és bár a látogatás, amelyet nála tettem, különös gyanut hagyott szivemben, az a mód, ahogy utazásunkról beszélt, jóhiszemüsége és kedves egyszerüsége, megnyugtatott a személye felől. Szóltam neki a levelekről, amelyeket hozott és nekem ugy tetszett, hogy nemcsak bántja a dolog, de még nálam is jobban szomoritja. Nem ismerte a levelek tartalmát és a régi keletü barátság, amely Brigittához füzte, arra inditotta, hogy nyiltan kikeljen ellenük. Magára sem vállalta volna a dolgot, — mondotta, — ha tudja, mit tartalmaznak. A tartózkodó hang, amelyet Brigitta vele szemben használt, nem kelthette bennem azt a hitet, hogy bizalmas lábon állnak. Én szivesen láttam őt, bár mindig volt köztünk valami szertartásos kimértség, ami kölcsönösen feszélyezett. Magára vállalta, hogy elutazásunk után közvetitőként lép föl Brigitta és családja közt és megakadályozza, hogy föltünő szakitásra kerüljön köztük a dolog. Az a megbecsülés, mellyel otthon körülvették, nem csekély jelentőséget kölcsönzött az eljárásnak, amelyet magára vállalt és én nem tudtam megállni, hogy köszönetet ne mondjak neki érte. A legnemesebb lélek volt; ha hárman együtt ültünk és ő valami hidegséget vagy ellentétet vett észre, láttam, minden erejét megfeszíti, hogy ujra vidám hangulatot teremtsen köztünk, ha nyugtalannak látszott is amiatt, ami történt, ez mindig tolakodás nélkül és olyan módon történt, hogy megértesse velünk, mennyire szeretne bennünket boldogoknak látni; ha viszonyunkról beszélt, ez ugyszólván a tisztelet hangján történt és látszott, hogy olyan ember szól, aki előtt a szerelem Isten-

től megszentelt kötelék; végre egészen barátunkká vált már és bennem teljes bizalmat keltett.

De mindezek ellenére s minden sikere mellett is szomoru volt; és én nem tudtam legyőzni különös érzéseimet, amelyek erőt vettek rajtam. A könnyek, amelyeket ennek a fiatal embernek szeméből omlani láttam, betegsége, amely pontosan ugyanakkor tört ki, mint kedvesemé, magam sem tudom miféle ábrándos rokonszenv, amelyet kettőjük között fölfedezni véltem, megzavartak kissé és nyugtalanitottak. Még alig egy hónapja, hogy a legkisebb gyanura, féltékenységi rohamom lett volna; de mivel gyanusitottam volna most Brigittát? Bármi volt is a titok, amelyet előttem rejtegetett, nem akart-e mégis velem utazni? Még ha lehetséges volt is, hogy Smith be van avatva valamely titokba, amelyet én nem ismertem, milyen természetü lehetett ez a titok? Mi gáncsolni valót találhattam volna szomoruságukban és barátságukban? Brigitta gyermekkorától fogva ismerte őt; és évek hosszu sora multán látta őt viszont akkor, midőn épen elhagyni készült Franciaországot; szerencsétlen helyzetbe került és a véletlen ugy akarta, hogy ez a fiatal ember tudomást szerezzen róla, sőt, hogy valamiképen maga is eszközévé váljék szomoru sorsának? Nem volt-e természetes, hogy pár bánatos pillantást váltsanak, hogy ennek a fiatal embernek a látása a multat juttassa Brigitta eszébe, vagy pár régi emléket és régi bánatot idézzen lelkébe? Ő maga viszont nézhetett-e minden félelem nélkül utazása elé, nem kellett-e önkéntelenül a hosszu utazás esélyeire gondolnia, egy féligmeddig kóbor, csaknem halálra itélt és magános élet kockázataira? Kétségkivül igy kellett lennie és én ugy éreztem, mikor erre gondoltam, hogy nekem kellene most fölkerekednem, kettőjük közé állanom, biztonságot öntenem lelkükbe,

hitet magam iránt, az egyiknek azt mondanom, hogy karom oltalmazni fogja, csak támaszkodjék rá bátran s a másiknak, hogy hálás vagyok neki a vonzalomért, amelyet irántunk tanusitott s a szolgálatokért, amelyeket teljesiteni készült. Éreztem ezt, de nem tudtam megtenni. Valami halálos hidegség szoritotta össze a szivem és karosszékemhez szögezett.

Mikor Smith este elment, vagy hallgattunk vagy róla beszélgettünk. Nem tudom, miféle furcsa inger késztetett rá, hogy mindennap ujabb részleteket kérdezzek róla Brigittától. Azonban ő sem tudott nekem egyebet mondani, mint amit én már elmondtam az olvasónak; az élete sohasem állt másból, mint szegénységből, jelentéktelenségből és becsületességből. Igazán kevés szóval el lehetett mondani az egészet; de én folytonosan ujra meg ujra elmondattam magamnak és magam sem tudom, mért érdeklődtem ugy iránta.

Ha erre gondoltam, valami olyan titkos fájdalmat éreztem szivem mélyén, amelyet magamnak sem mertem bevallani. Ha ez a fiatal ember valamely vidám pillanatban érkezett volna házunkhoz, ha jelentéktelen levelet hozott volna Brigittának, ha megszoritotta volna a kezét, midőn a kocsiba fölszállt, ügyet sem vetettem volna rá. Akár megismert volna az Operában, akár nem, hullhatott volna előttem a könye ugy, hogy én ne tudjam okát, mit törődöm vele, ha boldog vagyok. De bár egészben nem tudtam kitalálni Brigitta szomoruságának okát, jól láttam, hogy régebbi viselkedésemnek, akármit mondott is ő, most is volt valami köze bánatához. Ha mindig olyan lettem volna, amilyennek kellett volna lennem az alatt a hat hónap alatt, mióta együtt voltunk, akkor tudom, hogy semmi a világon meg nem zavarta volna szerelmünket. Smith valójában csak egyszerü, rendes

ember volt, de jóság és odaadás lakott benne; egyszerü és szerény tulajdonságai azokhoz a nagy tiszta vonalakhoz hasonlitottak, amelyek a szemet első pillanatra megragadják anélkül, hogy fárasztanák; egy negyedóra alatt megismerhette az ember és egyénisége mindjárt bizalmat is keltett, ha nem csodálatot. Meg nem állhattam, hogy azt ne mondjam magamban, hogy ha ő lett volna Brigitta kedvese, jókedvvel kelt volna vele utra.

Saját akaratomból történt, hogy az utazást késleltettem és már megbántam ezt. Néhányszor Brigitta is sürgetett. „Mi tart vissza bennünket, — mondotta, — ime már jobban vagyok és minden készen áll az utra.“ Tényleg mi is tartott vissza? Nem tudtam.

A kandalló mellett ülve, szememet fölváltva, hol Smithre, hol kedvesemre szögeztem. Láttam, hogy mindaketten sápadtak, komolyak, némák. Nem tudtam, mért ilyenek és önkéntelenül is azt hajtottam magamban, hogy ugyanaz az oka mindkettőjük bajának és hogy nem kell itt két titokra rájönnöm. De ez nem aféle üres és beteges gyanu volt, mint amilyen azelőtt gyötört, ez valami legyőzhetetlen, végzetes ösztön volt. Milyen különös is az ember. Most kedvem telt benne, hogy egyedül hagyjam őket, hogy elbucsuzzam tőlük, amint ott üldögéltek a tüz mellett és lemenjek álmodozni a Szajnapartra, rátámaszkodni a mellvédre és a vizet bámulni, mint valami utcai csavargó.

Mikor az N***-ben töltött időkről beszélgettek és midőn Brigitta csaknem pajzán kedvvel anyáskodó hangba csapott, hogy visszaemlékeztesse őt az együtt töltött napokra, ugy tetszett nekem, hogy szenvedek, pedig valóságban gyönyörüségem telt benne. Kérdéseket intéztem hozzájuk; anyjáról beszélgettem Smithtel, elfoglaltságáról, terveiről. Alkalmat adtam neki, hogy kedvezőbb világitásban

tüntesse föl magát és kierőszakoltam szerénységéből, hogy tárja föl előttünk jeles tulajdonságait. „Nemde nagyon szereti a nővérét? — kérdeztem tőle. Mikor számit rá, hogy férjhez adhatja? Erre pirulva mondta el, hogy a háztartás sokba kerül, hogy talán két év mulva, esetleg hamarább, ha egészsége megengedi, hogy rendkivüli munkát vállaljon, amely külön dijazással jár; hogy van a szülőföldjén egy igen kedvére való család s a család legidősebb fia jó barátja, azzal már féligmeddig meg is egyeztek és a boldogság egy napon épp ugy bekopogtathat ajtójukon, mint a megnyugvás, mikor nem is gondolnak majd rá; hogy testvére javára lemondott arról a kis örökrészről, amely apja hagyatékából rá esett; hogy az anyja ellenezte a dolgot, de ő anyja ellenére is kitartott szándéka mellett, mert egy fiatal férfinak a két keze munkájából kell megélnie, mig a leány életében házasságának napja a döntő. Igy lassan-lassan kitárta előttünk egész életét és szivét és én néztem Brigittát, hogy hallgatja. Majd, mikor fölkelt, hogy távozzék, én kikisértem egész az ajtóig és álltam ott elgondolkozva, mozdulatlanul, mig csak lépteinek zaja el nem halt a lépcsőn.

Akkor visszatértem szobámba, ahol Brigitta már vetkőzni készült. Sóvár szemmel néztem ezt az elbájoló testet, a szépségnek ezt a kincsesházát, amely annyiszor hullott karomba, néztem, hogy fésüli hosszu haját, hogy gombolja le vállkendőjét, hogy fordul el, miközben ruhája földre csuszik, mint Diana, aki most lép be a fürdőbe. Ágyába feküdt, én is gyorsan bebujtam az enyémbe; eszembe nem tudott volna jutni, hogy Brigitta megcsal, sem az, hogy Smith szerelmes belé, nem gondoltam sem arra, hogy megfigyeljem, sem arra, hogy meglepjem őket; nem vettem számot semmivel. Magamban azt mondtam:

„Brigitta nagyon szép és ez a szegény Smith tisztességes fiu, mindakettőjüknek nagy bánatuk van és nekem is.“ Ilyenkor majd megszakadt a szivem, de egyuttal meg is könnyebültem.

Mikor a málháinkat kibontottuk, ugy találtuk, hogy pár apróság még hiányzik. Smithet biztuk meg, hogy gondoskodjék róluk. Tevékenysége fáradhatatlan volt és azt mondta, lekötelezzük, ha valami bevásárlást bizunk rá. Midőn egyszer hazatértem, a földön guggolt, egy plédszijjat csatolt be. Brigitta a clavecin előtt ült, amelyet azon a héten béreltünk párisi tartózkodásunk idejére. Azok közül a régi dallamok közül játszott egyet, amelyekbe annyi kifejezést tudott önteni s amelyek nekem olyan kedvesek voltak. Megálltam az előszobában a nyitott ajtó mellett, minden hang a szivembe hasitott; soha nem énekelt még Brigitta ilyen szomoruan, ilyen áhitattal.

Smith élvezettel hallgatta; térdepelt és a szij csattját fogta. Meghuzta, azután leejtette, azután a bőröndöket nézte, amelyeket maga készült bezárni, hogy aztán fehér vászon huzatokba burkolja be őket. Igy maradt ott, egy helyre szögezett tekintettel; Brigitta, ujjaival a clavecinen, kibámult messze a szemhatár felé. Most másodszor láttam, hogy könny perdült a fiatal ember szeméből; magam is azon a ponton voltam, hogy mindjárt könnyezem és azt sem tudva, mi megy végbe bennem, beléptem és kezet nyujtottam neki.

— Hát itt volt? — kérdezte Brigitta és összerázkódott, ugy látszik meg volt lepetve.

— Igen, itt voltam, — válaszoltam. — Énekeljen, kedvesem, nagyon kérem rá. Hadd halljam még a hangját.

Szó nélkül énekelni kezdett; neki is kedves emléke volt ez. Látta az én megindultságomat, a Smithét és a hangja egész átszellemült. Az utolsó

hangok már egész tagolatlanul szinte az égbe szárnyaltak; azután fölkelt és csókot adott nekem. Smith még mindig a kezemet fogta; éreztem, milyen erővel és görcsösen szoritja meg; sápadt volt, mint a halál.

Más alkalommal egy litografált albumot hoztam, melyben különböző svájci tájképek voltak. Együtt néztük hárman és ha Brigitta talált olykor-olykor egy tájat, amely tetszett neki, megállt, hogy jobban megnézze. Akadt egy, amely ugy látszik fölülmulta szépségre a szemében valamennyit, ez Waadt kanton egyik tája volt, nem messze a briguesi uttól; egy almafákkal beültetett zöld völgy, a fák alatt jószág legelészett az árnyékban, a távolban apró, tiz-tizenkét házból álló falucska, rendetlenül szétszórt faházakkal, amelyek részben a sikon álltak, részben a környező dombokra kapaszkodtak föl; az előtérben fiatal lány ült egy fa árnyékában, fején nagy szalmakalappal, előtte izmos fiu állt s ugy látszott, mintha hegymászó botjával az utat mutatná neki, amelyen haladnia kell, kanyargós ösvényre mutatott, mely a hegyek közt veszett el, mögöttük az Alpok emelkedtek és a képet három, hóval boritott csúcs koszoruzta, amelyet a lenyugvó nap árnyalt szinesre. Semmi nem lehetett egyszerübb és egyben szebb, mint ez a táj. A völgy zöld tóhoz hasonlitott és a szem a legnagyobb nyugalommal követhette körvonalait.

— Ide menjünk? — mondtam Brigittának. — Iránt fogtam és néhány vonalat huztam a rajzon.

— Mit csinál? — kérdezte Brigitta.

— Azt nézem, nem lehetne-e egy kis ügyességgel annyit változtatni ezen az alakon, hogy önhöz hasonlitson. A lány csinos kalapja, ugy hiszem, bámulatosan illenék önre; és nem tudnék-e ennek a derék hegylakónak, ha sikerülne, egy kis hasonlatosságot adni magamhoz?

Ez a szeszélyes ötlet ugy látszott tetszik neki és szintén iránt ragadva csakhamar eltüntette a lapról a fiu arcát és a leányét is. Miután én megrajzoltam az ő arcképét, ő az enyémmel akart kisérletezni. Az alakok igen kicsik voltak és igy nem volt nehéz dolgunk; meg kell hagyni, hogy a két arckép pompásan sikerült, nem is kellett nagyon keresgélni, hogy valaki vonásainkat föl-fedezze rajtuk. Miután jót nevettünk a dolgon, a könyv nyitva maradt és közben a háziszolga valami ügyes-bajos dologban kiszólitott, ugy hogy pár perc mulva ki kellett mennem.

Mikor visszatértem, Smith az asztal fölé volt hajolva és olyan figyelemmel nézte a rajzot, hogy észre sem vette visszajövetelemet. Mély álmodozásba volt merülve; én ujra leültem a tüz mellé és Smith csak a Brigittához intézett első szavamra kapta föl a fejét. Egy pillanatig kettőnkre nézett, azután sietve bucsut vett tőlünk és amint az ebédlőn keresztül ment, láttam, hogy a homlokára üt.

Mikor a fájdalomnak e kitörését észrevettem, fölálltam és sietve bezárkóztam. „Hát mi ez, mit jelent ez," — hajtottam egyre. — Azután imára kulcsoltam kezem . . . kihez? Nem tudom, talán jó angyalomhoz, talán balvégzetemhez.

IV. FEJEZET.

Szivem egyre azt zakatolta, hogy utazzam és én mégis egyre késtem vele; valami titokzatos és keserü kéj odaszegzett helyemhez. Mikor Smithnek jönnie kellett, percnyi nyugtom nem volt, mig a csengő zaját nem hallottam. Hogy lehet az, hogy lakik bennünk, mit tudom én miféle lény, amely igy szereti a szerencsétlenséget.

Mindennap felrezzentett egy szó, egy gyors fölvillanás, egy tekintet; de egy másik szó, egy másik tekintet, egy ellenkező benyomás ismét visszataszitott a bizonytalanságba. Micsoda megmagyarázhatatlan rejtély okozta, hogy szomorunak lássam mindakettőjüket? S micsoda másik rejtély idézte elő, hogy mozdulatlanul nézzem őket, mint szobor, mikor nem egy más hasonló esetben szinte a dühöngésbe csapó vadsággal léptem volna föl? Moccanni sem volt erőm, nekem, aki a szerelemben olyan csaknem vadállati féltékenységet éreztem, amilyent csak keleten lát az ember. A napjaim azzal teltek el, hogy vártam, de nem tudtam megmondani, mire várok. Esténkint ágyamra ültem és azt mondtam magamban: „Lássuk csak, hátha erre gondolnánk!“ Fejem tenyerembe hajtottam és igy kiáltottam föl: „Ez lehetetlen!“ és másnap ujra kezdtem.

Smith jelenlétében Brigitta több barátságot mutatott velem szemben, mint mikor egyedül voltunk. Megtörtént egy este, hogy épen meglehetős kemény

szavakat váltottunk; amint azonban Brigitta Smith hangját az előszobában meghallotta, odajött és a térdemre ült. Ami őt illeti, bár mindig szomoru és nyugodt volt, ugy látszott, hogy állandóan erőt vesz önmagán. Legjelentéktelenebb mozdulata is kimért volt; keveset beszélt és halkan; de önfeledt mozdulatainak indulatos ereje csak annál meglepőbben hatott, az ellentétnél fogva, amelyben szokásos önuralmával volt.

Nevezhettem-e kiváncsiságnak, azok közt a körülmények közt, amelyek közt éltem, a türelmetlenséget, mely lelkemet marcangolta? Mit felelhettem volna, ha valaki jön és azt mondja nekem: „Mit tartozik ez önre? Ön nagyon kiváncsi.“ Lehet különben, hogy nem is volt ez egyéb.

Emlékszem, hogy láttam egy napon a Royal-hidnál, amint egy ember vizbe fult. Barátaimmal épen uszó versenyt tartottunk az uszodában és két csónak kisért bennünket, amelyben két uszómester ült. A legforróbb nyáron történt; csolnakunk egy másikkal találkozott ugy, hogy körülbelül harmincan voltunk a hid nagy ive alatt. Egyszerre az egyik fiatal embert közülünk szédülés fogta el. Sikoltást hallottam és megfordultam. Két kezet láttam még a viz szinén hadonászni, aztán eltünt minden. Tüstént a viz alá buktunk; hiába való volt, csak egy óra mulva sikerült kihuzni a holttestet, amely egy tutaj alá került.

Az a benyomás, melyet akkor éreztem, mikor lebuktam a folyóba, soha nem megy ki az emlékezetemből. Néztem mindenfelé a viz sötét és mély medrében, amely tompa zugással vett körül. Ameddig a lélegzetem visszatartani tudtam, még mélyebbre merültem, azután ujra fölbuktam a viz fölszinére, néhány kérdést váltottam más uszókkal, akik épen olyan nyugtalanok voltak, mint én, azután ujra hozzá fogtam ehez az emberhalászathoz. Tele

voltam félelemmel és reménységgel; az a gondolat, hogy talán mindjárt érezni fogom, mint ragad meg két görcsösen kapaszkodó kéz, örömmel és egyben leirhatatlan félelemmel töltött el és csak akkor tértem vissza a csolnakba, midőn teljesen ki voltam már merülve a fáradságtól.

Ha a feslett élet nem is tompitja el teljesen az embert, egyik szükségszerü következménye valami különös kiváncsiság. Ezt kifejezetten megmondtam már Desgenaisnél tett első látogatásom alkalmával. Most bővebben ki fogom fejteni.

Az igazság, a jelenségek csontváza, azt akarja, hogy minden ember, legyen az bárki, érintkezésbe kerüljön annak idején és óráján ezekkel a csontokkal valami muló csapás mélyén. Ezt hivják a világ megismerésének és ez az élettapasztalat ára.

Megtörténik aztán, hogy ez elől a próba elől egyesek döbbenten meghátrálnak; mások, gyöngén rémülten, reszketve állnak meg előtte, mint az árnyak. Vannak emberek, a legjobbak talán, akik bele is halnak. A legtöbben aztán elfelejtik az egészet és igy minden a semmiségbe hull.

De vannak emberek, akik szerencsétlenségükre sem meg nem hátrálnak, sem nem ingadoznak; nem halnak meg és nem felednek; mikor rájuk kerül a sor, hogy szemtől-szembe álljanak a balsorssal, vagyis az igazsággal, szilárd léptekkel közelednek hozzá, kinyujtják a kezüket és, kimondani is szörnyü, szeretettel fordulnak a sápadt tetem felé, mely a viz mélyén uszik. Megragadják, megtapogatják, kihuzzák; ime, mámorosak a vágytól, hogy fölismerjék; csak azért néznek a tárgyakra, hogy keresztül lássanak rajtuk; egyebet sem tesznek, csak kételkednek és próbálkoznak; ugy fürkészik a világot, mint Isten kémei; gondolataik nyilakká hegyeződnek s vajudó méhükben hiuz születik.

A kicsapongók sokkal jobban ki vannak téve ennek a szenvedélynek, mint mások és ennek igen egyszerü a magyarázata. Ha a köznapi életet sima és átlátszó vizfelülethez hasonlitjuk, a kicsapongók azok, akik a viz ragadó sodrában leggyakrabban érintik a fenék mélyét. Például ha bálból távoznak, elmennek egy rosszhirü helyre. Miután a keringő alatt egy szüz szemérmes kezét szorongatták és talán meg is remegtették, otthagyják, futnak, ledobják a kabátjukat és kezüket dörzsölve asztalhoz ülnek. Az utolsó mondat, melyet egy egy szép és tisztességes nőhöz intéztek, még ott van az ajkukon; kitörő kacajjal ismétlik meg. Mit mondjak? Pár pénzdarabért fölemelik azt a leplet, mely az ártatlanságot takarja, azt a ruhát, azt a titokteljes fátylat, amely ugy látszik maga is megbecsüli azt a lényt, akit megszépit s akit körülölel anélkül, hogy érintené. Milyen fogalmuk lehet a világról? Minden pillanatban ugy érzik magukat, mint a szinészek a szinfal mögött. Ki van jobban hozzászokva náluk a dolgok mélyén való kutatáshoz, ha szabad ugy mondanom, ehez a mélyreható és kegyetlen tapogatódzáshoz. Látjátok, hogy beszélnek mindenről. Mindig a legnyersebb, a legdurvább, a legközönségesebb kifejezésekkel; csak ezt tartják őszintének, minden más cafrang, megalkuvás, előitélet a szemükben. Akár egy történetet beszélnek el, akár valamely érzésükről adnak számot, mindig ezek a szennyes és szemérmetlen szavak, mindig a betüszerinti értelem, mindig a halál. Nem mondják azt: Ez a nő szeretett engem; hanem azt mondják: Ez a nő az enyém volt. Nem mondják azt: Szeretek; azt mondják: Vágyakozom. Soha nem mondják azt: Isten akarta, hanem mindig igy beszélnek: Ha ugy akarom! Nem tudom, mit gondolnak magukról és milyen beszédeket intéznek önmagukhoz.

Mindennek kikerülhetetlen következménye vagy a nemtörődömség vagy a kiváncsiság, mert mig abban gyakorolják magukat, hogy mindenben azt lássák, ami ocsmány, nem türik azt sem, hogy mások tovább higyjenek a jóban. Nem csoda hát, ha olyan közömbösek, hogy még ott sem hegyezik a fülüket, ahol a rajtuk kivül álló világ zaja hirtelen fölcsap, hogy fölköltse őket. Az apa hagyja, hogy fia elmenjen oda, ahová annyian elmennek, ahová Cato is elment; azt mondják: egyszer fiatal az ember. De mikor a fiatal ember hazamegy, a testvérére pillant; majd meglátjátok akkor, mit vitt végbe benne egy óra, amelyet a nyers valósággal szemtől-szemben töltött el; magában azt kell mondania: „Testvérem semmiben sem hasonlit ahoz a teremtéshez, akitől elváltam" — és ettől a naptól kezdve nyugtalan lesz.

A kiváncsi áhitozás minden rossz után gonosz nyavalya, amely minden tisztátalan érintkezésből kisarjad. Ez az árnyak kósza ösztöne, amely a sirok követ emelgeti; megmagyarázhatatlan kinszenvedés ez, amellyel Isten azokat bünteti, akik cserbenhagyják; azt szeretnék hinni, hogy minden megsemmisülhet és talán ők is vele fognak pusztulni. De egyre faggatják magukat, keresnek, vitatkoznak; félrehajtják a fejüket, mint az épitész, aki a szögmérőt vizsgálja és ugy küzködnek azért, hogy láthassák, amire vágynak. A próbált rosszon mosolyognak; a rosszra, amelyhez még kétség fér, esküsznek és a jót visszájáról akarják látni. „Ki tudja?" Ime a nagyszerü ige, az első szó, amelyet a Sátán kiejtett, midőn látta, hogy az ég bezárul előtte. Hej, hány embert tett szerencsétlenné ez az egy szó, mennyi pusztulás, mennyi halál fakadt nyomán, mennyi rémitő baj csapott a sarjadni készülő vetésbe; hány sziv van, hány család, ahol csak romok vannak azóta, mióta ezt a szót meghallották. „Ki tudja? ki tudja?" becstelen szó.

Semhogy kimondanók, inkább tegyünk ugy, mint a juhok, amelyek nem tudják, hol a vágóhid és legelészve mennek oda. Ez többet ér, mint nagy szellemnek lenni és La Rochefoucauldot olvasni.

És lehetne-e a dologra jobb példát fölhozni, mint amelyet most beszélek el. Kedvesem utazni akart és nekem csak egy szavamba került volna a dolog. Láttam, hogy szomoru, de miért maradtam? Mi történt volna, ha elutazom? Ez csak pillanatnyi félelmet szült volna, nem lettünk volna még uton három napig sem, már feledésbe ment volna az egész. Ha egyedül lettem volna vele, nem gondolt volna csak rám, mit törődtem azzal, hogy megtudjak egy titkot, amely nem veszélyeztette boldogságomat. Ő beleegyezett az utazásba, s ezzel lezárult minden. Nem kellett volna, csak megcsókolnom az ajkát s ehelyett, lássátok csak, mit tettem.

Egy este, midőn Smith velünk ebédelt, korán elvonultam és együtt hagytam őket. Midőn ajtómat bezártam, hallottam, hogy Brigitta teát kért. Másnap, midőn szobájába léptem, véletlenül odamentem az asztalhoz és láttam, hogy a teafőző mellett csak egy csésze van. Előttem senki nem volt még a szobában, következésképp a szolga még semmit sem vihetett ki abból, amit előző este fölszolgáltak. Keresgéltem körül a butorokon, nem látom-e meg valahol a másik csészét, de meggyőződtem, hogy nincs sehol.

— Sokáig maradt Smith? — kérdeztem Brigittától.

— Éjfélig maradt.

— Egyedül feküdt le, vagy hivott valakit, aki a vetkőzésben segitett?

— Egyedül feküdtem le, mindenki aludt már a házban.

Még egyre kerestem és a kezem reszketett. Miféle fonák bóhozati alak lesz a féltékeny ember,

aki ki akarja kutatni, mi történt egy csészével? Ennélfogva hát Smith és Piersonné egy csészéből ittak? Milyen nemes gondolatom is támadt?

A csészét kezemben tartottam és jöttem-mentem a szobában. Nem tudtam megállni, hogy kacagásban ne törjek ki és a csészét földhöz vágtam. Ezer darabra tört s a darabokat sarkommal tapostam szét.

Brigitta csak nézte, mit müvelek és nem szólt egy szót sem. A következő két napon olyan hidegen kezelt, hogy szinte az a látszata volt, megvet, és láttam, hogy Smithtel szinleg sokkal szabadabb hangon beszél és több jóindulatot tanusit iránta, mint rendesen. Henriknek szólitotta, a keresztnevén és bizalmasan mosolygott rá.

Kedvem támadt, hogy egy kis szabad levegőt szivjak, — mondta ebéd után, — nem jön el az Operába, Oktáv? Jó hangulatban vagyok, menjünk gyalog.

— Nem, maradok; menjen nélkülem.

Smith karjába kapaszkodott és távozott. Egyedül maradtam egész este; papir volt előttem és irni akartam, hogy gondolataimat megrögzitsem, de sehogy sem tudtam a végére érni.

Mint a szerelmes, aki, mihelyt egyedül van, előhuzza kebléről kedvese levelét és édes álmodozásba temetkezik, ugy merültem el én is valami mélységes magány érzetének gyönyörüségébe és elzárkóztam belé, hogy kéjelegjek a kétségben. Ott volt előttem a két üres szék, amelyben előbb Smith és Brigitta ült; sóvár szemmel néztem őket, mintha megtudhattam volna tőlük valamit. Ezerszer is meghánytam-vetettem elmémben azt, amit láttam és hallottam; időről-időre az ajtóhoz mentem és egy-egy pillantást vetettem málháinkra, amelyek a fal mellett álltak és már egy hónapja vártak; csöndesen kinyitottam őket, kibontottam a szijakat,

néztem a könyveket, amelyeket az ő kis keze rakott gondosan, kecsesen rendbe; hallgattam, mint robognak el a kocsik s a zajuk megremegtette szivemet. Kiteritettem az asztalra Európát ábrázoló térképünket, nemrég még annyi édes terv tanuját; és itt minden reményem jelenlétében, ebben a szobában, ahol megfogantak bennem s ahol a teljesüléshez már oly közel láttam őket, nyilt szivvel szolgáltattam ki magam a legszörnyübb előérzeteknek.

Hogyan történhetett ez? Nem éreztem sem haragot, sem féltékenységet, csak valami határtalan fájdalmat. Nem gyanakodtam, de mégis kinzott a kétség. Az emberi szellem olyan különös, hogy abból, amit lát, vagy annak ellenére, amit lát, száz okot tud magának kovácsolni a szenvedésre. Az agy igazán az inkvizíciónak azokhoz a kamráihoz hasonlit, amelynek falait annyi kinzóeszköz boritja, hogy az ember nincs tisztában sem a céljukkal, sem az alakjukkal és ha látja őket, meg is kérdi magától, vajjon fogók-e ezek vagy játékszerek. Mondja meg nekem, aki tudja, mi különbség van a kettő közt, ha az ember azt mondja kedvesének: „Minden nő csal," vagy ha igy szól hozzá: „Ön megcsal engem."

De az, ami a fejemben végbe ment, csaknem oly elvont volt, csaknem oly finom, mint a legkörmönfontabb szofizma, valamiféle párbeszéd volt a lélek és a lelkiismeret között. „Ha elveszteném Brigittát? — mondta a lélek. — Veled utazik, — mondta a lelkiismeret. — Hátha megcsal? — Hogy csalna meg, ő, aki végrendeletében imát mondott érted? — És ha Smith szeretné? — Bolond, mit bánod te azt, mikor tudod, hogy téged szeret. — Ha engem szeret, akkor mért szomoru? — Ez az ő titka, tarsd tiszteletben. — Ha magammal viszem, boldog lesz? — Szeresd,

akkor az lesz. — Mért van az, hogy mikor ez az ember ránéz, fél attól, hogy a szemük találkozik? — Mert nő és mert fiatal. — Mért sápad el ez az ember egyszerre, ha ő rá néz? — Mert férfi és mert ő szép. — Mért vetette magát sirva a karomba, mikor látogatóban voltam nála? Mért ütött egy napon a homlokára? — Ne kérdezd azt, amit nem kell tudnod. — Mért nem kell tudnom ezeket a dolgokat? — Mert nyomorult és törékeny ember vagy és minden titok Isten kezében van. — De hát mért szenvedek? Mért nem tudok erre gondolni ugy, hogy a lelkem ne háborogjon? — Gondolj atyádra és arra, hogy jót cselekedj. — De hát mért nem vagyok erre képes, mért vonz a rossz magához? — Térdelj le és gyónj meg magadnak töredelmesen, ha a rosszban van hited, ez is saját müved. — Ha az én müvem is, de az én hibám-e? Mért csalt meg engem a jó? — Azért, mert te sötétben vagy, már van okod rá, megtagadni a világosságot? Ha vannak árulók, mért vagy te is egy közülök? — Mert félek, hogy fölültetnek. — Mért töltöd az éjeidet virasztással? — Csak a csecsemők alusznak ebben az órában. — Mért vagy most egyedül? — Mert gondolkodom, kételkedem és félek. — Mikor végzed el majd imádságodat? — Ha hinni fogok. Mért hazudtak nekem? — Mért hazudsz te gyáva még ebben a pillanatban is? Mért nem halsz meg, ha nem birod a szenvedést?“

Igy beszélt és nyögött bennem a két rémséges vitatkozó hang és közbekiáltott még egy harmadik is: „Jaj, hová lett ártatlanságom, hej azok a régi szép napok!“

V. FEJEZET.

Rettenetes emelőkar az emberi gondolat. Ez minden védelmünk és menedékünk, a legszebb ajándék, melyet Istentől kaptunk. Egészen a mienk és engedelmeskedik nekünk; kidobhatjuk a végtelenségbe és ha már egyszer kinn van ebből a gyönge koponyából, a kocka eldölt, nem felelünk többé érte.

Mig én folytonosan egyik napról a másikra halogattam az utazást, elvesztettem erőmet, elkerülte szememet az álom és lassan-lassan, szinte észrevétlenül, egészen elhagyott az élet. Ha asztalhoz ültem, halálos undort éreztem; éjjel az a két sápadt arc, Smithé és a kedvesemé, amelyeket egész napon át figyeltem, tovább kisértett rémitő álmaimban. Ha este szinházba mentek, én kijelentettem, hogy nem megyek velök; de azért mégis csak elmentem, elrejtőztem a földszinten és onnan figyeltem őket. Azt hoztam föl ürügyül, hogy dolgom van a szomszéd szobában és egy óráig is ott tartózkodtam, hogy kihallgassam őket. Néha egész erejével hatalmába keritett az a gondolat, hogy vitát kezdjek Smithtel és rákényszeritsem, hogy verekedjék meg velem; hátat forditottam neki, mialatt hozzám beszélt s erre láttam, hogy ámuló arccal jön felém és kezet nyujt nekem; majd pedig, mikor éjjel egyedül voltam és az egész ház aludt, kisértést éreztem magamban, hogy odamenjek Brigitta iróasztalához és ellopjam az irásait.

Egyszer hazulról is kénytelen voltam elmenni, csak hogy ellent tudjak neki állni. Mit mondjak még? Egyszer késsel a kezemben akartam őket megfenyegetni, hogy megölöm őket, ha nem mondják meg, mi az oka szomoruságuknak; egy más alkalommal pedig magam ellen akartam fordulni szenvedélyes indulatomban. Milyen szégyennel irom ezt le! És ha valaki megkérdezte tőlem, hogy alapjában mi késztet ezekre a cselekedetekre, nem tudtam volna neki felelni.

Látni, tudni, kételkedni, ólálkodni, nyugtalankodni, szerencsétlenné tenni magamat, ugy tölteni a napokat, hogy a fül állandóan a kulcslyukon legyen, az éjszakákat pedig könyben ázva, egyre azt hajtani magamban, hogy meghalok fájdalmamban és el is hinni, hogy van rá okom, érezni az elszigeteltséget és azt, hogy nincs erőm gyökerestől kitépni a fájdalmat szivemből, képzelődni, hogy hallgatództam, holott nem hallottam egyebet a sötétben, csak saját lázbeteg érverésem lüktetését; szakadatlanul csak ezeket a lapos, közszájon forgó mondásokat hajtani: „Az élet csak álom.“ „Nincs semmi örök itt e földön.“ Végül átkozni, káromolni magamban Istent, nyomoruságommal és szeszélyeimmel, ime ez volt az én mindennapi szórakozásom, kedves foglalkozásom, amelynek kedvéért szakitottam a szerelemmel, az ég tiszta levegőjével, a szabadsággal.

Örökkévaló Isten, a szabadság! igen, voltak bizonyos pillanatok, mikor mindezek dacára mégis gondoltam rá. Ennyi esztelenség, furcsa szeszély és ostobaság közepette voltak bennem fölbuzdulások, amelyek hirtelen fölemeltek önmagamhoz. Egy friss légáramlat tette ezt, amely az arcomba csapott, ha börtönömet elhagytam; egy-egy lap talán valamelyik könyvben, amelyet olvastam, ha olykor-olykor mégis más került a kezembe,

mint valamelyik azok közül a modern szikofanták közül, akiket pamfletiróknak neveznek, akiknek egyszerüen a közjólét szempontjából meg kellene tiltani, hogy mindent izekre tépjenek és agyonbölcselkedjenek. Miután már ezekről a jó perceimről beszélek, mivel olyan ritkák voltak, egyet idézni szeretnék. Egy este Constant emlékiratait olvastam, abban akadtam a következő tiz sorra:

„Salsdorf szász sebésznek, aki Krisztián herceg mellé volt beosztva, a wagram-i csatában egy gránátszilánk lábát törte. Csaknem élettelenül hevert a porban. Tizenöt lépésnyére tőle elesik és vért kezd hányni. Kerburg Amadé hadsegéd (már elfelejtettem kié), akinek golyó furta át a mellét. Salsdorf látja, hogyha a fiatal ember gyors segélyt nem kap, meghal szélhüdésben. Összeszedi hát minden erejét, csuszva odavonszolja magát hozzá, eret vág rajta és megmenti az életét. Salsdorf ennek következtében meghalt Bécsben, négy nappal azután, hogy a lábát levágták."

Mikor ezeket a szavakat olvastam, eldobtam a könyvet és sirva fakadtam. De nem sajnálom ezt, hisz egy jó napot hozott számomra; mert aznap nem beszéltem csak Salsdorfról és nem törődtem egyébbel a világon. Nem is gondoltam rá, hogy ezen a napon is mulhatatlanul gyanusitsak valakit. Hát igy kellett nekem, szegény álmodozónak visszaemlékeznem, hogy jó is voltam? Mire volt ez jó nekem? Arra, hogy az ég felé tárjam kétségbeesett karom, hogy megkérdezzem magamtól, mért is vagyok a világon és hogy körülnézzek és kutassam, nem hull-e le egy gránát, amely örökre megszabadit? Bizony csak egy villanás volt ez, amely egy pillanatra átcikkázott az éjszakámon.

Mint azok az őrült dervisek, akik a szédülésben lelnek elragadtatásra, a gondolat is, midőn önmaga körül forogva, kimerült már abban, hogy szüntelen

önmagában vájkáljon, a hiába való munkába belefáradva, kábultan megáll. Ugy tetszik ilyenkor, hogy az ember üres és akármennyire erőlködik, hogy leszálljon önmagába, leért a csigalépcső utolsó fokára. Itt, akár a hegycsucsok tetején vagy a bányák mélyén, nincs levegő; és Isten megtiltja, hogy tovább menjen. És ekkor a sziv, amelyet megcsap a halálos hideg, szinte a feledéstől remegve, ki akar ugrani helyéről, hogy ujjászülessen; visszakéri az életet azoktól, akik körülveszik és lángoló hévvel szivná a levegőt; de nem lát mást maga körül, csak saját káprázatait, amelyekbe hiányzó erői leheltek lelket és amelyek, bár az ő teremtményei, mint irgalmat nem ismerő kisértetek veszik körül.

Lehetetlen volt, hogy a dolgok sokáig igy menjenek tovább. A bizonytalanságtól kifáradva elhatároztam, megkockáztatok egy próbát, hogy megtudjam az igazságot.

Elmentem, hogy este tiz órára postalovakat kérjek. Egy hintót már béreltünk és intézkedtem, hogy minden készen legyen a jelzett időre. Egyuttal megtiltottam, hogy Piersonnénak a dologról szóljanak. Smith hozzánk jött ebédre. Asztalhoz ülve a szokottnál vidámabbnak tetettem magamat és anélkül, hogy tervemet velük közöltem volna, utazásunkra tereltem a beszélgetést. Én lemondanék róla, — mondtam Brigittának, — ha önnek nem nőtt volna ugy a szivéhez; olyan jól érzem magam Párisban, hogy nem kivánhatok jobbat, mint itt maradni mindaddig, mig ön is kellemesnek találja. Az egekig magasztaltam minden élvezetet, amelyet csak ebben a városban lehet föltalálni; beszéltem a táncmulatságokról, a szinházakról s a sok szórakozási alkalomról, amelybe lépten-nyomon belebotlik az ember. Szóval, miután jól érezzük magunkat, nem látom be, mért változtatnók

helyünket és nem gondolok arra, hogy hamarosan elutazzunk.

Vártam, hogy ragaszkodni fog eredeti tervünkhöz, a genfi uthoz és tényleg ugy is történt. De hiába, ez csak olyan gyönge kisérlet volt; azonban alig mondta ki az első szót, én ugy tetettem magam, mintha engednék kérésének és közömbös dolgokról kezdtem beszélni, mintha minden rendben volna.

— És — tettem hozzá, — mért ne jönne velünk Smith is. Az igaz, hogy állása van, amely itt visszatartja, de nem kaphatna-e szabadságot? És különben is, nem biztositanak-e neki a tehetségek, amelyekkel rendelkezik, amelyekből azonban hasznot huzni nem akar, mindenütt szabad és tisztességes megélhetést? Jöjjön csak minden teketória nélkül; a kocsi elég nagy és egy helyet fölajánlunk neki; egy fiatal embernek világot kell látnia és nincs szomorubb dolog, mintha valaki az ő korában szük körbe zárkózik el. „Nem igaz? — kérdeztem Brigittától. — Próbálja meg kedvesem, talán magánál több hitelre talál nála az, amit velem szemben talán visszautasitana. Birja rá, hogy szenteljen nekünk hat hetet az idejéből. Együtt utaznánk és ezután a kis svájci kirándulás után, amelyet velünk tesz meg, nagyobb kedvvel fogja fölkeresni hivatalát és munkáját."

Brigitta csatlakozott hozzám, bár jól tudta, hogy ez a meghivás csak tréfa. Smith nem távozhatott Párisból, anélkül, hogy állásának elvesztését ne kockáztassa és meg is mondta nekünk, hogy nagy sajnálatára ez az ok nem engedi, hogy elfogadja meghivásomat. Közben egy palack jó bort hozattam föl és miközben félig tréfásan, félig komolyan egyre Smithet unszoltuk, lassanként mindahárman egész fölélénkültünk. Ebéd után egy negyedórára távoztam, hogy meggyőződjem teljesitették-e ren-

delkezéseimet; azután vidám arccal tértem vissza és a zongorához ülve azt inditványoztam, hogy muzsikáljunk kissé. „Töltsük itt az esténket, — mondtam nekik, — ha rám hallgatnak, nem megyünk szinházba, én ugyan nem tudok maguknak segiteni, de nagyon szivesen hallgatom a játékukat. Ha megunnók magunkat, majd Smith játszik nekünk valamit és igy az idő sokkal gyorsabban fog telni, mint különben."

Brigitta nem sokat kérette magát, szives örömest énekelt, Smith kisérte a gordonkáján. Puncshoz valót hozattunk és csakhamar az égő rum lángja viditott nyugtalan fényével. A zongorától asztalhoz ültünk, azután ismét visszatértünk a zongorához; kártyázásba kezdtünk; minden ugy ment, amint én terveztem, csak a szórakozásra volt gondunk.

De az én szemem folyton az órán járt, türelmetlenül vártam, mikor ér a mutató tizre. A nyugtalanság majd megölt, de erőt vettem magamon, hogy el ne áruljam valahogy. Végre elérkezett a kellő pillanat; hallottam, hogy csattog a postakocsis ostora és hogy gördül be a hintó az udvarra. Brigitta mellettem ült, megfogtam a kezét és megkérdeztem, készen áll-e az utazásra. Bámulva nézett rám, mert kétségkivül azt hitte, tréfálni akarok. Azt mondtam neki, ebédnél láttam, menynyire elhatározott szándéka az utazás, azért nem haboztam tovább és ide rendeltem a lovakat, azért mentem el ebéd után. Ugyanekkor belépett a szállóbeli szolga is, aki jelentette, hogy a csomagok a kocsin vannak és hogy már csak ránk várnak.

— Komoly dolog ez? — kérdezte Brigitta, — maga ma éjjel akar utazni?"

— Miért ne, — feleltem én, — miután megegyeztünk abban, hogy elhagyjuk Párist.

— Hogyan. Miért mindjárt. Ebben a pillanatban?

— Kétségkivül, nincs-e már egy hónapja minden

készen. Láthatja, hogy egyébre sem volt szükség, mint hogy a málhát a kocsira fölkötözzék, ha már egyszer ugy határoztunk, hogy nem maradunk itt, jobb ha minél előbb indulunk. Én azon a véleményen vagyok, hogy amit ma megtehetünk, ne halasszuk holnapra. Ön ma este utazó kedvében van, sietek hát megragadni az alkalmat. Mire való az a folytonos huzás-halogatás? Nem birom tovább ezt az életet. Ön utazni akar, nemde? Hát akkor utazzunk, most már csak öntöl függ.

Egy pillanatra mély csönd támadt, Brigitta az ablakhoz ment és látta, hogy a lovak valóban be vannak fogva. Különben a hang, amelyen beszéltem, eloszlathatta minden kétségét és akár milyen hirtelennek tünt is föl előtte ez az elhatározás, végeredményében tőle származott. Nem hazudtolhatta meg saját szavait, sem arra nem találhatott ürügyet, hogy tovább késlekedjünk. Tüstént készen is volt az elhatározással; először még pár kérdést tett, mintha meg akart volna bizonyosodni, hogy rendben van-e minden; s mikor látta, hogy semmiről sem feledkeztek meg, jobbra-balra kezdett összekeresgélni egyet-mást. Fogta a sálját és a kalapját, azután letette, azután tovább keresgélt. „Készen vagyok, — mondta, — itt állok, nos, megyünk? megyünk-e már?“ Gyertyát fogott, benézett a szobámba, azután a magáéba, kinyitotta a ládákat és a szekrényeket. Az iróasztala kulcsát kérte, amelyet, mint mondta, elvesztett. Hol lehet ez a kulcs? Még egy órával előbb a kezében volt. „Menjünk, menjünk, készen vagyok, — hajtotta egyre rendkivüli izgalommal. — Induljunk, Oktáv, menjünk le.“ És miközben ezt mondta, egyre keresgélt s végül odaült hozzánk.

Én ülve maradtam a pamlagon és Smithet néztem, aki előttem állt. Smith nem jött ki a sodrából és nem látszott sem zavartnak, sem meglepettnek;

de két verejtékcsöpp futott végig a halántékán és hallottam, mint roppan össze az ujjai közt egy elefántcsont játékbárca, amelynek darabjai földre hulltak. Egyszerre két kezét nyujtotta felénk: „Szerencsés utat, barátaim," — mondta.

Ujabb csönd. Én egyre Smithet néztem és vártam, nem mond-e még valamit. „Ha lappang itt valami titok, — gondoltam magamban, — mikor tudhatnám meg, ha nem ebben a pillanatban. Hisz ott kell lennie mindakettőjük száján. És ha egyszer kilép a homályból, tüstént rácsapok."

„Kedves Oktávom, — mondta Brigitta, — hol akarja az utat megszakitani? Ön irni fog nekünk, Henrik, nemde? Nem feledkezik meg családomról sem és megteszi érdekemben, amit csak tehet."

Smith megindult hangon, de látszólagos nyugalommal felelte, hogy amint vállalkozott rá, teljes szivvel áll szolgálatára és hogy megteszi, ami erejétől telik. „Jót nem állhatok semmiért, — mondotta, — és azok után a levelek után, amelyeket kapott, igazán kevés a remény. Ugy, hogy nem az én hibám lesz, ha ilyen körülmények közt nem tudok hamarosan örvendetes hirt küldeni. De számitson rám, én alázatos szolgája vagyok."

Miután még pár lekötelező szót intézett hozzánk, távozni készült. Én fölkeltem és megelőztem, még utolszor egyedül akartam őket hagyni egy pillanatra és mihelyt az ajtót magam mögött becsuktam, a kijátszott féltékenység vak dühével tapasztottam rá fülemet nyomban a zárra.

— Mikor látom viszont? — kérdezte Smith.

— Soha, — válaszolta Brigitta, — Isten vele, Henrik. — Kezet nyujtott neki, Smith lehajolt, ajkához emelte a kezet és csak arra volt időm, hogy félre ugorjak a sötétben. Elment mellettem anélkül, hogy meglátott volna és távozott.

Mikor egyedül maradtam Brigittával, ugy érez-

tem, hogy majd megszakad a szivem. Ő kabátjával a karján várt rám és az izgalom, mely elfogta, sokkal nyilvánvalóbb volt, semhogy palástolhatta volna. Megtalálta a kulcsot, amelyet keresett és az iróasztala nyitva volt. Én megfordultam és leültem a kandalló mellé.

— Hallgasson rám, — mondtam neki, de ránézni nem mertem, — én olyan bünt követtem el önnel szemben, hogy hallgatnom kell és szenvednem anélkül, hogy jogom volna panaszkodni. Az a változás, amely önben végbe ment, ugy kétségbe ejtett, hogy nem tudtam megállni és meg nem kérdeni az okát; de ma nem kérdem már többé. Nehezére esik önnek az utazás? Mondja meg nekem és én lemondok róla.

— Menjünk, menjünk, — mondta Brigitta.

— Amint önnek tetszik, de legyen őszinte. Bármilyen szörnyü lesz is a csapás, amelyet rám mér, én még azt sem fogom megkérdezni, honnét jön; meghajlok előtte zugolódás nélkül. De, hogy ha örökre el kell önt veszitenem, ne ringasson reményekbe; mert Isten a tudója, hogy ezt nem élem tul.

Brigitta hirtelen megfordult: „A szerelméről beszéljen nekem, — mondta, — ne a fájdalmáról beszéljen.“

— Hát jó! Jobban szeretlek az életemnél. Szerelmem mellett a fájdalmam csak álom; jöjj el velem a világ végére, vagy meghalok, vagy csak te éltetsz.

Mikor e szavakat kiejtettem, egy lépést tettem felé és láttam, hogy elsápad és visszadöbben. Hiábavaló kisérletet tett, hogy mosolyt erőltessen összeszoritott ajkára. „Egy percet csak, — mondotta, — egy percet, néhány irást kell még elégetnem.“ Az n***-i leveleket vette elő, széttépte őket és tüzbe dobta; azután más irásokat fogott,

amelyeket átfutott és asztalra teregetett ki. Kereskedők számlái voltak és akadt köztük olyan is, amely még nem volt kifizetve. Miközben ezeket vizsgálgatta, nagy hévvel kezdett beszélni és a két arca égett, mintha láza lett volna. Bocsánatot kért tőlem makacs hallgatásáért és megérkezésünk óta tanusitott magatartásáért. Több bizalmat és több gyöngédséget tanusitott velem szemben, mint bármikor. Nevetve tapsolt a kezével és a legkellemesebb utazással kecsegtette magát; végül pedig csupa szerelem lett, vagy legalább látszata a szerelemnek. Nem tudom kimondani, mennyire gyötört ez a tetetett jó kedv; volt ebben a fájdalomban, amelyet igy ő maga hazudtolt meg, valami olyan szomoruság, amely rettenetesebb volt a könyeknél és keserübb minden szemrehányásnál. Sokkal jobban szerettem volna, ha hideg és közömbös, mint hogy igy izguljon, erőt véve magán; olyan volt ez, mint legboldogabb perceink paródiája. Ugyanazok a szavak voltak, ugyanaz a nő, ugyanazok a becéző simitások; és ami körülbelül két héttel ezelőtt a szerelem és a boldogság mámorával töltött el, az igy megismételve borzalmat keltett bennem.

— Brigitta, — mondtam neki hirtelen, — ugyan micsoda titkot rejteget előttem? Ha szeret, mért játsza ezt a borzalmas komédiát velem szemben?

— Én! — mondta ő csaknem sértődötten, — ki hitette el magával, hogy én játszom?

— Ki hitette el velem? Mondja csak meg, kedvesem, hogy halálos kin ég a szivében és hogy valóságos vértanuságot szenved. Nézze a karom készen várja, hogy fölfogja önt; hajtsa rá csak szépen a fejét és sirja ki magát. Akkor talán magammal viszem; de igy igazán nem.

— Menjünk, menjünk! — hajtotta még ő egyre.

— Nem, lelkemre nem, most nem; nem addig,

mig hazugság és alakoskodás van köztünk. Jobban szeretem én a kétségbeesést, mint ezt a jókedvet.

Brigitta néma maradt, meg volt döbbenve, mikor látta, hogy nem hagytam magam a szavai által megcsalatni és hogy minden erőfeszitése dacára is kitaláltam, hányadán állunk.

Mért ámitanók magunkat? — folytattam. — Vagy annyira lesülyedtem a becsülésében, hogy igy tudja tetetni magát előttem. És ez a szerencsétlen és szomoru utazás, hát azt hiszi ön, hogy erre van kárhoztatva? Hát zsarnok vagyok én és korlátlan ura önnek? Hóhér vagyok, aki vesztőhelyre hurcolja önt? Hogy félhet ön a haragomtól, ha ilyen kibuvókat keres? Micsoda rémület adja szájába ezt a hazugságot.

— Nincs igaza, — felelte ő. — Nagyon kérem, egy szót se többet.

— De, hát mire való ez a komolytalanság. Ha nem viseltetik is irántam bizalommal, nem bánhat ugy velem, mint barátjával? Ha már nem tudhatom meg, milyen forrásból erednek a könyek, legalább futni hadd lássam őket. Még annyi bizalma sincs hozzám, hogy elhigyje, mennyire tiszteletben tartom az ön gondjait? Mit tettem, hogy nem ismerhetem meg azokat? És nem lehet rájuk írt találni.

— Nem, — mondotta ő, — nincs igaza. Szerencsétlenséget hoz a saját fejére és az enyémre is, ha tovább erőltet. Nem elég magának, hogy utazunk?

— És hogy gondolja azt, hogy utazom, mikor elég önre csak rápillantanom, hogy lássam, mennyire ellenére van ez az utazás, hogy a szive ellenére jön csak és hogy megbánta már az elhatározását. De mit jelent ez, nagy Isten, és vajjon mit rejteget előttem? Mire való játszani a szavakkal, midőn

a gondolat oly világos, mint ez a tükör itt. Nem én volnék-e az utolsó ember, ha igy szónélkül elfogadnám azt, amit ön oly fájó szivvel ad nekem. Viszont, hogy utasitsam vissza? Mit tehetek, ha nem beszél?

— Nem, nem szivem ellenére követem, csalódik, én szeretem magát, Oktáv; ne kinozzon igy tovább.

Annyi kedvességgel mondta ezt, hogy térdre vetettem magam; ki tudott volna ellenállni tekintetének és a hangja isteni zengésének? „Istenem! — kiáltottam föl, — ön szeret, Brigitta, drága kedvesem, hát szeret engem?"

— Igen, szeretem magát, igen, a magáé vagyok; tegyen velem azt, amit akar. Magával megyek, utazzunk együtt, jöjjön, Oktáv, várnak.

Megszoritotta a kezem a kezével és csókot nyomott a homlokomra. „Igen, meg kell lennie, — suttogta, — igen, akarom, utolsó lehelletemig."

„*Meg kell lennie?*" — mondtam én magamban. — Fölálltam. Az asztalon nem maradt már csak egyetlen lap az irásokból. Brigitta épen azon futott végig szemével. Fogta, megforditotta, azután leejtette a földre. „Készen van?" — kérdeztem.

— Igen, készen vagyok.

— Mikor a lovakat megrendeltem, nem azzal a gondolattal tettem, hogy valóban utazni fogunk. Csak kisérletet akartam tenni; de a körülmények ugy hozták magukkal, hogy a terv valóra vált. Ajtót nyitottam. „Meg kell lennie, — mondtam magamban, — meg kell lennie, ismételtem fönhangon. Mit akar ez a szó jelenteni, Brigitta? Mi bujkál itt, amit én nem ismerek? Magyarázza meg, különben maradok. Miért kell önnek engem szeretnie?

Brigitta a divánra roskadt és kezét tördelte fájdalmában. „Ó szerencsétlen, szerencsétlen, — mondta, — sosem fogsz tudni szeretni!"

— Talán mégis, igen, azt hiszem; de Istenemre, szenvedni azt tudok. Önnek szeretnie kell engem, nemde? Na, akkor, felelnie is kell. Ha örökre el kellene is önt veszitenem, ha ezek a falak a fejemre roskadnak is, én ki nem megyek innen addig, mig meg nem tudom, mi az a titok, amely már egy hónapja kinoz engem. Ön beszélni fog, vagy el fogunk válni. Hogy őrült vagyok, dühöngő vagyok, hogy meguntam az életem boldogságát, hogy azt kérdezem öntől, amiről talán azt kellene szinlelnem, hogy nem akarom tudni, hogy ha magyarázatra kerül köztünk a sor, az okvetlenül tönkreteszi boldogságunkat és a jövőben áthághatatlan gátakat fog emelni elém és ezáltal lehetetlenné fogja tenni ezt az utazást, amelyre ugy vágyakoztam; mindegy, kerüljön bármibe akár önnek, akár nekem, ön beszélni fog, vagy itt hagyok mindent.

— Nem, nem, nem fogok beszélni.

— Beszélni fog. Vagy azt hiszi talán, hogy félre vezetett a hazugságaival. Mikor látom, hogy estétől másnapig ugy megváltozik, hogy jobban különbözik önmagától, mint a nap az éjszakától, azt hiszi, hogy csalódhatom akkor. Mikor magyarázatul én nem tudom miféle leveleket mutat nekem, amelyek arra alig érdemesek, hogy elolvassa őket az ember, azt képzeli olyankor, hogy én megelégszem az első kapóra jött ürüggyel, mert önnek ugy tetszett, hogy ne keressen másikat? Vagy talán azt hiszi, hogy gipsz lárva az arca, amely mögött nehéz meglátni, mi megy végbe a szivében? És ugyan mi a véleménye rólam? Annyira még sem lehet félre vezetni, mint gondolja és vigyázzon, nehogy szavak hijján a hallgatásával árulja el, amit olyan makacsul rejteget előttem.

— Mit akar, mit rejtgetnék maga előtt?

— Mit akarok? Még ön kérdi tőlem. Dacolni

akar velem, hogy ezt a kérdést intézi hozzám. Talán a végletekbe akar ragadtatni ezzel, hogy megszabaduljon tőlem? Igen, egész bizonyosan, megsértett hiusága az, mely arra vár, hogy kitérjek. Ha én őszintén beszélek, önnek egész asszonyi képmutatása rendelkezésére áll; azt várja, hogy vádoljam, hogy aztán azt mondhassa, olyan nő mint ön nem alacsonyodhatik le és nem igazolhatja magát. Milyen lekicsinylő büszkeségbe nem tudnak burkolódzni a legbünösebbek és legálnokabbak. Az ön leghahatósabb fegyvere a hallgatás, nem tegnap óta tudom. Ön nem akar mást, csak hogy a sértődöttet adhassa, addig hallgat, mig idáig nem fajul a dolog. Rajta, rajta, csak birkózzék a szivemmel; ott találja meg lenn, ahol a magáé dobog; ne szálljon sikra a fejemmel, keményebb az mint a vas, és van annyi tapasztalata, mint önnek.

— Szegény fiu, — mormogta Brigitta, — hát nem akar utazni?

— Nem, nem utazom, csak a kedvesemmel és ön már nem az. Eleget küzködtem, eleget gyötrődtem, eleget marcangoltam a szivemet. Itt az ideje, hogy fölkeljen a nap, — eleget sinlődtem az éjszakában. Igen vagy nem, fog-e válaszolni nekem?

— Nem.

— Amint önnek tetszik; én várni fogok.

— A szoba másik végére mentem és leültem azzal a szilárd elhatározással, hogy föl nem kelek addig, mig meg nem tudom, amit tudni akartam. Brigitta ugy látszott töpreng magában s lassan föl és alá járkált előttem.

Sóvár szemmel követtem és a hallgatás, amelybe temetkezett, fokról-fokra növelte haragomat. Nem akartam, hogy észre vegye, és nem tudtam, mihez kezdjek, kinyitottam az ablakot. „Fogják ki a

lovakat, — kiáltottam, — és fizessék ki, ami értük jár. Ma este nem utazom."

— „Szegény szerencsétlen!" mondta Brigitta. Én nyugodtan becsuktam az ablakot és leültem, mintha nem is hallottam volna, de éreztem, hogy olyan düh fog el, amelynek nem tudok ellenállni. Ez a fagyos csönd, ez az erőszakos tagadás a legvégsőkig fölizgatott. Igazán meg lettem volna csalva? És biztos lehettem annak a forrón szeretett nőnek a hütlenségéről, akiről soha semmi rosszat nem tételeztem volna föl. Mikor arra kárhoztattam magamat, hogy Párisban maradjak, azt mondtam magamban, hogy kerüljön bármibe, Brigittának beszélnie kell; de hiába kerestem az agyamban olyan eszközt, amellyel erre rákényszerithetném, de oda adtam volna mindenemet, ha nyomban megtalálhattam volna. Mitévő legyek? Mit mondjak? Ő csak állt ott nyugodtan és szomoruan nézett rám. Hallottam, mint fogják ki a lovakat, s mint távoznak el lépésben és csengőik zaja csakhamar elhalt az utcán. Csak meg kellett volna fordulnom, hogy visszatérjenek, nekem azonban ugy tetszett, hogy távozásukon már nem lehet változtatni. Bereteszeltem az ajtót; nem tudom mi lehetett, de egy hang a fülembe sugta: „Nézd, most szemtől szembe állsz azzal a lénnyel, aki az életet vagy a halált jelenti számodra."

Mialatt gondolataimban elmerülve, erőnek erejével ki akartam találni az utat, amely az igazsághoz vezethet, Diderotnak egyik regénye jutott eszembe, amelyben egy nő, aki féltékeny a szeretőjére elég különös eszközhöz folyamodik, hogy kétségeit eloszlassa. Azt mondja szeretőjének, hogy már nem szereti, és tudtára adja, hogy szakitani fog vele. Des Arcis marquis (ez volt a szerető, neve), beszalad a csapdába és bevallja, hogy maga is unja már ezt a szerelmet. Ez a

furcsa jelenet, amelyet egész ifju koromban olvastam, ugy hatott most rám, mint valamely ügyes fordulat, és emléke, amelyet megőriztem, mosolyra késztetett ebben a pillanatban. „Ki tudja? — mondtam magamban, — hátha én is igy tennék és Brigitta talán be hagyná magát csapni és én nyomára jönnék a titkának.“

A dühödt haragból egyszerre arra a gondolatra tértem át, hogy cselt vetek neki és törbe csalom. Hát olyan nehéz volna akarata ellenére megszólaltatni egy nőt? Ez a nő a kedvesem volt; s én igazán gyönge legény volnék, ha ez sem sikerülne nekem. Fesztelen és közömbös arccal vetettem magam hátra a pamlagon. „Nos kedvesem, — mondtam vidáman, — ma nincs valami közlékeny napunk.“

Brigitta meglepett arccal nézett rám.

— Hát Istenem! — folytattam tovább — pedig előbb-utóbb mégis csak rá kell térni az igazságra. Látja, hogy példát adjak önnek, mindjárt kedvem is támadt, hogy én fogjak hozzá, ez talán önt is bizalmasabbá fogja tenni és nincs szebb dolog, mintha a jóbarátok megértik egymást.

Kétségtelen, hogy bár igy beszéltem, az arcom elárult; Brigitta, ugy látszott, oda sem hallgat, hanem tovább járkált föl s alá.

„Bizonyára jól tudja, — mondtam neki, — hogy már hat hónapja vagyunk együtt. Az életnek az a neme, amelyet mi folytatunk, igazán távolról sem hasonlit ahoz, amit mulatságosnak lehetne nevezni. Ön fiatal, én is az vagyok; ha ugy esnék a dolog, hogy önnek kedvére volna, ha ez az együttlét megszünnék, az az asszony volna-e, aki megmondaná ezt nekem? Mert én, ha igy volna, igazán, őszintén megmondanám önnek. És mért ne? Hát bün az, szeretni? Tehát kevésbbé szeretni sem lehet bün, vagy egyáltalában nem szeretni

sem? Mi volna abban meglepő, hogy a mi korunkban még szükség van egy kis változatosságra?

Brigitta félbeszakitott. „A mi korunkban, — mondta. — Én volnék az, akihez ezeket a szavakat intézi? Miféle komédiát játszik megint?“

A vér arcomba szökött. Megragadtam a kezét. „Ülj le ide, — mondtam neki, — és hallgass meg.“

— Ugyan minek? Hisz nem is ön beszél.

Szégyeltem a tulajdon képmutatásomat, azért fölhagytam vele.

— Hallgasson meg, — ismételtem minden erőmmel, és jöjjön ide, esedezem, üljön le ide mellém. És ha már ön csöndben marad, ajándékozzon meg legalább azzal a csekély keggyel, hogy meghallgat.

— Hallgatom. Mi mondani valója van számomra?

— Ha valaki ma azt mondaná nekem: „Gyáva,“ — huszonkét éves vagyok, már párbajoztam; az egész lényem, az egész lelkem föllázadna ez ellen. Nem él-e bennem tiszta öntudat arról, mi vagyok. Mégis ki kellene állnom a porondra, szembe kellene szállnom az első jött-menttel; kockára kellene tennem az életemet az övével szemben. Miért? Bebizonyitani, hogy nem vagyok gyáva, mert enélkül a világ nem hinné el. Erre az egy szóra mindig ez a felelet; ahányszor csak kimondják és mindegy, akárki mondja ki.

— Ez igaz; de mire céloz ezzel?

A nők nem párbajoznak, de társadalmunk már ugy van berendezve, hogy hiába, nincsen olyan lény, bármelyik nemhez tartozzék is, akinek élete bizonyos pillanataiban, legyen az olyan pontosan szabályozva, mint egy óra és olyan szilárd, mint a vas, ne kellene mindenét egy kockára föltennie. Gondolkozzék csak, van-e, aki kibujik ez alól a törvény alól? Talán néhányan; de tudja mi történik azokkal; ha férfiak, becstelenség az osztályrészük, ha nők, mi más? A világ megfeledkezik

róluk. Minden élőlénynek, aki valódi életet él, már ebből kifolyólag is bizonyságot kell tennie arról, hogy igazán él. A nő is kerülhet olyan körülmények közé, mint a férfi, hogy megtámadják. Ha helyén van a szive, fölkel, életjelt add magáról, s aztán ül le megint. Egy kardcsapás egyáltalában nem bizonyitja a bátorságát. A nőnek nem csak védelmeznie kell magát, hanem a fegyvereit is magának kell kovácsolnia. Meggyanusitják; ki? Valaki, aki ránézve közömbös. Az megvetésével sujthatja, sőt azzal is kell sujtania. És ha a kedvese az? Ha szereti, akkor az életéről van szó; akkor nem válaszolhat megvetéssel.

— Egyedüli válasza a hallgatás.

— Csalódik: a kedvese, aki meggyanusitja, sértést követ el ezáltal egész élete ellen, ezt tudom; és ki felel érte? Nemde a könnyei, régebbi viselkedése, odaadása, türelme. És mit ér el ha, hallgat? Azt, hogy a kedvese saját hibájából veszti el és az idő őt fogja igazolni. Nem ez az Ön gondolata?

— Talán. De mindenekelőtt hallgatnia kell.

— Talán, ön azt mondja? Nem, én egész bizonyosan el fogom veszíteni, ha nem válaszol nekem; az elhatározásom kész, egyedül utazom.

— Nos aztán, Oktáv . . .

— Nos aztán, — kiáltottam föl, — hát az idő önt fogja igazolni. Fejezze be . . . mondjon rá legalább igent, vagy nemet.

— Igen, remélem.

— Reméli. Hát arra kérem, hogy ezt kérdezze meg magától egész komolyan. Kétség kivül most van erre utolszor alkalma a jelenlétemben. Ön azt mondja, szeret engem és én elhiszem ezt. Most meggyanusitom önt; erre önnek az a nézete, csak utazzam el, az idő majd igazolni fogja önt?

— És mivel gyanusit?

— Nem akartam önnek megmondani, mert látom, hogy ugyis haszontalan volna. De mindezek után, szemet szemért, ön akarta igy. Talán jobb is igy. Ön megcsal engem, mást szeret, hát ez az ön titka és az én titkom.

— Ugyan kit, ugyan kit? Kérdezte ő.

— Smithet.

Kezét a szájamra tapasztotta és elfordult, nem tudtam tovább beszélni. Mindaketten ugy ültünk ott mélyen elgondolkozva, földre sütött szemmel.

„Hallgasson rám, — szólalt meg most Brigitta, erőt véve magán. — Sokat szenvedtem és az ég a tanum, hogy az életemet adnám önért. Mig csak a reménynek leghalványabb fénysugara marad számomra ezen a világon, kész vagyok tovább szenvedni; de mikor ugyis ujból csak a haragját fogom kihivni azzal, ha azt mondom magának, hogy asszony vagyok, hiába még is csak az vagyok, barátom. Nem szabad tovább menni, mint ameddig az ember ereje elér. Én többért nem felelhetek. És most sem tehetek egyebet, mint hogy utóljára ujra térdre vessem magamat, és hogy ugy kérjem még egyszer, hogy utazzunk el.

Mikor e szavakat kimondta, lehorgasztotta fejét. Én fölálltam.

— Elég esztelen az, — mondtam keserün — elég esztelen, aki életében csak egyszer is meg akarja tudni az igazat egy nőtől. Csak megvetésben lesz része és ezt valóban meg is érdemli. Az igazság! Csak az tudja meg, aki megvesztegeti a szobalányokat és a fejükhöz lopódzik éjjel, midőn álmukban beszélnek. Csak az tudja meg, aki maga is asszonnyá lesz. És ez a lealacsonyodása beavatja mindenbe, ami a homályban történik! De a férfi, aki nyiltan kérdez, aki hamisság nélkül tárja ki kezét, hogy ezt a förtelmes alamizsnát

megkapja, sohasem fogja megtudni. Vele szemben mindig résen vannak; felelet helyett csak vállat vonnak; és ha végre türelmét veszti, ugy pattannak föl erényük köntösében, mint valami sértett vesztaszüz és lehullatják ajkukról a nagy női orákulumot, hogy a gyanu megöli a szerelmet és hogy nem tudják megbocsátani azt, amire nem lehet felelni. Ó igazságos Isten, milyen fárasztó mind ez! Mikor is lesz már vége?

— Amikor akarja, — mondotta Brigitta fagyos hangon; én éppen ugy belefáradtam, mint maga.

— Hát akkor nyomban; örökre elválok öntől és csak hadd igazolja önt az idő! Az idő, az idő! Ó kihült szerető, emlékezzék meg erre a bucsura. Az idő! És a szépséged, és a szerelmed, és a boldogságod hová tünik mind el! Hát igy el tudsz engem veszíteni, hogy még csak nem is sajnálod. Természetesen azon a napon, amikor a féltékeny szerető megtudja, hogy igazságtalan volt, azon a napon, amelyen bizonyitékai lesznek erre, rá fog jönni, milyen szivet sebzett halálra, nemde? Sirni fog szégyenében; nem lesz többé sem öröme, sem álma; csak annak az emlékének fog élni, hogy valamikor boldogan élhetett volna. De azon a napon büszke kedvese is el fog sápadni, látva, hogy meg van bosszulva; és azt fogja magában mondani: „Hátha előbb megtettem volna ezt!“ És higyje meg nekem, ha szeretett, büszkesége nem fogja megvigasztalni.“

Nyugodtan akartam beszélni, de nem voltam többé ura magamnak; most én rajtam volt a sora, hogy izgatottan járkáljak föl és alá. Vannak tekintetek, amelyek valóságos kardcsapások és ugy keresztezik egymást, mint a meztelen vas: ilyen tekintet volt az is, amelyet Brigitta és én e pillanatban váltottunk, én ugy néztem rá, mint ahogy a rab a börtönajtót nézi. Az életemet

és az ő életét tettem kockára, hogy feltörjem a pecsétet, amely az ajkát lezárta és hogy beszédre birjam.

— Mi a célja? — kérdezte Brigitta.

— Mit akar, mit mondjak magának?

— Azt, ami a szivében van. Hogy lehet olyan kegyetlen, hogy ennyiszer megismételteti ezt velem?

— És maga, — kiáltott föl Brigitta, — hát nem százszor kegyetlenebb maga? — Ó elég esztelen az, mondja maga, aki meg akarja tudni az igazságot! — De őrült az, mondhatnám én részemről, aki azt tudja remélni, hogy elhiszik neki! Maga tudni akarja titkomat, és az én titkom az, hogy magát szeretem. Milyen őrült is vagyok! Hisz ön egészen más titkot keres. Azt a sápadtságot vádolja, amelynek maga az okozója. És én őrült! Én csöndben akartam szenvedni, magának akartam áldozni lemondásomat, el akartam rejteni ön előtt a könyeimet. Maga pedig ugy fürkészi őket, mint a büntanukat; én őrült! Át akartam kelni tengereken, számüzni akartam magamat önnel Franciaországból, hogy messze menjek meghalni mindattól, ami szeretett engem, azon a sziven, amely kételkedik bennem; én őrült! Azt hittem, hogy az igazságnak olyan tekintete, olyan hanghordozása van, amelyet megéreznek és tiszteletben tartanak. Ó ha erre gondolok, majd megfojtanak a könyek. Ha igy kellett ennek történne, mért ragadott magával olyan lépésre, amely örökre megzavarja nyugalmamat? Elvesztem a fejem; azt sem tudom, hol vagyok.

Sirva borult rám. „Én őrült," ismételte egyre szivet tépő hangon.

— És hát ez mi ismét? — folytatta ő. — Meddig tart ez a megátalkodottság. Mit tehetek én ezek ellen a gyanusitások ellen, amelyek szünet nélkül ujjá születnek és egyre föllángolnak! Igazolnom

kell magam! Mivel? azzal, hogy utazom, hogy szeretek, hogy meghalok, hogy megöl a kétségbeesés. És ha tetetett vidámságot erőltetek magamra, még ez a vidámság is bántja. Mindent föláldozok magáért, hogy elutazhassam, de ön nem teremt magának alkalmat, hogy tekintettel legyen erre. Mindenütt és mindig, bármit cselekedjem is, csak sértéssel és haraggal találkozom. Oh, drága fiam, ha tudná milyen halálos hideg jár át, milyen szenvedés gyötör, mikor ugy látom, hogy a szivem legegyszerübb szavát kétség és maró guny fogadja. Attól fosztja meg ez által magát, ami az egyedüli boldogság e földön; önfeledten szeretni. Meg fog ölni mindenkinek a szivében, aki szereti, minden finom és emelkedett érzést; nem fog hinni, csak abban, ami szemmel látható és kézzel fogható; és a szerelemből is csak az marad még számára,. Maga még fiatal, Oktáv és még hosszu élet áll előtte; lesznek még más kedvesei is. Igen, jól mondta, a büszkeség nem sokat ér és engem sem az fog megvigasztalni; de ha Isten ugy engedi, a könyei egy napon majd visszafizetik nekem azokat, amelyeket ebben a pillanatban miatta ontok.

Fölkelt. „Kell-e mondanom? Hisz ugyis tudhatja hat hónap óta egy este sem feküdtem le anélkül, hogy ne ismételtem volna folyton, mennyire hiába való minden, maga ugy sem gyógyul meg soha; de nem keltem föl egy reggel sem ugy, hogy azt ne mondtam volna magamban, még egy kisérletet kell tennem; ön nem szólhatott hozzám egy szót sem, amely ne éreztette volna velem, hogy el kell válnunk, és nem simogathatott meg egyszer sem, hogy ne az az érzésem lett volna, mennyivel jobban szeretnék meghalni; óráról-órára, percről-percre szüntelenül rettegés és remény között lebegtem; ezerszer megpróbáltam legyőzni

vagy szerelmemet vagy fájdalmamat; valahányszor kitártam a szivem maga előtt, maga mindjárt gunyos tekintetet vetett belé, amely a belsőm mélyéig hatott, ha pedig bezártam, ugy tetszett nekem, olyan kincset érzek benne, amelyet csak ön tékozolhat el? Elmondjam-e azt a sok gyöngeséget és titkot, amelyek gyerekeseknek tünnek föl azok szemében, akik semmibe sem veszik az ilyesmit; hogy mikor haraggal vált el tőlem, bezárkóztam és végig olvastam első leveleit; hogy van egy kedves keringőm, amelyet soha nem játszottam el hiába, mikor nagyon élénk türelmetlenséget éreztem már, hogy magát jönni lássam? Ó szerencsétlen, milyen drágán fogja még megfizetni azt a sok könnyet, amelyről nem tud, azt a sok boldogságot, amely olyan drága a gyöngéd érzelmü embereknek. Csak sirj most, ez a büntetés, ez a fájdalom nem használ semmit."

Félbe akartam szakitani. „Hagyjon, hagyjon, — mondta ő, kell, hogy egyszer már én is beszéljek magának. Lássuk csak, mért kételkedik maga bennem. Hat hónap óta minden gondolatom, a testem, a lelkem csak a magáé. Mivel mer engem gyanusitani? Akarja, hogy elutazzam Svájcba? Kész vagyok rá, láthatja. Azt hiszi, hogy vetélytársa van? Küldjön neki levelet, én alá fogom irni és maga adhatja postára. Mit csináljunk? Hová menjünk? Valamit választanunk kell. Nem vagyunk-e mindig együtt? Nos hát mért hagysz el engem? Én nem akarok egyszerre melletted lenni és távol is állni tőled. Azt mondod, hogy az embernek bizni kell tudni a kedvesében; ez igaz. Vagy jó a szerelem vagy rossz; ha jó, hinni kell benne, ha rossz, ki kell gyógyulni belőle. Látod, amit mi müvelünk, mind csak játék, de a szivünk és az életünk a játékszerek ebben a játékban és ez iszonyatos. Meg akarsz halni? Ez még korai

volna. Es hát ki vagyok én, hogy kételkedni kell bennem?"

Megállt a tükör előtt. „Hát ki vagyok? — ismételte, hát ki vagyok én? Gondolt már erre? Csak nézze meg jól az arcomat."

„Hát lehet benned kételkedni, — kiáltott föl, tulajdon arcához intézve szavát, — szegény, sápadt arc, meggyanusitanak téged! Szegény, beesett arc, szegény fáradt szemek, kételkednek bennetek, a könyeitekben. Nos hát ne kinlódjatok tovább: zárják le pilláitokat azok a csókok, amelyek fölszáritották. Te pedig, szegény roskatag test, térj meg a nyirkos földbe, amely nem tür meg már szinén. Ha a föld alatt leszel, majd hisznek tán neked, ha ugyan hisz a kétség a halálban. Oh szomoru árny, mely bus partokon akarsz majd sóhajtozni, bolyongni? Miféle tüz emészt? Te kovácsolsz uti terveket, aki fél lábbal már a sirban állsz? Halj meg, Isten a tanúd, hogy szeretni akartál. Micsoda dús kincsét, micsoda ellenállhatatlan hatalmát keltették föl szivedben a szerelemnek! Oh milyen álommal kecsegtettek és milyen méreggel öltek meg! Mi rosszat követtél el, hogy ezt a lobogó lázat lopták beléd, amely összeéget. Micsoda szenvedély füti azt az esztelent, aki lábával a koporsóba rugdos, mig ajka szerelemről beszél. Mi lesz veled, ha még tovább élsz? Nem telt-e már be az időd? Nem volt-e már elég? Milyen bizonyságot kellene fájdalmadról tenned, hogy higyjenek benne? Milyen kinszenvedésnek akarod magad alávetni, amelyet még nem próbáltál? Milyen gyötrelmekkel, milyen áldozatokkal lakathatod jól ezt a falánk, ezt a kielégithetetlen szerelmet? Nevetség tárgya leszel csak; hiába fogsz a földön egy elhagyott utcát keresni, ahol ujjal nem mutogatnak rád a járókelők. Elveszted majd minden szégyenérzetedet s még látszata sem marad

meg számodra annak a törékeny erénynek, mely oly kedves volt neked; és elsőnek az az ember büntet majd meg, akiért tönkre teszed magad. Szemedre fogja hányni, hogy egyedül csak érte élsz, hogy szembe szállsz érte az egész világgal, és mig a tulajdon barátaid felzudulnak miattad, kutatni fogja, nem vesz-e észre tulsok részvétet tekintetükben; vádolni fog, hogy megcsalod, ha egy kéz meg találja még szoritani a tiedet és ha sivár életedben akadsz még véletlenül valakire, aki futólag meg tud még szánni téged. Ó Istenem, emlékszel még arra a nyári napra, mikor fehér rózsakoszorut tettek fejedre? Ez a homlok viselte azokat a rózsákat? Ó miért nem mállott porrá ez a kéz is, amely az oratorium falára fölakasztotta őket! Ó kedves völgyem, jó öreg néném, aki békén pihensz most, ó hársfáim, kis fehér kecském, derék parasztjaim, akik ugy szerettetek, jut eszetekbe, hogy boldognak, büszkének, elégedettnek, megbecsültnek is láttatok? Ki dobta vajjon utamba ezt az idegent, aki el akar üzni róla? Hát ki adott neki jogot rá, hogy falum ösvényein járjon? Óh szerencsétlen, miért nem fordultál vissza az első napon, melyen követni kezdett? Testvérként mért fogadtad? Miért nyitottad meg kapud előtte és miért nyujtottál neki kezet? Oktáv, Oktáv, miért szerettél, ha igy kellett végződnie?"

Közel volt ahoz, hogy összeessék, és én egy karosszékig támogattam, ahol feje vállamra hanyatlott. A rettenetes erőfeszités, amelyet kifejtett, hogy ilyen keserüen beszéljen velem, teljesen összetörte. A sértett szerető helyén hirtelen nem láttam mást benne, csak siránkozó, gyötrődő gyermeket. A szeme lezárult; én átöleltem két karommal és ő mozdulatlanul pihent karomban.

Midőn eszméletét visszanyerte, rendkivüli bá-

gyadtságról panaszkodott és gyöngéd hangon kért, hagyjam magára, mert ágyba akar feküdni. Alig volt jártányi ereje, én vittem a hálófülkéig és óvatosan ágyára fektettem. Nem látszott rajta semmi nyoma a szenvedésnek; ugy kipihente fájdalmát, mintha fáradtság lett volna és ugy látszott, nem is emlékszik már rá. Gyöngéd és finom lelkę küzdelem nélkül engedett és mint ő maga mondta, sokkal távolabb voltam, mint ameddig az ő ereje elért. Kezemet kezében tartotta; még mindig szerelmes szánk tudtunkon kivül csókban forrt össze, és e kegyetlen jelenet végezetéül mosolyogva aludt el szivemen, mint az első napon.

VI. FEJEZET.

Brigitta aludt. Némán, mozdulatlanul ültem a fejénél. Mint ahogy a szántóvető vihar után megszámolja az elpusztitott mező kalászait, ugy kezdtem én is magamba szállni és kutatni a bajt, amelyet okoztam.

Nem gondoltam előbb rá, csak mikor már helyrehozhatatlannak találtam. Vannak gyötrelmek, amelyek tulságos hevességükkel jelzik nekünk, hogy végükre járnak, és minél erősebben elfogott a szégyen és a megbánás, annál jobban éreztem, hogy ilyen jelenet után nem marad más hátra, mint hogy búcsut mondjunk egymásnak. Micsoda bátorsága lehetett Brigittának, hogy fenékig itta szomoru szerelmének keserü kelyhét; ha nem akartam a halálát látni, ugy kellett intéznem, hogy megbékülhessen. Gyakran megtörtént, hogy kegyetlen szemrehányásokat tett nekem és az is lehet, hogy ezekbe a szemrehányásokba eddig több harag vegyült, mint ez alkalommal, de amit ez alkalommal mondott nekem, az nem volt üres szó, amelyet sértett önérzete adott szájába, az igazság volt ez, amely eddig szive mélyén rejtőzött, s szétt törte börtönét, hogy kitörhessen. A körülmények, amelyek közt voltunk és az, hogy az utazást lemondtam, lehetetlenné tett minden reményt; ő szeretett volna megbocsátani, de nem volt rá ereje. Ez az álom maga is, ez az átmeneti halála egy lénynek, aki nem tudott tovább szenvedni, eléggé

bizonyitotta ezt; ez a hirtelen jött csönd, az a kedvesség, amelyet irántam mutatott, mikor oly szomoruan magához tért, az a sápadt arc, és egész addig a csókig, minden azt mondta nekem, hogy már megtörtént a dolog és hogy azt a néhány szálat, amely bennünket összefüzhetett, örökre elszakitottam. És ha most aludt is, egész világos volt, hogy az első megbántásra, amely részemről érni fogja, örök álomba fog merülni. Az óra ütött és én éreztem, hogy a futó idő életem ragadja magával.

Mert nem akartam senkit hivni, magam gyujtottam meg Brigitta lámpáját; néztem ezt a halvány fényt és ugy tetszett, mintha gondolataim ugy imbolyogtak volna a homályban, mint téveteg sugarai.

Beszélhettem vagy mondhattam bármit, arra még nem gondoltam komolyan, hogy Brigittát el is veszithetném. Százszor is el akartam tőle válni, de csak az nem tudja, mit jelent ez, aki még nem szeretett ezen a világon. Ez csak a kétségbeesés vagy a harag kitörése volt. Addig, mig tudtam, hogy Brigitta szeret, én is bizonyos voltam afelől, hogy szintén szeretem; a válás kikerülhetetlen szükségessége csak most furakodott először kettőnk közé. Egyelőre csak ugy jelentkezett, mint tompa elernyedés, amelyben semmit sem tudtam tisztán megkülönböztetni. Görnyedten ültem a hálófülke mellett és bár első pillanatra egész jelentőségében láttam, milyen szerencsétlenség vár rám, fájdalmat nem éreztem. Ugylátszik, hogy azt, amivel agyam már tisztában volt, a lelkem még eltaszitotta magától, hogy semmit meg ne lásson belőle. "Hiába, — mondtam magamban, — ez már igy van; én magam akartam igy, az én müvem; semmi kétség többé, hogy nem élhetünk tovább együtt; nem akarok gyilkosa

lenni ennek a nőnek; nincs tehát más választásom, mint hogy megváljak tőle. Ez befejezett tény; holnap már megyek is innen." És mig igy beszéltem, nem gondoltam sem hibáimra, sem a multra, sem a jövőre, nem emlékeztem ebben a percben sem Smithre, sem más egyébre; nem tudtam volna megmondani, hogy jutottam idáig, sem azt, mit müveltem egy óra óta. Bámultam a szoba falaira és azt hiszem egyéb sem foglalkoztatott, mint hogy azon törtem a fejem, melyik kocsival fogok holnap utazni.

Jó ideig tartott ez a furcsa nyugalom. Mint az az ember, akit tőrszurás ér, először csak a vas hidegét érzi, még pár lépést tesz az uton és ámultan, elmeredt szemmel kérdi, mi történik vele. De lassan-lassan cseppenkint szivárog a vér, majd a fölpattant sebből omolni kezd; a föld körül biboros fekete szint kap; a halál érkezik; közeledtére borzalom rázza meg az embert, azután összeesik, mint akit villám sujtott. Igy lestem én is látszólag nyugodtan, mikor csap le a szerencsétlenség; halkan ismételtem azt, amit Brigitta mondott nekem és elrendeztem körülte mindent, amiről tudtam, hogy el szokták neki éjszakára készíteni; azután rápillantottam, majd az ablakhoz mentem és ugy áltam ott, homlokomat az üveghez szoritva, és belebámultam a roppant égbe, mely komor sullyal nehezedett rám; azután ujra visszatértem az ágyhoz. Holnap utazni, ez volt egyetlen gondolatom és lassan-lassan már érthetővé vált előttem az *utazni* szó. „Oh Istenem, kiáltottam föl egyszere, — szegény kedvesem, most elveszitelek és nem is tudtalak szeretni!"

Összerezzentem e szavakra, mintha nem is én lettem volna, hanem valaki más, aki kimondta őket; ugy visszhangoztak ezek a szavak egész lényemben, mint megfeszült huru hárfán a szélroham, amely

belétép. Egy pillanat alatt két év szenvedése járta át szivemet; azután pedig, mint következményük és végső kifejezési formájuk, a jelen csapott le rám. Hogy irhatnék le ehez hasonló fájdalmat? Talán egyetlen szóval, azoknak, akik már szerettek. Megfogtam Brigitta kezét; és kétségkivül álmodott valamit alvás közben, mert nevemet suttogta.

Fölálltam és járkálni kezdtem a szobában; valósággal patakzott a köny szememből. Kitártam két karomat, mintha meg akartam volna ragadni a multat, amely elhagyni készült. „Hát lehetséges volna? — ismételtem magamban. — Hogyan, hát elveszitelek? Nem tudok mást szeretni, csak téged. Hát csakugyan elutazol? Még pedig most már örökre? Hogyan, hát te, az életem, imádott kedvesem, itt hagysz engem és én nem látlak többé? Soha, soha,— mondtam kiáltva és az alvó Brigittához intézve szavamat, mintha ő hallhatta volna: Soha, soha, ne számits erre. Soha bele nem megyek ebbe. Hát hogy is tehetném? Miért ez a nagy büszkeség? Hát igazán nem volna már mód rá, hogy jóvátegyem azt, amit ellened vétettem? Kérlek, keressünk rá módot együtt. Nem bocsátottál-e már meg nekem ezerszer is? De hisz szeretsz engem, nem utazhatsz el, nem lesz hozzá bátorságod. És mi a szándékod, mihez kezdjünk aztán?“

Valami rettentő, döbbenetes téboly vett erőt rajtam hirtelen; jöttem-mentem, összevissza beszéltem, valami gyilkos szerszámot kerestem a butorokon. Végül térdre estem és fejemet az ágyba vágtam. Brigitta megmozdult és én nyomban mozdulatlanná meredtem.

„Hátha fölkölteném! — mondtam magamban megremegve. — Hogy gondolsz erre, szegény bolond? Hagyd aludni reggelig; legalább még van egy éjszakád, mikor láthatod.“

Visszahuzódtam helyemre. Annyira rettegtem attól, hogy Brigitta föl talál ébredni, hogy még lélekzetet is alig vettem. Ugy tünt föl nekem, mintha szivem verése egyszerre állt volna el a könyeimmel. Olyan jéghideg borzongás fogott el, hogy reszkettem belé és mintha nyugalomra akartam volna magamat kényszeriteni, igy szóltam magamban: „Csak nézd, csak nézd, most még szabad neked.“

Végre lecsillapodtam kissé és éreztem, hogy édes enyhülést adó könyek peregnek végig arcomon. A dührohamra, amely először elfogott, most a megindulás következett. Ugy tetszett nekem, mintha panaszos sikoly tépett volna bele a levegőbe; az ágy fölé hajoltam és elkezdtem Brigittát nézni, mintha jó angyalom sugta volna, hogy most utóljára jól véssem be lelkembe e drága vonások emlékét. Milyen sápadt volt. Hosszu pillái, amelyet kék gyürü övezett, még csillogtak a könyek vizétől; termete, mely oly könnyed volt egykor, meggörbült, mintha nagy suly nehezedett volna rá; megnyult, ólomszin arca, hitvány kis kezébe rejtve, gyönge, remegő karján pihent; homloka mintha a lemondás véres töviskoronájának nyomait hordta volna diadémul. Visszaemlékeztem kis falusi házunkra. Milyen fiatal volt még hat hónappal ezelőtt. Milyen vidám volt, milyen fesztelen, milyen gondtalan. És mivé tettem én mindezt? Ugy tetszett nekem, mintha egy ismeretlen hang ujra elénekelt volna nekem egy vén románcot, amelyet már rég elfelejtettem:

Altra volta gieri biele,
Bianch'e rossa com'un'fiore;
Ma ora no. Non son piu biele
Consumatis dal'amore.

Első kedvesem régi románca volt ez. És akkor világosodott meg bennem először az értelme ennek

a mélabus népdalnak. Ugy ismételgettem magamban, mintha eddig egyebet sem tettem volna, mintha értelmetlenül tartogattam volna emlékemben ezt a dalt. Mért tanultam meg és mért emlékeztem vissza rá? Ime itt volt az én hervadt virágom, félig már a sir szélén, mert elemésztette a szerelem.

„Csak nézd, — mondtam magamban zokogva, — csak nézd. Gondolj azokra, akik panaszkodnak, hogy a kedvesük nem szereti őket, a tied szeret téged; a tied volt; és te mégis elveszited, mert nem tudtad őt szeretni."

De a fájdalom nagyon erős volt, fölkeltem és ujra járkálni kezdtem. „Igen, — folytattam, — nézd csak, gondolj azokra, akiket a bosszuság emészt, s akik messze hurcolják fájdalmukat, amelyet nem oszt meg velök senki sem. A bajokat, amelyek téged gyötörnek, már elszenvedte más is és nincs semmi, ami a te kiváltságod maradna. Gondolj azokra, akik anya nélkül, szülők nélkül élnek, akiknek nincs egy kutyájuk, egy barátjuk, azokra, akik keresnek és nem találnak, azokra, akik sirnak és gunyolják érte őket, akik szeretnek és csak megvetésben van részük, azokra, akik meghalnak és elfelejtik őket. Itt előtted, ebben az alkovban, egy olyan lény szunnyad, akit a természet csaknem számodra alkotott. Az értelem legmagasabb szféráitól, az anyag és a forma legkifürkészhetetlenebb titkáig mindenben testvéred ez a test és ez a lélek, hat hónap óta szád nem szólhatott, szived nem dobbanhatott, hogy egy szóval, szivének egy dobbanásával ne válaszolt volna neked; és ez a nő, akit az Isten ugy küldött neked, mint réti fűnek a harmatot, most le fog majd peregni szivedről; olyan égi, kitárt karral jött hozzád, hogy neked adja az életét és a lelkét, semmivé foszlik majd, mint az árnyék és nem marad más utána, mint egy jelenés láthatatlan nyoma. Mialatt ajkad

az övét érintette, mialatt karod nyakára fonódott, mialatt az örök szerelem angyalai szinte egy lénnyé füztek össze a kéj vérének kötelékeivel, ti távolabb voltatok egymástól, mint két számüzött a föld két sarkán, akiket egész világ választ el egymástól. Csak nézd tovább s nagyon vigyázz, hogy csöndben légy. Egy éjszakán át még láthatod, ha zokogásod föl nem költi."

A fejem lassankint nekihevült és egyre komorabb és komorabb gondolatok háborogtak bennem és rémitettek; valami ellenállhatatlan hatalom huzott magával, hogy magamba szálljak.

Bajt okozni! ez volt hát az a szerep, amelyet a Gondviselés rám kényszeritett. Hogy én tegyek rosszat, én, akinek lelkiismerete még leghevesebb pillanataimban is azt mondta, hogy jó vagyok, én, akit valami könyörtelen végzet egyre lejebb sodort a mélységbe és akire egyidejüleg valami rejtelmes borzalom vigyorgott a mélység fenekéről, ahová zuhantam, én, aki ha mindamellett mégis bünt követtem volna el és vért ontottam volna is ezekkel a kezekkel, magamban csak azt hajtottam volna egyre, hogy szivem nem bünös, hogy csalatkoztam, hogy nem én voltam az, aki igy cselekedett, hanem a végzetem, a rossz szellemem, én nem tudom miféle lény, amely az enyémben lakott, de nem ott született. Én tettem volna rosszat! Hat hónap alatt fejeztem be ezt a munkát; nem mult el egy nap, hogy ne dolgoztam volna ezen az istentelen művön és még ebben a pillanatban is ott volt az élő bizonyiték a szemem előtt. Az az ember, aki szerette Brigittát, aki megbántotta, azután megsértette, majd elhagyta, elvált tőle, hogy ujra visszatérjen hozzá, félelemmel töltötte el, gondokat zuditott rá és végül ide a kinok ágyára döntötte, ahol most feküdni láttam, ez az ember én voltam. A mellemet vertem és nem

tudtam elhinni, hogy igazán őt látom. Néztem Brigittát; megérintettem, mintha meg akartam volna bizonyosodni afelől, hogy nem álom üz-e velem csalóka játékot. A tulajdon arcom meglepődve bámult rám, amint a tükörben megpillantottam. Miféle lény lehetett az vajjon, amely az én vonásaim álarcában jelent meg előttem. Ki volt ez az irgalmat nem ismerő ember, aki az én számmal káromolt és az én kezemmel kinzott? Ugyanaz lett volna, akit anyám Oktávnak hivott? Az lett volna, akit valamikor, tizenöt éves korában az erdők és rétek ölén a tiszta forrásokban láttam, amelyek fölé olyan kristálytiszta szivvel hajoltam, mint vizök?

Behunytam a szemem és gyermekkorom napjaira gondoltam. Mint mikor a napsugár áttör a felhőn, egyszerre ezer emlék villant át szivemen. „Nem, — mondtam magamban, — nem én tettem ezt. Mindez, ami itt ebben a szobában körülvesz, csak valami lehetetlen álom.“ Visszaemlékeztem arra az időre, mikor még tapasztalatlan voltam, mikor a szivem először kezdett nyiladozni első lépteimre, melyeket az életben tettem. Eszembe jutott egy öreg koldus, aki ott üldögélt mindig a kőpadon egy major kapujában, s akinek gyakran elküldték velem reggelenkint az ételmaradékokat. Láttam, mint nyujtotta ki ráncos, reszketeg, nyomorék kezét, hogy mosolyogva megáldjon engem. Ugy éreztem, hogy a reggeli szellő halántékomat simogatja, nem tudom én mi hullott az égből lelkembe, ami olyan hüs volt, mint a harmat. Azután egyszerre kinyitottam a szememet és ott találtam magam előtt a lámpafényben az igazságot.

„És te nem hiszed, hogy bünös vagy? — kérdeztem magamtól riadtan. — Ó romlott inasa te a tegnapnak, azért mert ma sirsz, ártatlannak tartod

magad. Az, amit lelkiismereted bizonyságtételének tartasz, talán csak a megbánás szava és melyik gyilkos nem érez megbánást? Ha az erényed azt kiáltja neked, hogy szenved, ki tudja, nem azért van-e ez, mert a halálát érzi? Ó nyomorult, hát azt hiszed, hogy azok a távoli hangok, amelyeket a szivedben nyögni hallasz, zokogás bus szavai, lehet, hogy sirály sikoltás az, a viharok gyászmadarának szava, amelyet a hajótörés csalogat magához. Ki beszélt neked valaha azoknak az ifjuságáról, akik vérrel beszenyezve halnak meg? Azok is jók voltak annak idején; azok is tenyerükbe temetik arcukat, hogy erre néha visszaemlékezzenek. Rosszat tettél és megbánod? Néro is megbánta, midőn anyját megölte. Ki mondta neked, hogy a könyek tisztára mosnak bennünket?

És még ha igy volna is, ha igaz volna, hogy lelked egy részének soha nem lesz köze a rosszhoz, mit kezdenél a másik résszel, amelynek igen is köze van hozzá. Balkezeddel fogod beheggeszteni a sebeket, melyeket jobbod ütött; sirboltot csinálsz majd erényedből a büneid számára; le fogsz sujtani és mint Brutus Plátó fecsegéséből vésetsz valamit kardodra!

Annak a lénynek, aki kitárja előtted karját, ezt a föllengző és már vezeklő fegyvert mártod szivébe; kikiséred a temetőbe kihült szerelmed földi maradványait és letéped sirján meddő részvéted virágának szirmait; s akik látják ezt, azoknak azt mondod majd: „Mit akartok! engem ölni tanitottak, nem látjátok, hogy most is siratom, amit tettem és hogy Isten jobbnak teremtett engem.“ Ifjuságodról fogsz beszélni, be fogod beszélni magadnak, hogy az ég biztosan megbocsát neked, hogy nem szándékosan okoztad a sok bajt és szónokolni fogsz álmatlan éjszakáidnak, hogy hagyjanak téged kissé nyugton.

De ki tudja? Te fiatal vagy még. Minél jobban megbizol szivedben, hiuságod annál bizonyosabban félre fog vezetni. Ime most itt állsz az első roncs előtt, mely utadon mögötted elmarad. Ha Brigitta holnap meghal, te kisirod magad koporsója fölött. És hová mégy, ha elváltál tőle? El fogsz utazni talán három hónapra egy kis olaszországi kirándulásra; köpenyedbe burkolódzól, mint valami angol, akiben a spleen dolgozik; és egy szép reggelen, valamelyik vendéglő zugában, egy jó korty után azt mondod majd, hogy a lelkiismeretfurdalásaid elcsitultak és itt az ideje, hogy feledj és uj életet kezdj. Te későn kezdesz nagyon sirásba, vigyázz, hogy egy napon kelletténél többet ne sirj! Ki tudja? egy napon talán nevetni fognak a fájdalmadon, amelyet érezni véltél; tán egy este, valamelyik bálban egy szép hölgy részvétteljesen elmosolyodik, ha elbeszélik neki, hogy te halott szerető emlékét őrzöd; nem fordithatnád akkor dicsőségedre és nem büszkélkedhetnél egyszerre azzal, ami most fájdalommal tölt el. Mikor a jelen, amely most megremegtet, s amelynek nem mersz szemébe nézni, multtá lesz, régi történetté, kusza emlékké, nem történhetik-e meg, hogy véletlenül hátradőlsz karosszékedben élvvadász barátaid valamelyik lakomáján és mosolygó ajkkal beszéled el, hányszor láttál könyet a nőszemekben. Igy nyel le az ember minden szégyent, ez a sorsa mindennek itt a földön. Azzal kezdted, hogy jó voltál; aztán gyönge leszesz, végül elromlasz.

Szegény barátom, — mondtam őszinte szivvel, — egy tanácsot adhatok neked: én azt hiszem, legjobb volna neked meghalnod. Most, hogy ebben a pillanatban épen jó órád van, használd föl az alkalmat arra, hogy ne légy rossz; most, hogy itt fekszik az a nő, akit szeretsz, csaknem félholtan ezen az ágyon és te magad is borzadsz már ön-

magadtól, nyujtsd ki a kezed és érintsd meg kedvesed mellét; még él és ez elég; hunyd be a szemed és ki ne nyisd többé; el ne menj a temetésére, mert félned kell, hogy holnap már vigasztalódni fogsz; ne sajnálj egy tördöfést magadtól, mig szived, mely kebledben dobog, szereti még Istenét, aki teremtette. Talán az ifjuságod tart vissza ettől? Azt akarod kimélni, a hajad ifju szőkeségét? Soha meg ne hagyd őszülni, ha ezen az éjszakán meg nem őszült.

És ugyan mi keresni valód is van még a világon? Ha innen távozol, hová mégy? És mit remélsz, ha itt maradsz? Nem olyan neked, mikor ezt az asszonyt nézed, hogy egész elsülyedt kincsesházat rejtegetsz szivedben. Nem találod, hogy az, amit elveszitesz, sokkal kevesebb, mint ami volt, vagy ami lehetett volna és hogy a legrosszabb a válásban az az érzés, hogy az ember még nem mondott el mindent? Hát nem beszélsz már itt egy óra óta? Mikor ez a mutató ezen a helyen volt, még boldog lehettél volna. Ha szenvedtél, mért nem tártad ki lelkedet? Ha szerettél, mért nem mondtad meg? Olyan vagy igy mint a zsugori, aki éhen pusztul elásott kincse fölött: bezártad ajtódat, te fukar és ott vergődöl a zárt reteszek mögött. Tépd le őket; nagyon erősek; mind tulajdon kezed kovácsolta. Oh esztelen, aki nem csak vágyakoztál, de karodban is tartottad vágyaid tárgyát, hát nem gondoltál Istenre! Játszottál a boldogsággal, mint a gyermek csörgőjével és nem gondoltál arra, milyen ritka és törékeny dolgot tartasz kezedben; lenézted, mosolyogtál rajta, majd ujból játszani kezdtél vele és nem számláltad meg, hány imát mondott jó angyalod ez alatt az idő alatt, hogy megőrizze számodra a derünek ezt a látszatát. Ó, ha valóban van angyal az egekben, aki őrködött valaha fölötted,

mit csinálhat ez ebben a pillanatban? Bizonyára orgona előtt ül, szárnya félig kiterjesztve s keze az elefántcsont billentyükön pihen; örök himnuszba kezd, a szerelem és a halhatatlan odaadás himnuszába. De két térde megbicsaklik, szárnya lelankad, feje lecsuklik, mint derékbaroppant nádszál; a halál angyala megérintette vállát és erre eltünt a végtelenségben!

Te pedig egyedül maradsz a földön huszonkét éves korodban, midőn egy nemes és emelkedett szerelem és az ifjuság ereje talán még emberré tehetett volna. Mikor annyi baj után, annyi égő bánat, annyi határozatlan kapkodás és ilyen megtépett ifjuság után láthattad volna végre, hogy tiszta és nyugalmas nap virrad rád! midőn életed, ha egy imádott lénynek áldozod, friss erejü nedvekkel telhetett volna meg; s épen ebben a pillanatban semmisül meg és foszlik szét minden előtted! Látod, nem üres vágyakkal vagy már tele, hanem igazi megbánással; szived nem üres, hanem már pusztává tarolt. És még tétovázol? Mire vársz? Ő nem kivánja már, hogy élj, mert az életed nem számit már semmit. És ha ő elhagy téged, hagyd el te is őt. Hogy azok, akik szerették ifjuságodat, sirni fognak; nincsenek sokan. Aki Brigitta mellett néma tudott maradni, annak örökre el kell némulnia. Legalább a nyomát őrizze meg érintetlenül, aki a szivén átsuhant! Oh Istenem, ha élni akarnál, nem kellene-e ezt a nyomot eltüntetned? Választhatnál-e egyebet, ha meg akarod tartani nyomorult párádat, mint hogy végleg összetörd. Igen, most ez az ára az életednek. Hogy elviselhesd, nemcsak a szerelmet kell elfeledned, de még arról sem szabad tudnod, hogy szerelem van a világon; nem csak azt kell megtagadnod, ami kis jó volt benned, de meg kell ölnöd azt is, ami még azzá lehet, mert mi

tévő lehetnél, ha egyszer ez eszedbe jutna. Nem tehetnél egy lépést sem a földön, nem nevethetnél, nem sirhatnál, nem adhatnál alamizsnát egy szegénynek, nem lehetnél jó egy negyedóráig sem, anélkül, hogy a szivedbe visszatóduló vér ne kiáltaná füledbe, hogy Isten azért tett jóvá, hogy Brigitta boldog legyen. A legjelentéktelenebb cselekedet visszacsendülne lelkedbe és mint zengő visszhangra nyögnének ott föl rá jajjaid; minden, ami hatással lehet lelkedre, bánatot keltene benne; és még a reménység is, ez az égi követ, ez a szent barát, aki csak életre biztat bennünket, könyörtelen kisértetté változnék át számodra és ikertestvérévé lenne szörnyü multadnak; és hiába kisérelnéd meg, hogy bármit megragadj, minden ilyen kisérlet csak hosszu bünhődés lehetne számodra. Midőn a gyilkos sötétben jár, két kezét mellére szoritja, mert fél, hogy meg talál valamit érinteni és hogy a falak is vádat kiáltanak fejére. Igy kellene neked is tenned; választani tested és lelked között; egyiket meg kellene ölnöd a kettő közül. A jó emléke a rosszhoz hajt téged; holttestté tedd magad, ha nem akarsz önmagad siri árnya lenni. Ó szerencsétlen gyermek, halj meg tisztességben! Hogy könyezhessenek sirhantod fölött!"

Az ágy lábához vetettem magamat és olyan iszonyatos kétségbeesés fogott el, hogy elhagyott a józan eszem és azt sem tudtam már, hol vagyok és mit cselekszem. Brigitta felsóhajtott, és mintha kellemetlen teher nyomta volna, lelökte magáról a teritőt, mely befödte és kitakarta mezitlen fehér keblét.

Erre a látványra minden érzékem izgalomba jött. A fájdalomtól vagy a vágytól? Nem tudom. Hirtelen valami rémséges gondolat remegtetett meg. Mit! — mondtam magamban, — hát másnak enged-

jem őt át. Meghaljak, a föld alá szálljak, mig ez a fehér kebel tovább szivja a mennybolt levegőjét! Igazságos Isten! más kéz is érintheti ezt a sima és áttetsző bőrt, nem csak az enyém, más száj is tapadhat erre a szájra és más szerelem is lakozhat ebben a szivben! Más férfi is ülhet itt az ágy fejénél? És Brigitta boldog lesz, élő és körülrajongott; én pedig valamelyik temető sarkában porlódom valami sirverem fenekén! Mennyi idő kell rá, hogy elfeledjen, ha holnap már nem leszek életben? Mennyi köny? Talán egyetlen egy sem. Nem lesz egy barát, nem kerülhet a közelébe senki, aki ne mondaná neki, hogy valóságos jótétemény rá a halálom, aki ne sietne őt vigasztalni, aki ne könyörögne neki, hogy ne gondoljon rám többé. Ha sir, szórakoztatni akarják; ha emlékek lepik meg, azokat elüzik tőle; ha szerelmem tul élne engem benne, kigyógyitanák belőle, mint valami mérgezésből; és ő is, aki az első napokban azt fogja tán még mondani, hogy követni akar engem, egy hónap mulva már elfordulna, hogy messziről se lássa a szomoru gyepet, melyet siromra ültettek! De hogy is lehetne máskép? Kit sajnálhat az, aki ilyen szép. Talán épp mikor meg akarna halni bánatában, akkor sugja meg neki ez a szép kebel, hogy élni akar, amire aztán egy tükör rábeszéli; és ki ne üdvözölné, hogy kigyógyult fájdalmából, azon a napon, amelyen a fölszáradt könyek helyt adnak az első mosolynak? Nyolc napi hallgatás után bántani kezdi még, ha a nevem emlitik előtte, azután maga fog már rólam beszélni, révetegen pillantva körül, mintha azt mondaná: „Vigasztaljatok meg!“ majd lassan-lassan odajut, hogy nemcsak kerülni akarja már az emlékemet, de még csak nem is beszél róla és kinyitja majd ablakát szép tavaszi reggeleken, midőn madarak éneke zeng a harmatos

lomb közt, mikor majd álmodozóvá válik és igy szól: „Szerettem!“ ki lesz majd akkor mellette? Ki meri neki azt felelni, hogy még mindig szeretnie kell? Oh akkor én nem leszek már többé. Te meghallgatod őt, hütlen; pirulva hajolsz majd oda, mint a feslő rózsabimbó, és szépséged és ifjuságod lángja a homlokodra száll. És miközben még azt mondod, hogy zárva a szived, már hagyod, hogy kiáradjon belőle az az üde dicsfény, amelynek minden sugara egy-egy csókot jelent. Hogy vágynak rá, hogy szeressék őket, azok, akik azt mondják, hogy már nem szeretnek! És mi van ebben meglepő? Asszony vagy, tudod mit ér ez a nyak, ez az alabástrom kebel, megmondták meked; mikor ruhád alá rejted őket, nem gondolod, mint tapasztalatlan szüzek, hogy mindenki hozzád hasonló, tudod, mit ér az, amit szemérmed eltakar. Hogy szánja el magát egy nő, aki körülrajongott volt, arra, hogy ne legyen az többé? Nem is hihetné tán, hogy él, ha a homályban marad és szépségét mély csend környékezi. Hisz a szépsége tulajdonképen a kedvese magasztaló pillantásában él. Nem, nem, nem lehet e tekintetben semmi kétség: aki szeretett már, nem él többé szerelem nélkül, aki megtanulta, mi a halál, ragaszkodik az élethez. Brigitta szeretett engem és csaknem belehalt; én megölöm magam, ő pedig másé lesz.

„Másé! másé! — ismételtem előrehajolva és az ágyra dőlve ugy, hogy homlokom csaknem vállát érintette. — Hát nem özvegy-e — gondoltam magamban. — Nem látta-e már a halált? Nem ápoltak és temettek-e már ezek a finom, kis kezek? A könyei tudják már, meddig tartanak, csak a másodpercek rövidebb életüek. Oh Isten irgalmazzon nekem! Mi akadályoz meg abban, hogy meg ne öljem, mig alszik? Ha most fölkölteném és ha megmondanám neki, hogy ütött a végső

órája, hogy mindjárt meghalunk egy utolsó csók alatt, ő ráállana. Mit bánnám én? De vajjon bizonyos-e, hogy ezzel mindennek vége."

Egy kést találtam az asztalon, azt a kezembe kaptam.

„Félelem, gyávaság, babona, mit értenek azok hozzá, akik igy beszélnek? A népnek szól és a tudatlanoknak, mikor a tulvilági életet emlegetik; de ki hinne benne a szive mélyén. Melyik temetőőrünk látta már, hogy egy halott elhagyta sirját és elment bekopogtatni a papnál? Kisérteteket csak a régi világban láttak; a rendőrség kitiltotta őket a civilizált városokból és a föld mélyéről nem sikoltanak föl csak azok, akiket nagy sietve elevenen temettek el. Ki tette a halált némává, ha valamikor beszélt? Azért megy feledésbe az égi szellem, mert a körmeneteknek nincs többé joguk elárasztani utcáinkat? Meghalni, ez a vég, ez a cél. Isten rendelte, az emberek vitatják; de mindenki ott hordja a homlokán irva:

„Tégy amit akarsz, meg kell halnod." Mit szólnának hozzá, ha megölném Brigittát? Sem ő, sem én nem hallanánk már ebből semmit. Holnap az állna egyik ujságban, hogy T*** Oktáv megölte kedvesét; és holnapután már nem beszélnének róla. Ki kisérne el bennünket utolsó utunkra? Egyetlen olyan ember sem, aki hazatérve nyugodtan ne reggeliznék; rajtunk pedig, amint ott fekszünk egymás mellett a napi szenny mélyén, az egész világ keresztül-kasul járna anélkül, hogy a léptek zaja fölköltene bennünket. Hát nem igaz, kedvesem, nem igaz, hogy ott jó dolgunk lesz? Kényelmes ágy a föld; ott semmi szenvedés nem érhet bennünket; ott senkisem szólna meg a szomszédos sirokban, hogy Isten előtt eggyé forrottunk; csontjaink békében és földi hiuság nélkül ölelkeznének; a halál nagy kibékitő és amit összekötött, azt nem

oldja szét. Mért rémitene a megsemmisülés, szegény test, mikor ugyis annak vagy igérve? Minden óraütés a sir felé huz, minden lépésedre egy-egy létrafok törik le, amely eddig fenntartott; csak a halálból táplálkozol; az ég arculatja rád nehezedik és eltipor, a föld, amelyen jársz, magához huz a lábad gyökereinél fogva. Csak szállj le a mélyére, csak szállj le! Miért ez a nagy félelem? Egy szó kelt benned ilyen rémületet? Csak ennyit mondj: „Nem élünk többé.“ Hát nem roppant fáradság az élet, amely után édes a pihenés? Hogy lehet az, hogy vannak, akik tétováznak, mikor mindössze annyi a különbség, hogy egy kissé előbb vagy egy kissé később? Az anyag nem veszhet el, a természettudósok, mint mondják, a végtelenségig kisérletezhetnek a legkisebb porszemmel, megsemmisiteni soha nem tudják. Ha az anyag fölött a véletlen rendelkezik, mit árt az, ha kinjain változtat, miután gazdát ugy sem cserélhet? Mit bánja Isten, milyen alakot kaptam én és milyen livrét hord a fájdalmam? A gyötrelem agyamban él; az enyém tehát, megölhetem; de a csontjaim nem az enyémek, visszaadom hát annak, akitől kölcsön kaptam. Csináljon majd belőle egy költő serleget, amelyből uj borát issza! Micsoda szemrehányást vonhatnék magamra? És ki tehetne nekem ilyen szemrehányást. Miféle kérlelhetetlen itélkező mondhatja nekem, hogy visszaélést követtem el? Mit tudhatja ő? Hát rajtam állt? Ha minden lénynek van valamely betöltendő föladata és ha bün azt lerázni, milyen nagy bünösök lehetnek akkor a gyermekek, akik dajkájok mellén halnak meg? Mért bánnak ezekkel kiméletesen? És a halál után való számonkérés, vajjon kinek szolgálna tanuságul? Bizony üresnek kellene lenni az égnek, ha büntetés várna az emberre az élet után, hát nem elég büntetés már az, hogy

élnie kellett, én nem is tudom ki kérdezte ezt, ha csak nem Voltaire a halálos ágyán; méltó és végső kitörése egy kétségbeesett, vén istentagadó tehetetlenségének. De mire jó mindez? Mire való ez a nagy küzködés. Van ott fönn valaki a magasban, aki figyel rá és kedvét leli ennyi vergődésben? Ki mulat rajta vagy ki üzi unalmát ezzel a látvánnyal, melyet ez az egyre ujra születő és szüntelen halódó teremtés nyujt? Kit mulattat a látvány, hogy épitenek s a fű veri föl a nyomát; fát ültetnek, villám sujt le rá; járnak-kelnek s a halál „megálljt" kiállt; sirnak és a könyek fölszáradnak; szeretnek, de az arc megráncosodik; imádkoznak, leborulnak, esedeznek ég felé tárt karral és az aratás egy szem gabonával sem bővebb. Ki hát az, aki annyit alkotott csak azért a gyönyörüségért, hogy egyedül ő tudja, mennyire semmi, amit alkotott? A föld elhal; Herschell azt állitja, hogy a hidegtől. Ki tartja hát vajjon kezében ezt a sürüdő gőzcseppet, figyelve, hogy kiszáradjon, mint a halász egy kis tenger vizet, hogy pár szem sója maradjon? A nehézkedés nagy törvénye, amely a világot helyén föntartja, valami végtelen vággyal őrli és morzsolja egyre; minden bolygó ott forgatja a maga nyomoruságát nyögve a tengelye körül; egymást szólitja az ég egyik végétől a másikig és a nyugalomtól aggódva lesi, melyik áll meg elsőnek. Isten tartja fönn őket; pontosan és örök robotban végzik üres és haszontalan munkájukat; forognak, kinlódnak, égnek, kihunynak, ujra föllobbannak; leszállnak, fölemelkednek ujra; követik egymást és kitérnek egymásnak; egymásba fonódnak, mint gyürük; szünet nélkül ujra születő lények millióit hordják kérgükön; ezek a lények is mozognak, keresztezik egymás utját, van egy óra, mikor összeölelkeznek egymással, azután elhullnak és mások kelnek helyökbe; az élet oda fut, ahol

hiányt érez, a levegő is megérzi az ürességet és oda rohan be; semmi rendetlenség, minden szabályok szerint igazodik, amelyek arany sorokkal és lángparabolákkal vannak fölirva és az égre rajzolva; minden ugy lép örök időkön át égi zenére az irgalmat nem ismerő ösvényeken; és mindez semmi. És mi szegény névtelen álmok, sápadt és fájdalmas jelenségek, alig észrevehetőek és mulandók, mi, akiket pillanatnyi lélekzetek táplálnak csak azért, hogy a halál létet kapjon, mi holtra fárasztjuk magunk, mert be akarjuk önmagunknak bizonyitani, hogy szerepet játszunk és hogy Isten tudja mi észrevegyen bennünket. Habozunk, hogy a mellünkre lőjjünk egy kis vasgéppel és hogy egy vállránditással lecsapjuk-e helyéről fejünket; ugy tünik föl, hogy ha megöljük magunkat, a chaosz menten helyre áll; mi irtuk és mi adtuk ki az isteni és emberi törvényeket és félünk a saját kátéinktól; harminc évig kinlódunk zugolódás nélkül és azt hisszük, hogy küzdünk; és végül midőn a gyötrelmek már a legerősebbek, egy mákszem puskaport küldünk az értelem szentélyébe és virág sarjad ki sirhantunk fölött."

Mikor ezt a beszédet befejeztem, Brigitta mellé hez közeledtem a késsel, melyet kezemben tartottam. Nem voltam többé ura önmagamnak és nem tudom tébolyomban mi történt volna velem; fölhajtottam a takarót, hogy Brigitta szivét keressem és ekkor a melle két fehér halma közt egy kis ébenfakeresztet pillantottam meg.

Félelem nyilalt belém, hátratántorodtam, kezem megnyilt és a fegyver földre esett. Brigitta nagynénje halálos ágyán adta neki ezt a kis keresztet. Mégsem emlékeztem rá, hogy láttam volna valaha rajta, kétségtelen, hogy az elutazás pillanatában akasztotta a nyakába, mint oltalmazó ereklyét az ut veszedelmei ellen. Hirtelen összekulcsoltam

kezemet és ugy éreztem, hogy térdem a föld felé hajlik. „Uram, Istenem! — mondtam reszketve, — Uram, Istenem, a te kezed ez!“

Akik Krisztusban nem hisznek olvassák el ezt z oldalt! hisz én magam sem hittem benne. Sem z iskolában, sem mint gyermek, sem mint férfi nem voltam templomjáró; a vallásomnak, ha ugyan volt vallásom, nem kellett sem szertartás, sem jelkép és nem is hittem csak valami alaktalan istenségben, amelynek sem kultusza, sem kinyilatkoztatása nincs. Ifju korom óta megmérgezve a legutóbbi század egész irodalmától, korán kezdtem szini a vallástalanság meddő tejét. Az emberi gőg, az önzőnek ez az istene, elzárta számat az imádság elől, mig riadt lelkem a végső megsemmisülés reményében keresett menedéket. Olyan voltam, mint a részeg s mint valami őrült, midőn Brigitta keblén a keresztet megpillantottam, de, bár magam nem hittem benne, visszadöbbentem, mert tudtam, hogy ő hisz. Nem volt ám az aféle alaptalan félelem, ami a kezem abban a pillanatban visszatartotta. Ki látott engem? egyedül voltam, éjszaka volt. Talán a világ előitéletéről lehet szó? Ki akadályozott meg abban, hogy eltávolitsam szemem elől ezt a kis fekete fadarabot? Eldobhattam volna a porba, de én fegyveremet dobtam el. Oh, hogy átéreztem most a lelkem mélyéig és hogy érzem még most is, milyen nyomorultak azok, akik valaha is gunyt üztek abból, ami képes egy élőlényt megmenteni! Mit jelent a név, az alak, a hit? Nem szent-e minden, ami jó? Hogy merészel az ember Istenhez nyulni?

Mint a hogy a napsugár első pillantására leolvad a hó a hegyekről, és a jégcsucsot, amely fenyegetően meredt az égre, csöndes völgyi patakká varázsolja, ugy csörgedezett az én szivembe is valami hüs forrás vize, amely kibuggyant onnan.

A megbánás tiszta tömjénillat és az áradt ki most minden szenvedésemből. Bár majdnem elkövettem már a bünt, mihelyt kezem a fegyvert elejtette, ártatlannak éreztem szivemet. Egyetlen pillanat visszaadta nyugalmamat, erőmet, józanságomat, ujra bementem a hálófülkébe; ráhajoltam bálványomra és megcsókoltam a keresztjét.

„Aludj békében, — mondtam neki, — Isten őrködik fölötted. Mig álmod mosolyt varázsolt ajkadra, a legnagyobb veszedelemből menekültél, melyben életed forgott. De az a kéz, amely fenyegetett, nem tesz többé rosszat senkivel; magára Krisztusodra esküszöm; nem ölök meg senkit, sem téged, sem magamat. Bolond vagyok, esztelen vagyok, ostoba gyerek, aki már férfinak képzelte magát. Áldassék érte az Ur! Te még fiatal vagy, csupa élet vagy, szép vagy, majd elfelejtesz engem. Kihevered a sok bajt, amelyet én okoztam neked, ha nem tudod megbocsátani. Aludj békén reggelig Brigitta és akkor dönts majd sorsunk fölött; bármi legyen is az itélet, melyet kimondasz, én zugolódás nélkül alávetem magamat. És te, Jézus, aki megmentetted őt, bocsáss meg nekem és ne mondd el ezt neki. Istentelen században születtem, sok levezekelni valóm van. Szegény Istenfia, akiről megfeledkezik az ember, engem nem tanitottak meg rá, hogy szeresselek. Sosem kerestelek téged a templomokban; de hála az égnek, akkor, mikor rád találtam, még nem tanultam ki a remegésből. Legalább egyszer megcsókolt az ajkam halálom előtt egy olyan sziv fölött, amely csordultig van veled. Oltalmazd, mig csak lélekzik; maradj mellette szent védő; jusson eszedbe, hogy egy szerencsétlen nem mert meghalni fájdalmában, mikor téged a keresztre szögezve megpillantott; hitetlen és te megmentetted a bajtól; ha hivő lett volna, meg is vigasz-

talod. Bocsáss meg azoknak, akik hitetlenné tették, mert bünbánóvá tetted őt; bocsáss meg azoknak, akik káromolnak! Bizonyos, hogy soha nem láttak téged, mikor kétségbe voltak esve. Az emberi örömök fenhéjjázók, hitetlen gőgjük lenéz mindent; Ó, Krisztus, akik e földön boldogok, azt gondolják, hogy soha nincs rád szükségük; bocsáss meg nekik: ha hiu gőgjük megbánt is, könyeik előbbutóbb megkeresztelik őket; szánd meg őket azért, mert azt hiszik, hogy mentve vannak minden vésztől és mert a megpróbáltatások szigoru leckéire van szükségük, hogy hozzád járuljanak. Bölcsességünk és kételyünk nagy gyermekjátékok kezünkben; bocsásd meg nekünk, azt az álmunkat, hogy hitetlenek vagyunk, te, aki mosolyogtál a Golgotán. Minden szerencsétlen óránk között leggonoszabbak hiuságunkban azok, amelyek megpróbálnak téged elfeledni. De te látod, hogy ezek csak árnyak, amelyek egy tekintetedre semmibe hullnak. Nem voltál-e te magad is ember? A fájdalom tett Istenné; a szenvedés volt az az eszköz, melynek segélyével égbe emelkedtél s amely kitárt szárnyakkal ragadott dicsőségben trónoló atyád keblére; és itt vagyunk mi, bennünket is a fájdalom vezérelt hozzád, épen ugy, mint téged atyádhoz; csak tövis koronával járulhatunk képed elé leborulni; vérző lábadat csak véresre marjult kézzel érintjük; te vértanu halált szenvedtél azért, hogy a szerencsétlenek szeressenek."

A hajnal első sugarai kezdtek föltünni; lassanlassan minden ébredezni kezdett és a lég távoli kusza lármával telt meg. Ernyedten és a fáradtságtól kimerülve készültem távozni Brigittától, hogy kissé lepihenjek. Amint kifelé mentem, egy karosszékre dobott ruha csuszott le elém a földre és a ruhából összehajtott papirszelet esett ki. Fölvettem; levél volt és én ráismertem Brigitta

kezeirására. A boriték nem volt lezárva; kinyitottam a levelet és a következőket olvastam:

18 . . december 25.

„Mikor ezt a levelet megkapja, én már távol leszek magától, vagy lehet, hogy meg sem kapja soha. Sorsom annak az embernek sorsához van kötve, akiért mindent föláldoztam; nélkülem lehetetlenség élnie és én megyek s megkisérlem, hogy meghaljak érte. Szerettem magát, Isten vele, szánakozzék rajtunk."

Mikor végig olvastam, megforditottam a papirszeletet s megpillantottam rajta a cimzést: Smith Henrik urnak N***, poste restante.

VII. FEJEZET.

Másnap délben, szép decemberi napsütésben egy fiatal ember és egy nő, kart karba öltve haladtak át a Palais Royal kertjén. Egy aranymüveshez mentek be, ahol két egyforma gyürüt választottak ki, mosolyogva cseréltek gyürüt és mindegyikük az ujjára huzott egyet. Rövid séta után a *Provencei Testvérekhez* cimzett vendégfogadóba tértek be reggelire, egyikébe azoknak a magasan fekvő kis szobáknak, ahol a maga egészében be lehet látni a világ egyik legszebb táját. Bizalmas kettesben zárkózva be itt a pincér távozása után, kihajoltak az ablakon és lágyan megszoritották egymás kezét. A fiatal ember utiruhában volt és látva az örömet, mely csak ugy sugárzott arcáról, fiatal férjnek tarthatta volna az ember, aki először mutatja be most nejének az életet és a párisi élvezeteket. Jókedve szelid és nyugodt volt, mint amilyen a boldogság szokott lenni. Kinek lett volna annyi tapasztalata, hogy fölismerje benne az ifjut, aki most lesz férfivá s akinek bizakodóbb tekintete most kezd szilárdságot önteni szivébe. A fiatal ember időnként az égre pillantott, azután visszatért barátnőjéhez és könyek csillantak meg szemében; de hagyta, csak hadd fussanak végig az arcán és mosolygott anélkül, hogy felszárogatta volna őket. A nő sápadt volt és mélázó; nem nézett, csak a barátjára. Vonásain mintha mély fájdalom nyomai tükröződtek volna és nem is

igyekezett ezt titkolni, de viszont nem mert ellentállni a vidámságnak sem, amely szemében mosolygott. Mikor kisérője mosolygott, elmosolyodott ő is, de egészen magától nem; ha az beszélt hozzá, ő felelt; megette, amit a tányérjára rakott, de azért valami mély csönd borongott benne, mely ugy látszik csak pillanatokra élénkült föl. Bágyatagságáról és közönyéről világosan leolvasható volt az a lelki lankadtság, amely két egymást szerető lény közül a gyöngébbet elfogni szokta, akik közül az egyik csak a másikban él, és csak mint visszhang ad életjelt magáról. A fiatal ember nem csalódott ebben s ugy látszott büszke rá és hálás érte; de még a büszkeségén is meglátszott, hogy boldogsága egész uj érzés számára. Ha a nő hirtelen elszomorodott és földre szögezte szemét, ő nyilt és határozott tekintetet erőltetett magára, hogy a nőbe ujra erőt öntsön; de neki sem sikerült ez mindig és néhányszor maga is megzavarodott. Az erőnek és gyöngeségnek, az örömnek és búnak, a zavarnak és a nyugalomnak ez a keveréke egészen érhetetlen volt a közömbös szemlélő előtt; fölváltva, majd a világ legboldogabb, majd legszerencsétlenebb teremtéseinek tarthatta őket; de ha nem ismerte is valaki titkukat, láthatta, hogy együtt szenvednek; és bármilyen titokzatos bajuk volt is, látni lehetett, hogy fájdalmukra még a szerelemnél is hatalmasabb pecsétet tettek, a barátságot. Miközben kezet szoritottak, tekintetük tiszta maradt; bár egyedül voltak, egészen halkan beszéltek. Homlokuk, mintha csak gondolataik terhe huzta volna le, összeborult, de ajkuk nem érintkezett. Gyöngéd és ünnepélyes arccal néztek egymásra, mint a gyönge emberek, akik akarják, hogy jók legyenek. Mikor az óra egyet ütött, a nő mély sóhajtásban tört ki és félig elfordulva igy szólt:

— Oktáv, ha csalódnék!

— Nem, barátnőm, — felelte a fiatal ember, — biztos lehet benne, nem csalódom. Önnek talán sokáig kell még majd szenvednie és nekem mindig; de ki fogunk gyógyulni mind a ketten, önt kigyógyitja az idő, engem Isten."

— Oktáv, Oktáv, — ismételte a nő, — bizonyos benne, hogy nem csalódik?

— Azt nem hiszem, drága Brigittám, hogy el tudjuk egymást feledni; de az a hitem, hogy ebben a pillanatban még nem tudunk megbocsátani egymásnak, pedig ennek föltétlen meg kell történnie még azon az áron is, ha nem látjuk egymást többé.

— Mért ne látnók egymást többé? Miért, egyszer valamikor . . . maga még olyan fiatal.

És mosolyogva hozzátette:

— Ami első szerelmét illeti, minden veszedelem nélkül láthatjuk egymást.

— Nem, barátnőm; mert jól tudja meg, hogy én soha sem fogom önt szerelem nélkül viszontlátni. Bárcsak az, aki számára itt hagyom s akinek odaadom, méltó lenne önhöz. Smith derék, jó és tisztességes ember; de bármilyen szerelemmel viseltessék is ön iránta, láthatja jól, hogy még engem is szeret; mert akár maradni akarnék, akár magammal vinni önt, mindakettőbe beleegyeznék.

— Ez igaz, — felelte a nő.

— Igaz? igaz? — ismételte a fiatal ember s lelke egész odaadásával nézett a nőre; igaz, hogy ha akarnám, ön visszajönne velem? — Azután szeliden folytatta: — Hát ez az oka, amiért nem szabad egymást többé viszontlátnunk. Vannak szerelmek az életben, amelyek fenekestől fölforgatják az agyat, földulják az érzékeket, a szivet és lelket; valamennyi között csak egy-egy, amely nem zavar meg, hanem behatol jó mélyre és csak azzal együtt hal meg, akiben gyökeret vert.

— De irni azért fog nekem?

— Igen, eleinte, egyideig, mert az a szenvedés, mely rám vár, olyan kemény, hogy minden megszokott és kedves formaságtól való válás most még megölne. Lassan-lassan, a mértéket betartva közeledtem, mikor még nem ismertem önt, nem minden félelem nélkül, hogy bizalmasabb is voltam, mig végre . . . Ne beszéljünk a multról. Lassan-lassan a leveleim is ritkábbak lesznek egészen addig, mig végleg elmaradnak. Igy szépen leszállok a dombról, amelyre egy év alatt fölkapaszkodtam. Nagy szomorusággal jár ez majd, de lesz némi bája is. Mikor a temetőben frissen hantolt zöldelő sir előtt állunk meg, amelynek kövére két drága név van bevésve, valami titokteljes fájdalmat érzünk, amely könyet csal szemünkbe, de keserüség nélkül; igy szeretnék én olykor visszaemlékezni arra, hogy éltem.

A nő az utolsó szavak hallatára egy székre vetette magát és zokogott. A fiatal ember is könyekben tört ki; de mozdulatlan maradt és mintha maga sem akarta volna észrevenni fájdalmát. Mikor a könyek árja elcsitult, odament barátnőjéhez, megfogta kezét és megcsókolta.

— Higyje meg nekem, — mondta, — az ön szeretete, bármi legyen is a neve a helynek, amelyet az ember szivében elfoglal, erőt és bátorságot ad. A felől soha ne legyen kétsége, Brigittám, hogy senkisem fogja önt jobban megérteni, mint én; más talán méltóbb képen fogja szeretni, de mélyebben senki. Más kimélettel lesz egyes gyöngéi iránt, amelyeket én megsértettem; körül dédelgeti önt szerelmével, jobb szeretője lesz, de nem lesz igazibb testvére. Adja ide a kezét és kacagjunk szemébe a világnak egy magasztos szóval, amelyet nem ért meg: „Maradjunk barátok és Isten vele örökre.“ Midőn először

borultunk egymás karjába, akkor már régóta tudta bennünk valami, hogy egymáséi leszünk. Bárcsak ez a jobb részünk, amely Isten előtt csókba forrt össze, meg ne tudná, hogy elválunk itt a földön; és egyetlen óra nyomoruságos pörpatvara szét ne tépje örök csókunkat!

A fiatal ember megfogta a nő kezét; a nő még egyre könyben ázva fölkelt és különös mosollyal a tükör elé lépve elővette ollóját és levágott a hajából egy hosszu fürtöt; azután nézte magát egy darabig, igy formájából kivéve és legszebb ékességétől megfosztva és a hajfürtöt barátjának adta.

Az óra ujból ütött, ideje volt, hogy lemenjenek, midőn az oszlopcsarnokon ujra áthaladtak, épen olyan jókedvüeknek látszottak, mint mikor ide érkeztek.

— Milyen szép verőfényes idő — szólt a fiatal ember.

— Szép nap, — mondta Brigitta, — semmi sem fogja a nyomát elmosni.

Azzal erővel a szivére ütött; meggyorsitották lépteiket és eltüntek a tömegben. Egy órával ezután postakocsi gördült végig egy kis dombon a fontainebleaui vámsorompó mögött. A fiatal ember egyedül ült benne; utolsó pillantást vetett a távolba szülővárosára és köszönetet rebegett Istennek, amiért megengedte, hogy három lény közül, akik az ő hibájából szenvedtek, csak egy maradt szerencsétlen.

NAGY IRÓK — NAGY IRÁSOK

I. SOROZAT:

I.

Dosztojevszkij: Sztjepancsikovo és lakosai.
Fordítja: Trócsányi Zoltán.

II.

Balzac: Kurtizánok. 2 kötetben.
Fordítja: Lányi Viktor.

III.

Andersen összes meséi. I. kötet. Illusztrált kiadás.
Fordítja: Hevesi Sándor.

IV.

Hugó Victor: A nevető ember. 2 kötetben.
Fordítja: Szini Gyula.

V.

Musset: Vallomások.
Fordítja: Kállay Miklós.

VI.

Gobineau: Renaissance. Illusztrált kiadás.
Fordítja: Kuncz Aladár.

VII.

George Meredith. Az önző. 2 kötetben.
Fordították: Babits Mihály és Tóth Árpád.

VIII.

Goethe: Utazás Itáliában.
Fordítja: Bálint Aladár.

IX.

Shakespeare szonettjei.
Fordítja: Szabó Lőrincz.

X.

Flaubert: Bouvard és Pécuchet.
Fordítja: Tóth Árpád.

6·72

117479 WEISS L. ÉS F., BUDAPEST, V. KORALL-UTCZA

MUSSET
VALLOMÁS

GENIUS KIADÁS